

JOVANA KARAULIĆ
DOKTORSKA DISERTACIJA

Beograd
2020

**UNIVERZITET UMETNOSTI U BEOGRADU
FAKULTET DRAMSKIH UMETNOSTI**

**SLET KAO KULTURALNA IZVEDBA JUGOSLOVENSTVA:
JAVNE POLITIKE I UPRAVLJANJE**

DOKTORSKA DISERTACIJA

Kandidatkinja: Jovana Karaulić

Mentorka: dr Milena Dragičević Šešić red. prof.

Beograd, mart 2020. godine

Sadržaj:

1. Sažetak / Summary	5
2. Uvod: kontekst istraživanja, predmet istraživanja, osnovna i pomoćne hipoteze ciljevi istraživanja, metodologija istraživanja	9
3. Politički procesi, javne politike i njihova primena u jugoslovenskoj praksi	18
4. Ideja jugoslovenstva i (nad)nacionalni identitet	36
5. Eksplicitne i implicitne kulturne politike u kreiranju jugoslovenstva	46
6. Jugoslovenstvo i instrumenti javnog upravljanja: kulturalne izvedbe (nad)nacionalnih narativa	57
6.1. Studija slučaja 1: Kulturalne izvedbe jugoslovenskog karaktera vezane za ličnost vladara - venčanje kralja Aleksandra (1922)	64
6.2. Studija slučaja: Kulturalne izvedbe jugoslovenskog karaktera vezane za ličnost vladara - sahrana predsednika Tita (1980)	71
6.3. Slet kao kulturalna izvedba jugoslovenstva	81
7. Organizacije ideološkog aparata države u službi politike jugoslovenstva	87
7.1. Sokolski pokret	89
7.1.1. Institucionalni i organizacioni okvir	95
7.2. Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije-SSRNJ	98
7.2.1. Institucionalni i organizacioni okvir	104
8. Organizaciono upravljanje sletom	109
9. Studija slučaja 1: Svesokolski slet u Beogradu 1930. godine	125
10. Studija slučaja 2: Prvo izdanje Dana mladosti -1957. godine	137
11. Studija slučaja 3: Proslava Dana mladosti 1988. godine	148
12. Epilog	164
13. Zaključak	169
14. Literatura	173
15. Prilozi	181
16. Izjave	235

ZAHVALNOST

Na samom početku beksrajnu zahvalnost upućujem mentorki, dr Mileni Dragičević Šešić, na iskustvu i znanju koje je nesebično delila samnom u toku procesa izrade disretacije, ali i strpljenju i podršci koju mi je pružala uvek tokom svih ovih godina, a posebno u momentima kada sam se prepuštala preispitivanjima svojih kapaciteta. Saradnja sa profesorkom Šešić večno je uticala na moje razumevanje suštine pedagoškog rada, ali i živontih i ljudskih vrednosti.

Veliku zahvalnost dugujem i dr Saši Sailoviću, koji je na samom početku uticao na moju odluku da se opredelim za rad na disertaciji i upustim u novi izazov koji će verovatno određujuće uticati na moje profesionalno usmerenje.

Takođe, zahvalnost dugujem članovima komisije, dr Ivan Medenica, dr Radina Vučetić, dr Maja Ristić i dr Miroslava Lukić Krstanović, na temeljnim komentarima i sugestijama koji su doprineli da finalna verzija teksta bude uobličena i potpuna.

Članovima Katedre za menadžment i produkciju pozorišta, radija i kulture zahvaljujem na kontinuiranoj podršci koja me je u momentima nesigurnosti podsećala na moje mogućnosti.

Mojim prijateljima i kolegama dr Ana Martinoli, dr Aleksandar Brkić i Ana Letunić zahvaljujem na neprestanom bodrenju, inspiraciji, ali i strpljenju što su bili tu baš uvek kada je to za mene bilo važno.

Zahvaljujem svim mojim prijateljima koji su se radovali svakom mom koraku načinjenom na ovom putovanju.

Konačno, ogromnu zahvalnost dugujem mojoj porodici, deci Klari i Luki, a možda ponajviše Bojanu koji je me je razumeo i kada za to nije bilo prostora.

1. Sažetak:

Uvidom u politički, socijalni i kulturni diskurs jugoslovenske prakse, istraživanje ima za cilj da pokaže na koji način upravljanje sletom kao kulturalnom izvedbom u funkciji ideološkog aparata države zavisi od aktuelnih javnih i kulturnih politika. Analiza međusobne sprege javnih politika i njenih organizacionih nosilaca kroz formu sleta kao kulturalne izvedbe jugoslovenstva pokazaće sličnosti i razlike u konceptu upravljanja projektom ideološkog aparata u različitim istorijskim periodima Jugoslavije. U radu se na osnovu arhivske građe, periodike, narativnih izvora, svedočanstava, ali i domaće i strane literature analizira primena i uticaj javnih politika na koncept upravljanja sletom kao kulturalnom izvedbom jugoslovenstva u procesu izgradnje identiteta države i nacije na našim prostorima. U radu je prikazano na koji način je upravljanje projektom, u funkciji ideološkog državnog aparata, zavisilo od vrednosno idejnog konteksta javnih politika u oba perioda jugoslovenstva (kraljevina i socijalizam).

Zadatak istraživačkog procesa (koji će biti realizovan metodom studije slučaja) jeste opisivanje postojećih metoda organizovanja državnog scenskog događaja, odnosno opšte razumevanje pojave i nivoa upravljanja sletom kao kulturalnom izvedbom u funkciji javnih politika. Na primerima sleta kao kulturalne izvedbe jugoslovenstva u periodima kraljevine i socijalizma (1930, 1957, 1988), analizirana je dinamična veza između aktuelnih javnih politika u određenom društvenom kontesktu i njihovih instrumenata u izgradnji jugoslovenske „zamišljene zajednice” i njenog identiteta. Interdisciplinarni pristup u analizi omogućio je spoznavanje specifičnosti projektnog menadžmenta posebnog formata kulturalne izvedbe (sleta) i njenih organizacionih osobina, o čemu nije bilo previše reči u akademskoj literaturi.

Ključne reči: javne politike, kulturalne izvedbe, eksplicitne i implicitne kulturne politike, slet, jugoslovenstvo.

Summary:

By delving into the political, sociological, and cultural discourse of the Yugoslav practices, the study aims to demonstrate how the management of the rally as a cultural performance in the function of the ideological state apparatus depends on current public and cultural policies. The analysis of the correlation between public policies and their organizational proponents, through the form of rally as a cultural performance of Yugoslavism reveals the similarities and differences in the concept of management of the ideological apparatus project across different historical periods of Yugoslavia. The paper relies on archival materials, periodicals, narrative sources, testimonies, as well as national and foreign literature to analyse the implementation and influence of public policies on the concept of management of the rally as a cultural performance of Yugoslavism in the process of building the state and national identity in our region. The paper shows how project management, in the function of the ideological state apparatus, depended on the valuative and conceptual context of public policies in both iterations of Yugoslavism (kingdom and socialism).

The objective of the research process (which will include the case study method) is to describe the existing methods of organizing the national stage event, or a general understanding of the phenomenon and level of management of the rally as a cultural performance in the function of public policies. Using the examples of the rally as a cultural performance of Yugoslavism in the kingdom and socialism phases (1930, 1957, 1988), the paper analyses the dynamic relationship between current public policies in a specific social context and their instruments in constructing the Yugoslavian ‘imagined community’ and its identity. The interdisciplinary approach to analysis enabled the cognition of the specificities of project management in a special format of cultural performance (rally) and its organizational features, which has not been addressed much in academic literature.

Keywords: public policies, cultural performances, explicit and implicit cultural policies, rally, Yugoslavism.

JUGOSLAVIJA

Evo kako je počela u dan svoje nužnosti
Sve što nema vatre u sebi sagori
Što sagori postaje noć
Što ne izgori rađa dan
Treba zapaliti sve što može da gori
Treba srušiti sve srušivo, sve što nije večno
Treba u svemu i posle svega pronaći nadu
Revolucijo, ono što ostane je čovek
Ono što prođe je prošlost
Prošlost koja ne prođe je budućnost i budnost
Svaka stvar svaki čovek je detalj tvoje nade
Evo tako je počela u dan svoje nužnosti
Obala jednome Moru
Zvezda na Poluostrvu
Rt Dobre Volje
Oivičena beskrajem
Savetuje plodovima ljubav i razum
U fabrikama ljudi konzerviraju sunce
Koje se javlja na najrazličitije načine
U plodu i kamenu podjednako

Prvi put slatko drugi put vrelo
Sada ima sve što je njeno
Na jugu More na severu oblake
Na istoku trešnje na zapadu maslinjake
I sazvežđa nad Fruškom, zvezdane strofe najlepše
U kamenu i na vodi:
Grozđ je uspomena na njihov raspored
Ima svoju budućnost i njenu prošlost
Ima svoj put i njegovu istinu
Savetuje plodovima ljubav i razum
Obala jednome Moru
Zvezda na Poluostrvu
Rt Dobre Volje
Oivičena beskrajem
Tuđa presahlost bi joj izvore otrovala
Tuđe pustinje klevetaju njeno sunce i zemlju
A ona bez milosti prema onome što je stvarno
Ali ne i istinito, ne prestaje da se bori
Srce njenih gradova je belo sunce svih ljudi
Ona uči gradove da budu braća Velikome Gradu
Koji venčava Šumadiju i Zagorje
Međusobno i sa budućnošću
Istraživači pod zemljom, u smrti, vojnici i rudari
Istraživači u vazduhu,pevači i Ikari
Istraživači pod vodom, pesnici nesvesnoga
Tražite, nađite, pretražite sva blaga,
Sve mogućnosti i sva imena svome Jugu
Koji savetuje plodovima ljubav i razum.

Branko Miljković, 1959.

2. Uvod

Za postjugoslovenske države¹, posebno sa stanovišta javnih politika², kao da nije važno pitanje prošlosti koje je u osnovne društvene procese prethodnog veka ubrajalo prodiranje ideje jugoslovenstva. Takvoj perspektivi doprinose disonantne (i često kontraverzne) politike pamćenja koje su se razvijale na ex-yu prostorima, a na temu osnivanja i nasleđa Kraljevine SHS i socijalističke Jugoslavije (Dragičević-Šešić, 2018). U javnom društvenom i političkom diskursu zanemaruju se razlozi za osnivanjem dve Jugoslavije, što bi, pretpostavljamo doprinelo razumevanju društveno političkog disonantnog nasleđa. Ovu „tišinu“ u knjizi *Jugoslavija u Hrvatskoj – od euforije do tabua*, Markovina problematizuje diskutujući uverenje hrvatskih nacionalista da je uopšte moguće „prešutati čitavo 20. stoljeće, promatrati prošlost od zamišljene nulte točke, resetirati kompletno kulturno, ekonomsko, antropološko, političko, socijalno i infrastrukturno nasljeđe, te očekivati kako se takav odnos neće na koncu čitavom društvu vratiti kao bumerang. Koliko god se takva tvrdnja doima otrcanom, pa i besmislenom, nemoguće je okrenuti se razmišljanjima o budućnosti bez jasnog odnosa prema prošlosti“ (Markovina, 2018:7).

Još osamdesetih godina prošlog veka u svojoj studiji „Jugoslavenstvo danas“ Matvejević je uočio potrebu da se o značenju pojma jugoslovenstva „čuti“ navodeći potencijalne razloge za takav stav iz pozicije opštih narativa tadašnjih jugoslovenskih republika:

„Pojava sigurno zaslužuje da se o njoj govori drugačije nego što se to činilo u prošlosti. Valja ipak objasniti zašto se o tome šutjelo. Svaka je sredina imala određene razloge da ne započinje raspravu o jugoslovenstvu. U Hrvatskoj je na

---

¹Ključni pojmovi biće pojašnjeni u poglavljima ovog rada sa pripadajućim teorijskim utemeljenjem opisanim u delu o metodologiji istraživanja. U radu se pod pojmom „post-jugoslovenske države (ili prostor) podrazumeva teritorijalna određenost sadašnjih država, koje su nekada kao republike činile Jugoslaviju, ali i predstava o njoj koja postoji danas kod stanovnika novostvorenih država.

²U narednim poglavljima biće objašnjen pojam javnih politika, te na samom početku rada uvodimo tumačenje koje pojam opisuje kao „smer delovanja, posebno onog koji se temelji na nekom deklarisanom i poštovanom načelu,“ (Hill, 2010:14). Analiza društvenog, ekonomskog, kulturnog i političkog konteksta u kome se politike realizuju doprinosi razumevanju struktura institucija vlasti i motivaciju političkih aktera u pogledu donošenja, odnosno nedonošenja odluka u skladu sa usvojenim vrednostima značajnih za društvo u kome nastaju.

to navodio poseban odnos prema unitarizmu, vlastitom i tuđem, obziri prema nacionalnim osetljivostima, starijim i novim. I na srpskoj strani se to pitanje zaobilazilo da njegovo postavljanje ne bude protumačeno kao odbrana unitarističkog jugoslovenstva, kojem je srpski nacionalizam davao državotvorni pečat. I u Sloveniji nije delovalo korisno ni oportuno ponovo raspravljati o tome“ (Matvejević, 1984:17).

Različite osnove u posmatranju razvoja ideje jugoslovenstva, i kasnije političkih i društvenih procesa, tokom trajanja obe Jugoslavije³, moguće je pronaći u različitim očekivanjima od zajedničke države, kako u slučaju Kraljevine Jugoslavije tako i SFRJ. O tome u svojoj studiji piše i Markovina, pozivajući se na citat Latinke Perović u knjizi *Dominantna i neželjena elita* gde autorka navodi teze vezane za ideje, ličnosti i društveni angažman savremenika za koje smatra da su svojim političkim delovanjem, ali i sudbinama zanačajni za razumevanje druge polovine XX veka na našim prostorima:

„Esencijalna protivrečnost jugoslovenske države sadržana je u njenoj različitoj percepciji. Ona je karakterisala i prvu i drugu Jugoslaviju. Ne može se dakle reći da se ova protivrečnost nije dala identifikovati zato što ju je politički sistem ukrotio i sprečio da se ona manifestuje. To svakako nije bilo moguće među političkim elitama koje je vezivalo ideološko jedinstvo. Intelktualne elite bile su te koje su artikulisale različite nacionalne interese. Intelktualne i političke elite nisu se u istoj meri podudarale u svim narodima bivše Jugoslavije. U svakoj od njih postojao je prećutni koncenzus u percepciji Jugoslavije: kao centralističke i unitarne ili kao savezne višenacionalne države“ (Perović, 2015:69).

---

³Tokom gotovo celog prošlog veka, država je nekoliko puta menjala nazive, u zavisnosti od društveno-političkih okolnosti i promena u skladu sa potrebama političkog uređenja. Prva tvorevina, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca je osnovana 1918. godine, da bi nakon uvođenja diktature Kralja Aleksandra promenila naziv u Kraljevina Jugoslavija. Za vreme okupacije tokom II Svetskog rata, 1945. godine još uvek monarhija menja naziv u Demokratska Federativna Jugoslavija, da bi 29. novembra iste godine promenila naziv kako bi bio u skladu sa federativnim konceptom uređenja – Federativna Narodna Republika Jugoslavija. Novim Ustavom iz 1963. godine država je preimenovana u Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija. Početkom devedestih godina prošlog veka državni aparat Srbije i Crne Gore barem deklarativno zadržava jugoslovensku ideju kroz naziv Savezna republika Jugoslavija, koji je izglasan u aprilu 1992. godine, a koji je trajao sve do 2003. godine kada ove dve republike još uvek u zajedničkoj državi ustavnom poveljom državne zajednice Srbije i Crne Gore ukidaju formalni naziv Jugoslavija.

Suprotstavljena očekivanja od nove zajedničke države kod zajednice Jugoslovena sačinjene od pripadnika različitih naroda, bila su i posledica okvira u kojima je stvarana, gde je tokom procesa formiranja prva Jugoslavija teritorijalno obuhvatala područja koja su se međusobno veoma razlikovala u ekonomskom, socijalnom, obrazovnom, kulturnom i verskom pogledu, ali i na temu političkih i pravnih okvira⁴.

Disonantno razumevanje složenog političkog pitanja, odnosno onoga što je bila, ili što je trebalo da bude jugoslovenska država pokazalo se još mnogo pre osnivanja 1918. godine, pa i pored toga što su sličnosti u tom razumevanju delili intelektualni i kulturni krugovi, nastali su sukobi perspektiva koji su bili prisutni tokom trajanja obe jugoslovenske države sve do njenog raspada⁵.

Uzroci različitih pogleda na jugoslovenski diskurs, koji postoje od nastanka ideje jugoslovenstva, preko formiranja pa do nestanka države, ukazuju na mogućnost analize onoga što u toj različitoj percepciji jeste zajedničko u oba perioda postojanja države. Jedan od fenomena obrađivanih u ovom radu, koji je zajednički za oba perioda jugoslovenstva je pitanje izvođenja te ideje, kao i njenog upravljanja. U studiji

„Jugoslavenstvo danas” Matvejević navodi da je „obično lakše ustanoviti šta nije jugoslovenstvo, nego što jest ili što bi trebalo biti” (Matvejević, 2003:18), te postavlja pitanje značenja jugoslovenstva, njegovog objedinjenog shvatanja, kao i uloge (kulturnih) činilaca zajedničke jugoslovenske svesti. Pod dejstvima ovih činilaca možemo razumeti procese i aktivnosti koje je sprovodio državni ideološki aparat prilikom diseminacije ideje jugoslovenstva, upotrebom zajedničkih instrumenata koji su bili zastupljeni u oba perioda postojanja, u svim republikama.

Ako se nadovežemo na citat Pola Bohanana (Paul Bohannon) da se „kultura kreira s vremena na vreme, ali da se ona *izvodi sve vreme*“ (Bohanan, 1996) i smestimo ga u polje javnih politika i njenih instrumenata možemo razumeti potrebu za

---

⁴Svoj život jugoslovenska država počela je na prostoru koji je bio, prema Krfskoj deklaraciji iz 1917. podeljen na čak „jedanaest pokrajinskih uprava i trinaest zakonodavstava (Milošević, 2017:328).

⁵Ipak, u trenutku nastajanja ovog rada, dok se o instrumentima javnih politika i njenim dostignućima na postjugoslovenskom prostoru malo govorilo i govori u kontekstu nasleđa, u svetski poznatoj galeriji MoMA u Njujorku održavala se izložba na temu jugoslovenske arhitekture u periodu socijalizma, pod naslovom „Toward a Concrete Utopia Architecture in Yugoslavia, 1948–1980“, koja je na neki način obeležila galerijsku sezonu 2018. godine, što jasno ukazuje na značaj reprezentacije jugoslovenskog nasleđa u globalnim okvirima. Izložba „Tito in Africa: Picturing Solidarity“ je održana u oksfordskom Pitt Rivers Muzeju iste godine.

izvođenjem određenih političkih ideja. U novim uslovima nastanka države, kreiranje jedinstvenog nacionalnog identiteta nametalo se kao važno pitanje, pa je objedinjavanje različitih interesa (kako ove procese naziva Latinka Perović) u jedan zajednički, bila obaveza državnog ideloškog aparata koji je u različitim sferama društvenog delovanja kreirao organizacije za njegovo sprovođenje/izvođenje.

Nastanak država koje su nosile naziv Jugoslavija (Kraljevina Jugoslavija, FNRJ, i SFRJ), nametao je potrebu za raskidom sa zatečenim stanjem, te uspostavljanjem novih sistema koji će biti sposobni da služe jedinstvenim ciljevima državnog aparata koji uključuje i ideološku komponentu (Dimić, 1996). Državni ideološki aparat je primenjivao iste, ili slične principe izvođenja svojih političkih ideja, često samo promenom kalendara događaja i izmenom simbola ideološkog okvira u kome se ideja jugoslovenstva kretala. Potrebno je, dakle, postaviti pitanje kako se izvodila ta ideja, kako je njom upravljano i koliko su aktuelne javne politike uticale na oblik izvedbe i interpretaciju nacionalnog i nadnacionalnog identiteta jugoslovenstva?

U oba perioda aktuelne javne politike su pronalazile mehanizme kojima su promovisale određenu političku ideju, a jedan od instrumenata bili su sletovi, koji su skoro ceo XX vek predstavljali široko vidljivi model kulturalnih izvedbi jugoslovenstva⁶. Kroz održavanje sletova, vladajuće grupe su kada je bilo potrebno konstituisale novi političko-društveni koncept ili se pak politički pozicionirale, a kako navodi Miroslava Krstanović Lukić u studiji *Spektakli XX veka* „njihova moć upravljanja i rukovođenja ima posla sa sopstvenim režimom i hijerarhijom, koji su istovremeno društveno ogledalo“ (Lukić-Krstanović, 2010:25). Inscenacijske strategije su u velikoj meri zavisile od trenutnih političkih i društvenih okolnosti, pa se u različitim fazama postojanja jugoslovenske države drugačije oblikovao scenski narativ i njegovo značenje za zajednicu Jugoslovena, onih koji se jesu, ali možda još važnije, i onih koji se nisu tako osećali.⁷

Kao posledica društveno političkih promena, novi nacionalno-ideološki koncept nakon uvođenja šestojanuarske diktature kralja Aleksandra 1929. godine, bio

---

⁶Pojam «kulturalne izvedbe» primenjen u radu temelji se na tumačenju nemačke teoretičarke Erike Fišer Lihte (Erika Fischer-Lichte), iznešenom u svojoj studiji «*The Routledge Introduction to Theatre and Performance Studies*». Teorijska elaboracija pojma je predstavljena u poglavlju “Jugoslovenstvo i instrumenti javnog upravljanja: kulturalne izvedbe (nad)nacionalnih narativa”.

⁷O prodiranju ili, sasvim suprotno, poništavanju ideje jugoslovenstva u kontesktu tumačenja nacije Jugoslovena, govori podatak da se na popisu stanovništva 1971. godine samo 1,3% stanovnika sa stanovišta nacionalnog opredeljenja izjasnilo kao Jugosloveni, da bi se taj broj na sledećem popisu deset godina kasnije uvećao na 5,8% od ukupne populacije.

je zasnovan na promovisanju ideje integralnog jugoslovenstva⁸. Ideološki ciljevi diktature bili su usmereni ka „potpunom sintetičkom rešenju” nacionalnog i državnog programa, te se kroz donošenje Zakona o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja kao i donošenjem Zakona o Sokolu i formalno uticalo na izgradnju slike o dekretiranom jugoslovenstvu kao opštoj narodnoj ideologiji. Pravdan najvišim državnim interesima nacionalno ideološki koncept diktature je postao „osnovna misao vodilja svih nacionalnih organizacija” (Dimić, 1996:432).

Među organizacijama koje su imale zadatak da svojim aktivnostima doprinesu percepciji novouspostavljenih jugoslovenskih vrednosti i politika, možda najvažniju ulogu je imala organizacija Sokolskog saveza Kraljevine Jugoslavije. Ova organizacija bila je obuhvaćena radom češkog sokolskog pokreta, koji je osnovan u 19. veku u Pragu na čelu sa Miroslavom Tiršom. Prema statutu, osnovna načela od osnivanja pokreta bila su usmerena na „stvaranje fizički zdrave, moralno i intelektualno razvijene, nacionalnom svešću prožete zajednice slovenskih naroda”⁹.

Ne obazirući se na veru, stalež, pleme, sokoli su nastojali da stvore jugoslovenski tip kulture. Pod parolom *Ko je soko taj je Jugosloven* sproveden je osnovni program sokolskog vaspitanja, u narodnom duhu, s ciljem da svojim radom okupi čitav narod u jedinstvenoj i nedeljivoj slobodnoj državi” (Dimić, 1996:433).

Nakon uvođenja Manifesta Kralja Aleksandra 1929. godine, (nad)nacionalni i opštekulturni značaj sokolske organizacije se uvećava, te se Zakonom o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije 5.12.1930. godine vrši potpuna reorganizacija i ujedinjenje pojedinačnih nacionalnih sokolskih saveza kao i potpuno podržavljenje organizacije koja je do tog trenutka funkcionisala kao privatna inicijativa na dobrovoljnoj bazi.

Različitim aktima dat je ideološki okvir Sokolskog saveza, pa on postaje „saradnik države u rešavanju krupnih nacionalnih zadataka“, bez obzira na isticanje toga da je „zakonodavstvo promenilo organizacionu strukturu, ali ne i bit sokolske ideje”¹⁰U pomenutom periodu sokolski sletovi imali su zadatak da promovišu postulate integralnog jugoslovenstva i kao takvi predstavljali su značajan instrument u primene

---

⁸Pokušaj odgovora Kralja Aleksandra na unutrašnje i spoljašnje probleme Kraljevine SHS doveo je do proklamovanja integralne jugoslovenske ideologije, koja se zasnivala na zamsili o nacionalnom jedinstvu. Više o načelima integralnog jugoslovenstva, kao i sintezi nacionalnog izražaja nalazi se u narednim poglavljima.

⁹Statut Sokola Kraljevine Jugoslavije.

¹⁰*Sokolski glasnik*, br.19, 1931.

javnih politika. Kompleksnost ovih izvedbi, u kontekstu programske pripreme i realizacije, načina promišljanja i upravljanja ukazuje na nameru ideološkog aparata da ideju integralnog jugoslovenstva učini što masovnijom. To je bilo važno sa stanovišta tadašnje politike, jer su među članovima zajednice jugoslovenskih naroda bili različito posmatrani razlozi postojanja zajedničke države.

S druge strane, u različitim periodima socijalističke Jugoslavije sletovi kao kulturalne izvedbe su kreirani, u skladu sa aktuelnom društveno-političkom ideologijom. Uveden 1957. godine, slet za Dan mladosti je promovisao ideologiju bratstva i jedinstva u višenacionalnoj Jugoslaviji i tekovine NOB-a: antifašističku borbu i socijalizam kao državotvornu agendu, i to kroz masovnost kako izvođača (oko 8.000) tako i publike na stadionu (oko 60.000) ili milionskog auditorijuma pored malog ekrana.¹¹ U okvir izvođenja slike jedinstvenog jugoslovenskog identiteta, bilo je potrebno uključiti mnogo puta u istoriji ponavljaju matricu „slavljenja slavne prošlosti“, o kojoj piše Jezernik u svojoj studiji: „Uspomena na slavnu prošlost bodrila je pripadnike naroda na prevazilaženje poteškoća i žalbi sadašnjosti, usmeravanjem njihovih pogleda na svetliju budućnost“ (Jezernik, 2018:15).

Kako su se političke i društvene prilike menjale, a posebno nakon Titove smrti sredinom osamdesetih godina XX veka, još uvek su se pevale pesme jedinstvu zajednice Jugoslovena, bratstva naroda i narodnosti, ali je jugoslovenstvo najčešće promovisano kroz sadržaje koji su se obraćali mladima sa idejom približavanja mladima krute, birokratizovane ideologije (Bešlin, Milošević 2017). Sletovi kao kulturalne izvedbe koje su promovisale jugoslovenstvo, tih godina se po mnogo čemu razlikuju od izvedbi iz prethodnih decenija. Pre svega po tome što više nije bilo jasno šta je zapravo ideja jugoslovenstva u svojoj suštini (da li ona i dalje postoji ili je naprosto nestala naočigled jugoslovenske javnosti) i koju bi tačno poruku narodu trebalo da pošalje državni ideološki aparat, pa je celokupan događaj na neki način pretvaran u pop zabavu sa povremenim izletima na temu kritike aktuelne društveno političke konstalacije.

12

U ovom radu pokušaćemo da pokažemo, na osnovu povezivanja političkih

---

¹¹Krajem pedesetih godina proslava Dana mladosti ulazi u kategoriju televizijskih prenosa, izvedba postaje medijski spektakl, i dok se broj učesnika ustaljuje, dotle je gledalački auditorijum porastao na kompletan milionski auditorijum. Prvih godina direktan prenos svečanosti bio je privilegija onih koji su posedovali TV prijemnike, te se praćenje prenosa izvedbe organizovalo kao porodično/komšijsko/prijateljsko iskustvo (Lukić-Krstanović, 2010).

¹²Ovde je izuzetak slet iz 1988. godine, kada je dominantno kolektivno svojstvo zamenjeno fokusom na individualno, o čemu će biti reči u kasnijim poglavljima.

procesa, javnih politika i njenih projektnih inscenacija kroz formu kulturalne izvedbe tj. sleta, da izvođenje i promovisanje ideje jugoslovenstva ima svoje snažno uporište u oblikovanju identiteta obe države sa uvek istim zadatkom, koji je nekada značio i zaštitu jugoslovenskog naroda od samoga sebe.

Kao što je na jednoj tribini naveo sociolog Kuljić citirajući Bakića, „danas nije moguće ni integralno i federalno jugoslovenstvo, ali su moguća jugoslovenstva“, dakle moguće je pluralno jugoslovenstvo kao mreža srodnih kulturnih programa koji osmišljavaju međunacionalnu saradnju, i odbacuju sudbinski i provincijalno shvaćene prošlosti.

Predmet istraživanja

Predmet istraživanja ovoga rada jeste analiza međusobnih veza i uticaja javnih politika i njihovih primena u procesu upravljanja organizacijama koje su kroz formu sleta kao kulturalne izvedbe učestvovala u izgradnji ideje jugoslovenstva tokom trajanja Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije i kasnije socijalističke Jugoslavije. Analiza uključuje konkretne (institucionalne) aktere, organizacioni okvir i aktivnosti tokom realizacije izvedbi, u različitim periodima postojanja države, kroz posmatranje sokolskih sletova, kao i onih koji su sprovedeni u periodu socijalizma. Kako je sam rad usmeren na istorijsku tematiku, predmet interesovanja se odnosi i na ispitivanje razloga postojanja ovih događaja u relaciji s glavnim istorijskim, kulturnim i sociopolitičkim diskursima u datim vremenskim okvirima postojanja jugoslovenstva.

Ključni pojmovi *kulturalna izvedba, javna politika, nacionalni identitet, upravljanje, jugoslovenstvo* biće pojašnjeni u poglavljima ovog rada sa pripadajućim teorijskim utemeljenjem opisanim u delu o metodologiji istraživanja.

Osnovna i pomoćne hipoteze

Osnovna hipoteza: Javna politika i njena primena vrše uticaj na koncept upravljanja sletom kao kulturalnom izvedbom u izgradnji nacionalnog identiteta države.

Pomoćna hipoteza: Upravljanje projektom, sletom kao kulturalnom izvedbom, zavisi od javnog upravljanja i vrednosno-idejnog konteksta javnih politika.

Pomoćna hipoteza: U uslovima društvenih promena ili društvene krize, pod uticajem javnih politika i njenih primena, menja se i koncept upravljanja kulturom, pa samim tim i državni slet kao kulturalna izvedba menja svoju simboličku vrednost.

Pomoćna hipoteza: Bez jasno definisanih ciljeva javne politike, njeni načini upravljanja i aktivnosti, među koje ubrajamo različite forme kulturalnih izvedbi, gube svoju idejnu i društvenu vrednost.

Pomoćna hipoteza: Na temeljima javnih politika u različitim periodima postojanja Jugoslavije, u sprovođenju ciljeva izgradnje ideologije jugoslovenstva važnu ulogu zauzimao je slet kao kulturalna izvedba.

Ciljevi istraživanja

Analiza primenjena u radu ima zadatak da pokaže na koji način javno upravljanje utiče na organizacione mehanizme u sprovođenju ciljeva koje je utemeljila javna politika. Posmatranjem konteksta nastajanja i formulisanja tih ciljeva u izgradnji ideje jugoslovenstva, zatim načina javnog upravljanja kroz delovanje različitih (institucionalnih) aktera, potom sprovođenja sleta kao kulutralne izvedbe moguće je uvideti njihove međusobne zavisnosti i nivoe upravljanja. Istraživački okvir bi trebalo da pokaže i kako sa stanovišta primene javne politike na polju kulture u širem smislu, eksplicitna i implicitna kulturna politika utiču na koncept upravljanja kulturom u trenutku društvenih i ideoloških promena.

Naučni cilj rada ukazuje na mogućnosti analize menadžmenta kulturalnih izvedbi, o čemu u akademskoj literaturi nije bilo preterano puno reči. Posmatranjem načina upravljanja sletom kao kulturalnom izvedbom jugoslovenstva, u dva perioda postojanja istoimene države, rad doprinosi ukupnom razumevanju projektnog menadžmenta scenskih izvedbi i njenih organizacionih osobina.

Metodologija istraživanja

Sledeći principe uspostavljene u modernoj istorijskoj nauci, kroz otvaranje kritičkog dijaloga s drugim disciplinama, u radu su upotrebljene i njima svojstvene metode. Značajan doprinos u kreiranju interdisciplinarnog istraživačkog okvira daje Kelnerov (Douglas Kellner) multiperspektivistički metod (Kelner, 2004:164-170), koji naglašava potrebu posmatranja pojava iz više različitih uglova i disciplina. Istraživanje je zasnovano na deskriptivno istorijskom metodu, u kombinaciji sa induktivno-deduktivnim i analitičko-sintetičkim metodom, dok je u postupku upoređivanja pojava upotrebljavana komparativna metoda. Za razumevanje pozicije kulturalnih izvedbi u kontekstu stvaranja identiteta države u radu su primenjivane teorije nacije i nacionalnih identiteta (filozofskih, socioloških, antropoloških, politikoloških), ali i teorije iz studija javnih politika i javnog upravljanja (public policy and governance studies), teorije kulturne politike i upravljanja kulturom (cultural policy and cultural governance studies), teorije projektnog menadžmenta, kao i studija izvođenja. Pored navedenih istraživačkih metoda i teorijskih pristupa, rad je obuhvatio i tri reprezentativne studije slučaja. Teorijski koncepti u ovom radu usmereni su na analizu javnih politika i njenih instrumenata, kroz upravljanje sletom kao kulturalnom izvedbom jugoslovenstva, pa metodologija rada obuhvata izučavanje i mapiranje istorijskih, socioloških, antropoloških i politikoloških diskursa ideje jugoslovenstva, što ukazuje na interdisciplinarni pristup u posmatranju fenomena.

Primenu javnih politika na koncept upravljanja kulturalnom izvedbom u jugoslovenskoj praksi nije moguće posmatrati ukoliko se zapostave odnosi između svesti o istorijskoj situaciji (izgrađenoj slici) i stvarnog istorijskog događaja, pa će u istraživačkom procesu inicijalno biti upotrebljena istorijska metoda sa dva međusobno povezana zadatka. U prvi deo procesa ubraja se iznalaženje istorijski izvora (primarnih, sekundarnih) pisanih i likovnih arhivskih materijala koji ukazuju na ciljeve i instrumente javnih politika kojima je građena ideja jugoslovenstva u dva različita perioda, zatim građa koja opisuje istoriju organizacija koje su bile nosioci ovih politika u realizaciji izgradnje nacionalnog identiteta (Savez sokola, SSRNJ) kao i svedočanstva neposrednih učesnika. Pod istorijskim izvorom podrazumevamo svaki proizvod neke prošle delatnosti i svako neposredno svedočanstvo ili posredno obaveštenje o toj delatnosti (Milić 2014). Drugi deo zadatka istorijske metode podrazumeva tumačenje smisla i kritičku analizu građe, gde se iz istraživačkog

materijala izdavaju elementi koji se smatraju istorijskim činjenicama i mogu se koristiti u rekonstrukciji upravljačkih mehanizama i sistema u realizaciji konkretnih kulturalnih izvedbi u službi ideološkog aparata (Studije slučaja – Svesokolski slet 1930. godine u Beogradu, proslava Dana mladosti 1957. i 1988. godine). Studije slučaja su selektovane na osnovu političkog značaja posmatranih događaja u određenom društvenom trenutku. U periodu Kraljevine, za vreme primene politike integralnog jugoslovenstva, Svesokolski slet u Beogradu značio je poligon za promovisanje ideoloških vrednosti aktuelnog režima i predstavljao najmasovniji događaj tog tipa. Primeri koji pokazuju dinamični odnos javnih politika i sleta kao kulturalne izvedbe jugoslovenstva u periodu socijalizma odnose se na prvi i poslednji izvedeni događaj „Dan mladosti” u SFRJ, kao i promene kroz vreme od nastajanja 1957. godine do poslednjeg izvođenja 1988.

U prvu grupu materijala koji će biti korišćeni u istraživačkom procesu ubrajaju se pisani izvori, sa fokusom na istoriju i mehanizme upravljanja kulturalnom izvedbom: zvanični pisani dokumenti, pravni i drugi normativni dokumenti, zakoni, statuti, ugovori, programi, zabeleške, izveštaji, rešenja, dopisi; „narativni“ izvori, letopisi, hronike, monografije, memoari, naučna literatura, štampa i ostali pisani dokumenti. U sledeću grupu materijala smeštamo likovne dokumente, fotografije, filmovi, razgledince, zastave, značke, grbovi i sl. Metod studije slučaja, kako je to uobičajeno, koristiće izučavanje primarnih ili neposrednih izvora, kao i tehnike intervjua kojima će biti bliže proučena i upotrebljena svedočanstva neposrednih učesnika ili očevidaca događaja koji su na direktan ili indirektan način bili uključeni u realizaciju.

3. Politički procesi, javne politike i njihova primena u jugoslovenskoj praksi

Ako uzmemo u obzir da svakoj promeni u javnoj politici, pre nego što se odigra u realnom prostoru i vremenu, prethodi konceptualizacija na nivou ideja (Đukić, 2010), onda je objavljivanje radova Ljudevita Gaja u *Ilirskim narodnim novinama*, tridesetih godina XIX veka, moglo značiti formalni početak¹³ konstruisanja ideje kulturnog

---

¹³Iako se koreni ideje jugoslovenstva mogu tražiti u još daljoj istoriji, ideja prvi put postaje jasno izražavana tridesetih i četrdesetih godina XIX veka (Vahtel, 200, Jezernik, 2018). O „daljoj prošlosti“ jugoslovenstva videti u tekstu Draga Roksandića „Jugoslovenstvo prije Jugoslavije“ u studiji «Jugoslavija u istorijskoj perspektivi».

ujedinjavanja do tada potpuno odvojenih teritorija buduće države¹⁴. Suština Ilirskog pokreta¹⁵ podrazumevala je borbu za stvaranje kulturne zajednice Južnih Slovena, te je predstavljala ideološku i društvenu platformu za kreiranje buduće Jugoslavije (Rusinow 2003, Bakić, 2004).

Međutim, za javnu politiku nije dovoljna samo (politička) ideja koja je utemeljuje, već je neophodno i okruženje koje omogućava uspešnu primenu odabrane linije delovanja i to kroz različite modele javnog upravljanja oblikovane u set aktivnosti formalnih aktera javne uprave i institucija u obavljanju kolektivne svrhe (O'Toole, 2011). Prema teoretičaru Hilu (Michael Hill) postoje različite vrste analize javnih politika – proučavanje sadržaja politika, proučavanje ishoda politika i u ovom radu prihvaćeno *proučavanje procesa stvaranja politika* u kome je pažnja usmerena na način odlučivanja o politikama, odnosno način pretvaranja politika u delovanje (Hill, 2010:5). Ovde je važno i pitanje kontekstualizacije javne politike, jer je njena primena uvek povezana sa specifičnim politikama koje predstavljaju odgovor na konkretan problem u društvu (Hill, 2010).

Odgovore na ova pitanja na teritoriji države koja je trajala pod istim imenom gotovo ceo XX vek, nije moguće pronaći bez stvarne rasprave o procesu stvaranja politika u njoj, odnosno bez posmatranja prirode vlasti u jugoslovenskoj državnoj strukturi. Svako razmatranje načina na koji proces stvaranja politika deluje obično podrazumeva tvrdnje o tome ko dominira u određenom političkom diskursu (Hill, 2010), pa je na samom početku analize neophodno uzeti u obzir dve verzije jugoslovenstva¹⁶ u nastajanju, srpsku i hrvatsku, koje su u velikoj meri različite, pa i suprotstavljene.

Moguće je pretpostaviti i da je ovaj „nesporazum“ posledica različitih, nekada potpuno suprotnih očekivanja i predstava o državnom uređenju južnoslovenskih elita kreiranih početkom i tokom Prvog svetskog rata (Žanin-Čalić, 2010:94). U studiji «Srpski intelektualci i Jugoslavija» istoričarka Branka Prpa iznosi brojne primere suprotnih perspektiva elita (intelektualnih i vladajućih) u periodu formalnog nastajanja

---

¹⁴Zamisao o južnoslovenskom ujedinjenju i političkoj saradnji, stvorena u romantičarskom kontekstu „buđenja naroda“, kao i koncept „Balkan balkanskim narodima“ svoje prve obrise dobija još u XVII veku (Bakić, 2013).

¹⁵Članovi Ilirskog pokreta tridesetih i četrdesetih godina bili su isključivo pripadnici „intelektualne klase“ (sveštenici, zvaničnici, vojnici, umetnici, studenti...), bogatiji trgovci i niže plemstvo (Rusinow, 2003:12).

¹⁶„Pojam (jugo)slavenstvo neologizam je njemačkog porekla (Slawentum), što asocira na tvorbeno i značenjski usporedivi njemački pojam Deuschtum, stvoren oko 1770. godine, u pokretu Sturm und Drang, tj. u formativnom razdoblju modernog njemačkog nacionalizma.“ (Roksandić, 2017:28).

države: «Konsenzus postignut oko ratnog cilja Srbije – stvaranje jugoslovenske države, očigledno nije podrazumevao i konsenzus oko procedure njenog formiranja, pitanja legitimiteta političkih subjekata koji bi u tom procesu učestvovali, niti pitanja uređenja buduće države» (Prpa, 2018).

U prvoj godini I svetskog rata, u Narodnoj skupštini Kraljevine Srbije, vlada je usvojila Nišku deklaraciju, akt koji je pored ratnih ciljeva, istakao i pitanje ujedinjenja: „...da se obezbedi uspešan završetak ovog velikog vojevanja, koje je u trenutcima, kada je započeto postalo ujedno borbom za oslobođenje i ujedinjenje sve naše neslobodne braće Srba, Hrvata i Slovenaca“¹⁷

Nakon pun uložnog napora u postizanje usaglašenog dokumenta predstavnici srpske vlade i Jugoslovenskog odbora doneli su 1917. godine Krfsku deklaraciju u kojoj se navodi da će se posle rata Srbi, Hrvati i Slovenci, „poznati pod imenom Južnih Slovena ili Jugoslovena“, ujediniti u jednu državu, „ustavnu, demokratsku i parlamentarnu monarhiju na čelu s dinastijom Karađorđevića“, čije će ime biti Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (Đokić, 2010:43).

Konferencija na Krfu trajala je pet dana tokom meseca jula 1917. godine i na njoj se raspravljalo o raznim pitanjima koja su se odnosila na budući državni aparat. Najveći deo rasprave bio je posvećen pitanju koncepta uređenja države i to posmatrano kroz dva potencijalna modela: federalistički i centralistički. Hrvatski predstavnici su se zalagali za jedinstvo države prema spolja, ali i za veći stepen autonomije pojedinih delova buduće države, dok su srpski predstavnici zahtevali da u novoj državi postoji centralističko uređenje. Poslednjeg dana konferencije usvojena je deklaracija o osnivanju parlamentarne monarhije pod dinastijom Karađorđevića, kao i o ravnopravnosti pisama i religija troimenog naroda.

Međutim, u manifestu srpskoj vojsci na Krfu 1916, regent Aleksandar ukazuje na spremnost saveznika da „nas u ovoj velikoj borbi snažno pomognu, da Srbiju stvorimo Velikom te da obuhvata sve Srbe i Jugoslovene, da je učinimo silnom i moćnom Jugoslavijom“. Analizirajući to pitanje, istoričar Đokić u svojoj studiji navodi da je „tako unapred, pre nego što je država stvorena i pre nego što su odluke od vitalnog značaja prošle demokratsku proveru, određeno da će ujedinjena država biti monarhija pod vladavinom srpske dinastije“ (Đokić, 2010: 44). Ovde treba pridodati i perspektivu srpske pozicije prema kojoj je:

---

¹⁷Izvod iz teksta Niške deklaracije.

„Na kraju Prvog svetskog rata, Kraljevina Srbija imala ogroman politički kapital u južnoslovenskim zemljama. Posle godina junačkih patnji srpska vojska je pobedila austrougarsku i doprinela uništenju nekada moćnog austrougarskog carstva i oslobodila je praktično sve teritorije na kojima su živeli Južni Sloveni“ (Vahtel, 2001:91).

U zavisnosti od toga čije su interese zastupali, nosioci ujedinjenja su njegov značaj povezivali sa rešavanjem položaja jugoslovenskih naroda na nekoliko mogućih načina: njihovom samostalnom snagom, uz pomoć velikih suparničkih sila, revolucijom na ruševinama Turske i Austrougarske, ili njihovim preuređenjem kroz okupljanje oko Srbije kao državnog jezgra (Petranović, 1981).

Tumačenja različitosti razvoja jugoslovenske ideje mogu biti povezana sa pitanjem nacionalnog preporoda u Hrvatskoj i Sloveniji. Sa druge strane, izgradnja ove ideje u Srbiji imala je dve moguće verzije: vizija ujedinjenja Srba i Bugara u zajedničku državu, i (ili) kao zamisao izražena u „Načertaniju“, spoljnopolitičkom programu ministra inostranih poslova Ilije Garašanina iz 1844. o stvaranju jugoslovenske države, sa vodećom ulogom Srbije u državnom uređenju.

Slično tome, tako ukrštene, prilično suprotstavljene poglede navodi i sociolog Jovo Bakić u svojoj studiji, smatrajući da je:

„...hrvatska ideja jugoslovenstva načelno podrazumevala jugoslovenstvo u okviru Habzburške monarhije, u kojoj bi jugoslovenska federalna jedinica sa hrvatskom većinom bila ravnopravna Austriji i Mađarskoj, dotle je srpska strana podrazumevala nezavisnu i unitarnu državu Južnih Slovena, pod vođstvom srpske dinastije, u kojoj bi Srbi činili većinu stanovništva“ (Bakić, 2013:8).

I pored različitih interesa u viđenju ideje jugoslovenstva¹⁸, u političkom smislu ta ideja bila je posledica lošeg položaja naroda koji su živeli u okviru velikih i moćnih političkih uređenja kakve su bile Habzburška monarhija i Osmansko carstvo (Bakić, 2013). Ova politička slabost svakog od naroda buduće Kraljevine SHS upućivala je

---

¹⁸ „Kada je u pitanju sama jugoslovenska ideja i različite ideologije jugoslovenstva, svaku varijantu u osnovi pannacionalističkog pokušaja, uslovljavali su interesi društvenih nosilaca posebnih nacionalizama južnoslovenskih etničkih grupa“ (Bakić, 2004: 94).

etničke zajednice na neophodnost međusobne saradnje. Ujedinjenje etnički srodnih južnoslovenskih naroda i formiranje odgovarajuće ideologije kroz oblikovanje jugoslovenske ideje, zajedno su mogli uticati na veće šanse buduće države prilikom otpora neprijateljskim snagama (Đokić, 2010).

Prema tumačenju Draga Roksandića u tekstu „Jugoslovenstvo pre Jugoslavije“, ova ideja je u osnovi bila pokušaj da se „endogenim procesima, 'odozdo', dakle među Južnim Slavenima u srednjojugoistočnoj Europi izađe iz (sub)regionalnih logika opstanka na periferijama imperijalnih poredaka, da se konstituiranjem višestruko složene državne zajednice svima zajamči bolja budućnost, prema mjeri vlastitih potreba“ (Roksandić, 2017:32).

Ovakva situacija odnosila se i na pitanje kulturne saradnje kroz prodiranje jugoslovenske ideje, odnosno stvaranje slike o tome da su Srbi i Hrvati pripadnici jedinstvenog naroda. Ipak, ovu komplikovanu situaciju dodatno je opterećivala činjenica da su se perspektive vodećih ličnosti iz oblasti kulture i politike prilično razlikovala unutar triju glavnih grupa u zemlji (Vahtel, 2001:101), o čemu će biti više reči u narednom poglavlju.

U opisu predmeta studije *Nedostižni kompromis* historičar Dejan Đokić navodi razmatranje perioda između dva svetska rata, sa posebnim fokusom na analizu potencijalnog „kompromisa“ u konstituisanju buduće države na relaciji između Srba i Hrvata. Obrazlažući neslaganje sa stavom da je zbog nadmetanja između srpske i hrvatske elite, koje je postojalo i pre formalnog ujedinjenja, zajednička država bila osuđena na propast, Đokić navodi da je jugoslovenski problem (koji je trajao do samog kraja postojanja druge Jugoslavije) upravo bio povezan sa politikama koje su vođene nakon ujedinjenja 1918. godine (Đokić, 2010). Dalje u svojoj studiji historičar Đokić navodi tezu prema kojoj diskurs vladajućih grupa u navedenom periodu nije zasnovan na etničkoj različitosti i netrpeljivosti, već upravo na metodologiju upravljanja konfliktom na nivou političkih elita, kao i uticaju te politike na obične Jugoslovane (*Isto*).

Tako posmatrano, analiza javne politike jugoslovenstva pruža okvir za razumevanje procesa donošenja odluka, uvid u faze odlučivanja, ali na kraju i shvatanje koji se učesnici, iz kojih interesa zalažu za određene opcije, odnosno kako se oblikuje, realizuje, nadgleda i vrednuje data politika. Proučavanje procesa stvaranja politika zapravo predstavlja proučavanje primene moći u stvaranju javnih politika, pa se ne može zanemariti suština izvora i prirode te moći (Hill, 2010:25). Pitanje moći i njene

dominantne primene ovde razumemo kao dinamiku odnosa između političkih aktera sa različitim preferencijama.

Zastupajući svoje viđenje ideje jugoslovenstva, srpska strana je prilikom formiranja novonastale države u velikoj meri uspeła da utiče na koncepciju državnog uređenja prema kojoj je svoj nasleđeni državni aparat i vojsku stavila u funkciju ujedinjenih nacionalnih interesa¹⁹. Predstavnici političkih opcija u Srbiji tako ostvaruju određujuću ulogu u kreiranju političkog rukovođenja²⁰ pri zastupanju oblika državne organizacije utemeljene na unitarističko-centralističkom ustrojstvu, sa shvatanjem da na prostoru nove države živi jedan srpsko-hrvatsko-slovenački narod (Žanin-Čalić, 2010; J. Bakić 2004, Vahtel, 2001, Čulinović, 1955).

Koncept *narodnog jedinstva*, kako je nazvao i opisao prvu fazu postojanja novonastale države istoričar Dejan Jović, bio je dominantna platforma jugoslovenske politike, što se dalje odnosilo i na njenu primenu. Od samog početka postojanja Kraljevine ulagan je ogroman napor da se stvori konstrukt ako ne „jugoslovenske nacije“, a onda bar tri plemena, na putu da postanu jedan narod ujedinjenih Jugoslovena. Međutim, od samog osnivanja, pa gotovo sve vreme trajanja Kraljevine SHS i kasnije Kraljevine Jugoslavije, nijedna politička partija nije uspevala da dobije većinsku podršku iz svih delova zemlje.²¹ su se gotovo po pravilu obraćale „plemenskim“ osećanjima birača (Vahtel, 2001)²².

Linija podela između političkih vladajućih i opozicionih grupa, kao i njihovih predstavnika zasnivala se na percepciji pojma narodnog jedinstva gde su jedni verovali da je on „najbolji odgovor na izražene razlike“, dok su drugi tvrdili da je „taj koncept

---

¹⁹Istoričar Đokić navodi da to nije bila potpuno nova država kao Čehoslovačka jer su njenu istočnu polovinu činile prethodno nezavisne kraljevine Srbija i Crna Gora. Mada je Srbija umnogome činila srž nove države, Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca nije bila samo uvećana predratna kraljevina kao Rumunija, a ni restaurisana država kao Poljska. Istoričar Džozef Rotšild je tvrdio da kad u obzir uzmemo „gotovo sve kriterijume – istoriju, političku tradiciju, socijalno-ekonomske standarde, pravni sistem, religiju i kulturu – Jugoslavija je u međuratnom periodu bila najkomplikovanija od svih novih država u istočnom delu Centralne Evrope jer je bila sastavljena od najvećeg broja najrazličitijih jedinica iz vremena pre 1918. godine“ (Đokić, 20010: 64).

²⁰Značajan broj pripadnika političke i intelektualne elite iz Slovenije i Hrvatske je bio razočaran osnivačkim aktom od 1. decembra 1918.godine, koji je izuzimao federalni koncept u korist monarhijskog uređenja, centralističko-unitarističkog tipa (Žanin - Čalić, 2013:107).

²¹Sredinom dvadesetih godina XX veka, na teritoriji Jugoslavije delovalo je 45 partija, koje su bez izuzetka zastupale interese posebnih etničkih grupa (Žanin-Čalić, 2010).

²²U studiji *The National question of Yugoslavia* Ivo Banac navodi da je među vodećim strankama na parlamentarnim izborima 1920. godine Radikalna stranka bila skoro isključivo srpska partija. Demokrate, koje su u načelu bili svejugoslovenska partija, i koje su dobile najveći broj glasova, prošle su jako loše za jednu partiju koja je smatrala da se izdigla iznad nacionalnih interesa. U Hrvatskoj je, s druge strane, vodeća bila Hrvatska seljačka stranka Stjepana Radića.

puka utopija, koja ne samo da je neostvariva zbog postojećih razlika između Hrvata i ostalih (Slovenaca i Srba) nego je i opasna, jer onemogućava ideale liberalnog svijeta: prije svega slobodu (hrvatskog naroda) i jednakost između hrvatskog, srpskog i slovenskog naroda“ (Jović, 2003:111).

Različita stanovišta sve su više udaljavala predstavnike političkih grupa, a samo ponekad su se odvijali pokušaji usaglašavanja²³, međutim, svi ti procesi pokazali su da nije moguće prevazići različitosti u tumačenjima pojmova unitarizma i centralizma (Čulinović, 1955). Sveukupne tokove i nesporazume tog vremena nije moguće posmatrati bez osvrta na pitanje verske pripadnosti i multikonfesionalnost novonastale države. Stanovništvo nove države pripadalo je različitim veroispovestima i nalazilo se pod različitim režimima duhovne jurisdikcije, pa je tako tokom celokupnog međuratnog perioda i versko pitanje imalo vrlo važnu ulogu u političkom, društvenom pa i kulturnom životu. Na komplikovanu situaciju uticala je i statistika koja iznosi podatke da je, prema popisu iz 1921, među jugoslovenskim stanovništvom bilo 46,67% pripadnika pravoslavne veroispovesti, zatim 39,29% rimokatolika, dok su treću grupaciju činili pripadnici Islamske vreske zajednice sa 11,22%, 1,91% protestanata i 0,54 Jevreja.²⁴ Odmah nakon osnivanja nove države uspostavlja se Ministarstvo vera koje ima „vrhovnu, nadzornu, i najvišu upravnu vlastu svim versko-političkim poslovima“²⁵.

Kako široke narodne mase nisu u potpunosti razlikovale nacionalnu i versku pripadnost, postalo je uobičajeno tumačenje „ono što je vijersko i narodnosno je, a što je narodnosno i vjersko je“.

U godinama nakon ujedinjenja situacija se pogoršavala, te su u parlamentu neprestano izražavani suprotstavljeni stavovi političkih predstavnika različitih etničkih i interesnih grupa. U ovakvom političkom ambijentu, veliki broj hrvatskih političara bio je nezadovoljan procesom donošenja ustava iz 1921. godine, prilikom koga je potpuno izostala rasprava o pitanju federalizma. U smislu brojki, prilikom glasanja o ovom novom ustavu, zastupnici centralističke ideje su imali blagu prednost, te je nakon burne rasprave na Vidovdan 1921. godine izglasan novi ustav, sa 223 glasa od ukupno

---

²³ „Prvi takav pokušaj predstavljaju razgovori između Stjepana Radića i Stojana Protića, vođeni početkom avgusta 1921. godine kada su ovi političari tražili dodirne tačke za izlaz iz suprotnosti, oko nacionalnog pitanja, a najposle na ustrojstvo zajedničke države“ (Čulinović, 1955:18). Slične pokušaje imali su i delegati Radikalne stranke i Hrvatske republikanske seljačke stranke 1923. godine.

²⁴ Vidovdanskim ustavom je napušten sistem državne crkve, ali istovremeno nikada u potpunosti prihvaćen princip odvojenosti crkve od države (Radić, 2002: 18).

²⁵ *Isto.*

419, tesnom većinom od 53%, prema načelu jedan „kralj, jedna država, jedan narod“ (Žanin-Čalić, 2010). Uticajna studija Ive Banca *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji* fokus analize smešta upravo u ovaj period, između trenutka nastanka Kraljevine SHS i proglašenja ustava 1921. Prema ovom autoru, u periodu odmah posle ujedinjenja „nacionalno pitanje je još uvek bilo podložno drugim – pravičnijim i pluralističkim rešenjima“, ali nakon donošenja centralistički orijentisanog ustavnog dokumenta „uprkos diktaturama i pokušajima da se obnovi demokratija, okupacijama i ratovima, revolucijama i društvenim promenama, gotovo nijedan nov element nije unet u uspostavljeni obrazac južnoslovenskih međusobnih odnosa“ (Banac, 1995:415).

Na taj način, sasvim mlada država na samom početku ulazi u polje ugroženog legitimiteta, koje će do samog kraja njenog postojanja biti neprestano upotrebljavano. Iste godine u Skupštini je osnovan Hrvatski blok, čiji je šef poslaničkog kluba bio ujedno i predsednik Hrvatske republikanske seljačke stranke Stjepan Radić, koji je verovatno najeksplicitniji primer opozicije protiv srpskog centralizma. Radić je još u periodu koncipiranja državne jugoslovenske ideje istupao protiv unitarističkih interesa, te nije neobično njegovo dalje zalaganje za sopstveni predlog ustava iz 1921. godine, prema kome bi: „Srbi, Hrvati i Slovenci imali poseban suverenitet, kao različiti narodi i tako formirali saveznu državu“ (Žanin-Čalić, 2010:111). Na dodatni sukob u razumevanju političke prakse prilikom pokušaja izgradnje jugoslovenske nacije utiče privilegovani položaj predstavnika srpske strane u vladajućim grupama, pa je tako od ukupno 656 ministara jugoslovenskih vlada, koje su listom imale vanredno kratke mandate, bilo 452 Srba, 137 Hrvata, 49 Slovenaca i 18 Bosanaca (Banac, 1995). U političkoj i svakoj drugoj javnosti sve češće su se pokretale diskusije u vezi sa ostvarivošću koncepta *narodnog jedinstva*, pa su među brojnim analizama stavovi bili uglavnom zasnovani na pitanju kulturoloških, verskih, nacionalnih i drugih različitosti. U časopisu *Budućnost* iz 1922. godine, u tekstu koji nosi naslov „Narodno jedinstvo“ Milan Grubić navodi da:

„...u shvatanju kako treba da izgleda narodno jedinstvo, u kome je obliku ono moguće, i koji mu je oblik najsavršeniji, postoje izvesne diferencijacije. Te su diferencijacije postale samim istorijskim životom našeg naroda. Živeći i razvijajući se pod nejednakim kulturnim, socijalnim i političkim uslovima, razdvojeni, u našem narodu razvijale su se uporedo sa idejom narodnog jedinstva i ideje o zasebnim plemenskim državama, individualne osobine,

provincijski mentalitet, iz kojih se dalje stvarao plemenski nacionalizam“ (Grubić, 1922).

U uslovima međusobnih tenzija, stvorenih međustranačkim upornim nerazumevanjima i sukobima, politički lideri i njihove interesne grupe nisu mogli da saraduju i određuju dugoročne političke ciljeve. Kao odgovor na takvu društveno-političku situaciju, kralj i aktuelna vladajuća struktura izgradnju jedinstvenog jugoslovenskog identiteta smeštaju u prvi plan, te ulažu napore u potiskivanje plemenskih različitosti (Čulinović, 1955).²⁶²⁷

I pored svih napora, do kraja dvadesetih godina državni aparat nije uspeo da uspostavi osnovni konsenzus o suštinskim pitanjima javne politike i njenim merama u kontekstu izgradnje jugoslovenskog narodnog jedinstva. Mogući obrt u pogledu održivosti centralističkog ustrojstva mogla je da predstavlja opoziciona koalicija koju su formirali predstavnik Hrvatske seljačke stranke Stjepan Radić i opozicione integralno jugoslovenske Demokratske stranke Stojan Pribičević.²⁸ Ovakav potencijalni rasplet sprečila je društveno-politička kriza, koja je dostigla svoj vrhunac nakon sednice Skupštine 20. juna 1928. godine, kada je posle žučne rasprave poslanik Radikalne stranke iz Crne Gore Puniša Račić pištoljem na mestu ubio dvojicu poslanika iz Hrvatske seljačke stranke – Pavla Radića i Đuru Basaričeka, a ranio još trojicu – Stjepana Radića, Ivana Grandu, Ivana Pernara. Posle neophodne operacije, Radić je vozom vraćen u Zagreb, gde ga je u svojstvu hrvatskog lidera dočekaio veliki broj ljudi pozdravljajući ga, kako navodi Đokić, kao „svog nekrunisanog, seljačkog kralja (Đokić 2010:94). Iako je u prvi mah delovalo kao da će se Radić oporaviti, on je ipak preminuo početkom avgusta, a njegovoj sahrani u Zagrebu prisustvovalo je više od 200.000 ljudi.

---

²⁶Jedna od mera u primeni ovih politika bio je i proces objedinjavanja nastavnih planova sa idejom utemeljenja integralnog jugoslovenstva u oblasti obrazovanja i vaspitanja. Osnivaju se narodne škole koje su, prema shvatanjima nosilaca vlasti, služile promovisanju državne ideologije etničkog unitarizma i izgradnje integralnog jugoslovenstva (Dimić, 1996:88).

²⁷Ova različitost se sastojala i iz velikog socio-kulturnog i ekonomskog nesklada unutar zemlje: udeo poljoprivrednog stanovništva bio je 1921. u proseku 76% za celu zemlju, dok je u Sloveniji bio 63%, a u Crnoj Gori 86%. Svaki drugi stanovnik Jugoslavije iznad 12 godina starosti bio je nepismen, ali je taj procenat u Sloveniji iznosio manje od 9%, u Hrvatskoj 32,2%, u Srbiji 65,4%, dok je u Bosni i Makedoniji bio preko 80% (Žanin – Čalić, 2010:113).

²⁸Videti više o ovoj saradnji u knjizi *Diktatura kralja Aleksandra*, Stojana Pribičevića, kao i u knjizi *Nedostižni kompromis* Dejana Đokića (2010).

Ovaj događaj imao je dejstvo tektonskog poremećaja u već potpuno oslabljenom obliku jugoslovenske demokratije i zamisli o jedinstvenoj jugoslovenskog zajednici, te je „definitivno zapečatio sudbinu parlamentarizma u Kraljevini SHS, otvarajući vrata njegovom ukidanju i proglašenju apsolutizma“ (Petranović, 1981:175). Povezujući opciju anticentralizma (koju je nastavila da zastupa hrvatska strana), sa pitanjem antijugoslovenstva, početkom naredne, 1929. godine (6. januara) kralj Aleksandar stavlja Ustav van snage, raspušta Skupštinu i svoje namere u pogledu integralnog jugoslovenstva opisuje u Proglasu.²⁹Takva odluka, definisana proglasom, trebalo je da stane na put daljoj razjedinjenosti zemlje i, uz pomoć represivnog i ideološkog aparata, utiče na konsolidaciju jugoslovenskog nacionalnog identiteta.

Tako je višepartijski sistem pre 6. januara 1929. zamenjen režimom bez stranaka, a sve partije i udruženja sa etničkim obeležjima su zabranjeni (Žanin-Čalić, 2010:145). Kako navodi Đokić u studiji *Nedostižni kompromis*, prema opisima savremenika, kraljevo mišljenje da su za političku nestabilnost krive stranke delili su i mnogi „obični“ jugoslovenski građani:

„...U jednom poverljivom službenom izveštaju iz Jastrebarskog, malog mesta blizu Zagreba, dočarano raspoloženje javnosti neposredno nakon uvođenja diktature. U njemu je rečeno da ljudi smatraju da su se u proteklih deset godina političari kompromitovali i da je kraljev proglas presekao čvor, te da neće više biti zahteva u ime stranaka i, što je najvažnije, neće više biti partijske samovolje i terora“ (Đokić, 2007: 98).

U socijalno-političkom smislu „integralno jugoslovenstvo“ zasnivalo se na teoriji i praksi negiranja višenacionalnosti i federativnog koncepta državnog uređenja, sa jasnom namerom suzbijanja pojedinačnih nacionalnih težnji i pokreta koji su na bilo koji način izražavali potrebu za priznanjem individualnosti i samoopredeljenja naroda. Kako bi se dodatno uticalo na poništavanje etničkih osobenosti, te ustanovio prekid kompromisnog koncepta troimenog naroda, Kraljevina SHS menja naziv u Kraljevina Jugoslavija, kao konačno institucionalno ozakonjenje jugoslovenskog nacionalnog unitarizma i opredeljenja da postoji samo jedan, jugoslovenski narod.³⁰

---

²⁹Prilog br. 1, Proklamacija Kralja Aleksandra, *Službene novine* br. 6, 1929.

³⁰S obzirom na činjenicu da je već bilo uobičajeno da se država naziva Jugoslavija, novo ime zemlje nije bilo samo čin konvencije. Ono je, kako je rekao novi predsednik vlade, general Petar Živković, trebalo

Porast nacionalizma, antidemokratskih ideja i verske netolerancije stvarao je sve veći sukob ne samo u političkom već i u sveukupnom društvenom kontekstu, te monarhodiktatura, kako je često nazivana u istorijskom sagledavanju, nije uspela da obezbedi podršku srednjih slojeva i narodnih masa, niti da izvrši uticaj na njihovu političku, ekonomsku i socijalnu aktivnost sve do kraja postojanja prve Jugoslavije, koja i pored svih unutrašnjepolitičkih i socijalnih problema na kraju nije propala svojom voljom. Ipak, bez obzira na takav ishod, ostaje dilema u kojoj meri su predstavnici političke intelektualne i ekonomske elite ujedinjenih naroda bili u stanju da odgovore na izazove koje je pred njih stavljala konkretna istorijska situacija. Prva Jugoslavija nikada nije uspela da se stvarno učvrsti kao država, a politike izgradnje jedinstvene jugoslovenske nacije nisu imale duboke korene ni masovniju socijalno-političku osnovu (Petranović, 1993). I pored različitih planova i predloga u pogledu oblikovanja jedinstvene jugoslovenske politike, koju je sprovodio državni represivni i ideološki aparat, čini se da je u velikoj meri izostao širi obuhvat socijalnih aktera u tom procesu, pre svega aktivno učešće članova zajednice novostvorene države.

Prema istoričaru Joviću, godine 1939. je usledio *koncept sporazumske Jugoslavije* koji je uporište pronalazio u sporazumu Cvetković–Maček, a koji je podrazumevao modifikaciju ideološke platforme o narodnom jedinstvu na kome se temeljila jugoslovenska država (Jović, 2003). Dotadašnji koncept jugoslovenskog ujedinjenog naroda u „zamišljenu zajednicu“³¹ i njenog identiteta jugoslovenske nacije je umnogome transformisan odlukom iz sporazuma o postojanju hrvatske autonomne jedinice unutar Jugoslavije, institucionalnim priznavanjem *Banovine Hrvatske*. Kako navodi Jović u svojoj studiji sporazum je možda ublažio uticaj “antijugoslovenskih, antisrpskih i antihrvatskih retorika u javnosti”, ali je istovremeno promovisao koncept koji nije odgovarao zamisli o identitetu jugoslovenske države, a onda i jedne nacije:

“Ime nove Banovine, te ovlasti koje su joj dane, svedočile su da je Kruna priznala da su Hrvati ako ne ve već državotovorni narod, aonda svakako autonomna jedinica čije se postojanje ne može ignorirati I koji se neće stopiti

---

da odražava potpuno državno i nacionalno jedinstvo i simbolično izrazi jedinstvo, jednakost i bratstvo Južnih Slovena – Srba, Hrvata i Slovenaca (Đokić, 2007: 100).

³¹Utemeljivač pojma «zamišljena zajednica» je irski politikolog Benedikt Anderson koji je opisao 1983. godine u svojoj knjizi *Imagined Communities*. Prema ovom autoru, nacija nastaje kao zamišljena zajednica, odnosno iz potrebe za zajednicom širom od one u kojoj pojedinci žive i s kojom imaju neposrednu interakciju.

sa drugim plemenima u novu jugoslovensku naciju. I dok je ideja narodnog jedinstva predviđavala da će razlike između pojedinih plemena slabiti, a jugoslovenski identitet jačati, 1939. Postalo je jasno da se događa obrnut process” (Jović, 2003:113).

Tako su stvoreni uslovi za brojna pitanja koja pominje Jović u svojoj knjizi, od kojih ćemo se u ovom radu zadržati samo na prvom: „Što je sad Jugoslavija, ako nije država koja stvara jugoslavenski narod?“ (*Isto.*). Ovu dilemu je prekinuo početak II svetskog rata, ali je ona ostavila veliku posledicu u kreiranju i promišljanju političkog i ideološkog koncipiranja nove Jugoslavije nakon oslobođenja.

I pored toga što period tokom II svetskog rata nije vremenski kontekst ovog rada, za razumevanje koncepta jugoslovenstva u socijalizmu, kao i jugoslovenskog političkog uređenja posle II svetskog rata neophodan je osvrt na društvene i političke okolnosti i toga doba. Zastupnici i protivnici Sporazuma dočekali su napad na Jugoslaviju 1941. godine sa različitim perspektivama kako treba (i da li uopšte treba?) ponovo oblikovati Jugoslaviju nakon oslobođenja. Pojednostavljeno rečeno, bilo bi teško zamisliti da neka nova Jugoslavija posle rata samo nastavi svoj konstitutivni koncept uspostavljen pre početka okupacije (Jović, 2003). Ovoj činjenici doprinose i dešavanja tokom ratnih godina, pre svega građanski rat u okupiranoj Jugoslaviji u kome je više ljudi izgubilo živote od svojih sudržavljana, nego od okupatora. Kapitulacijom 17. Aprila 1941. godine dotadašnja država prestala je formalno da postoji, a jugoslovenska (nad)nacionalna ideja postala je ugrožena, ili gotovo uništena procesima i aktivnostima koje su sprovodili politički akteri i pokreti tokom trajanja okupacije. Početkom rata, u Hrvatskoj na vlast dolazi ustaški pokret predvođen Antem Pavelićem, te se osniva Nezavisna država Hrvatska NDH. Zakonom o zaštiti naroda i države iz aprila 1941. godine, NDH legitimizuje kako navodi Čalić “progon neželjenih nacionalnosti”, a među noseće elemente represivnoga aparata ubrajaju se i koncentracioni logori kojih je na toj teritoriji bilo preko 20 (Žanin-Čalić, 2010). I pored istorijske prilike za ostavrenjem etnički homogene države, NDH je zapravo bila izuzetno heterogena - sa svojih 6,3 miliona stanovnika Hrvati su činili tesnu većinu od 3,3 miliona, pored njih bilo je oko 2 miliona Srba, 700.000 muslimana, 150.000

folksdojčera itd. (Žanin-Čalić, 2010:173). Planski progon³² pravoslavnog stanovništva sproveden je na različite načine, stotine hiljada ljudi je ostalo bez kuća, vršeno je pokrštavanje, proterivani su i zatvarani u logore, ili su postajali žrtve ubilačkih akcija (Isto.) Ovu temu u kontekstu budućih i prošlih odnosa posmatra i Jović: “Primjerice, ideja o Jugoslovenima kao jednom narodu, ili kao o tri plemena koja su toliko slična da će nužno postati jedan narod, postala je potpuno utopijskom nakon ustaških zločina nad Srbima. Tamo gde ranije nije postojala mržnja ili nepovjerenje, zločini su prozveli i mržnju i nepovjerenje” (Jović, 2003:120).

U isto vreme sa ciljem lakšeg upravljanja okupiranom Srbijom, nacistička Namačka u avgustu 1941. na mesto predsednika “vlade nacionalnog spasa” postavlja ultranacionalistu Milana Nedića, koji je u ideološkom smislu bio naslonjen na stavove fašističkog pokreta “Zbor” Dimitrija Ljotića.

U disertaciji “Ideje, društveno politički projekti i praksa vlade Milana Nedića (1941-1944)” Aleksandar D. Stojanović se bavio analizom političkih projekata i praksi vlade Milana Nedića, gde se u uvodu navodi da je u pitanju politika koja je baštinila ideje ekstremne srpske desnice i desnice integralnog jugoslovenskog nacionalnog usemrenja iz međuratnog perioda”(Stojanović, 2014:4). U političkim projektima koje je sprovodio Nedić tokom svoje kolaboracionističke vlade ovde izdvajamo koncept integralnog vaspitanja u nacionalnom duhu, odnosno stvaranje “novog srpskog čoveka”. Projekat je imao za cilj da putem dugoročne kontrole države nad obrazovnim i nastavnim procesima doprinese stvaranju indoktriniranih pojedinaca spremnih na podnošenje najrazličitijih žrtava za dobrobit srpskog naroda (Isto.).

Dok je ustaški pokret bio fokusiran na etnički čistu Hrvatsku, sa druge strane četnički pokret je bio rukovođen pukovnikom Dragoljubom Dražom Mihajlovićem koji je još sredinom 1941.godine napisao memorandum “Homogena Srbija”. Prema planu navedenom u ovom dokumentu preko 4 miliona ljudi trebalo je da bude raseljeno i seljeno (Žanin-Čalić, 2010:199). Kao i u svakom drugom građanskom ratu, i u ovom tokom trajanja II svetskog rata fanatačni nacionalisti su imali svoju značajnu ulogu. Ova uloga ostala je ugrađena u odnose i koncepte koji su kreirani nastankom druge Jugoslavije.

---

³²„Prema procenama tokom četiri godine rata 92.000 Srba bili su žrtve planskog progona, ubilačkih pohoda u selima, gradovima i širom zemlje, kao i u zatvorima i u logorima“ (Žanin-Čalić, 2010:196)

Paralelno sa ovim tokovima, 1941. komunisti u ilegali su pripremali oružani ustanak, i za razliku od četničkog pokreta bili su zainteresovani isključivo za otvoreni sukob sa okupatorima. 1943. godine Narodnooslobodilačka vojska kojom je rukovodio vrhovni komandant Josip Broz Tito brojala je preko 300.000 ljudi. Iste godine u Jajcu, 29. novembra Tito zakazuje Drugo zasedanje AVNOJa (Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije) gde se sa 142 delegata ovo telo proglašava za vrhovnu zakonodavnu i izvršnu vlast na teritoriji cele nekadašnje zemlje.

Kraj svetskog II rata Jugoslavija je dočekala sa 10% stanovništva manje³³, sa 2/5 razorene industrije, 50% uništenih pruga, 35% manje brodova 223 urušena rudnika, sa opustošenim školama, bibliotekama i sa više od 3 miliona ljudi bez kuća i stanova. Da bi prevazišla tako katastrofalne posledice bilo je neophodno plansko rukovođenje celokupnim političkim, društvenim i privrednim životom, ali i stvaranje slike o tome šta ta nova država treba da bude uzevši u obzir sve događaje tokom rata. Primenom odluka i zaključaka sa 2. zasedanja AVNOJ-a³⁴ 1943. godine, novi sistem je trebalo da zameni stari, te je uspostavljen, treći konstitutivni koncept – *bratstvo i jedinstvo*. Ovaj koncept je određujuće uticao na novo političko uređenje, favorizujući male nacije, ali, kako pojašnjava Jović, ne da bi se zalagao za prava manjina, „nego zato što se protivio eksploataciji (nacionalnoj, kao i klasnoj) malih od strane velikih“ (Jović, 2003: 124).

Nova vladajuća grupa u socijalizmu, predvođena Josipom Brozom Titom, nije želela da ponavlja greške predratne administracije, ali nije bila spremna ni da se odrekne kontrole nad zemljom u celini (Vahtel, 2001), pa tako potvrđuje političko rešenje o federalnom sistemu, opisano u Ustavu iz 1946. godine–Jugoslavija je definisana kao „savezna narodna država republikanskog oblika, zajednica ravnopravnih naroda, koji su na osnovu prava samoopredeljenja, uključujući i pravo na otcepljenje, iskazali svoju volju da zajedno žive u federativnoj državi“ (Ustav, 1946).³⁵ Ako je jugoslovenstvo predratne države bilo utemeljeno na ideji jednonacionalne i liberalno-demokratske državne koncepcije, onda je usmerenje novog državnog uređenja zamenjeno fokusom na pojedinačne jugoslovenske narode (a ne

---

³³Prema zvaničnim podacima Jugoslovenske reparacione komisije između 1941. godine i 1945. godine život je izgubilo više od 1,7 miliona ljudi (Žanin-Čalić, 2010:209).

³⁴Odlukama AVNOJ-a, koje imaju ustavni karakter, osnovani su vrhovni državni organi nove Jugoslavije. Ovim odlukama prekinut je unutrašnji kontinuitet sa Kraljevinom Jugoslavijom jer one ne crpe svoju snagu iz Ustava Kraljevine Jugoslavije od 1931, ali nije prekinut međunarodno pravni kontinuitet Jugoslavije kao subjekta međunarodnog prava.

³⁵Ustavotvorna skupština je 1945. godine na svom prvom zasedanju ukinula monarhiju, proglašavajući Federativnu Narodnu Republiku Jugoslaviju, stavljajući na uvid nacrt prvog ustava koji je zvanično usvojen 31. januara 1946. godine.

jednog jugoslovenskog naroda). U postupku emancipacije ili oslobođenja naroda, kako proces priznavanja „malih“ etniciteta naziva Jović, stvoreni su uslovi za podizanje etničkog statusa, kao kod Makedonaca koji su u socijalističkoj Jugoslaviji dobili priznanje kao politički subjekt i republika za sebe, ili kao Crna Gora kojoj je u ovom periodu vraćen politički legitimitet poništavan tokom trajanja Kraljevine Jugoslavije (Jović, 2003).

Istovremeno, vladajuće grupe su osigurale centralizovani sistem kontrole tako što su stvarnu političku moć prenele na Komunističku partiju na federalnom i republičkom nivou upravljanja. Iako se u Ustavu ne govori eksplicitno o socijalističkom karakteru države, ona ima sve karakteristike socijalističkog uređenja, a osnovna idejno-vrednosna linija novog oblika jugoslovenstva pronalazi svoje uporište u solidarnom suživotu različitih, ali ipak srodnih naroda. U jednom od svojih prvih obraćanja narodu nakon završetka rata i uspostavljanja potpune vlasti u državi, predsednik Tito je govorio o granicama između republika u federaciji i o tome kako su one bile zamišljene «kao granice spajanja a ne razdvajanja». Bez obzira na zadatak državnog uređenja, ali i javnih politika „nove“ Jugoslavije da budu potpuno različite od stare, Tito je verovao da Južni Sloveni moraju ostati u jednoj zemlji, jer su u pitanju etnički slični, bratski narodi:

„Mi u Jugoslaviji ne stvaramo pritisak granica koje bi razdvajale i značile stvaranje novih država, nego vršimo podelu da bi se rešilo nacionalno pitanje, koje nije bilo rešeno u staroj Jugoslaviji i da bi narodi mogli da se potpuno razviju i kulturno i politički izjednače. I to tako da niko na drugog ne vrši pritisak, a da u isto vreme njegov razvitak i njegov progres imaju pozitivan uticaj na ostale narode ostalih federalnih jedinica. A svi mi zajedno smo Jugosloveni. Svaki onaj ko misli da će biti nekakvog parčetaanja, neka to izbije sebi iz glave. Mi radimo da jedanput budemo ponosni građani nove Jugoslavije, koja se stvara. To mi hoćemo, a ne da stvorimo mnogo malih državica.“³⁶

U možda ključnoj godini za perspektivu druge Jugoslavije (1948, nakon raskida sa Staljinovim režimom), jugoslovensko rukovodstvo se suočilo sa izazovima kreiranja

---

³⁶Izvod iz Titovog govora 1945. godine u Zagrebu <https://www.youtube.com/watch?v=xd2B1CZ4Xxw>

nove ideološke platforme³⁷. Fokus etničkog pitanja počinje da slabi, dok jača ideološki „eksperiment“ kroz koncept novog, nedržavnog, samoupravnog socijalizma. Dolazi se do stvaranja ideje radničkog samoupravljanja, koja kroz celo postojanje druge Jugoslavije opstaje kao njen možda najznačajniji narativ. Među osnovne elemente ovog koncepta, oblikovanog u zakon, ubrajaju se debirokratizacija putem radničkih saveta, decentralizacija uprave, politike i kulture kao i demokratizacija u svim oblastima života, što se sve zajedno prilično dobro uklapalo u prvi deo formule koncepta *bratstva i jedinstva* (Žanin-Čalić, 2010, Vahtel 2001). Tokom procesa reformi, KPJ je na Šestom kongresu u novembru 1952. godine promenila ime u Savez komunista Jugoslavije kako bi poslala jasniju poruku javnosti o svom opredeljenju, naglašavajući tako svoju vezanost za Marksa (a ne Staljina) (Žanin-Čalić, 2010:239)..

Koncept *bratstva i jedinstva* koji je promovisan kroz delovanje javnih politika sve do kraja pedesetih godina, možda suviše sličan principu narodnog jedinstva, postepeno je potiskivan, pa ga, prema Joviću, ranih šezdesetih najpre zamenjuje *socijalističko jugoslovenstvo*³⁸, a onda, sedamdesetih godina, koncept *zajedništva jugoslovenskih naroda i narodnosti* (Jović, 2003). U tom procesu transformacije veliku ulogu zauzima Edvard Kardelj, koji je smatrao da Jugoslavija nije i ne treba da bude kreator nove ujedinjene jugoslovenske nacije, nego baš suprotno – to je okvir u kome će se razvijati državnosti jugoslovenskih pojedinačnih nacija:

„Federacija jugoslovenskih republika nije okvir za stvaranje nove jugoslovenske nacije, niti okvir za provođenje onog tipa nacionalne integracije koja je svojedobno bila san raznih protagonista hegemonije i denacionalizacije terorom. Ona je zajednica slobodnih, jednakih i nezavisnih nacija i radnih ljudi, ujedinjenih njihovim zajedničkim interesima i progresivnim društveno-ekonomskim, političkim, kulturnim i drugim aspiracijama i tendencijama radnih ljudi u epohi socijalizma» (Kardelj, 1981).

Na Osmom kongresu SKJ, 1964. godine, dolazi do usvajanja nove reforme koja će kasnije imati uticaj na oblikovanje javne politike jugoslovenstva, odnosno njene

---

³⁷ Glavni ideolog Edvard Kardelj, sa Milovanom Đilasom, Borisom Kidričem, Mošom Pijade i Vladimirom Bakarićem, oblikovao je nacrt Osnovnog zakona o upravljanju državnim privrednim preduzećima.

³⁸ „...južnoslavenska dimenzija jugoslovenskog identiteta istiskivana je u korist socijalizma“ (Jović, 2003: 131).

praktične primene – utvrđuje se distanciranje od socijalističkog jugoslovenstva u korist jače federalizacije (sa naglašenim nacionalnim principom). Možda nije nevažno spomenuti da se na ovom kongresu Tito prvi put izjasnio kao Hrvat, a ne kao Jugosloven, što je prema analitičarima bio „simboličan put nove faze“. Ove promene u pravcu izraženije federalizacije uticale su na jugoslovenski sistem koji je sve očiglednije reprodukovao etničko i privredno raslojavanje (što je kao sistem upravo težio da prevaziđe pokušajem stvaranja nadnacionalnog državnog uređenja). Moguće da je ovakav zaokret bio posledica i sve većeg udaljavanja među strukturama u partiji koje su u svakoj republici potvrđivale svoj autoritet, i tako gotovo po pravilu dolazile do nacionalizama, nasuprot nadnacionalizmu (Vahtel, 2001:165). Sa druge strane moguće je i to da isticanje jedinstvenog jugoslovenskog identiteta „kao temelja eventualnom otporu tuđinu“ više nije imalo smisla u kontekstu tadašnjih međunarodnih okolnosti i pozicije države u njima.

Odustajanje od jedinstvenog jugoslovenskog nadnacionalnog principa potvrđeno je i promenom Statuta Saveza komunista Jugoslavije 1969. godine, tako što su republički savezi proglašeni autonomnim jedinicama, a na mesto centralnog komiteta stupilo je kolektivno rukovodstvo od 14 članova Predsedništva CK SKJ, koje je uključivalo predstavnike republika. Sukob između zagovornika novonastalog koncepta koji je u prvi plan smeštao „dovršenost“ pojedinačnih naroda unutar Jugoslavije, i starog koji je obuhvatao principe socijalističkog jugoslovenstva obeležio je ne samo ustavnu debatu početkom sedamdesetih, već je ostao aktuelan do raspada SKJ, 1990. godine (Jović, 2003). Dok su jedni postajali/ostajali privrženi obliku jugoslovenskog rešenja kroz koncept socijalističkog jugoslovenstva, za to vreme je druga, možda i veća, grupa (u kojoj su najviše bili zastupljeni Srbi i Slovenci, i u nešto manjoj meri Makedonci i Hrvati), počela da prihvata i javno izražava sve zaoštrenija partikularistička nacionalistička gledišta (Vahtel, 2001).

Usvojenim tekstom Ustava iz 1974. godine Jugoslavija se pretvara u „federaciju sa nekim elementima konfederacije“ (Žanin-Čalić, 2010:320). Odstupanjem od temeljnih načela jugoslovenskog federalizma (koncipiranih na Drugom zasedanju Avnoja u Jajcu, kada se govorilo o pet jugoslovenskih naroda bez narodnosti), ovaj Ustav je doprineo promenama u državnom ali i društveno-ekonomskom uređenju

zemlje.³⁹ Nije prošlo mnogo vremena, kada su postala sve glasnija razmišljanja intelektualnih elita iz cele zemlje da je novi koncept uređenja Ustavom iz 1974. godine temeljen na nacionalnom principu, a ne demokratskom ili klasnom. Novi Ustav je u velikoj meri uticao na percepciju etničke polarizacije, a u državnom aparatu osim vojske više nije postojao ni jedna institucija koja je imala legitimitet u celoj zemlji (*Isto:321*)

Globalna ekonomska kriza sedamdesetih godina uticala je na jugoslovenske ekonomske prilike, pa su republike i pokrajine počele sve više da se udaljavaju jedne od drugih. Prvi koji su govorili o krizi jugoslovenskog društva, u kontekstu privrede, bili su ekonomisti i sociolozi koji su upozoravali vladajuću elitu na nadolazeće probleme, iz kojih, ispostaviće se, više nije bilo izlaza.⁴⁰ Tih godina su interesi republika i pokrajina konačno smešteni u središte političkog sistema, dok je zajednički, jugoslovenski interes sve više bledeo. Nakon Titove smrti 1980. godine, republike ulaze u finalnu fazu međusobnog nerazumevanja i glasne kritike na račun društveno-političke situacije u zemlji.

Koncept državnog uređenja, definisan kroz samoupravni sistem je za tri decenije proizveo više socijalne nejednakosti⁴¹ koja je u sve većem obuhvatu uticala na opštu društvenu atmosferu, gde je tom demotivisućom situacijom u najvećoj meri bila pogođena omladina: «Mlad si, a bez posla, obrazovan si, a osećaš se suvišan, pun si ideja, a nijednu ne možeš ostvariti, čekaš umesto da se nadaš» (Mihailović, 1990). Složeno pitanje odnosa među narodima koji su činili Jugoslaviju, porast nacionalizma u pojedinačnim republikama, sve češće izražavana verska različitost uticali su na ograničene mogućnosti primene javnih politika u pogledu promovisanju jugoslovenske ideje, koja je očigledno u tom trenutku zakoračila u nepovratnu krizu.

---

³⁹Ustav iz 1974. godine je tadašnjim jugoslovenskim republikama, sa posebnim fokusom na pokrajine unutar Srbije (Vojvodini i Kosovu) dao široka prava i ovlašćenja, a pokrajine su dobile i pravo veta na odluke koje bi donosila Srbija.

⁴⁰Između 1973. godine (kad je počela svetska naftna kriza) i 1981. godine Jugoslavija je uzela kredite u stranim bankama i institucijama u vrednosti od oko 16,5 milijardi američkih dolara. Njen inostrani dug je, dakle, povećan sa 4,662 milijarde na 21, 096 milijardi dolara: „Da bi vratila stare kredite i održala kakvu takvu razinu proizvodnje, Jugoslavija je morala uzimati nove. Tako je ušla u spiralu iz koje se teško mogao videti kraj“ (Jović, 2003:223).

⁴¹Kada je reč o raspodeli dohotka situacija je bila slična kao u Zapadnoj Evropi: 20% najsiromašnijih domaćinstava stvaralo je 6,6% nacionalnog dohotka, a udeo od 60% srednjih slojeva iznosio je 54,7%, a najbogatijih 20% imali su 38,7% (Žanin-Čalić, 2010:346)

4. Ideja jugoslovenstva i (nad)nacionalni identitet

„Da bi se narodi stvarno mogli ujediniti, njihov interes mora biti zajednički.“

Karl Marks

„Lipo, ljepo, lepo i lijepo,
bijelo, bjelo, belo, i bijelo –
listići su jednog cvijeta
u pupolj se jedan odnjihali“

P. P. Njegoš 1847.

Različita teorijska tumačenja pojmova nacije i nacionalizma upućuju na moguće viđenje prema kome u svakoj zajednici naroda elita donosi odluke koje naciju određuju, da bi se te odluke kasnije vremenom prenosile i na ostale članove zajednice (Smit 1998, Anderson 1998, Glener 1997). U dominantno agrarnim društvima, koja odgovaraju opisu stanovništva buduće Jugoslavije, vladajuće elite činile su manjinu stanovništva, ali oštro odvojenu od većine koju su činili poljoprivredni proizvođači ili seosko stanovništvo (Dimić, 1996). U tom pogledu izrazito slaba razvijenost gradova kao potencijalnih centara budućih nacionalnih država na prostorima buduće države uticala je na teškoće u procesu stvaranja balkanskih nacija i država.

I pored toga, osnovne platforme za razvoj nacionalnih ideja i težnji za podudaranjem političkih, teritorijalnih i etničkih interesa dolazile su iz urbanih sredina gde su živeli i delovali pripadnici intelektualnih elita⁴². Nacionalni identitet je, kako ga posmatra Anderson (Benedict Anderson) „zamišljen kao duboko horizontalno zajedništvo“ gde elita ima mogućnost da određenu definiciju (nad)nacionalne zamisli predloži, i uz pomoć postojećih i zamišljenih tradicija promovise, ali nije uvek potpuno izvesno da li će ove ideje biti prihvaćene u ukupnoj zajednici, kod „običnog“ naroda (Anderson, 1998).

---

⁴²O aktivnom učestvovanju intelektualaca i njihovim pokušajima da se za buduću državu pronađe najbolji okvir koji bi uskladio ideju nacionalne države sa očigledno višenacionalnim jugoslovenskim prostorom, sa stanovišta srpskih predstavnika piše istoričarka Branka Prpa u studiji «Srpski intelektualci i Jugoslavija».

U svojoj studiji “(Ka)Ko smo: Studije kulture pamćenja i politike identiteta u Srbiji” teoretičarka Vesna Đukić navodi:

„Nematerijalna, nevidljiva i neopipljiva suština kulture, skrivena u implicitnoj kulturi pokazuje da identitet postoji iako ga društvene grupe nisu svesne. U tom smislu može se razumeti da je država u nameri da kreira politiku identiteta kakva odgovara ideologiji suočena sa ozbiljnim ograničenjima na koja ne može da utiče. Čak i kada koristi svu simboličku i fizičku silu moći ona nema načina da ukine tradiciju i izbriše razlike između unutrašnje i spoljašnje, kao i implicitne i eksplicitne kulture“ (Đukić 2017:17).

Jugoslovenstvo je, prema Smitu (Anthony Smith), sledećem vrlo važnom teoretičaru pojma nacije, predstavljalo jedan od najranijih primera pannacionalizma, kao pokreta za ujedinjenje nekoliko različitih etniciteta i (ili) njihovih susednih delova u jednu kulturnu i političku zajednicu, pre svega na osnovu zajedničkih kulturnih elemenata (Smit, 1998:263). Međutim, jugoslovenska (nad)nacionalna ideologija nije se mogla oslanjati na postojanje posebnog jugoslovenskog svojstva izraženog u zajedničkoj teritoriji, istoriji, celini zajedničkih običaja, mitova i predanja, jer u prošlosti te zajednice koja bi obuhvatala sav prostor gde su te etničke grupe živele nije bilo, kao ni jedinstvene religije ili pisma (Bakić, 2004).

Prema teoriji nacije kako je postavlja Gelner (Ernest Gellner), dva čoveka su iste nacionalnosti ako priznaju jedan drugog kao pripadnika iste nacije (Gelner, 1997:19). Svoje viđenje dodatno opisuje kroz tumačenje da „nacija čini čoveka, te nije dovoljno da pripadnici iste nacije samo zauzimaju izvesnu teritoriju ili govore isti jezik, već je neophodno da priznaju izvesna uzajamna prava i dužnosti koje imaju jedni prema drugima, i koje su posledica zajedničkog članstva u naciji“. Druga Gelnerova teza prihvaćena u ovom radu odnosi se na viđenje da su dva čoveka iste nacionalnosti ukoliko imaju zajedničku kulturu, pri čemu „kultura“ znači sistem ideja, znakova, asocijacija načina ponašanja i komuniciranja (Isto). Uticajna studija češkog istoričara Miroslava Hroha (Miroslav Hroch) identifikovala je tri faze nacionalne integracije, karakteristične za period ujedinjenja „malih naroda“ početkom XX veka. Prvu fazu odlikuje delovanje „probuđenih intelektualaca“ (Ilirski pokret), koji proučavanjem sličnosti jezika, kulture, tradicija iznose zaključke o mogućim obrascima jedinstvene nacije. U drugoj fazi, ovu ideju o mogućem ujedinjenju etniciteta prenose i promovišu

kreatori nacionalnih ideologija odnosno pripadajući pokreti i partije. Treća i završna faza nacionalnog ujedinjenja odnosi se na stvaranje masovno prihvaćenog ideološkog obrasca u široj društvenoj zajednici (Rusinow, 2003).

Sledeći ovu tipologiju razvoja u pogledu nacionalne integracije jugoslovenstva, moguće je posmatrati i različite oblike i procese u stvaranju nacionalnog identiteta. Usvojivši zajednički jezik kao prirodni materijal za stvaranje ideje o budućoj naciji, sredinom XIX veka kroz delovanje Ilirskog pokreta počinje prvo promovisanje razvoja jugoslovenske nacionalne ideje, i to ne samo o potrebi što bliže zajednice svih jugoslovenskih naroda, nego i razvijanje svesti o stvarnom jedinstvu (Ćorović, 1933). Ilirski pokret je kao romantičarsko-kulturni, a kasnije politički manifest, težio da pod zajedničkim imenom Ilira objedini najpre kulturno, a onda i politički sve južnoslovenske narode u zajedničku „imaginarnu zajednicu“ (Rusinow 2003).

Jednim od začetnika jugoslovenske zamisli i predvodnikom Ilirskog pokreta smatra se Ljudevit Gaj, koji iz Hrvatskog zagorja odlazi na školovanje u Grac, te upoznaje romantičarsko-nacionalni krug sačinjen od Srba, Hrvata i Slovenaca. Iste 1830. godine objavljuje tekst „Kratka osnova hrvatsko-slovenskog pravopisanja“ u kome govori o potrebi slovenske uzajamnosti. Ideja o ujedinjenju jugoslovenskih etničkih slojeva uz pomoć jednog jezika nailazi na sve više pristalica, te 1835. godine Gaj osniva časopis „Ilirska Danica“ koji postaje glavni nosilac ideja Ilirskog pokreta, početne ideološke i društvene platforme za kreiranje buduće države.

Istih godina se gotovo paralelno u Hrvatskoj i Srbiji pojavljuju prvi signali nezadovoljstva prema novostvorenoj ideji o jezičkom i bilo kom ujedinjenju Južnih Slovena. Srpska strana, predvođena intelektualnom elitom, pokazivala je određenu blagonaklonost prema razvoju programa jugoslovenstva, ali nikako nije prihvatila ilirsko ime, pre svega zbog osećaja samosvesti nakon obnove sopstvene države. Prisvajanje ilirskog imena za srpske intelektualce značilo je „žrtvovanje“ teško stečenog naziva i samostalnosti⁴³.

S treće strane, ni Slovenci nisu odmah prihvatili ove ideje (Jernej Kopitar koji je u početku bio blizak ilirskim stavovima, kasnije postaje njihov protivnik, baš kao i France Prešern), prevashodno zbog činjenice da je za njih to značilo odricanje od

---

⁴³O (ne)usaglašavanjima oko novog naziva države videti više u poglavlju «Preispitivanje identiteta» u studiji Branke Prpe «Srpski intelektualciji i Jugosolavija» (Prpa, 2018). Primer može biti izjava Svetozara Miletića iz 1846. godine: „Mi imamo svoje narodno ime, koje nikome ne naturujemo, ali koga se nikome za ljubav nećemo odreći. Hoćemo da ostanemo Srbi, a nećemo da budemo ni Hrvati ni Iliri.“

slovenačkog jezika i prihvatanje srpskohrvatskog književnog jezika koji predlaže Gaj, odnosno odricanje od nacionalne individualnosti.

Talas međusobnih sumnji između različitih naroda uticao je na zamiranje prvih pojava nadnacionalne ideje, a Ilirski pokret još dugo ostaje prevashodno ograničen na inicijativu hrvatskih zagovornika jedinstvenog narodnog jezika, te inicira talas hrvatskog duhovnog ujedinjenja i osnivanje prvih nacionalnih ustanova. Koliko je to bilo moguće, jugoslovensku ideju održavao je neumorni Josip Juraj Štrosmajer, katolički biskup iz Đakova koji je između ostalog učestvovao u finansiranju Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, sa idejom da ovo mesto postane žarište u negovanju jugoslovenskih odnosa, studija jugoslovenstva i razvoja duhovnog jedinstva putem književnosti. Zajedno sa istoričarem Franjom Račkim, Štrosmajer izrađuje *Sistem jugoslovenskog delovanja*, koji nije imao širokog uticaja.

Moguće je da je ovakav rezultat u prvim pokušajima razvoja jugoslovenske ideje bio posledica činjenice da su ideolozi Ilirskog pokreta ulogu nacije gotovo uvek poistovećivali samo s jezikom i literaturom, zanemarujući sve druge karakteristike različitih naroda. I pored činjenice da ideje Ilirskog pokreta nisu mogle da se ostvare zbog opštevladajućih društvenih i političkih odnosa, on je, sa ove istorijske distance, značajan jer je još na samom početku razvoja ideje pokazao da zbližavanje, povezivanje i ujedinjenje jugoslovenskih naroda jeste moguće samo uz priznavanje podjednakih prava svim narodima na samoopredeljenje i ravnopravnost. Ovde treba napomenuti da je tok definisanja «odnosa između jugoslovenskog kao opšteg ili objedinjujućeg i nacionalnog, kao posebnog ili separatnog» sproveden u trenutku kada je princip države-nacije u evropskoj političkoj terminologiji postao sinonim za moderno političko mišljenje. U skladu sa tim, intelektualne elite su, kad je reč o shvatanja nacionalnosti u budućoj državi iznosile stav da jugoslavenski nacionalizam ne nastavlja srpski, hrvatski ili slovenački, nego ih reformiše, i tako postajali «izraz nove modernizacijske formule u shvatanju države uopšte» (Prpa, 2018:60).

Početno stanovište Gelnerove teorije ukazuje i na to da se etničko svojstvo kao vrsta grupne solidarnosti javlja u konfliktnim situacijama kada pojedinci imaju zajedničke materijalne interese (Gelner, 1997). Tako je razmatranje jugoslovenske ideje i njenih pripadajućih ideologija u velikoj meri bilo povezano s interesima društvenih nosilaca posebnih nacionalizama južnoslovenskih etničkih grupa. Različite grane ideologije jugoslovenstva i njihova tumačenja slagala su se ili razlikovala u onoj

meri koja je bila u skladu s trenutnim opažanjem zajedničkog neprijatelja i njegovih namera, te svakog pojedinačnog interesa u okviru tog opažanja (Bakić, 2004: 96).

Odmah nakon stvaranja zajedničke države 1918. godine, zaoštava se nacionalno i socijalno pitanje, te su prva distanciranja od nove države počela da se javljaju gotovo odmah nakon zvaničnog ujedinjenja. Najznačajnija problematika Vidovdanskog ustava⁴⁴ bila je usmerena na pitanje podele države na oblasti, gde je opterećenje partijsko-političkom razmenom u velikoj meri uticalo na percepciju zamisli o etničko-teritorijalnoj usklađenosti. Kako navodi Prpa u svojoj studiji, državnacija postaje ovim dokumentom glavni argument prilikom uvođenja unitarizma i centralizma, ograničavajući na taj način sve druge jugoslovenske nacionalne individualitete da budu predstavljeni u vlasti kao samostalni subjekti (Prpa, 2018:64). Do sve glasnijih neslaganja nakon ujedinjenja dovele su isprepletane, ali različite vizije pojedinačnih narodnih identiteta i etničkih osobnosti, kao i drugačiji socijalno-politički interesi o razlozima ujedinjenja. Prema Gelnerovoj definiciji, nacionalizam slede tumačenja poželjnih koncepcija, gde je u kontekstu hrvatska koncepcija podrazumevala ostvarenje jugoslovenske ideje kroz okupljanje južnoslovenskih zemalja zbog otpora prema Habzburškoj monarhiji, koja uključuje uslov federalizovane političke zajednice sa što jačim konfederalnim elementima. S druge strane, suprotno hrvatskoj koncepciji, srpska strana je tumačila svoje učešće u okviru nezavisne, državno-pravno što čvršće, možda i unitarne jugoslovenske političke zajednice ostvarene pre svega voljom Srbije (Bakić, 2004:95). Teška ekonomska i politička situacija u zemlji uticala je na delovanje političkih opcija, gde ranije ili nešto kasnije većina njih zalazi u zonu „revizije“ sopstvenih stavova usmerenih na oblik državne organizacije, odnosno prilagođavanje postojećoj višenacionalnoj strukturi.

Da bismo bolje razumeli «stepen poželjne jugoslovenske integrisanosti» na početku postojanja Kraljevine SHS, te «odnos posebnih jugoslovenskih nacija prema ideji jugoslovenstva», u ovom radu prihvatamo pregled tipologije koju je ponudio Ljubodrag Dimić, a kasnije dopunio sociolog Jovo Bakić:

---

⁴⁴Na Vidovdan, 28. juna 1921. godine, predstavnici srpskih, muslimanskih i turskih partija izglasali su posle burne rasprave, sa 223 glasa od ukupno 419, tesnom većinom od 53% predlog centralističkog ustava prema načelu «jedan kralj, jedna država, jedan narod» (Žanin-Čalić, 2010:107). Vidovdanski ustav otvorio je tako u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca «hrvatsko pitanje» i to na način koji je zemlju uveo u permanentnu političku krizu (Prpa 2018:65).

1. **Integralno jugoslovenstvo** – ne priznaje nikakve međusobne južnoslovenske etničke posebnosti. Prema ovom tipu, svako ko odbija da prihvati ovako uspostavljeni ideološki obrazac smatra se izdajnikom jugoslovenstva i jugoslovenske političke zajednice. Odgovara mu unitaristički državni oblik s jakim centralizmom u upravljanju državnim poslovima i sklonošću autoritarnim sredstvima, gde je ceo državni kao i ideološki aparat stavljen u funkciju stvaranja jugoslovenskog nacionalnog identiteta.
2. **Jugoslovenski nacionalizam** – odlikuje se priznavanjem etničkih osobenosti, ali i ubeđenjem da se one mogu relativno brzo prevazići putem državnog i društvenog delovanja. Uvažava se unitaristički državni oblik, sa centralističkim upravljanjem svim državnim poslovima, u nešto blažem, ali i dalje autoritarnom obliku.
3. **Realno jugoslovenstvo** – karakteriše priznavanje etničkih osobenosti različitih jugoslovenskih etničkih grupa, bez bliskog usmerenja ka čvrstoj nacionalnoj integraciji. Ipak, ovaj tip nije isključivao mogućnost da se u daljoj budućnosti realizuje zamisao o ostvarenju jugoslovenske nacije. Kao sredstva nacionalnog ujedinjenja koriste se u najvećoj meri obrazovna sredstva.
4. **Minimalno jugoslovenstvo** – pod ovim oblikom se podrazumeva jugoslovenstvo kao politička, nadnacionalna zajednica. U tom smislu ovaj tip jugoslovenstva ne spada u pannacionalizam kao prethodna tri, već insistira na posebnostima južnoslovenskih nacija (etničkih grupa s jasnim političkim težnjama za sopstvenim nacionalnim političkim zajednicama). Stoga, ovom tipu mogu odgovarati isključivo dva državna oblika – konfederalni i federalni (Bakić, 2004:85).

U zavisnosti od aktuelnih društveno političkih okolnosti, prevashodno Srbi i Hrvati su se opredeljivali za jedan od navedenih tipova. Članovi Jugoslovenskog odbora (srpski i hrvatski) neprestano su se iscrpljivali u nesuglasticama koja će se koncepcija jugoslovenstva prihvatiti, te koja će južnoslovenska nacija predvoditi jugoslovensko ujedinjenje u novonastaloj političkoj zajednici Južnih Slovena (Bakić, 2004). Navedena klasifikacija za ovaj rad može biti važna ukoliko uzmemo u obzir da različiti tipovi jugoslovenstva, kako ih navodi Bakić u svojoj studiji, nisu iskazivani kao prosta politička praksa ili politička teorija, već su pre svega konstruisani kroz različite diskurse u polju kulture (Ignjatović, 2007:41), o čemu će biti više reči u narednim poglavljima.

Kraljevina SHS je obuhvatila različite etnicitete koji su u novostvorenu političku zajednicu uneli različita istorijska, pravna i socio - kulturna iskustva.

Nastankom kraljevine u većinski agrarnoj „zamišljenoj zajednici“ jugoslovenski orijentisane elite su postajale svesne da (njima bliska ideja) nacionalnog ujedinjenja nedostaje u manje obrazovanim slojevima (Vahtel, 2001), te njihov cilj postaje stvaranje jedinstvenog jugoslovenskog nacionalnog identiteta kod svih stanovnika novostvorene države (Dimić, 1996, Žanin-Čali, 2010, Vahtel, 2001)..

Pitanje heterogene zajednice sa izmešanim stanovništvom, na različitim nivoima nacionalne svesti (koje su delili tradicija, običaji, mentalitet, stepen kulturne razvijenosti, jezik, pismo, religija itd.) opterećivalo je kako same političare i njihovo delovanje tako i moguću ujednačenost naroda koji su se zatekli u granicama nove države. Ono po čemu se južnoslovenske nacije nisu razlikovale bila je društvena struktura, gde je agrarno stanovništvo činilo najbrojniji društveni sloj u svim južnoslovenskim zemljama. U zemlji sitnih seoskih gazdinstava, oko 80% posto stanovništva bavilo se poljoprivredom, i to tako što je veliki broj poseda bio u obrnutoj srazmeri s njihovom veličinom (Dimić, 1996). Karakteristično za društva sa slabim obrazovanjem i materijalnim obezbeđenjem, jeste podložnost političko-demagoškom uticaju političara koji su socijalnom i nacionalnom demagogijom nastojali da pridobiju seosko stanovništvo (Bakić, 2004).

Za većinu Srba i Hrvata pre ujedinjenja, pitanje jugoslovenstva značilo je sredstvo za oblikovanje nacionalne integracije, za šta je sada nova država ostvarila političke pretpostavke. Međutim, sukob u shvatanju toga šta Jugoslavija treba da bude uticao je na činjenicu da jugoslovenska nacionalistička euforija nakon osnivanja nove države ne potraje dugo. „Umesto nacionalne individualizacije prihvaćena je nacionalna kategorija jugoslovenstva, prvo u vidu troimenog naroda, uz zadržavanje u nazivu plemenskih oznaka, a prelaskom na režim diktature, u obliku stvaranja jugoslovenske nacije, koja vodi psihičkom jedinstvu Jugoslovena“ (Petranović, 1993: 38). Različite perspektive u tumačenju ideje jugoslovenstva uticale su na to da je (srpska) politička elita iz prethodne Kraljevine Srbije održavala uverenje da srpski narod, koji je pritom bio i pobednik u I svetskom ratu, ima prirodno pravo da kontroliše novu državu, čije bi ustrojenje trebalo da bude centralizovana ustavna monarhija. S druge strane, većina Hrvata i Slovenaca (odnosno njihove političke elite), želela je da sačuva veći deo svoje tradicionalno političke kulture i sl. Tako su političari iz bivše Habzburške monarhije zastupali federalističko rešenje, dok su Srbi, većina Crnogoraca i ideološki unitaristi pretpostavljali jaku centralističku državu.

Okupiranost političkim temama sprečavala je predstavnike različitih partijskih programa da u njima navode razmišljanja o ekonomskim, socijalnim, prosvetnim i kulturnim pitanjima, bez čijeg se rešavanja nije mogla izgraditi zajednička država kao i njen nacionalni identitet (Dimić, 1996). Za prve dve decenije postojanja Kraljevine SHS promenile su se 24 vlade, te je tako teška politička situacija uticala i na odabir onih delova prošlosti koji zavređuju da budu uključeni u jugoslovenski kanon (Vahtel, 2000), odnosno opredeljenje u pogledu toga šta je to jugoslovenski sadržaj. Na taj način su se i najistaknutiji jugoslovenski zagovornici suočili s dilemom i pitanjima – šta je to „jugoslovenska kultura“, šta „Jugosloven“, te konačno šta je to „jugoslovenska nacija“?

Jedan urednički tekst iz časopisa *Nova Evropa* iz tog vremena, slikovito objašnjava ovu nedoumicu: „Prvo, ideja jugoslovenstva dosad nije bila jasno određena, precizno ograničena, logički izložena – nedostaje joj sopstvena slika. Drugo, u čitavoj raspravi preovladava jedan zajednički, jedinstven ton iz kojeg se jasno i prelepo vidi da je jugoslovenska ideja najsvetija, najsuverenija, najčistija, najveća, najkorisnija i najbolja od svih ideja koje smo do sada imali. Kad te dve stvari saberemo, dolazimo do paradoksa: od suštinskog značaja je nešto što još ne postoji.“ U skladu sa ovim pitanjima i dilemama, nije neobičan zaključak da je koncept integralnog jugoslovenstva, (kako ga opisuje Bakić u gore navedenoj klasifikaciji), kome su težile javne politike novosonovane države, bio teško sprovodiv.

U izmenjenim okolnostima nastalim stvaranjem Kraljevine SHS, nacionalne i verske suprotnosti poprimile su ozbiljne razmere, pa tako svoje mesto u sprečavanju sukoba, koje je nagoveštavala socijalna i nacionalna situacija, pronalaze sredstva represije, političke borbe i diskvalifikacija (Bakić, 1985:44). Sam kralj Aleksandar ovako nepovoljnu političku sliku iskoristio je da bi opravdao uvođenje autokratskog načina odlučivanja. Vizija nacionalnog unitarizma počivala je na utemeljenju postojanja jednog ali „trolemenog naroda“, odnosno jedne „jugoslovenske nacije“, te na negiranju pojedinačnih nacionalnih identiteta. Kontradiktornost ovog političkog stanovišta može se sagledati u tome što Vidovdanski ustav ne prepoznaje postojanje nove, jugoslovenske nacije, ali i ne uvažava posebnost pojedinačnih nacionalnih identiteta. Opisujući ovaj problem na primeru uskladjivanja državnog imena istoričarka Prpa ističe:

«Nepriznavanje jugoslovenske nacije iskazano je u odbacivanju jugoslovenskog imena za novu državu. Dve glavne srpske stranke, radikali i

demokrati bile su protiv toga da se nova država nazove Jugoslavija. Dok su sve ostale stranke Ustavotvorne skupštine (Narodni klub, Jugoslavenski klub, Muslimanski klub, zemljoradnici, republikanci, socijalisti i komunisti) insistirali su upravo na tom nazivu. Paradokasna je bila činjenica da su se u borbi oko državnog imena, s jedne strane, hrvatski i slovenački decentralisti izjasnili za «državni naziv u kome nije bilo ni traga od starih plemenskih imena – srpskog, hrvatskog i slovenačkog», a da su se srpski centralisti izjasnili za «jedan državni naziv sastavljen iz tri plemenska imena» (Prpa, 2018:66).

U okviru zamisli jačanja centralizma i primene principa integralnog jugoslovenstva, promenjena je koncepcija državnog uređenja – država je podeljena na banovine, gde se prema novoj teritorijalnoj i administrativnoj podeli isključuje mogućnost izražavanja pojedinačnih nacionalnih identiteta. U skladu s tim, celokupan državni i ideološki aparat stavljen je u funkciju izgradnje koncepta narodnog jedinstva i jugoslovenskog nacionalnog identiteta, sa jedinstvenom kulturom, jezikom, tradicijom, mentalitetom i sl. Naslonjen na te principe, državni ideološki aparat je preko sistema školskog obrazovanja, sporta, eksplicitnih i implicitnih politika u polju kulture delovao u skladu s „jugoslovenskim ciljevima“.

Prema shvatanju principa realnog jugoslovenstva, kako ga navode Dimić i Bakić, nakon II svetskog rata za vladajuću komunističku strukturu, a posebno za njenog vođu predsednika Tita, pojedinačni nacionalni identiteti nisu smeli da budu potiskivani već, sasvim suprotno, bivaju smešteni u okvir nadnacionalnog, ideološkog a ne etničkog, jedinstvenog nacionalnog jugoslovenskog identiteta. Vladajuće grupe, stvarajući tako posebno važan raskid sa starim, predratnim principima narodnog jedinstva u kontekstu integralnog jugoslovenstva, kreirale su politike prema kojima je „stvaranje nove, nadnacionalne, univerzalne kulture u punom saglasju sa napredovanjem posebnih nacionalnih kultura u svakoj multietničkoj zemlji“ (Vahtel, 2001:161).

Dok je cilj većine unitarista u predratnoj Jugoslaviji bio da se tri odvojena nacionalna identiteta integrišu u jedan zajednički koji bi činio jedinstveni jugoslovenski narod i naciju, u periodu socijalizma koncept nadnacionalnog identiteta i kulture bio je deo vizije multikulturalne Jugoslavije. Ideja o „troimenom narodu“ nakon rata biva zamenjena konceptom „bratstva i jedinstva“, gde se kroz samo

tumačenje jednine ili množine reči „narod“ (ili „narodi“) može prepoznati suštinska razlika vladajućih grupa prema pitanju (nad)nacionalnog identiteta.

Reformisani sistem bio je povezan sa idejom o obnovljenom nacionalnom identitetu u vidu „jugoslovenskog socijalističkog patriotizma“, što je dalje značilo da narode nije povezivala država ni integralno shvatanje nacije već „pripadnost jugoslovenskoj, socijalističkoj, samoupravnoj zajednici“ (Žanin-Čalić, 2010:240). U pokušaju prikrivanja različitosti među etničkim grupama, vladajuće grupe su pitanja modernizacije, obrazovanja, slobode putovanja, kulture, smestale u kontekst vodećih elemenata opštejugoslovenske (samo)svesti o zajednici.

Tokom godina, kao posledica usporavanja privrednog rasta, javlja se i sve veća razdvojenost među republikama i međusobna ekonomska konkurentnost, kao i porast nezaposlenosti. Vladajuće grupe šezdesetih i sedamdesetih godina, koje kako kaže Rusinov u to vreme deluju nigde i svugda (Rusinow, 1977:253), postaju izložene sve većem pritisku da nešto preduzmu, paralelno sa tokom procesa gubitka legitimiteta Saveza komunista Jugoslavije i osnaživanja nacionalnih ideja. U uvodnom delu studije «Monopol na istinu» istoričarka Radina Vučetić navodi da je u kontekstu gubitka legitimiteta partije moguće analizirati na koji način su nacionalne ideje pojedinačnih republika postajale sve vidljivije, te kako su nekadašnji Jugosloveni, predstavnici političkih i intelektualnih elita postajali nacionalisti (Vučetić, 2016:16).⁴⁵

Nacionalna pitanja koja su smatrana delom prošlosti ponovo izlaze na videlo, te su nacionalistički diskursi i narativi, posebno u intelektualnim krugovima (univerziteti, instituti, akademije nauka), bili javno ispoljavani. Industrijalizacija, urbana kultura, veće obrazovanje, regionalna mobilnost, moderna sredstva komunikacije doprinosili su etničkoj toleranciji, kosmopolitskom opredeljenju i utemeljenju nadnacionalnog identiteta, međutim, isti ovi procesi podjednako su uticali i na njegovu razgradnju, razvoj konkurentnosti među republikama u pogledu društvenog uspona, statusa, moći i resursa (posebno između većinskih i manjinskih naroda), što je konačno dovelo do naglas izgovaranih pitanja i sumnji na temu mogućnosti etničkog suživota u jugoslovenskoj zajednici. Pitanje polarizacije društva smešta se u centar društvenog diskursa, pa nakon svih ustavnih i sistemskih rešenja

---

⁴⁵«Ne može se međutim zanemariti da je, iako je nacionalistička opcija, naročito osamdesetih, postala dominantna, uvek postojao i drugi put, koji je bio vidljiv već šezdesetih godina, kada pored zaokupljenosti nacionalnom idejom sve veći prostor zadobija i kritika Partije sa leveice. Vraćanje u šezdesete pokazuje da su zapravo već tada bila profilisana dva moguća puta srpske elite, koja su i danas, skoro pola veka kasnije, dva puta kojima ona ide» (Vučetić, 2016:16)

jedna vladajuća i populaciona grupa postaje još lojalnija jugoslovenskoj ideji, dok druga, nasuprot tome, počinje jasno da iskazuje oštra, partikularistička nacionalna gledišta.

Od svog osnivanja, nakon II svetskog rata, pa do samog kraja postojanja, druga Jugoslavija bila je u stalnom procesu (re)konstituisanja kao višenacionalna država, u stalnoj napetosti sa idejom o nadnacionalnom identitetu i kulturi, kroz konačnu ideju o „pravu svih naroda i narodnosti da se slobodno razvijaju i imaju sopstveni kulturni identitet“, međutim nakon 1974. godine ulazi se u period koji je Dejan Jović nazvao *odumiranje države*, fazu koja je označavala kraj do tada poznatih principa jugoslovenskog nadnacionalnog identiteta. Državni ideloški aparat je naslonivši se na Kardeljev koncept o kome piše Jović, a koji je ukratko označavao raskid sa do tada poznatim sistemom organizacije države kroz razvoj samoupravljanja prilikom ostvarenja nacionalnih težnji u socijalizmu, kreirao veliki broj instrumenata koji su doprinosili utemeljenju novog koncepta uređenja i upravljanja.

5. Eksplicitne i implicitne kulturne politike u kreiranju jugoslovenstva

Prikljanjanje eksplicitnoj odnosno implicitnoj kulturnoj politici uvek odražava suštinu pogleda na pojedine kulturne delatnosti, ali i za ovaj rad mnogo značajnije – na kulturu u celini. I dok će u slučaju eksplicitne kulturne politike prevladavati stav da su kulturne aktivnosti posebni oblici društvenosti, koje je samim tim potrebno regulisati na poseban način, u kontekstu implicitne kulturne politike dolazi do izražaja mišljenje kako su kulturne aktivnosti moguće isključivo kao deo ukupnih društvenih kretanja (Dragojević, 2006). Zato je dalje važno određenje pojma kulture, uzimajući njegovo šire shvatanje, kao kolektivnog načina života, gde kultura predstavlja sve ono što nismo obavezni da radimo, a umetnost postaje jedna od, ali ne i određujuća manifestacija jedinstvenog kulturnog identiteta određene teritorije i njene zajednice (Mataraso, Landry, 2003). Kroz okvir ideologije i „vladavine“, ovako utemeljena kultura „široke koncepcije“ ima značajnu ulogu u oblikovanju kulturne politike sredine u kojoj nastaje, te javna praktična politika u polju kulture utiče na kreiranje različitih akcija i aktivnosti koje za krajnji cilj mogu imati i uticaj na „oblikovanje ponašanja stanovništva“ (Ahearne, 2009). Različite akcije i aktivnosti od strane države, kako opisuju

Dragičević-Šešić i Stojković u knjizi *Kultura menadžment, animacija i marketing*, mogu biti nenamerno sprovedene (implicitne kulturne politike), dok je u slučaju istorijski novijih eksplicitnih kulturnih politika reč o «namernim, ili manje-više sistematskim intervencijama države, odnosno njenih organa u polju kulture sa namerom da se ono kao celina ili pojedini njegovi segmenti usmere u određenom pravcu» (Dragičević-Šešić, Stojković, 2011:34)

Za razliku od eksplicitnih ili nominalnih kulturnih politika, kako ih naziva Ehern (Ahearne), implicitne ili efektivne kulturne politike razumemo kao sve one strategije javnih politika koje deluju na kulturu na određenoj teritoriji (Eheran, 2009). U domenu implicitnih kulturnih politika moguće je razlikovati (ne)predviđene i (ne)željene efekte različitih vrsta politika, kao i one koje sasvim namerno vrše uticaj na društvo u kome deluju. Kako su to videli Mulgan i Vorpole (Geoff Mulgan and Ken Worpole), kulturne politike koje najviše utiču na kreiranje nacionalnih identiteta, nisu uvek one koje se nalaze u vladinim aktima usmerenim na kulturu u užem smislu, već i one implicitne koje dolaze iz drugih grana i disciplina (Mulgan i Vorpole, 1986).

Ovde je moguće uključiti još jednu teorijsku perspektivu, koju iznosi Ehern u svojoj studiji, povezujući pitanje implicitnih kulturnih politika sa konceptom „meke moći“ u pogledu formiranja nacije. Pod ovim pojmom njegov utemeljivač Džozef Naj (Joseph Nye) podrazumeva „sposobnost pridobijanja željenog putem privlačnosti pre nego putem prisile ili plaćanja“ (Nye, 2004:6). Prema njegovom tumačenju mogućnost uticaja meke moći zavisi od tri važna faktora: doživljaja kulture, domaćih (idejno-vrednosnih) politika, ali delimično i od taktike i stila inostrane politike. Nematerijalna moć, definisana kroz okvir privlačnosti, kojom su obuhvaćene kultura, ideologija, javne politike, predstavlja alternativno sredstvo kojim je moguće sprovoditi interese u kreiranju identiteta nacije (Rogač, 2014:32). Sa stanovišta oblikovanja i izgradnje jugoslovenstva, ova veza na relaciji implicitnih kulturnih politika i „meke moći“, kako je video Naj, imala je veliku ulogu.

Odnos eksplicitnih i implicitnih kultura često doprinosi i njihovom međusobnom uticaju, jer kako navodi Vesna Đukić u svojoj studiji *Država i kultura*:

«Od toga kakvo je implicitno, subjektivno jezgro kulture (koje čine motivi, standardi i osobine članova kulture koji se tradicijom prenose) zavisi eksplicitan, vidljiv način života. Od implicitne kulture (sistem kulturnih verovanja, vrednosti, normi i premisa) zavisi eksplicitna kultura (osnova i

pravilnost u spoljašnjem eksplicitnom i institucionalizovanom načinu ponašanja ljudi) – i obrnuto» (Đukić, 2012:V).

Postavlja se onda pitanje kako je u tom slučaju dinamika odnosa između eksplicitnih i implicitnih kulturnih politika uticala na kreiranje identiteta jugoslovenstva i koliko su one zajedno ili razdvojeno, svojim instrumentima uticale na obrasce mišljenja i ponašanja tadašnjih Jugoslovena, a u kojoj meri stvarale sliku (ne)postojeće jugoslovenske zajednice?

Bez razlike da li je reč o eksplicitnoj ili implicitnoj kulturnoj politici, ona je u oba perioda postojanja Jugoslavije bila činilac javnih politika u oblasti kulture, umetnosti i medija, kroz niz povezanih mera i aktivnosti državnih i paradržavnih organa, ili institucija sa strateškim usmerenjem ka realizaciji konkretnih dugoročnih ciljeva u vezi s izgradnjom jugoslovenskog narativa.

Javne politike u široko shvaćenom polju kulture, imale su zadatak da održavaju ideološke vrednosti i doprinose traženim promenama u društvu, istovremeno pružajući odgovore na potrebe i probleme na koje je nailazila jugoslovenska zajednica. Ciljevi i instrumenti državnog ideološkog aparata u stvaranju jugoslovenstva i implementaciji javnih politika, uticali su na iznalaženje odgovora na pitanje države: na koji način je moguće uticati na proces izgradnje identiteta do tada nepostojeće nacije? Bez ranije uspostavljenog jedinstvenog prostora, pisma i religije, ideja jugoslovenstva se nije mogla osloniti na posebno etničko svojstvo izraženo u mitovima i predanjima, već je morala oblikovati nove modele u (nad)nacionalnoj reprezentaciji (Bakić, 2004).

Svaki vid kulturne politike, i eksplicitni i implicitni, pretpostavlja primenu odgovarajućih instrumenata pomoću kojih se postižu zadati ciljevi datih politika, pa su tako za utemeljenje jugoslovenske ideje kao (nad)nacionalnog okvira poseban doprinos dali instrumenti koji su po smeru delovanja bili podsticajni ili suzbijajući, a prema sadržaju delovanja organizacioni i vrednosno idejni ⁴⁶. Primenom različitih instrumenata kulturna politika je trebalo da pomogne kulturnoj integraciji društva, potencijalno utiče na političko jedinstvo i doprinese razumevanju sada objedinjenog kulturnog prostora koji je obuhvatao puno različitosti, pa i na temu tumačenja jugoslovenskog identiteta.

---

⁴⁶Klasifikaciju i shemu instrumenata kulturne politike videti u «Kultura – menadžment, animacija, marketing» (Dragičević-Šešić, Stojković, 2011:48).

Proces kreiranja jugoslovenstva ostvaren ujedinjenjem sadržao je izraženi politički aspekt, jer se radilo o novostvorenoj državi koja je svojom teritorijom obuhvatala granice različitih naroda koja su delila različita životna iskustva, jezik i pisma, navike, običaji i ekonomske prilike. Kao posledica velike neujednačenosti zajednice koja se ujedinjenjem našla u zajedničkoj državi, javne politike u polju kulture imale su zadatak da osmisle strategiju razvoja koja bi ubrzala procese društvene integracije (Dimić, 1996). Ovi procesi, međutim, nisu uvek tekli sasvim lagodno, čak suprotno bili su otežani dinamičnim društveno političkim pojavama i događajima karakterističnim za period nakon ujedinjenja, pa o tome piše istoričar Ljubodrag Dimić u svojoj studiji "Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-1941 (I-III):

„Razjedana borbom za vlast nacionalnih buržoazija i različitih političkih stranaka, bez razvijene materijalne i socijalne osnove, nacionalne ravnopravnosti i demokratskog poretka, u stalnim parlamentarnim i ministarskim krizama, kasnije u diktaturi, izazvanim nepomirljivim ustavnim i političkim borbama i produbljenim društveno-ekonomskim, nacionalnim, klasnim, političkim suprotnostima i verskim razlikama, država nije mogla da ostvari jedinstvenu političku akciju kojom bi organizovala društveni život (Dimić, 1997: 14).

U periodu prve Jugoslavije, kulturna politika je bila tumačena kao politička delatnost, ideološka platforma u kojoj se iskazuju političke perspektive narodnog i državnog jedinstva. Nakon deset godina postojanja kraljevine, vladajuće grupe uvidele su svu neophodnost utemeljenja jugoslovenskog kulturnog identiteta, neodvojivog od razvijanja svesti i osećanja pripadnosti jugoslovenskoj zajednici (Dimić, 1997). Ova namera dobila je potporu u brojnim sistemskim zakonima, a Ministarstvo prosvete je imalo zadatak da što pre sprovede unifikaciju zakona koji pripadaju njegovom opsegu delovanja.

Politički koncept promovisanja ideje jugoslovenstva u periodu nakon ujedinjenja pa sve do kraja prve Jugoslavije, imao je (neophodan) uticaj na sve sektore javne uprave, te je u proces formulisanja i realizacije ciljeva na različitim nivoima uključen veliki broj aktera, između ostalog i organizacije koje smeštamo u polje nadležnosti implicitnih kulturnih politika. U ispunjavanju zadataka konstrukcije identiteta nacije, upravljanje kulturom u širem smislu moralo je biti orijentisano ka konceptualnom,

strateškom ostvarenju konkretnih dugoročnih ciljeva u „proizvodnji smisla i značenja“ zajednice (Schmitt, 2011), a ne ka kratkoročnim aktivnostima. To je dalje značilo osnivanje ili „podržavljenje“ i javno upravljanje organizacijama koje su imale svoju programsku, ideološku, ali i organizacionu infrastrukturu za ostvarenje ustanovljenog političko-ideološkog i kulturnog društvenog interesa. Kroz delovanje ovih organizacija došlo se do promišljanja slike o zajedničkoj pripadnosti kroz stvaranje kulturne, idejne, simboličke i znakovne konstrukcije.

Kako je ovu činjenicu opisivao Ljubodrag Dimić, organizacije privatne inicijative su se trudile da pomognu, ili nadoknade nedostatke državne kulturne politike u pogledu stvaranja „nove“ jugoslovenske zajednice (Dimić, 1996:425). Sve do perioda diktature ove „privatne inicijative“⁴⁷ bile su prepuštene same sebi, dok stvarna dopuna u ispunjavanju zadataka državnog ideološkog aparata postaju tek nakon deklaracije 1929. godine.⁴⁸ Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi donet je 6. januara 1929. godine, te je zabranjivao dalji rad svih društava koja su nosila „verska i plemenska obeležja“, a jedino udruženje kome je dozvoljen rad postaje Savez sokola Jugoslavije. Podržavljeni Savez u fokus svog rada smešta pitanje nacionalne države, a njegov društveni značaj bio je neophodan ideološkom aparatu države prilikom promovisanja ideologije.

Eksplisitna kulturna politika do tada je posmatrana kao „čisto upravni problem“, bez dubinske analize kulturne složenosti jugoslovenskog društva, pa je čitavo pitanje rešavano političkim metodima (dekreti, direktive, policijske mere, mehaničko postupanje sa osetljivim pitanjima iz sfere umetnosti, nauke i prosvete) (Isto:427). Međutim, nakon uvođenja diktature koja je pravdana „najvišim narodnim i državnim interesima u očuvanju narodnog jedinstva“, država je svoja uporišta u realizaciji te zamisli pronalazila u svim organizovanim subjektima i privatnim inicijativama koje zastupaju ideju integralnog jugoslovenstva. U novom političkom ambijentu, kada je država sprovodila disciplinu često kroz upotrebu sankcija i sile,

---

⁴⁷Pored inicijativa koje su imale za cilj pomaganje nacionalne reprezentacije jugoslovenstva, treba spomenuti i da samo 1929. godine na teritoriji kraljevine funkcioniše tridesetak hrvatskih kulturnih društava, koja su svojim „plemanskim imenima“, pravilima ali i konkretnim kulturno-umetničkim radom (Hrvatski katolički orao, Hrvatsko katoličko omladinsko društvo, Hrvatsko pjevačko društvo „Tomislav“ itd.) vršila uticaj na temu očuvanja (ili razvoja) hrvatskog pokreta u okvirima države (Dimić, 1997).

⁴⁸Zakon o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi donet je 6. januara 1929. godine, te je zabranjivao dalji rad svih društava koja su nosila „verska i plemenska obeležja“, a jedino udruženje kome je dozvoljen rad postaje Savez sokola Jugoslavije.

ideološki aparat je svoje aktivnosti realizovao u saradnji sa organizacijama (do tada privatnih inicijativa) koje postaju „saradnici države za posvršavanje krupnih nacionalnih zadataka” (Isto:435). U ovim okolnostima sokolstvo više nije realizovalo svoje aktivnosti kao pokret ili organizacija privatne inicijative zasnovane na moralnim načelima i dobrovoljnom učešću, već je postalo državna ustanova, instrument ideološkog aparata u sprovođenju politike integralnog jugoslovenstva. Tokom Svesokolskog sleta u Beogradu 1930. godine, Kralj Aleksandar se obratio sokolima iz cele zemlje: „Od kolevke do groba dužni ste služiti samo Jugoslaviji i jugoslovenskoj ideji, njene su vaše mišice vaše srce, njene imaju da su sve vaše radosti i ideali, vaše težnje i sva vaša pregnuća” (Bogunović, 1931:9). Uz zakonske okvire i dobijene smernice uloga Savez sokola Jugoslavije potvrđena je i deklaracijom Kraljevske vlade usvojene nakon sleta 1930. godine: “razvijanje Sokola u širokoj masi narodnoj, gde on ima i svoju kulturno prosvetnu misao postaje deo programa državne politike koja se bez zastoja ima sprovesti”⁴⁹.

Pored „privatnih inicijativa“ kao deo ukupnih društvenih aktivnosti i „svakodnevno jugoslovenstvo“, kako ga tumači istoričarka Dubravka Stojanović⁵⁰, učestvovalo je u stvaranju zamišljene jugoslovensko-ideološke reprezentacije. Prve ideje o otvorenom iskazivanju jugoslovenstva vezuju se za događaje u okviru proslave krunisanja kralja Petra 1904. godine, kada je priređena Prva jugoslovenska umetnička izložba⁵¹, na kojoj je učestvovalo preko 100 umetnika (Stojanović, 2012:231). U sklopu manifestacije realizovan je i prvi kongres jugoslovenske omladine, i centralna politička svečanost u Narodnom pozorištu u Beogradu – Jugoslovensko umetničko veče⁵². Iste godine realizovan je još čitav niz događaja koji su bili usmereni u pravcu ostvarenja ciljeva eksplicitnih i implicitnih politika jugoslovenstva, pa je tako osnovano udruženje «Lada» sačinjeno od hrvatskih, slovenačkih, srpskih i bugarskih umetnika; u Sićevu je organizovana Jugoslovenska umetnička kolonija koju je

---

⁴⁹*Politika*, 5.7.1930: Izveštaj za I redovnu glavnu skupštinu Saveza Sokola Kraljevine Jugoslavije u Beogradu.

⁵⁰Pod „svakodnevnim jugoslovenstvom“ autorka Dubravka Stojanović ne podrazumeva zvanične posete i razmene umetnika i umetničkih inicijativa, već „znake povezivanja malih ljudi, načina na koje su oni doživljavali ideju zajedništva, još pre nego što je ona postala istorijski moguća“ (Stojanović, 2012:230).

⁵¹U periodu pre ujedinjenja održane su četiri Jugoslovenske umetničke izložbe: 1904. u Beogradu, 1906. u Sofiji, 1908. u Zagrebu i 1912. ponovo u Beogradu.

⁵²Događaj se odigrao u prisustvu kralja Petra i prestolonaslednika Đorđa, a u dnevnoj štampi je bio komentarisano sa velikim oduševljenjem: «U svih slušalaca su bili probuđeni i ustrptali svi osećaji koji se nisu mogli stišati za dugo posle izlaska iz pozorišne zgrade. Pozorište je bilo puno, a napunila ga je većinom jugoslovenska mladost».

predvodila Nadežda Petrović, a učestvovali su Ivan Meštrović i Rihard Jakopič; osnovana je Jugoslovenska umetnička galerija pri Narodnom muzeju; naredne 1905. godine je održan Prvi kongres jugoslovenskih književnika itd (Isto.)

Sa stanovišta umetničke prakse i njene povezanosti sa idejom integralnog jugoslovenstva brojne zaključke iznosi Radina Vučetić u knjizi *Evropa na Kalemegdanu*, gde kroz istraživanje arhivske građe i periodike analizira nastanak i rad Udruženja „Cvijeta Zuzorić“ i umetnički paviljon na Kalemegdanu, kao paradigme za dinamičan odnos kulturnih, društvenih i političkih kretanja toga doba. Da bi se umirile međunacionalne tenzije, nakon ujedinjenja, a posebno u periodu pred uvođenje diktature i nakon toga, javljaju se „težnje da se ujedinjenje afirmiše i kroz umetnost, te su se aktuelizovale potrebe da se stvaraju osnovni uslovi za to (izložbeni prostori, ustanove kulture), što su nezavisno od državne politike, čak snažnije od nje, podsticali i sve mobilniji intelektualni krugovi, koji su pratili nova zbivanja u Evropi i koji su nastojali da taj „novi“ umetnički izraz iz Evrope prenesu u Kraljevinu Jugoslaviju“ (Vučetić, 2018:24). O privatnim inicijativama i pokretima izveštavala je štampa tog vremena, pa za svoju studiju Radina Vučetić izdvaja neke od njih:

„Među inteligentnim ženskinjama našim javila se jedna srećna i vrlo savremena inicijativa da se izvede jedna velika i opsežna kulturna organizacija koja bi se rasprostirala po celoj Kraljevini, a sa zadaćom da propagira interes za umetnost i stvara uslove za njen napredak i razvitak, težeći naročito da književnost Srba, Hrvata i Slovenaca postane zajednička tekovina i jedinstveni izraz duha našeg naroda. Toga radi, održana je 2. februara konferencija užeg kruga beogradskih dama, na kojoj je utvrđeno da udruženje nosi ime Cvijete Zuzorić, utvrđena su i pravila i izabrana uprava...“ (*Vreme*, 5. februar 1922, str. 4).

Iz perspektive „svakodnevnog jugoslovenstva“, u prilog nastanku i razvoju ovih organizacija (i događaja) išao je fenomen slobodnog vremena, kao jedna od ključnih odrednica perioda u kome se one formiraju. Kao sasvim nova istorijska podela prvi put se zahvaljujući precizno određenom radnom vremenu moglo odvajati vreme i za aktivnosti koji nisu direktno povezane sa pitanjem održavanja egzistencije (Stojanović, 2014:314). Ključni elementi novog koncepta slobodnog vremena postaju masovni turizam i sport, ali i ostali sadržaji kao što su koncerti, igranke i druge kulturne

aktivnosti. U francuskom i nemačkom modelu fizičkog vaspitanja toga vremena, sport je bio deo nacionalne indoktrinacije (Stojanović, 2014:351).

Među organizacijama koje se najviše ističu na ovom polju pre uvođenja diktature, a posebno nakon toga svakako je bila sokolska organizacija, čiji je osnovni zadatak bio da u koncept narodnog jedinstva ugradi „zdravu misao“ o poštovanju zajedničke države, bratske sloge i u kontekstu jugoslovenstva (Dimić, 1997). Kada je reč o afirmaciji ideje integralnog jugoslovenstva isticano je da «kad se jednom donesu svi zakoni..počeće se na celom prostornom području prosvetne politike pravilan, sistematski, organizovan, i koordiniran rad u jednom pravcu, te će biti potpuno zadovoljeno onim željama i idejama kojima je Nj. V. Kralj blagoizvoleo dati u svom istorijskom Manifestu od 6. januara».⁵³ Među instrumentima u sprovođenju novouspostavljenog ideološkog okvira, našao se i za ovaj rad posebno važan Zakon o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije (5.12.1929)⁵⁴, koji je značio punu reorganizaciju i unifikaciju do tadašnjih “plemenskih” sokolskih saveza kao i potpuno podržavljenje sokolstva sa ciljem da «podiže telesno zdrave, morlano jake, i nacionalno svesne državljane Kraljevine Jugoslavije». Soko Kraljevine Jugoslavije sa svojim aktivnostima postaje instrument u kreiranju jugoslovenskog tipa kulture po načelima integralnog ujedinjenja, i pod parolom «Ko je soko taj je Jugoslaven» realizuje programske aktivnosti u pogledu vaspitanja u jedinstvenom *narodnom duhu*. Usvojenim aktima i programskim načelima, Savez je od uvođenja diktature kralja Aleksandra, pa do kraja postojanja prve Jugoslavije, postao osnovni instrument ideološkog aparata države i u svoj rad implementirao kulturnu i prosvetnu politiku integralnog jugoslovenstva.

I pored činjenice da je do tada sokolski pokret funkcionisao kao privatna inicijativa zasnovana na principu slobodne volje i ideje koja ga je okupila (Dimić, 1997: 434), nakon uvođenja diktature podržavljena sokolska organizacija ostvaruje snažan uticaj u javnosti tako da „u javnom životu nije bilo, niti ima, niti će biti pokreta koji bi svesnije zdravije delovao na progres našeg naroda, nego što je sokolstvo“ (Bogunović, 1931).⁵⁵

---

⁵³Almanah Kraljevine Jugoslavije, IV jubilarni svezak 1929-1931, 167-168

⁵⁴Pored ovog zakona usvojen je i Manifest savezne uprave (28.1.1930), kao i Satut o organizaciji i postojanju Sokola Kraljevine Jugoslavije (15.2.1930), dok je aktom «Putevima i ciljevima» data smernica za okvir ideološkog programa Saveza.

⁵⁵„Tesno vezivanje ova dva društvena organizma izvršeno Zakonom o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije (5. 12. 1929), Manifestom savezne uprave (28. 1. 1930) Statutom o organizaciji i postojanju Sokola Kraljevine Jugoslavije neminovno je značilo nasilje nad prirodom sokolstva“ (Dimić, 1997: 434).

Potencijal uticaja masovne organizacije prepoznaje kralj Aleksandar i još početkom 1929. godine traži od sokolskog saveza da mu predloži „sve što bi trebalo da uraditi da se rad jugoslovenskih sokola ne sprečava, kako bi nesmetano mogli raditi za kralja, narod i otadžbinu“ (Žutić, 1987:44). O uticaju masovnih manifestacija govori činjenica da je u Ljubljani 1913. godine, pa zatim u Zagrebu 1914. godine, austrougarska vlada zabranila održavanje sletova na kojima prema iskazu podstarešine Đure Paunkovića „nismo hteli izlaziti kao posebna plemena, već kao Jugosloveni“ i tako pokušala da izvrši pritisak na razvoj i ideološki uticaj pokreta u pogledu izgradnje jugoslovenstva.

U prvoj polovini XX veka, prva politički oblikovana državna masovna dešavanja na našim prostorima vezuju se za format sokolskih sletova, kojima se potvrđivala ideja „integralnog jugoslovenstva“, dok svoj potpuni izraz ova kulturalna izvedba dobija kroz formu sleta kao centralne proslave Dana mladosti u SFRJ. U izgradnji nadnacionalnog identiteta gotovo isti performativni okvir sokolskih sletova preuzima državni ideološki aparat u socijalizmu, samo prividno stvarajući nove simbole koji su ukazivali na osobenost i potrebu za inovacijom, s ciljem isticanja prekida novog državnog sistema s prošlošću (Klasić, 2017).

O mogućnosti upotrebe istih simbola i instrumenata prilikom izgradnje identiteta nacije, pa čak i u dva različita ideološka razdoblja, govori istraživanje koje je objavio Hrvoje Klasić u radu *How Falcons Became Partizans*“, prikazavši razgovor jednog od najuticajnijih jugoslovenskih ideologa toga vremena, Edvarda Kardelja, sa delegacijom Gimnastičke federacije Jugoslavije iz 1951. godine⁵⁶. Tema sastanka je bila opšte nezadovoljstvo stanjem u gimnastici, kao i formulaciji budućeg naziva jer, kako navodi Rato Dugonjić, jedan od učesnika sastanka, u pitanju je „organizacija bez lica“, te se odlučivalo o budućem imenu – „Sokol“ ili „Partizan“ (Klasić, 2017).⁵⁷

Iz stenografske beleške koja je navedena u Klasićevom radu moguće je sagledati kapacitet organizacije (120.000 članova), ali i njene dileme u pogledu jugoslovenskog identiteta zasnovane na nazivu: „Vršene su široke diskusije u

---

Do tada nezavistan položaj uprave organizacije, nakon toga postaje narušen i činjenicom da su starešine imenovali i razrešavali ministri prosvete, vojske i mornarice, uz suglasnost predsednika Ministarskog saveta (Kastratović, 2016:24).

⁵⁶Gimnastički savez Jugoslavije je 1951. godine promenio ime u Partizan Jugoslavije – savez za telesno vežbanje, a kasnije u Savez za fizičko vaspitanje i rekreaciju Partizan. Početkom šezdesetih godina Partizan je imao oko 250.000 članova.

⁵⁷Prilog br. 2 - Izvod iz stenografske beleške sa razgovora delegacije gimnastičkog saveza Jugoslavije sa E. Kardeljom, Fond SSOJ, 114, Podgrupa društvene i sportske aktivnosti „STV Partizan“ 1951-59, fascikla 115

organizaciji. Bilo je mišljenje koje preovladava kod rukovodećeg kadra, da organizacija treba da uzme ime Soko. To je zato što je većina rukovodećeg kadra organizacije pripadala organizaciji bivšeg Sokola. Ima razumljivih razloga zašto ti ljudi koji su radili u Sokolu, koji nisu nosili politiku Sokola, već vredno radili na razvitku organizacije i u bivšoj Jugoslaviji, a koji i sada rade u organizaciji, oni bi želeli ime Soko, s tim da se negativne strane koje je Soko imao izbrišu i da se uzme to ime. Kao drugo ime koje dolazi u obzir, a čini mi se da trećeg nije ni bilo do sada, to je ime Partizan.“

Uvažavajući značaj sokolske sletske tradicije u konstrukciji jugoslovenstva, vladajuća grupa u socijalizmu preuzima njegove elemente i gradi „nulti čas“ u institualizaciji kolektivnog pamćenja zajednice. Pojam „nultog časa“ obeležava izmišljeni ili novim smislom snabdeveni „autentični“ početak razvoja (Kuljić, 2006), te je u socijalizmu značio mogućnost za izgradnju novih jugoslovenskih narativa, prilagođenih novom društvenom trenutku i državnom uređenju.

Za kulturnu politiku u periodu postojanja druge Jugoslavije, nakon Drugog svetskog rata je bio karakterističan državni birokratsko-prosvetiteljski model gde su vladajuće grupe upotrebom (ideološkog) aparata uticale na sve oblasti društvenog života svojim centralističkim usmrenejem, o čemu pišu autori Dragičević-Šešić i Stojković u svojoj knjizi:

«U socijalističkim zemljama ne samo što su se planirale materijalno-finansijske pretpostavke kulturnog razvoja, već se posredstvom takozvane državne narudžbine i ideološkog pritiska kulturno stvaralaštvo i tematski (sadržinski i stilski) usmeravalao» (Dragičević-Šešić, Stojković, 2011:34).

Brojni problemi sa kojima se suočavala zemlja (porušena infrastruktura, nepismenost, itd.) uz gubitak od 1.706.000 ljudi među kojima je bilo 90.000 stručnih kadrova i oko 40.000 intelektualaca u Drugom svetskom ratu, činilo je proces konsolidacije i uspostavljanja novog poretka komplikovanim, pa i u pogledu ostvarenja zadataka i ciljeva kulturne politike. Formiranje masovnih organizacija teklo je paralelno sa stvaranjem agitaciono-propagandnog aparata, a sam Ujedinjeni savez antifašističke omladine (USAOJ) je u svojoj strukturi imao i kulturno-prosvetna odeljenja u koja su ulazili predstavnici Saveza komunističke omladine Jugoslavije (SKOJ) zaduženi za agitaciju i propagandu. Svoju centralnu poziciju u masovnim

organizacijama vladajuće grupe su obezbeđivale (partija) tako što su rukovodioci za agitaciju i propagandu ulazili u tela masovnih organizacija i iz njih rukovodili kulturno prosvetnim radom, dok su za svoj rad direktno odgovarali Odeljenju agitacije i propagande CK KPJ ili pak agitaciono-propagandnim organima nižih partijskih foruma (Dimić, 1988).

U ovom procesu, uporedo sa stvaranjem države i državnog ideološkog aparata nastajale su i institucije, koje su bile u direktnoj vezi sa promovisanjem vrednosnih političkih i ideoloških načela tek osnovane države. Odmah nakon završetka II svetskog rata obnavljale su se stare i formirale nove organizacije koje je trebalo da utiču na ubrzano kulturno uzdizanje naroda. Sa stanovišta implicitnih politika, dolazi do formiranja umetničkih udruženja, nove institucionalne forme u čijim je statutima navođeno da su to “dobrovoljne strukovne organizacije” čiji je zadatak da okupe aktivne umetnike, koji svoja umetnička shvatanja izgrađuju na principima slobodnog umetničkog stvaranja i spremni su da ulože sve svoje snage u kulturno podizanje naroda i države (Dimić, 1988:51). Udruženja su tako postajala pogodna forma za potrebe širenja ideološkog uticaja, a polje kulture i umetnosti instrument za ostvarivanje ideoloških ciljeva u pogledu prihvatanja uspostavljene (nad)nacionalne ideje “bratstva i jedinstva”.

Primena represivnog državnog aparata omogućavala je izraženo birokratizovano delovanje, dok su aktivnosti ideološkog aparata stvorile uslove za centralizovano planiranje u polju kulturne politike. Kao posledica straha od preterane birokratizacije, za primenu javnih politika u polju kulture u najširem smislu, u socijalističkom jugoslovenskom periodu, veliki značaj imala je pojava Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, platforme za masovno organizovanje delatnosti u primeni javnih politika jugoslovenstva. U okviru sprovođenja eksplicitnih i implicitnih javnih politika, društveno-politička aktivnost članova Socijalističkog saveza bila je raspoređena u rad komisija. Za ovaj rad posebno je važna Komisija za društvene organizacije formirana zbog velikog broja novonastalih organizacija tokom 50-ih godina, kao i delatnost Narodne omladine Jugoslavije, organizacije koja je imala veliki značaj u pogledu razvoja i sprovođenja kulturalnih izvedbi jugoslovenstva, o čemu će biti reči u narednim poglavljima.

6. Jugoslovenstvo i instrumenti javnog upravljanja: kulturalne izvedbe (nad)nacionalnih narativa

Načini izgradnje jugoslovenskog (nad)nacionalnog identiteta, upućuju na razmišljanje o konstrukciji sadržaja koji su odražavali ovako složeno pitanje identiteta nacije. Težnja za podudaranjem etničkih i političkih granica, sa stanovišta javnih politika, morala je postati masovno prihvaćena ideja, i to tako što su i sami članovi zajednice postajali akteri novouspostavljene ideologije. Naslanjajući se na Gramšijevu (Antonio Gramsci) teoriju⁵⁸, u svojoj studiji Luj Altiser (Louis Althusser) opisuje postojanje ideološkog aparata države⁵⁹ sačinjenog od agencija i sistema koji pomažu kod oblikovanja javne svesti, vodeći pritom računa da podređene grupe prihvate uspostavljeni društveni poredak (Altiser, 2009). U pitanju je, dakle, određeni broj „realnosti koje neposredni posmatrač vidi u formi određenih i specijalizovanih institucija“ (*isto*:27). Prema ovom autoru, ideologija se pojavljuje kao konstitutivni element pogleda na svet, te predstavlja složenu strukturu koju čine podjednako koncepti, verovanja, misli, kao i simboličke konstrukcije, te je „organski deo“ svakog društvenog totaliteta, odnosno nije zabluda ili „lažna svest“ već suštinski uobličava život zajednice (*Isto*). Tako posmatrano kreiranje jugoslovenskog identiteta zasnivalo se na značenjima i predstavama koje su ciljano proizvođene, a koje su nuđene kao diskurs u kome ljudi treba da nađu željeni smisao.

Kako bismo bolje razumeli mehanizme i instrumente u izgradnji jugoslovenstva o kojima je reč, neophodno je da sagledamo njihovo teorijsko uporište. Instrumenti državnog ideološkog aparata često nastaju sa namerom države da kreira simboličku konstrukciju u pogledu reprezentacije nacionalnog, odnosno nadnacionalnog identiteta.

Klasifikaciju državnih ideoloških aparata (DIA) u svojoj studiji iznosi Altiser posmatrajući ih kroz okvir insitucija i organizacija koje doprinose željenoj reprezentaciji: religijski (sistem raznih crkvi); obrazovni (sistem raznih škola);

---

⁵⁸ „Gramši je imao 'posebnu' ideju da se država ne može svesti na državne (represivne) aparate, već da uključuje, kako je rekao, određeni broj institucija *civilnog društva*: crkvu, škole, sindikate, itd. Gramši, nažalost, nije sistematizovao svoja naslućivanja, koja su ostala u stanju fragmentarnih beleški“ (Altiser, 2009:26)

⁵⁹ Pod pojmom države Altiser podrazumeva pre svega državne aparate, koji ne uključuju samo specijalizovane aparate u užem smislu – policiju, sudove, zatvore, već i vojsku koja interveniše kao dodatna represivna sila u krajnjim slučajevima, a iznad ovog skupa nalaze se vođe država, vlada i administracija (Altiser, 2009:20). Pored represivnih, Altiser u studiji navodi i postojanje *ideoloških aparata*, o kojima će posebno biti reči u ovom radu.

porodični; pravni; politički (koji uključuje i razne partije), sindikalni; informacijski (mediji), i za ovaj rad posebno važan kulturni državni ideološki aparat koji uključuje ciljano proizvedene sadržaje iz polja kulture i sporta (Altiser, 2009:28). Dok državni (represivni) aparat deluje u javnoj sferi, prema ovom autoru ideološki je često smešten i u „privatnu” sferu kroz aktivnosti i instrumente u koje ubrajamo i oblik koji Altiser naziva „kulturalna dešavanja” (Isto:29). Opisujući materijalizaciju ideologije koju zastupa državni aparat Altiser dodatno pojašnjava:

„Isti ćemo da ovim praksama upravljaju rituali, u koje su ove prakse upisane, unutar materijalne egzistencije ideološkog aparata, čak i kada je reč o sasvim malom delu tog aparata: mala liturgija u maloj crkvi, sahrana, sportska utakmica, školski dan, politički skup itd” (Altiser, 2009:61).

Primeri ovakvih poduhvata u oba perioda postojanja Jugoslavije su brojni, gde je državni ideološki aparat materijalizaciju sprovodio instrumentima i praksama izvođenja koja su uticala na masovno prihvatanje uspostsvaljenih ideoloških obrazaca.

Usmerenje ovog rada odnosi se na specifičan tip izvedbene prakse, koju je u teorijskom smislu inicijalno uspostavio antropolog Milton Singer (Milton Borah Singer), kroz pojam *kulturalnih izvedbi*⁶⁰. U svojoj studiji iz 1972. godine *When a Great Tradition Modernizes: An Anthropological Approach to Indian Civilization*, sačinjene od devet eseja, Singer se bavi fenomenom „velikih tradicija“ i njihovih načina reprezentacije, te pojašnjava načine na koje su kultura „kreira i manifestuje kroz izvedbe (Fischer-Lichte 2014:163).

Pod krovni pojam kulturalnih izvedbi, Singer smešta sve izvedbene oblike koje češće klasifikujemo kroz polje rituala i religije, a tu ubraja specifične organizacione formate kao što su: venčanja, crkveni festivali, recitacije, koncerti (Singer, 1972). Kako Singer tumači ovaj pojam „ove izvedbe imaju ograničeno vreme trajanja, početak i kraj, organizovan program aktivnosti, skup izvođača, mesto i priliku kojom se izvode” (Singer, 1959:22 prema Fischer-Lichte 2014:163).

Isti pojam tumači Aleksandra Jovičević u studiji *Uvod u studije performansa*,

---

⁶⁰U radu će teoretizacija pojma *kulturalne izvedbe* biti zasnovana na razmatranjima teoretičarke Erike Fišer Lihte, dok će u narednim redovima biti predstavljena kratka tumačenja pojma i drugih teoretičara iz ove oblasti.

gde navodi da je u pitanju „bilo koje izvođenje koje se sastoji od fokusiranih, jasno označenih i društveno ograničenih oblika ponašanja koja su posebno napravljena/pripremljena za pokazivanje“ (Jovićević, 2006:29). Prema ovoj autorki u pitanju je, dakle, izvođenje koje se sastoji od „velikog spektra *obnovljenog* ili *uvežbanog* ili artifičijalnog ponašanja koje se odvija pred nekim drugim, pred jednom osobom ili skupinom ljudi“ (*Isto*).

Mogući *raspon scenskog izvođenja* sistematizuje Ričard Šekner (Richard Schechner) u knjizi *Ka postmodernom pozorištu* gde u detaljnoj tabeli (Šekner, 2006:211-215) sagledava širok spektar mogućih oblika scenskog izvođenja, kroz parametar vremena, prostora i događaja prema kriterijumima koje navodi u uvodnom delu poglavlja: 1) događaji koji se nazivaju predstavama u ovoj ili onoj kulturi 2) događaji koje naučnici tretiraju kao predstave. Neka od izvođenja koje navodi Šekner su potpuno jedinstvena u svom žanru, dok su druga potpuno generična, sasvim različita u svojim trajanjima i zajedno imaju zadatak da potvrde njegovu trostruku tezu: „1) da postoji područje predstave koje može ujediniti ritual, pozorište, ples, muziku, sport, dramu, društvenu dramu i različite oblike društvene zabave; 2) da je moguće otkriti određene modele u ovim primerima 3) iz ovih modela teoretičari mogu da razviju dosledne široke modele koji mogu uzeti u obzir neposrednost, efemernost, neobičnost i neprestanu promenljivost pojedinih predstava, tokova i žanrova“ (Šekner, 1992: 215).

Dalje, u analizu značenja pojma uključujemo tumačenje koje u knjizi *Politika i izvođačke umetnosti: zbirka eseja* navodi teatrološkinja Džanel Rajnelt (Janelle Reinelt), gde kaže da se „polje performansa proširilo od pedesetih godina XX veka (najpre kroz rad antropologa kao što su Milton Singer i Viktor Turner), kako bi uključilo i *kulturalni performans*, dajući jednak status ritualima, sportovima, plesu, političkim događajima i određenim performativnim aspektima svakodnevnog života“ (Rajnelt, 2012: 86–87). Smeštajući dalju analizu u sedamdesete i osmaesete godine XX veka, u nastavku poglavlja teoretičarka Rajnelt iznosi tezu da je povezivanje ovih oblika kulturalnih izvedbenih praksi, sa pozorišnim predstavama doprinelo nestajanju razlika između „visoke i niske, primitivne i zrele, elitne i popularne kulture, već je počela da se razvija i metodologija zasnovana na promišljenim sociopolitičkim analizama delovanja ovih performansa, najizrazitije u radu Ričarda Šeknera, ali i kod teoretičara performansa koji su bili posvećeni artikulisanju neophodne svesti o kulturnim razlikama i istorijskim specifičnostima, baveći se pitanjima rase, roda i seksualnosti onako kako su vidljivi i ugrađeni u izvođenje: u momentu kada postaju

performativni“

(Isto).

Analizu kulturalnih izvedbi prihvaćenu u ovom radu sprovodi teoretičarka Erika Fišer-Lihte (Erika Fischer-Lichte), koja pojašnjava dosta široko tumačenje ovog pojma koje je ranije uspostavio Singer. Najpre je neophodno da u razmatranje uvedemo tumačenje pojma izvedbe koje Fišer-Lihte obrazlaže u studiji *Introduction to Theatre and Performance Studies*. Njeno viđenje naslanja se na tumačenje Maksa Hermana (Max Herrmann) prema kome je izvedba igra u kojoj učestvuju i izvođači i publika, a određuju je njena procesualnost i prolaznost (Fišer-Lihte 2014:18). Ključnu odliku u procesu nastajanja/postojanja/trajanja izvedbe, energetske razmene i interakciju svih učesnika (izvođača i publike), Fišer-Lihte je nazvala autopoetična povratna sprega. Kako bi razdvojila izvedbu od pojmova kao što su komunikacijski događaj, interakcijski događaj, socijalni događaj i sl. koji su predmet izučavanja drugih nauka, Fišer-Lihte u svoja razmatranja uvodi i koncept estetičnosti izvedbe. Koncept autopoetične povratne sprege tako uključuje elemente medijalnosti i tranzitornosti (prolaznosti) koji u zbiru stvaraju značenja (semiotičnost), a njihovo zajedničko delovanje omogućava estetsko iskustvo (estetičnost izvedbe).

U istoj studiji ona analizira razliku između praksi „umetničkih izvedbi“ (koje pored pozorišta obuhvataju i cirkus, balet mjuzikl, varijete, ulični teatar, savremeni ples, umetnost performansa itd.) i kulturalnih izvedbi koje koriste „slične strukturalne principe“ (Medenica, 2015). Upotrebom inscenacijskih strategija „umetničke izvedbe“ dovode do estetskog iskustva u toku trajanja same izvedbe, dok kulturalne izvedbe ove strategije primenjuju zarad postizanja izvan umetničkih ciljeva.

Kulturalne izvedbe su tako, prema definiciji Fišer-Lihte, društveni događaji koji koriste umetničke/scenske alate u sprovođenju neestetskih interesa: podelu na učesnike i gledaoce, ograničeni vremenski okvir, kontekst izvođenja kao i unapred postavljen scenario dešavanja.

Dalje prema autorkinoj definiciji u pitanju je „svaki događaj u kom akteri, na istom mestu i u isto vreme, učestvuju u unapred predviđenom nizu aktivnosti“ (Isto).

Za ovaj rad je važna analiza koju iznosi teoretičar Ivan Medenica u svom tekstu „Vidovdan i njegove izvedbe“ ukazujući na ciljeve kulturalnih izvedbi: „one se obično ne dešavaju u pozorišnim i srodnim profesionalnim/institucionalnim prostorima i okolnostima (cirkuska šatra, koncertna sala, kabaretska scena, stadion...) i glavni cilj

im nije da, celovitom inscenacijom, zabave publiku i stvore estetsko zadovoljstvo, već da koristeći neke elemente scenskog oblikovanja postignu vanestetski rezultat – ostvare pravdu, postignu politički cilj, potvrde zajedništvo u veri, institucionalizuju ljubavni odnos. Drugim rečima, kulturalne izvedbe su društveni događaji (politički skupovi, verski rituali, suđenja, sportske utakmice...) ili privatni (venčanja, sahrane, krštenja, proslave rođendana, odbrane doktorskih disertacija,...) u kojima se, zarad postizanja pomenutih vanestetskih ciljeva, koriste mehanizmi inscenacije...“ (Medenica, 2014:8).

Još jedna od analiza koje sprovodi Fišer-Lihte, a koja ima uticaja na teorijsko uporište ovog rada, odnosi se na razumevanje različitosti pojmova inscenacije i izvedbe: „Svaka kulturalna izvedba uključuje inscenaciju (i njene strategije). Izvedbe koje okupljaju mnogo učesnika u programu na istom mestu u isto vreme (Milton Singer) zahtevaju pripreme, ponekad čak vrlo i složene prakse i strategije inscenacije. Bilo da je izvedba folklorni festival, fudbalska utakmica, misa, suđenje, politička konvencija ili sastanak akcionara, potrebno je detaljno planiranje i priprema. Iako ove pripreme imaju za cilj da postignu ciljeve organizatora, oni ne mogu u potpunosti kontrolisati ponašanje svih učesnika u izvedbi. Stvarni ishod bilo koje kulturalne izvedbe ne može se unapred znati.” (Fišer-Lihte, 2014: 173). Inscenacijske strategije nekada mogu biti vrlo kompleksne, međutim tek kombinacijom elemenata izvedbe koja uključuje koncept autopoetične povratne sprege možemo analizirati ispunjenje zamišljenih ciljeva. U kontekstu upravljanja, inscenacijske strategije imaju važno mesto, međutim efekti zadatih ciljeva mogu biti analizirani tek nakon realizacije izvedbe koja uključuje energetska razmenu između učesnika i izvođača.

U okviru socioloških teorija u drugoj polovini 20. veka, pojam kulturalnih izvedbi je tumačen kao polje manipulacije posebno kada je bilo reči o političkim, ili javnim skupovima u totalitarnim društvima (Fišer-Lihte, 2014:172). U sociološkim analizama pojam je posmatran sa stanovišta inscenacije kroz intencije organizatora dešavanja i njegove simboličke vrednosti, na neki način zanemarujući u analizi osnovne elemente izvedbe zasnovane na koprisuštvu izvođača i publike. Sociološke studije su tako pretpostavile pasivnost publike i krajnju kontrolu organizatora nad razvojem izvedbe - što bi dalje značilo da su strategije inscenacije nadjačale „pasivnu“ i zato „nevinu“ publiku ostvarujući željeni efekat (Isto).

Diskutujući sa pozicijama izvedenim u sociološkom tumačenju pojma, Fišer-Lihte ih odbacuje jer ignorišu konstitutivni element izvedbe - koprisuštvo i korelaciju

između izvođača i publike. Skorije sociološke studije počinju da menjaju stavove na temu razumevanja koncepta „pasivne publike”, te posebno uvažavaju značaj njihovog prisustva/učešća u izvedbi. Ovu promenu perspektive možemo razumeti kao posledicu porasta broja popularnih društvenih, aktivističkih pokreta, koji su vrlo često predmet socioloških analiza, a u kojima učesnici-demonstranti-aktivisti imaju značajnu ulogu. Prema tumačenju Fišer Lihte: iako društveni pokret može imati centralnog vođu ili organizatora, izvedbe ko-kreiraju učesnici pokreta, koji doprinose obliku i značenju koje se stvara (Fišer-Lihte, 2014:171)

Kako bismo uspostavili jasno razumevanje pojmovnog aparata i odnose unutar njega, za teorijsku analizu može biti korisno tumačenje teoretičarke studija kulture, Jelene Đorđević koja opisuje prirodu, poreklo, oblike i funkcije političkih izvedbi gde navodi da:

„Svetkovine i rituali predstavljaju jedno od najmoćnijih sredstava izražavanja i uobličavanja te dimenzije politike, jer političke poruke prenose na direktan način u činu participacije koja učesnicima daje iluziju da su učesnici u donošenju političkih odluka ili ih zaista stavlja u poziciju da utiču na stvaranje istorije. Dejstvo i upotrebnost svetkovina i rituala su ogromni i zato gotovo da nema političkog režima koji na ovaj ili onaj način neće koristiti njihove simboličke i praktične mogućnosti“ (Đorđević, 1997:8).

Rad sa pripadajućim studijama slučaja, posmatra širi pojam kulturalnih izvedbi, kao krovni za različite oblike svetkovina i rituala koji su deo političkih praksi. Predmet analize ovog rada, slet kao kulturalna izvedba jugoslovenstva, svoje teorijsko uporište pronalazi u elementima koje navodi Fišer-Lihte u svojoj studiji, gde su događaji koji imaju intenciju prenošenja političkih poruka (političke svetkovine i rituali) samo jedan od mogućih oblika kulturalne izvedbe. Za istorijsko posmatranje razvoja i transformacije jugoslovenske ideje kroz formu sleta kao kulturalne izvedbe, ovde može biti dodatno važno tumačenje Jelene Đorđević prema kome različita društva pribegavaju političkim ritualima i svetkovinama kako bi obeležila „početak života određene političke organizacije, manjeg ili većeg obima“ (Đorđević, 1997:126), političkog pokreta ili ideje. U tekstu se dalje navodi da je bezbroj istorijskih primera u kojima vlast kroz ovu vrstu političkih svetkovina kao kulturalnih izvedbi okuplja veliki broj članova zajednice. U kontekstu ovog rada političke svetkovine i rituali koje odgovaraju ovom tumačenju odnose se na studije slučaja kulturalnih izvedbi

jugoslovenskog karaktera vezane za ličnost vladara u dva perioda postojanja države (venčanje Kralja Aleksandra i sahrana Josipa Broza Tita).

Kulturalna izvedba može biti povezana i sa pojmom političke socijalizacije odnosno „građanskog treninga“ (kako je dinamiku ovih odnosa nazivao Ruso⁶¹) koji je, istorijski posmatrano, činilac svake političke kulture, ali i proizvod istorijskog kontinualnog procesa kao element ukorenjenih tradicija i običaja svake (političke) zajednice. Instrumenti eksplicitnih i implicitnih politika ideološkog aparata, ili sekundarni agensi političke socijalizacije (Podunavac, 1982) kao što su škole, specijalizovane političke organizacije, masovni mediji, značajni događaji, u različitim političkim okolnostima mogu imati poseban značaj.

Tokom izgradnje jugoslovenstva, političke svetkovine kao kulturalne izvedbe imale su različite aspekte i nivoe komunikacije kojima su delovale na zajednicu u kojoj su nastajale. *Eksplisitne svrhe* ovih događaja, kako ih nazivaju Majerhof -Mur (Mayerhoff-Morre), podrazumevaju „postojanje svrhe određenog rituala, pa se tako slet uvek organizuje iz određenog razloga, parade slave konkretan događaj itd.“ (Majerhof-Mur, 1977). Formulisanje stavova u izgradnji nacionalnog identiteta, ponašanja članova jugoslovenske zajednice i konstruisanje stvarnosti po željenoj slici, pripadali su korpusu delovanja eksplicitnih politika u građenju nacionalnih narativa, ali i implicitnih politika koje su promovisale određeni kulturni sadržaj.

Dostupna sredstva kojima se služio državni ideološki aparat, u oba perioda postojanja države, bila su brojna, međutim upotreba elemenata kako ih opisuje Fišer-Lihte kroz realizaciju sleta kao kulturalne izvedbe, svakako je pripadao redu najmoćnijih, objedinjujući veliki broj učesnika (i izvođača i publike) u međusobnoj korelaciji, te gradeći tako poželjan ideološki diskurs.

U različitim političkim kulturama⁶² pojavljuju se i sprovode drugačije kulturalne izvedbe i njihove žanrovske potkategorije, pa su tako u one u oba perioda

---

⁶¹Poznat je Rusoov citat koji doprinosi ovom stavu: „Potrebno je priređivati mnogo igara na javnim mestima, u toku kojih bi dobra majka domovina uživala gledajući svoju decu kako se igraju. Neka oni često misle na nju, kako bi ona zauvek mislila na njih“ (Ruso, 1962:14).

⁶²Ovde možemo dodati činjenicu da su razna društva i politička uređenja kroz istoriju priređivala različite oblike i podžanrove kulturnih izvedbi. O kombinaciji i postojanju različitih žanrova kulturalnih izvedbi piše Fišer-Lihte: “Velike Dionizijske ige u drevnoj Atini obuhvatale su povorke koje su predstavljale čin nacionalne reprezentacije kao i dodelu oklopa mladima čiji su očevi poginuli u ratu, takmičenjima u plesu i pevanju, izvođenje komedija i tragedija i završnim javnim okupljanjem. Ova vrsta događaja u Srednjem veku je započinjana misom praćenom procesijom i izvođenjem uskršnje ili božićne predstave koja bi kulminirala u zajedničkoj izvedbi himne. Festivali u periodu od 16-18. veka

postojanja Jugoslavije imale zadatak da kroz koreografisanu masovnu disciplinu prikažu i, što je važnije, promovišu politički i ideološki interes vladajuće grupe. Ako prihvatimo tvrdnju sociologa Žana Divinjoa da društvo pribegava scenskim, kolektivnim masovnim slavljinama (kao žanru kulturalnih izvedbi) svaki put kada želi da potvrdi svoje postojanje i, što je još važnije, moć (Divinjo, 1978), onda nije neobično postojanje kulturalnih izvedbi u kalendaru najvažnijih jugoslovenskih državnih događaja.

Prihvatimo li pretpostavku da „iza svake društvene akcije i simboličkog gesta postoji neko ko ih propisuje i određuje pravila izvođenja, te da postoje društvene grupe koje određuju objekte misli i osećanja, kao i društvene odnose i aktivnosti od posebnog značaja“ (Đorđević 1997: 130), u tom slučaju različiti formati kulturalnih izvedbi jugoslovenstva postaju pokazatelji funkcije moći, dominacije i rasporeda političkih snaga. U narednim redovima biće prikazane dve studije slučaja u kojima je analiziran koncept kreiranja specifičnog tipa kulturalne izvedbe jugoslovenstva (venčanje Kralja Aleksandra i sahrana Josipa Broza Tita) koje se istovremeno vezuju i za kult vladara koji se često identifikuje i sa osobenostima samih ideologija koje reprezentuju.

6.1. Studija slučaja 1: Kulturalne izvedbe jugoslovenskog karaktera vezane za ličnost vladara - venčanje kralja Aleksandra (1922.)

Kao deo strategije u primeni instrumenata ideološkog aparata, u periodu Kraljevine Jugoslavije, možemo posmatrati kulturalnu izvedbu venčanja kralja Aleksandra sa rumunskom princezom Marijom (8. jun 1922). Nakon ujedinjenja i stvaranja zajedničke države, ovo venčanje je bilo prvi narodni praznik i povod za

---

su činile programski sadržajne ceremonije od rituala, pozorišnih predstava, muzičkih izvedbi, vatrometa, igara sa loptom, plesova itd. Ovi festivali trajali su danima, ponekad čak i nedeljama. Iako više nisu tako obimnog sadržaja kombinovane izvedbe se i dalje održavaju prilikom obeležavanja državnih praznika” (Fišer-Lihte, 2014:173). Međutim, nisu sva društva u mogućnosti da sprovedu ove često veoma skupe izvedbe, te o tome u svojoj studiji piše Jelena Đorđević: “Karakteristično je da su spektaklu skloni sistemi jakih država nezavisno kom društveno-ekonomskom uređenju pripadaju. Od Aleksandra Velikog koji je ’preuzeo persijski kraljevski kostim’, sakralizacija vladara bila je okosnica oko koje se gradila spektakularna pompa. To je naročito razvio imperatorski Rim gde se oko boga-kralja proizvodi masa svetkovina obeležavajući život suverena u svim detaljima i fazama. Tako se stvarao praznik sa funkcijom da proslavlja veličinu, moć i kontinuitet društva, vlasti i institucija. Rimski model primeren uslovima feudalnog srednjeg veka, obogaćen potrebom da se organizuje neprekidno i na svim mestima nastavlja život u renesansi i ’praznicima’. Kao što smo već videli apsolutne monarhije sa Lujem XIV kao osnivačem i inspiratorom zahvaljujući stilskim karakteristikama baroka, stvaraju spektakl neslučenih proporcija. U postrevolucionarnim svetkovinama francuske i sovjetske revolucije kao i u nacizmu spajan je sa drugim principima i biće nadvladan formalizacijom i arhaizacijom“ (Đorđević, 1997: 188).

svečanost. Nakon veridbe 12. januara, osnovan je „Državni odbor za pripremu svečanosti prilikom svadbe Njegovog Veličanstva Kralja“ kojim je protokolarno upravljao predsednik beogradske opštine Dobra Mitrović⁶³, ali je stvarni teret organizacije podneo Branislav Nušić⁶⁴, načelnik Umetničkog odeljenja Ministarstva prosvete.

Samo venčanje je izazvalo veliko interesovanje među građanima koji su na adresu priređivačkog odbora slali najrazličitija pitanja na temu kumstva⁶⁵, običaja koji će biti primenjeni u okviru proslave i slično, dok su beogradski listovi gotovo na dnevnom nivou iveštavali o pripremama najčešće u rubrici “Oko Kraljeve svadbe” (Marinković, 1999). Događaj je je u celoj Kraljevini obeležavan na različite svečane načine, a posebno u ovom radu izdvajamo “živu sliku” gde su svojim telima građani Šuška ispisivali tekst “Živeo Aleksandar”. Izvedba žive slike bila je inicijativa sokolskog prednjaka Borasa (slika ispod).

---

⁶³AJ, Fond Ministarstva prosvete, f-47

⁶⁴*Vreme* opisuje Nušića u ovoj situaciji: „G. Nušić je tu imao pune ruke posla. Neprestano je trčao, raspoređivao prisutne, a naročito je imao muke sa novinarima, koji nisu hteli ostati zgurani u jednom kutu između zgrade i žandarma“, 5. jun 1922.

⁶⁵Izaslanik kralja Džordža V na venčanju u Beogradu bio je njegov mlađi sin princ Albert. Zasluga za ovo kumstvo pripada rodbinskim vezama rumunske kraljice Marije. Vojvoda od Jorka, princ Albert, postaće 1936. godine engleski kralj Džordž VI koji je vladao do 1952. godine, kada ga je nasledila današnja kraljica Elizabeta II.

Narod svome Kralju i Kraljici

У ој Краљевини је народ са одушевљењем и радошћу поздравео Краљеву венчање

a. Пригоришки селјак Благога Машанов Вујовић из Нишњића донео је Краљу на поклон јаворне гусле које је сам наделио; б. Група девојка које су у народним костимима дочекале Краљеву у дворцу. — а. Crnogorski seljak Blagota Mašanov-Vujović iz Nišnjića doneo je Kralju na поклон јаворне гусле које је сам наделио; б. Група девојка које су у народним костимима дочекале Краљеву у дворцу. — 3. а. Черногорски крестјанин Вујовић принесе Королу сјдланниа илз самия гусли (национални народни инструмент). б. Група девојка, пријетствовањих у дворцу Королу. — 4. а. Der montenegrinische Bauer Vujović brachte dem König eine von ihm selbst verfertigte „Guzla“ (das nationale Volksinstrument), b. Mädchengruppe, die im Nationalkostüm die Königin in der Burg begrüßte. — 5. а. A Montenegro Farmer, Vujović, presented a „Guzla“ (the national musical instrument of the people) to the King, which he had made himself. b. A group of girls in National Costume, who greeted the Queen at the Castle.

Слика ателеа Милан Савић, Београд.

а. „Живели владетелци“. Жива слика која је приредена на забави у Зажечару у част Краљеве венчања. б. Михаило Шибалија, барјактар на Краљеве венчању. — а. „Ziveli vladetelci“. Živa slika koja je priredena na zabavi u Zaječaru u čast Краљеве венчања. б. Михаило Шибалија, барјактар на Краљеве венчању. — 3. а. „Вивент лез fiancés“ Tableau vivant, représenté par des enfants de Zaječar en l'honneur du mariage royal. б. Michailo Šibalija, porte-drapeau au mariage royal. — 2. „Atiži ženich a nevěsta“ Živu obraz, provedený dětmi ze Zaječaru při svatební slavnosti. — 3. а. „Давраствуетъ высокообрученная Чета“, живая картина, представленная детьми изъ Зажечара по случю свадебнаго праздника; б. Михайло Шибалия, знаменоносец на Королевской свадьбѣ. — 4. а. „Es lebe das Brautpaar“, lebendes Bild, ausgeführt von den Kindern in Zaječar, zur Hochzeitsfeier; б. Michailo Šibalija, der Fahnenträger auf der Königshochzeit. — 5. а. „Long live to the Bride and Bridegroom“ Tableau, performed by children from Zaječar at the Wedding Festival. б. Michailo Šibalija, the Flag Bearer at the Wedding.

Слика Марковића, фотограф, Зажечар.

Слика ателеа Милан Савић, Београд.

„Живео Александар I“. Жива слика коју је, — иницијативом које сокола г. Бораса, — приредило грађанство Сушака и околине у част Краљеве венчања. — „Viveo Aleksandar I“. Živa slika koju je, — inicijativom vođe sokola g. Borasa, — priredilo građanstvo Suisaka i okoline u čast Краљеве венчања. — 2. „Atiže Aleksandr I“ Živa postava, u čest kralovskoga slatki predstavena od Sokolů ze Sušaku. — 3. а. „Давраствуетъ Александаръ I“, живая фигура, сдланная соколами изъ Сушака въ честь Королевской свадьбѣ. — 4. „Es lebe Alexander I“. Lebende Figur, ausgeführt von den Sokola von Sušak zu Ehren der Königshochzeit. — 5. „Long live Alexander the first“ Tableau performed by the Sokola of Sušak in honour of the Royal Wedding.

Сушак ателеа „Пилка“, Сушак.

„Živa slika“, Ilustrovani list, broj 24, 1922.

Dva dana pre venčanja princeza Marija je doputovala kraljevskom jahtom do Višnjičkog brda i tada je prema planu koji je predstavljen u brošuri „Program svih svetkovina prilikom venčanja Nj. V. Kralja Aleksandra⁶⁶ odjeknuo topovski pucanj sa kalemegdanske tvrđave, dok je iste večeri ispred povorke svih beogradskih, zemunskih i pančevačkih horskih udruženja kod Starog dvora, 1.200 izvođača otpevalo kompoziciju Stanislava Biničkog i Stanislava Beševića „Pozdravna pesma kraljevoj verenici“. Istom prilikom 120 devojaka “u živopisnim kostimima iz sviju krajeva naše zemlje” pozdravile su goste kraljevske porodice među kojima je bio veliki broj visokih zvanica iz inostranstva.⁶⁷

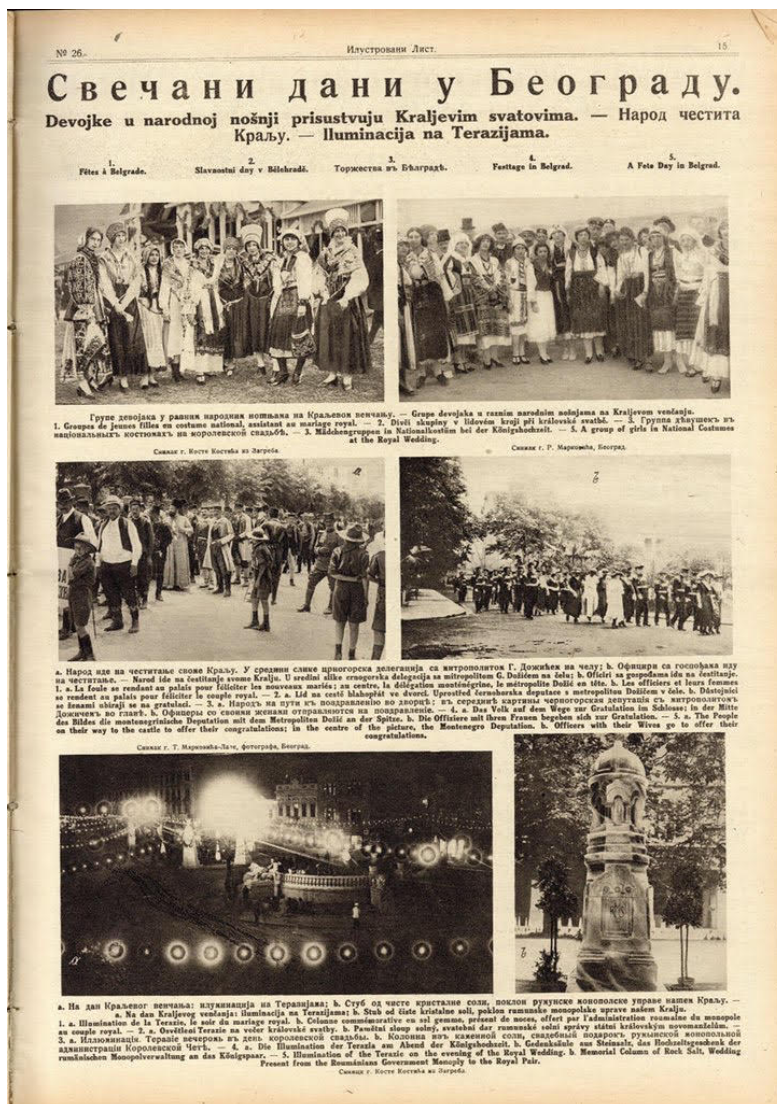
O jugoslovenskom karakteru izvedbe govori periodika, pa u tekstu “Iluminacije” *Vreme* opisuje : “U trenutku kada se automobil sa Kraljem i verenicom vraćao preko Terazija ka dvoru, zapalile su se sve raznobojne sijalice nad ulicama i Beograd je dobio čaroban izgled. Naročito Terazije. Bezbrojni venci od sijalica belih, plavih i crvenih ispleteni nad Terazijama, svetlosne piramide, lampioni sa grbovima Kraljevine”⁶⁸.

66Prilog 3 . Program svih svetkovina prilikom venčanja Kralja Aleksandra i princeze Marije od Rumunije, Štamparija *Vreme*, 1922. godine.

67Venčanju su prisustvovali, osim rumunske kraljevske porodice i engleskog princa, još i princ Alfonso i princeza Beatrice (sestra rumunske kraljice) kao i izaslanici španskog dvora, zatim princ od Udina, vođa italijanskog izaslanstva, dok je na čelu francuske delegacije bio počasni srpski vojvoda maršal Franše d' Epere. Savezničku Čehoslovačku Republiku predstavljali su njen premijer Eduard Beneš i sin predsednika Tomaša Masarika, Jan. Grčkoj je takođe bilo važno da i njena delegacija, u kojoj su bili prestolonaslednik, ministar spoljnih poslova i ministar vojske, prisustvuju svadbi jer je grčka vlada pominjala ulazak u Malu antantu (Marinković, 1999: 65, u: „Žendiba Kralja Aleksandra Karađorđevića“, samostalno izdanje).

68*Vreme*, 8. Jun, 1922. br. 167, str 3

Slika devojaka u narodnim nošnjama iz svih delova zemlje i svetlosni projekat „Illuminacija“⁶⁹

Državni odbor za pripremu svečanosti prilikom svadbe trudio se da tokom svečarskih dana u Beogradu priredi što veći broj umetničkih i kulturalnih izvedbi (u duhu jugoslovenstva), koncerata, pozorišnih predstava, umetničkih i zanatskih izložbi, sportskih priredaba i drugih zabavnih sadržaja, a o samom događaju izveštavala su domaća⁷⁰ i strana štampa.

⁶⁹ *Ilustrovani list*, broj 24, 1922.

⁷⁰ U rubrici „Oko kraljeve svadbe“ beogradska štampa je izveštavala o toku priprema svadbene ceremonije, ali je istovremeno često kritikovala vlast u Beogradu zbog infrastrukturnih priprema koje kasne.

Pored ostalih manifestacija, sutradan je u dvoru priređen koncert Nikole Zeca, čuvenog baritona Bečke opere, a u prostorijama Druge beogradske gimnazije ministar prosvete Svetozar Pribićević je otvorio Jugoslovensku izložbu likovnih umetnika. Prema opisu periodike iz tog vremena: “Nikada se nije lepše manifestovala jugoslovenska likovna umetnost nego prilikom svadbenih svečanosti. Preko sto šezdeset jugoslovenskih umetnika dobili su ovde izraza u 746 raznih svojih kompozicija”⁷¹. U okviru izložbe svoje radove su prikazale različite grupe iz cele zemlje: “Lada” iz Beograda, “Grohar” iz Maribora, Klub mladih iz Ljubljane, “Lada” iz Zagreba, Udrženje umetnika iz Sarajeva, Kolegij jugoslovenskih grafičara, “Proletni salon” iz Zagreba, “Grupa slobodnih umetnika” iz Beograda itd.

Zahvaljujući detaljnom izveštavanju novina, možemo sagledati interesovanje javnosti, ali i građana za ovaj događaj: “Pored prepunih ulica, izlozi mnogih radnji bili su ispražnjeni i u njih je posedao narod da odatle gleda svečanost”⁷²

Nakon intoniranja svetosavske pesme „Odbi se biser grana“, u izvođenju kraljeve garde, povorka se preko Terazija uputila do Saborne crkve, gde je usput naišla na koreografisanu izvedbu sokolskih članova, simbolično nazvanu „Buket za kraljicu“, i nezapamćeno veliki broj oduševljenih građana koji su pozdravljali mladence i svatove, dok je iznad grada nadletao avion iz kog je bacano cveće. Piramidalna struktura “Buketa za kraljicu” bila je sačinjena od sokolskih članova u uniformama u crvenoj, beloj i plavoj boji.

Procesija i “Buket za kraljicu”⁷³

---

⁷¹ *Vreme*, broj 167, 1922

⁷² *Ilustrovane novine*, broj 24, 1922. godina

⁷³ AJ-03F-74-1

Sokolski «buket za kraljicu», 1922⁷⁴

Prema pisanju dnevnog lista *Vreme*, u broju od 22. maja 1922, ceremoniji venčanja „visokih mladenaca“, koju je obavljao patrijarh Dimitrije, i sa tačnim rasporedom stajanja u crkvi, zajedno sa svojim suprugama mogli su da prisustvuju samo članovi vlade, vojvode, počasni kraljevi ađutanti, generali i admirali, kao i visoki predstavnici sudske vlasti, predsednici akademija iz Zagreba i Beograda, rektori univerziteta, šefovi diplomatskih misija i članovi predsedništva Narodne skupštine, ali ne i pomoćnici ministara, narodni poslanici, komandanti žandarmerije i sl. U prilog demonstraciji moći ideološkog aprata ide i podatak da je nakon crkvenog venčanja u 17 časova je na Banjici održana vojna parada u kojoj je učestvovalo 18.000 vojnika, da bi uveče na Kalemegdanu bio priređen veliki monster-koncert vojnih orkestara.

Pored činjenice da je kraljeva svadba bila sastavni deo strategije jugoslovenske spoljne politike, o njenom značaju i mogućnostima (nad)nacionalne reprezentacije govore i napisi koji se tiču tada već potpuno očiglednih međusobnih nerazumevanja među narodima: „Kao da je svet jedva dočekao priliku da pokaže da je kraljeva ličnost za njega iznad svih partijskih svađa i da je baš kralj najpodesnija ličnost za to, da među zavađenim plemenima unese opet ljubav, mir i međusobno pomirenje⁷⁵.“

Venčanje Kralja Aleksandra kao oblik kulturalne izvedbe jugoslovenstva, imalo je višestruki društveno politički značaj. Sa jedne strane izvedba je trebalo da doprinese potvrdi uloge države u međunarodnim okvirima, dok je sa druge strane

---

⁷⁴Fond Muzeja Jugoslavije

⁷⁵Spomen-knjiga „Deset godina vladavine Nj.V. kralja Aleksandra I 1921–1931“

svojim jugoslovenskim karakterom trebalo da potvrdi jedinstvo zajednice naroda Kraljevine SHS. Analiza je pokazala da je krovna izvedba venčanja, u sebi obuhvatala čitav niz podizvedbi (izložbe, koncerti, sportski događaji, vojne parade itd) koje su u zbiru uticale na percepciju politike jugoslovenstva koju je zastupao Kralj Aleksandar sa svojom vladajućom strukturom.

6.2. Studija slučaja: Kulturalne izvedbe jugoslovenskog karaktera vezane za ličnost vladara - sahrana predsednika Tita (1980)

U drugom sistemu, u drugoj, socijalističkoj Jugoslaviji, instrumenti ideološkog aparata dobili su još jasnije značenje pa je od događaja koji su priređivani u polju eksplicitnih i implicitnih politika gotovo nemoguće pobrojati njihove žanrovske oblike, među kojima se ipak, prema istraživanju Miline Ivanović Barišić, izdvajaju sledeći tipovi: novoformirani (Dan Republike, Dan borca, Dan mladosti, Dan ustanka u Srbiji), preuzeti iz kalendara međnarodne zajednice (Dan žena i Praznik rada), postojeći u prethodnoj državi Kraljevini Jugoslaviji (Nova godina) (Ivanović-Barišić, 2018).

Na primeru složene kulturalne izvedbe sahrane Josipa Broza Tita 1980. godine, moguće je uočiti kombinaciju primena eksplicitnih i implicitnih politika jugoslovenstva u jednom kritičnom društvenom trenutku kada je bilo potrebno prikazati čvrstinu i moć sistema, ali i jedinstvo jugoslovenske zajednice. Nakon vesti o smrti predsednika 4. maja 1980. godine, a neposredno posle sednice Predsedništva SFRJ i Predsedništva CK SKJ (Centralni komitet Saveza komunista Jugsolavije), Savezno izvršno veće održalo je vanrednu sednicu i donelo odluku o opštenarodnoj žalosti. Tom prilikom CK SKJ je doneo proglas kojim je javnost obavešetena o smrti predsednika.⁷⁶

---

⁷⁶AJ, Kancelarija Maršala Jugoslavije, 1953-1980, fond 837, V-11-C

Goranka Matić, serija fotografija «Dani bola i ponosa»⁷⁷

Čitav niz dešavanja, koji je prethodio sahrani imao je karakter kulturalne izvedbe jugoslovenstva. Povezivanje državnih centara tokom transporta kovčega sa posmrtnim ostacima predsednika Tita (Ljubljana, Zagreb, Beograd) obuhvatalo je elemente političkog rituala kao kulturalne izvedbe i okupljalo veliki broj građana na svim punktovima procesije. Ceremonija je započeta u Ljubljani gde je predsednik Tito proveo poslednje dane života u bolnici. Posle završene obdukcije oficiri garde su kovčeg preneli u zgradu Skupštine SR Slovenije. Veliki broj ljudi iz Ljubljane i drugih delova Slovenije je po kiši već ispunio prostor na Trgu ispred zgrade Skupštine, čija je ulazna fasada bila obmotana crvenim somotom. Uskoro su se na platou ispred Skupštine našle delegacije društveno-političkih organizacija, ali i Partizanski hor, orkestar milicije i počasna četa pripadnika JNA. Nakon obavljenih govora zvaničnika i izvođenja hora i orkestra pogrebno vozilo se uputilo ka železničkoj stanici, dok su čitavom trasom ulice bile zasipane cvećem, a sa strane stajali ljudi koji su došli da isprate preminulog predsednika. Na samoj železničkoj stanici se već nalazio veliki broj ljudi, a pored njih tu su bili još i i partizanski borci, delegacija 500 železničara, počasna četa JNA i vojni orkestar. Tokom izvođenja pesme „Jugoslavijo“ gardisti su Titov kovčeg uneli u Plavi voz koji se ubrzo uputio ka Zagrebu i Beogradu. Plavi voz je tokom putovanja, usporavao i pristajao na gotovo svim železničkim stanicama gde se okupljao narod koji je želeo da oda poslednju počast predsedniku⁷⁸.

---

⁷⁷U kojoj meri je iskazivana ljubav prema Titu i Jugoslaviji svedoči izložba Goranke Matić „Dani bola i ponosa“ ili istoimeni dokumentarni serijal Dejana Karaklajića koji govori o prva 4 dana nakon Titove smrti.

⁷⁸ Isto. Kroz formu video eseja reditelj Drjan Karaklajić je u filmu „Dani bila i ponosa“ prikazao procesiju, kao i atmosferu na železničkim stanicama.

U Zagrebu je svečanost održana na glavnoj stanici pred više od pola miliona ljudi (*Večernji list*, 1980), a *Politika* o tom događaju izveštava: „Impresivna oproštajna svečanost u Zagrebu, na kojoj je govorio Dragutin Plavšić, predsednik Gradske konferencije SK, završila se impresivno: pesmom 'Od sveg ti srca hvala...' i zvucima posmrtnog marša 'o tom događaja'“ (*Politika*, 1980). Plavi voz je zatim prošao kroz neprekidni špalir „tuge i ponosa“ sve do železničke stanice u Beogradu gde ga je dočekalo desetine hiljada ljudi (Sovilj, 2010)⁷⁹.

Fotografija dočeka kovčega ispred Železničke stanice⁸⁰

U narednim danima održavane su komemorativne svečanosti širom zemlje⁸¹. Odavanje poslednje počasti predsedniku realizovano je u Skupštini SFRJ uz precizno planirani protokol koji je objavljivao u dnevnoj štampi⁸². U brošuri sa uputstvima na temu programa sahrane, moguće je sagledati pristup državnog parata u ozbiljnosti obavljanja ovako važnog državnog zadatka. Pored satnice brošura je obuhvatala i *priloge* gde je preciziran čitav niz protokolarnih radnji od vrste odela koju je potrebno da akteri obuku, do jasnih instrukcija vezanih za ceremonijal dočeka stranih delegacija na aerodromu, ceremonijal polaganja venaca u Skupštini SFRJ, ceremonijal izjave saučešća i upisivanja u knjigu žalosti u Palati federacije kao i u Palati društveno političkih organizacija.

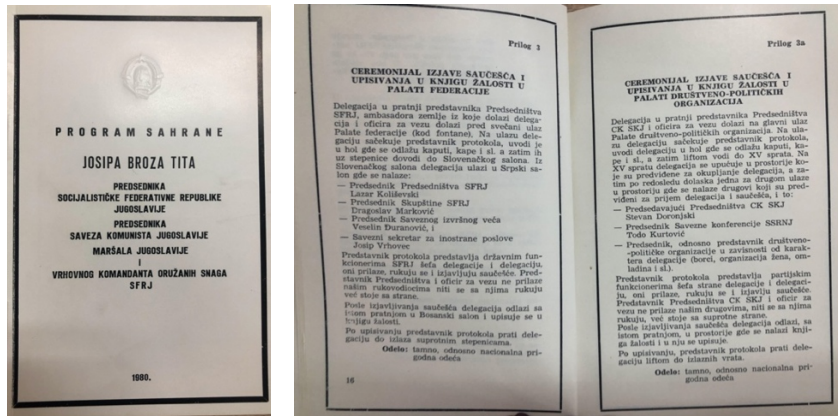
---

⁷⁹U tekstu „Jugoslovenska štampa o smrti Josipa Broza Tita“, Milan Sovilj opisuje događaje vezane za sahranu iz perspektive medijske reprezentacije, te navodi da je Plavi voz tokom putovanja usporavao u većim i manjim mestima, što je moguće sagledati i po fotografijama iz Plavog voza, ali i sa stanica kroz koje je voz prošao između Ljubljane i Beograda, koje je objavio časopis *Revija Beograd*. Na tim fotografijama vide se kolone ljudi na peronima uz prugu.

⁸⁰AJ, Fond 112, Fototeka Tanjuga

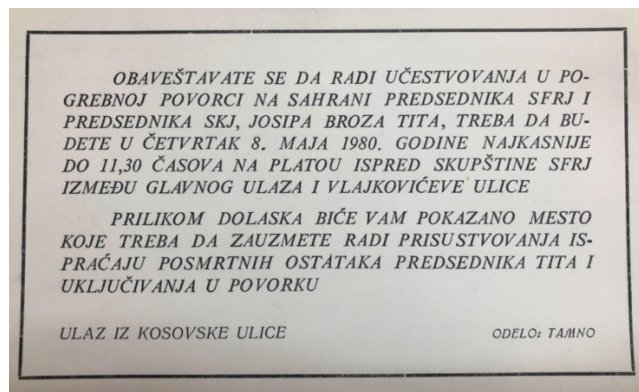
⁸¹„U Jugoslaviji je bilo desetine hiljada komemorativnih skupova, praktično u svakom gradu i selu“ (*Politika*, 1980).

⁸²Prilog br. 4. Opis protokola i TV programa povodom sahrane Josipa Broza Tita, *Borba* 5 i 6. maj 1980.

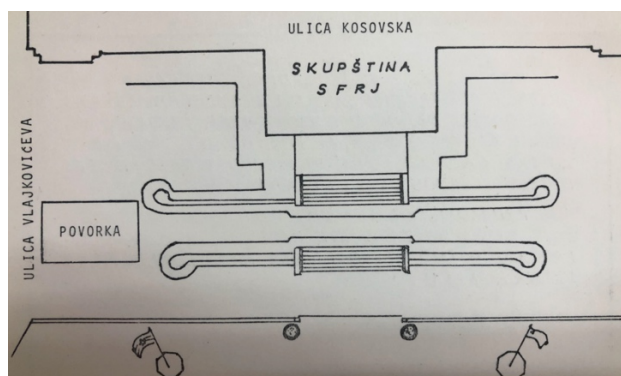
Brošura programa sahrane sa uputstvima⁸³

Početak povorke započet je 5. maja u 20 časova i trajao je neprekidno, i danju i noću, do dana sahrane. Povorke su formirane na tadašnjem trgu Marksa i Engelsa (današnji Trg Nikole Pašića) i u Tašmajdanskom parku. Pogrebna povorka takodje je imalam jasno definisan plan sa spiskovima i imenima osoba koje su zadužene za učesnike u povorci (porodica sa pratnjom 30, članovi predsedni[tva SFRJ 8, članovi predsedništva CK SKJ 18, predsednik skupštine SFRJ itd).⁸⁴

⁸³AJ, Kancelarija Maršala Jugoslavije, 1953-1980, fond 837, V-11-C

⁸⁴AJ, Kancelarija Maršala Jugoslavije, 1953-1980, fond 837, V-11-C

Pozivnica i mapa za počasne učesnike povorke⁸⁵

Svaka mesna zajednica, organizacija udruženog rada, škola i fakultet dolazili su organizovano na jedno od ta dva određena mesta. Lokaliteti na kome su se odvijale protokolarne aktivnosti imali su svoj detaljno razrađeni plan. Tako je više o strategijama inscenacije u Skupštini SFRJ, moguće sagledati u brošuri sa uputstvima za ovu priliku. U ovom dokumentu su navedeni planovi aktivnosti od uređenja zgrade Skupštine SFRJ, ozvučenja, plana obezbeđenja, sanitetskog obezbeđenja, plana rada predstavnika domaćih i stranih medija, detaljan opis donošenja kovčega zgradi skupštine, lica koja ga sačekuju, plana aktivnosti počasnog bataljona Garde sa muzikom ispred zgrade, špalir garde itd.

⁸⁵ AJ, Kancelarija Maršala Jugoslavije, 1953-1980, fonf 837, V-11-C

6.

U momentu kada automobil sa posmrtnim ostacima stane na gornju platformu svi koji dočekuju okreću se licem prema kovčegu.

Prilog: skica

Zaduženi: gen.č. Glišić
V. Velašević
D. Prodanović
R. Pandurović
puk. B. Terzić

- U momentu nailaska posmrtna povorke u visini počasnog bataljona - komandant bataljona komanduje počasni pozdrav na desno, a vojni orkestar svira posmrtni marš, sve dok se kovčeg ne spusti na postament i prekrije državnom zastavom. (Vrata kola u kojima je kovčeg otvara jedan oficir Garde, 2 oficira Garde izvlače kovčeg do pola, druga 2 oficira Garde skidaju zastavu sa kovčega i tada kovčeg prihvataju general(i)).
- Kovčeg sa posmrtnim ostacima unose u zgradu Skupštine SFRJ osam generala JNA, a uporedo sa njima levo i desno

Izvod iz dokumenta koji detaljno opisuje aktivnosti ispred i u Skupštini⁸⁶

Poseban dokument odnosi se na planiranje počasne straže u Skupštini SFRJ, u kojem se navodi odluka o formiranju Centra zaduženog za počasne straže. Centar je imao dužnost da obaveštava posebne punktove protokola, generalnih sekretara, ili stručnih službi organa i orgnaizacija federacije, u koje vreme i na kom mestu će određena straža doći radi odavanja počasti⁸⁷.

U poslednjoj počasnoj straži pored odra Josipa Broza Tita u Skupštini Jugoslavije bili su članovi Predsedništva SFRJ, položena je Štafeta mladosti⁸⁸. Štafetu

⁸⁶AJ, Kancelarija Maršala Jugoslavije, 1953-1980, fonf 837, V-11-C

⁸⁷AJ, Kancelarija Maršala Jugoslavije, 1953-1980, fonf 837, V-11-C

⁸⁸„Na odar najiskrenijeg prijatelja mladih Štafetu mladosti postavio je Branko Miljuš, predstavnik omladine Bosne i Hercegovine, jedine republike kroz koju nije prošla ovogodišnja štafeta. U tom

mladosti koja je morala da prekine svoju putanju priključi se Plavom vozu, položio je Brana Miljuš sa porukom jugoslovenske omladine: “Ti si nas učio kako se voli i mi ti ljubavlju uzvraćamo. Dragi naš najintimniji družo, bez tebe pred nama, ali sa Tobom u nama u svim srcima radnih ljudi i građana tvoje i naše Jugoslavije, mi odlučno i čvrsto sledimo tvoje delo.”⁸⁹ Za potrebe ovog rada obavljen je intervju sa Branom Miljušem koji navodi da je baš njemu pripala ta uloga kao predstavniku omladine iz BiH:” Tito je bio bolestan, štafeta se nosila po Bosni i dana kad je Tito umro ona je stala. Zato što je stala baš u BiH neko iz vrha države je predložio da neko iz omladine odatle simbolično položi. Celi Beograd je plakao, ljudi su morali uveče da dođu da bi ujutru mogli da uđu u Skupštinu gde je bio kovčeg da se oporoste. Lažna je ta slika danas koja se stvara, svi su plakali”.

Ispraćaju je prisustvovalo 126 predstavnika država iz čitavog sveta, što je svakako predstavljalo značajnu potvrdu tadašnje jugoslovenske spoljne politike i njene primene⁹⁰. Dnevna štampa iz svih republika objavljivala je vanredna izdanja koja su izveštavala o protokolu sahrane, ali i o brojnim okupljanjima i oproštajnim pismima koja su iskazivala ljubav prema predsedniku, Jugoslaviji i njenim ideološkim okvirima⁹¹.

---

istorijskom trenutku na počasnoj straži bili su pioniri i omladinci sledbenici Titovog dalekovidog puta“, *Politika*, 9. maj 1980.

⁸⁹ (Mladost, 9. Maj 1980, Poruka štafete mladosti položene na odar prdsednika Tita.

⁹⁰ Među njima su se nalazili šefovi 38 država, četiri kralja, 5 prinčeva, 8 potpredsednika republika, 24 predsednika vlada, 46 ministara inostranih poslova i više desetina članova vlada, a samo neki od najistaknutijih gostiju bili su Leonid Brežnjev, Indira Gandhi, Margaret Tačer, Muamer el Gadafi, Sadam Husein, Helmut Šmit...

⁹¹ Naslovi u ovim izdanjima isključivo su bili usmereni na isticanje važnosti Jugoslavije i njenih ideoloških okvira, a neki od njih glase: „Sreća je biti Jugoslaven“, „Bratstvo i jedinstvo, samoupravljanje i nesvrstanost su temelji na kojima počiva i na kojima će se odlučno razvijati socijalistička Jugoslavija“, „Bratstvo i jedinstvo – zastava naše revolucije“, „Cijela Jugoslavija jedna obitelj“, „Jedinstvo i u narodu i u rukovodstvu“.

Povorka ispred Skupštine⁹²

Prema novinskim izvorima, Tito je na, osnovu sopstvene želje, sahranjen u Užičkoj 15, u atrijumu prizemne kuće⁹³ u kojoj je često boravio, a samu ceremoniju opisuju dnevne novine *Dnevnik*:

„Deo ispred Cvećare je za ovaj najtužniji jugoslovenski dan potpuno promenjen. Nikada otkako je izgrađena nije pred njom bilo toliko ljudi odevenih u crno. Nikada do sada nije bilo ovde tuge i bola. Ljudi su na improvizovanim tribinama. Najviši jugoslovenski rukovodioci i najbliži stari saborci druga Tita. Pred njima je postament presvučen crvenom čojom, postavljen u krug plavog, ružičastog i belog cveća. Pred postamentom govornica. Desno, druga tribina na kojoj su stotine državnika sveta – šefova država, predsednika vlada, ministara, lidera političkih partija, predstavnika oslobodilačkih pokreta – preko 700 visokih gostiju koji su došli da podele bol sa jugoslovenskim narodima. Sa leve strane, nova tribina preko 300 novinara radio i televizijskih reportera, a ispod breza i kedrova je postrojen počasni bataljon Titove garde. Uz zvuke posmrtnog marša ordonansi polažu kovčeg sa posmrtnim ostacima druga Tita na crveni postament. Za govornicom je predsednik Predsedništva SFRJ Lazar Koliševski⁹⁴. On se poslednji u ime socijalističke samoupravne zajednice naroda

---

⁹²AJ, Fond 112, Fototeka Tanjug

⁹³«Radilo se o jednostavnom zdanju sa staklenim krovom i prostranim holom koji je zbog obilja raznog cveća nazvan „Kuća cveća“ ili, kako se u štampi navodilo, *Cvećara*» (Sovilj, 2010: 148).

⁹⁴Na sednici Predsedništva SFRJ, 4. maja 1980, doneta je odluka koja je bila u skladu sa Ustavom, da funkciju predsednika preuzme dotadašnji potpredsednik Predsedništva SFRJ Lazar Koliševski, koji u posmrtnom govoru, između ostalog, navodi: „Zavet pred Titom – naša revolucija mora ostati onakva kakva je bila, nepokolebljiva, humana u širenju ljudskih sloboda i nepomirljiva prema svima onima koji bi hteli da ugroze njene tekovine i skrenu njene tokove.“

i narodnosti Titove Jugoslavije oprašta od preminulog predsednika SFRJ (*Dnevnik*, 1980).“

U planovima organizacionog odbora državnog aparata, detaljno je razrađen ceremonijal i na ovom lokalitetu koji je dokumentima nazivan A-1⁹⁵.

Protokol u dvorištu Užičke 15⁹⁶

O sahrani predsednika Tita iz Beograda je izveštavao 721 novinar iz 58 zemalja sa svih kontinenata⁹⁷, dok je dvadeset stranih komentatora iz 14 država radilo na direktnom prenosu sahrane. O događaju su pisali svi svetski mediji, ističući često i impresioniranost samom ceremonijom, pa je tako u španskim novinama *El Pais* naglašeno da je rastanak sa umrlim jugoslovenskim predsednikom bio jedna od najspektakularnijih sahrana u našem veku: „...Bila je to sahrana bez presedana, poslednji ispraćaj državnika kakav se u ovom veku do sada nije mogao videti. Pogrebne svečanosti su uprkos prisustvu miliona ljudi i oko 150 stranih delegacija iz svih krajeva sveta bile savršeno organizovane.“

Osim vanrednog protokola i same ceremonije, izvedba je do danas ostala upamćena kao možda najveći iskorak u pogledu TV prenosa, te je „Jugoslavija zajedno sa 40 zemalja sveta posredstvom televizije pratila ovaj neponovljivi istorijski tužni čin“ (*Politika*, 1980). U kojoj meri je stvar oko prenosa izvedbe bila planirana svedoči i činjenica da je još u januaru te godine direktor televizije Milan Vukos pozvan sa svojim

---

⁹⁵Prilog 5. AJ, Kancelarija Maršala Jugoslavije, 1953-1980, fond 837, V-11-C

⁹⁶AJ, Fond 112, Fototeka Tanjug

⁹⁷„Iz 10 afričkih zemalja došlo je 40 novinara, iz 16 azijskih zemalja 144, a iz 24 evropske zemlje o sahrani je izveštavalo 419 novinara. Sa oba američka kontinenta je doputovalo 117 novinara“, (*Politika*, 1980).

saradnicima, među kojima je bio i reditelj Moma Martinović, na tajni sastanak u zgradu Saveznog izvršnog veća, a na temu prenosa Titove sahrane. Kako sam Broz nije bio u dobrom zdravstvenom stanju, Predsedništvo je sačinilo detaljan plan pod nazivom Dan D+4, koji je obuhvatao čitav niz postupaka u trajanju od 4 dana, od trenutka smrti predsednika do samog čina sahrane.

«Što se televizije tiče sve je počelo mnogo ranije. 5. januara 1980. godine, na sastanku u Vladi saopšteno nam je da se Tito nalazi u teškom zdravstvenom stanju, da se ne zna kako će se bolest razvijati i da se pripremimo za realizaciju prenosa sahrane. Taj prvi kontakt bio je za televiziju dosta nepovoljan. Uopšteno, dati su nam glavni podaci o protokolu događanja na dan sahrane. Na ovom sastanku nismo dobili tačno mesto gde će kovčeg biti položen, jer je odluka bila da se to saopšti onog dana kada predsednik Tito umre. Osnovni razlog da nam se to ne saopšti ležao je u mogućnosti da se predsednik posle operacije oporavi što se zaista dogodilo. Jedina informacija oko mesta sahrane bila je dakle, uopštena. Praktično, rečeno nam je da će to biti na lokalitetu Belog dvora – rezidencije predsednika. Takođe nam je rečeno da će sahrana biti četvrtog dana od dana njegove smrti. Radovi na lokalitetu Belog dvora ma mestu pokopa počeli bi na vest o smrti predsednika Tita. Tada bi i televiziji bio moguć pristup.» (Martinović, 1997:404).

Od trenutka početka pripreme prenosa i prvog saastnaka koji opisuje Martinović prošlo je 122 dana, a dva ekipe televizije je dva puta obaneštavana o krtičnom stanju predsednika i potrebi početka tehničke pripreme za realizaciju⁹⁸.

Glavni reditelj prenosa, Moma Martinović, realizovao je nakon toga plan koji je obuhvatao čak 10 reportažnih kola i 42 kamere za pokrivanje prenosa. U toku procesa priprema ekipa sačinjena od najboljih televizijskih reditelja iz svih republika analizirala je snimke sahrana raznih poznatih ličnosti (Čerčil, Kenedi), dok je model predstojeće izvedbe definisan prema uzoru na Bi-Bi-Sijev prenos sahrane Lorda Mauntbatena, koji je ocenjen kao najbolji i koji je prema rečima Martinovića bio putokaz u razrešavanju mnogih dilema koje su se javljale.

---

⁹⁸U navedenom periodu je Jugoslovenska radio – televizija bila asocijacija koja je ubrajala TV stanice: TV Beograd, TV Zagreb, TV Ljubljana, TV Sarajevo, TV Skoplje, TV Titograd, TV Novi Sad i TV Priština. Svi navedeni televizijski centri su učestvovali u realizaciji sa svojim reportažnim kolima i rediteljima, te je u komplikovani u plan tehničke realizacije trebalo kalkulisati i vreme transporta i vreme uklapanja u jedinstveni tehnički sistem (Martinović, 1997).

Na kraju ove celine, sa stanovišta izvedbe i poruke koju državni aparat usmerava ka zajednici Jugoslovena, zanimljiv je tekst završetka prenosa sahrane koji je zapravo citat jednog od govora predsednika Tita:

«Čim dodje do nekih sitnijih kriza, sukoba itd. nama vani prorokuju da će se Jugoslavija raspasti. Njima je u mislima ono što se često događalo u mnogim zemljama gde je narod bio razjedinjen. Ali oni nisu ništa naučili iz naše teške istorije. A mi smo naučili mnogo. Jugoslavija je socijalistička zajednica, a njeni narodi imaju veliku perspektivu, jer su se ubedili da mogu ići napred samo u jedinstvu kako je došlo do izražaja u prošlosti, a nikako u međusobnom gloženju. Nije kod nas tako da od jednog čoveka sve zavisi.» (Martinović, 1997:412)

Navedeni primeri ukazuju na značaj ovih kulturalnih izvedbi u procesu izgradnje jugoslovenskog narativa. Kult vladara u oba slučaja ima važnu ulogu u oblikovanju ideoloških obrazaca, te kako navodi Olivera Milosavljević u svojoj studiji: “kao osobenost političke kulture u Srbiji i Jugoslaviji u proteklom veku treba posmatrati idolatriju čiji je predmet bio prvi čovek u državi, bez obzira da li se radilo o kralju ili šefu partije” (Milosavljević, 2006:189). Iz analize proizlazi da je u želji da obeleži slavu svog vladara, u različitim društvenim trenucima zajednica Jugoslovena proizvodila mnogo novih pod kategorija kulturalnih izvedbi (npr. izlozi iz kojih se posmatralo venčanje kralja ili oplakivao predsednik, ili “živa slika” sačinjena od ljudskih tela itd) koje su u zbiru davale snažan utisak prilikom oblikovanja jugoslovenskog identiteta .

6.3. Slet kao kulturalna izvedba jugoslovenstva

I pored velikog broja primera iz oba perioda države, svoj puni izraz kulturalne izvedbe jugoslovenstva ostvaruju kroz stadionske koreografisane izvedbe – sletove, koji nastaju krajem XIX veka najčešće upotrebom „gimnastike koja je bila instrument političke borbe, dok su priredbe bile centralno mesto sprovođenja političke misli“ (Timotijević, 2006: 17). Termin „slet“⁹⁹ izabran je jer na različitim slovenskim jezicima znači „grupisanje ptica u letu“, što simbolički ukazuje na stadionske

---

⁹⁹«Slet je oblik masovne priredbe koja se u doba socijalističke Jugoslavije izvodila raznim prigodama, a najpoznatiji i najspektakularniji među njima je slet za Dan mladosti, koji se održavao 25. maja na stadionu JNA u Beogradu» (Vujanović, 2013:23).

koreografije – političke ceremonijale smeštene na otvoreni prostor stadiona (sletišta) sa velikim brojem učesnika (Đorđević, 1997: 251). U istorijsku perspektivu nastajanja sleta kao kulturalne izvedbe treba najpre uključiti nemački gimnastički pokret Turnverein iz 19. veka, koji je inicirao trener Friedrich Ludwig Jahn u Berlinu 1811, a čija se zamisao povezuje sa obrascima u izgradnji nacije. Zadatak pokreta je bio da kroz gimnastičke klubove i festivale doprinese nacionalnom ujedinjenju, kao i fizičkom i moralnom osnaženju naroda (Vujanović, 2013:23). Tridesetih godina XIX veka nastaje Tingšpil pokret, koji je smatran formatom manipulacije kome pribegava totalitarna država, a koji kasnije pruzima ideloški aparat u nacističkoj Nemačkoj. Ova vrsta kulturalne izvedbe značiće osnovu nacističkog spektakla, ali i komunističkih stadionskih događaja za mase (Đorđević, 1997:251). U svom izlaganju o fenomenu Tingšpila kao forme masovne izvedbe prihavčene u periodu nacizma, Hening Ajhberg pojašnjava da uporište ovog pokreta čine masovnost i međusobni uticaj izvođača i publike, sledeći zamisao da se „mase istovremeno i opsene i disciplinuju“ (Ajhberg, 1986).

Na našim prostorima sokolski sletovi su prva ideološki oblikovana državna masovna dešavanja da bi ih u periodu druge Jugoslavije zamenila centralna proslava Dana mladosti. Kako bi konstituisao i potvrdio društveni poredak, ideološki aparat u socijalizmu koristi gotovo isti izvedbeni okvir sokolskih sletova, samo prividno stvarajući nove simbole koji su ukazivali na osobenost i potrebu za inovacijom sa ciljem isticanja raskida novog državnog sistema sa prošlošću. Ako je država kao tvorac kontrolor prošlosti, glavni mehanizam koji utiče na relaciju odnosa društvenog zaborava i društveno organizovanog pamćenja (Kuljić, 2006), onda iste vladajuće grupe odlučuju o trajnosti pamćenja, uvođenju novih ceremonija u kalendar i o brisanju starih. Tradicija sokolske sletske forme preneti je u istovetni manifestacioni oblik u socijalizmu, što ukazuje na potrebu javnih politika da sletskom formom utiču na raskid sa prošlošću služeći se istim instrumentima ideološkog aparata.

Elementi koji su pripadali različitim oblicima kulturalnih izvedbi (npr. prenošenje štafete i sletovi) u Kraljevini Jugoslaviji preneti su u period socijalizma. Pre početka II svetskog rata Sokoli Kraljevine Jugoslavije su priređivali sletove, defilee i sportska takmičenja u čast rođendana prestolonaslednika Kralja Petra Karađorđevića, da bi nakon formiranja druge Jugoslavije tradiciju organizovanja sletova preuzima Fiskulutni savez: “Preko 200 sletova je organizovano 1945. godine, a Prvi selt

fiskulturnika Jugoslavije održan je 1947. godine u Beogradu na kom je učestvovalo 15.000 vežbača (Kastratović, 2008 :154).

Sredinom tridesetih godina, sokolski odbor sarajevske župe doneo je odluku da “probudi ne samo kod sokola, već i kod celog naroda Bosne i Hercegovine jedan plemenit osećaj zahvalnosti cele BiH prema Kralju Oslobodiocu Petru. Paljenjem zublje zahvalnosti u istorijskom gradu Sarajevu, pa da je tako zapaljenu njegovi članovi sokoli u oduševljenom trku odnesu preko visokih planina, kroz velike šume i divna polja preko Drine i Morave na daljinu od 350km na istorijsko mesto Oplenac (Manjlović-Pintar, 2004:97). Štafeta je započela svoj put 2. juna 1934. godine, a u njenom prenosu učestvovalo je preko 2000 sokola. ¹⁰⁰

Na isti način je i tradicija prenošenja štafete inicirana 1945. godine (ispred Ujedinjenog saveza antifašističke omladine USAOJ¹⁰¹) od strane Josifa Prohaske, predavača fiskulture u Kragujevačkoj gimnaziji i nekadašnjeg člana Sokolskog društva, koji je bio podstaknut iskustvom nošenja štafete za prestonaslednika Petra.

Ovaj predlog je rezultirao organizovanjem masovnog omladinskog štafetnog trčanja širom zemlje u čast Titovog rođendana. Štafeta trasa je bila dugačka 9.000 km i obuhvatala je 12.500 omladinaca, vojnika i fiskulturnih radnika koji su nosili šest republičkih štafeta, štafetu Armije, Beograda, Trsta i Julijske krajine kao i nekoliko lokalnih. Broj ljudi koji su učestvovali u nošenju štafete povećavao se iz godine u godinu pa je tako već 1956. godine učestvovalo preko 200.000 učesnika. O ulozi štafete u datom društvenom i političkom trenutku govori Lukić-Krstanović u svojoj studiji:

«Štafeta je bila dar predsedniku od miliona građana Jugoslavije. Ona stoga nije bila običan dar, već kolektivno verifikovani, društveni i politički proizvod koji je imao moć reprodukcije- sa novim rođendanima rađale su se i nove štafete. Kao opštenarodno dobro, štafeta – dar proizilazila je dugačak put do darovnog: kreirala se prenosila, dočekivala, noćivala, ispraćala i konačno uručivala. Takvi

---

¹⁰⁰U fondu Dvora u Beogradu čuva se Kraljeva štafeta (zublja) koju su sokoli predali prestolonasledniku Petru Karađorđeviću za rođendan 1940. godine.

¹⁰¹USAOJ je 1948. konstituisan u Narodnu omladinu, a od 1963. godine dobija naziv Savez omladine Jugoslavije.

pokloni imali su posebno mesto u društvenoj komunikaciji njenih protagonista. Svako ko je imao privilegiju da je nosi, prima, čuva ili ispraća, svako ko je kreirao scenu njoj namenjenu, svako ko se njoj obraćao, ili ko joj je direktno aplaudirao – smatrao se delom psoeda štafete. « (Lukić - Krstanović, 2010:112)

Svake godine su se u tokove glavne štafete slivale štafetne palice lokalnih i regionalnih proslava, a svaka republika je imala svoj centralni događaj i tako davala svoj doprinos izgradnji jugoslovenskog identiteta. Velika pažnja je usmeravana na to da sama štafeta započne svoju putanju iz druge republike, sa određenim simboličkim značenjem u pogledu nadnacionalnog jedinstva, pa se tako i navodi u izvodu o načinu organizacije i broju učesnika Titove štafete 1957:

„Titova štafeta je postala simbol naših uspeha, jedinstvena manifestacija naših naroda, ubedljiva dokumentacija našeg vremena“¹⁰². Tako je, na primer, 1963. godine krenula iz Bosne i Hercegovine, iz grada Jajca obeležavajući dvadesetogodšnjicu Drugog zasedanja Avnoja. Naredne godine štafeta je započela svoju putanju iz Skoplja, glavnog grada Makedonije, izražavajući tako jedinstvenu jugoslovensku nadnacionalnu solidarnost sa gradom koji je pretrpeo stravičan zemljotres prethodne godine (*isto*).

Osim prvih štafeta koje je primao u Zagrebu, sve do 1963. godine Tito je lično primao poslednje nosioce palica pred Belim dvorom u Beogradu, čemu je prethodio doček štafete na Trgu Republike. O samoj izvedbi moguće je dodatno saznati iz kataloga izložbe „Štafeta, simbol zajedništva“ gde se navodi da je „koncept prvi put promenjen 1953. godine, kada su posle predaje u dvorištu Belog dvora, članovi Saveza za telesno vaspitanje 'Partizan', izveli program sačinjen od gimnastičkih vežbi, da bi već 1955. godine završna svečanost na dan 25. maja bila preseljena sa Trga Republike na stadion Jugoslovenske narodne armije, odakle su nosioci išli prema Belom dvoru.

Već naredne godine, Tito izražava želju da 25. maj postane smotra mladosti u koju bi se uklopila i štafeta, koja menja naziv u Štafeta mladosti. Inicijalno konstruisana kao masovna manifestacija, izvedba Titove štafete gradila je koncept jugoslovenske

---

¹⁰²AJ, Savez socijalističke omladine Jugoslavije, fond 114, org. jedinica Proslave, podgrupa Proslave praznika „25. maj“, godine 1945–59, br. fascikla 62.

„zamišljene zajednice”, obuhvatajući u tom procesu sve republike, sva mesta i njihove stanovnike. U izvodu iz Zapisnika sa plenuma Saveznog odbora za organizaciju Titove štafete 1956. godine navedeno je da je posle „svestrane diskusije plenum konstatovao da je tradicionalna Titova štafeta postala snažna opštenarodna manifestacija ljubavi prema predsedniku Republike. Polazeći iz istorijskih i značajnih mesta – Titova štafeta je evocirala uspomene iz slavnih dana NOB i izražavala radost zbratimljenih naroda na postignutim uspesima u igradnji domovine. Jedinstvena po svom karakteru, prenošena kroz milione ruku, širom naše zemlje štafeta je postala simbol jedinstvenih želja naših naroda“¹⁰³.

Dan mladosti, 1957. godina

U prvim posleratnim godinama primopredaja štafete se obavljala na Terazijama u Beogradu, da bi se početkom pedesetih godina izvedba premestila u rezidenciju Belog dvora. (Novosti, 1954). Prilikom obraćanja pred 200.000 ljudi predsednik Tito je 1956. godine predložio da se od narednog 25. maja događaj preimenuje u «Dan mladost» koji će se sve do 1988. godine realizovati na stadionu JNA uz učešće nekoliko desetina hiljada ljudi¹⁰⁴. Krajem pedesetih godina stadionska izvedba postaje medijski spektakl¹⁰⁵, a organizacija TV prenosa pripadala je udruženim

---

¹⁰³AJ, Savez socijalističke omladine Jugoslavije, fond 114, org. jedinica Proslave, podgrupa Proslave praznika „25. maj“, godine 1945–59, br. fascikla 62.

¹⁰⁴Još jedna karakteristika sleta za Dan mladosti koju bih istakla je masovnost i izvođača (oko 8.000) i publike, što na stadionu JNA (oko 60.000 gledalaca), što kao milionski auditorijum ispred TV ekrana, kasnije kada su uvedeni TV prenosi. U skladu sa idejama participativnosti i egalitarnosti, ti brojni izvođači sleta su bili različiti mladi: učenici, studenti, radnici, sportisti, pioniri, folklorni igrači, gorani, izviđači i vojnici, iz raznih krajeva zemlje. (Vujanović, 2013:25)

¹⁰⁵«Tako je slet postao deo medijskog društva na bivšim jugoslovenskim prostorima. Razvoj televizijske tehnologije uticao je i na oslikavanje proslave. U početku su to bili crno-beli prenosi u kojima su posebnu

jugoslovenskim radio- televizijama, dok je za direktan prenos sleta bila zadužena Radio televizija Srbije.¹⁰⁶U početku su sletski sadržaji bili orijentisani ka temama iz ratne i komunističke prošlosti, a u programu su učestvovali pitomci JNA i omladinci koji su svojim telima ispisivali glavne istorijske teme i poruke, o čemu u svom tekstu piše teoretičarka Ana Vujanović:

“Sletovi za Dan mladosti – osim što su demonstrirali potencijal omladine da iznese još bolju budućnost – promovisali su ideal bratstva-jedinstva u multinacionalnoj Jugoslaviji i tekovine NOBa: antifašističku borbu i socijalizam kao državotvornu agendu. Uz to, oni su bili i proslava rođendana Josipa Broza Tita, mada su njegov lik i delo *tableaux vivants* na stadionu srazmerno retko tematizovali. On ih je pre obeležavao svojim likom i „posmatrao”: sa porteta na sceni, a za života i fizički sa počasnog mesta na vrhu tribine, kao personifikacija i čuvar gore pomenutih ideja” (Vujanović, 2013:23).

U skladu s društvenim i političkim promenama šezdesetih, sedamesetih i posebno osamdesetih nakon Titove smrti, kreatorima koncepta i sadržaja sleta kao kulturalne izvedbe bilo je jasno da je potrebno inoviranje u duhu «novog vremena». Kako je reč o programu upućenom mladima, da bi bio prihvaćen, to je bilo sve manje direktnih ideoloških poruka. Mehanizmi i instrumenti politika jugoslovenstva u kreiranju nacionalnog narativa u periodu obe Jugoslavije, iako različiti, uvek su ostvarivali istu zamisao o unapređenju izgradnje nadslovnog identiteta. Krajem osamdesetih, dezorijentisani državni ideološki aparat odustaje od promovisanja ideje jugoslovenstva u okviru programa centralne proslave Dana mladosti i okreće se dominantno prema sadržajima popularne kulture i muzike. Ovakav zaokret ovde tumačimo i kao dijagnozu ukupnih političkih i društvenih dešavanja, jer u trenutku kada je možda najpotrebnije oblikovanje jugoslovenskog koncepta zajednice ono izostaje i okreće se sadržajima koji se odnose na mlade i njihove potrebe.

---

ulogu dobili voditelji prenosa, dajući osnovne informacije o koloritnosti predstave. Pred kraj šezdesetih godina TV prenosi proslave emitovani su u koloru, što medijskom Danu mladosti daje novi izgled, odnosno predstavlja se u novom svetlu. Slika se uselila u pretpostavljenu realnost, stvarajući novi vizuelni doživljaj» (Lukić - Krstanović, 2010:113).

¹⁰⁶Više o ovome u poglavljima koja slede.

7. Organizacije ideološkog aparata države u službi politike jugoslovenstva

Prilikom formiranja i trajanja obe Jugoslavije, ideološki aparat imao je značajnu ulogu u pogledu razvoja narodnog jedinstva. Pre, a posebno nakon formiranja Kraljevine SHS državne i nedržavne organizacije su pomagale “državnu kulturnu akciju” i “služile su kao jedan od moćnih sredstava nacionalne odbrane i nacionalne borbe” (Dimić, 1996:425). U periodu nedovoljno definisane kulturne politike u novostvorenoj Kraljevini, neodstatak jedinstvene jugoslovenske ideološke vizije dopunjavale su pojedine nedržavne organizacije i društva koja su svoje programe sprovodila u interesu ideološkog državnog aparata, kao dopuna državnoj politici. Sa druge strane Dimić u svojoj studiji konstatuje da su u navedenom periodu napori nedržavnih organizacija često bili ignorisani od državnog aparata, a u pojedinim delovima komplikovano konstruisane države rad organizacija bio je orijentisan prema pojedinačnim nacionalnim interesima svakog od naroda koji su činili stanovništvo Kraljevine (Isto: 426). U skladu sa takvim okolnostima, nakon uvođenja diktature, Zakonom o zaštiti javne bezbednosti i poretka od 6. januara 1929. godine zabranjen rad svim udruženjima ili organizacijama, koja su imala pojedinačne narodne ili verske karakteristike. Manifestom kralja Aleksandra, kao najviši interes države ističe se potreba za potporom u organizacijama koje će svojim radom uticati na uspostavljeni nacionalno ideološki koncept. Istoričar Dimić u svojoj studiji navodi da je u ovom periodu: “značajan deo privatne inicijative u sferi kulture išao ukorak sa državnom politikom i bio jedan od eksponenata državne ideologije“ (Dimić, 1996:425).

Instrument ideološkog aparata u primeni politike integralnog jugoslovenstva postaje Soko Kraljevine Jugoslavije (SKJ), do tada organizacija privatne inicijative, zasnovana na volji svojih članova. Ova podržavljena organizacija, kao instrument u primeni politike integralnog jugoslovenstva, bila je zadužena za čitav niz sadržaja iz oblasti kulture i prosvete u najširem smislu. SKJ je svojim delovanjem uticao na zadate ciljeve: “da naše jugoslovensko sokolostvo obojadišemo posebnom našom bojom, da mu damo lice, karakter i osobine našeg naroda i time aktivno utičemo na volju narodnih masa”¹⁰⁷. Među aktivnostima kojima se posebno poklanjala pažnja u okviru koncepta izgradnje “telesno zdravih, moralno jakih i nacionalno svesnih” Jugoslovena izdvajali

---

¹⁰⁷*Sokolska prosveta*, 3.3.1933, 130-133

su sletovi kao kuluralne izvedbe jugslovenstva. O ulozi SKJ u okviru državnog ideološkog aparata govori deklaracija Kraljevske vlade donešena nakon Svesokolskog sleta 1930. godine u Beogradu u kojoj se opisuje integracija u sprovođenju politike jugslovenstva: „razvijanje Sokola u široj masi narodnoj, gde on ima i svoju kulturno prosvetnu misao postaje deo programadržavne politike, koja se bez zastoja ima sprovesti”¹⁰⁸

Nakon II svetskog rata, ideološki aparat socijalističke Jugoslavije imao je zadatak da, kako navodi Dimić u svojoj knjizi „Agitprop kultura“, širi svoje političke i ideološke vrednosti, koji su uz pomoć instrumenata kulturne politike uspešno uticale „na svest velikog broja ljudi“(Dimić, 1988:29). O zadacima i ciljevima instrumenata ideološkog aparata nakon oslobođenja dalje piše Dimić:

„Zadatak agitacije i propagnade bio je da u rukama Partije i njenih propagandnih ustanova koncentriše celokupan politički, kulturni, prosvetni i naučni život kojim je trebalo da se rukovodi neposredno iz partijskih centara od centralnih, pokrajinskih, ili nižih partijskih foruma“ (Dimić, 1988:36)

Značajnu ulogu u oblikovanju i sprovođenju političkih ciljeva ideološkog aparata u socijalizmu imala je masovna državno-politička organizacija - Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ). Nakon završetka rata, političko uređenje države karakterisao je jednostranački sistem koji je inicirao formiranje velikog broja društveno političkih organizacija. : “Državno politička organizacija SSRNJ je zapravo bilo satelit Komunističke partije Jugoslavije sa zadatkom povezivanja i prenošenja njezinih odluka i politike građanima, zadržavajući relativnu samostalnost u pristupu i metodama rada” (Jukić, 2014:293). SSRNJ je tako bila neka vrsta masovne javne platforme za sve državne i društvene samoupravne organe i organizacije. Među organizacijama koje su pripadale krovnom SSRNJ bile su: Savez udruženja boraca NOR (SUBNOR), Narodna omladina Jugoslavije (NOJ), odnosno Savez socijalističke omladine Jugoslavije (SSOJ), Antifašistički front žena (AFŽ), odnosno Konferencija za društvenu aktivnost žena (KDAŽ), Savez ratnih vojnih invalida (SRVIH) itd. Na taj način SSRNJ postaje masovna politička snaga u izgradnji politike jugslovenstva koja na liniji istog zadatka kao jedan od instrumenata u ostavrenju

---

¹⁰⁸ *Politika*, 5.7.1930.

zadatih ciljva koristi slet kao kulturalnu izvedbu jugoslovenstva, o čemu će biti reči u studijama slučaja u narednim poglavljima.

7.1. Sokolski pokret

Ideološki kontekst nastajanja Sokolskog pokreta može biti povezan sa konceptom „nacionalne duše“ (kako je opisuje Gistav Le Bon u svojoj knjizi «Psihologija gomile»), koji se pojavio kad i buđenje nacionalne svesti u XIX veku (Putnik, 2015). Još krajem XVIII veka, Evropu je zahvatio talas romantičarskog „otkrivanja naroda“, što je bio osnov za različite nacionalne preporode i pokrete. U okviru ovog nacionalnog buđenja slovenskih naroda značajnu ulogu imala su sportsko-gimnastička društva koja su svoju tradiciju naslanjala na tradiciju Turnera (turner na nem. znači „gimnastičar“), nemačkog gimnastičkog udruženja čiji je osnivač bio nemački filozof i pedagog Fridrih Ludvig Jan (Friedrich Ludwig Jahn). Osnovna Janova zamisao bila je da putem sporta izvrši uticaj i pojača fizičku i moralnu snagu nemačke nacije koja je tada bila pod francuskom vlašću (Putnik, 2015: 10).

Na tragu sličnih ideja, prvo gimnastičarsko društvo u Pragu okupljalo je najistaknutije češke patriote, među kojima su bili trgovac Jindrih Finger i doktor filozofije Miroslav Tirš, profesor estetike na Politehnici u Pragu. Vođeni ideološkim razmišljanjima, zajedno su uticali na to da gimnastičarsko društvo postane pokret, te Finger ulaže svoje imanje u izgradnju sokolane, dok Tirš svojim znanjem doprinosi uspostavljanju osnovnih načela i organizaciji pokreta. Na taj način su Tirš i Finger, formulisanjem češke terminologije za telesne vežbe i stvaranjem samostalnog narodno-vaspitnog sistema za oblast telesnih vežbi, uticali na razvoj nacionalne svesti kod Čeha, a zatim i kod ostalih slovenskih naroda u Austrougarskoj (Žutić, 1991). U okviru nacionalnog i socijalnog preporoda možda je najvažnija poluga bio Sokolski pokret čiji je osnovni zadatak bio da podiže telesnu i moralnu snagu među svim slovenskim narodima. Prema uvodnom tekstu Ante Brozovića iz knjige *Soko Kraljevine Jugoslavije* iz 1930. godine: „Ceo češki narod je bez obzira na stalež ili političko ubeđenje, siromah ili bogat prihvatio tu novu ideju sa oduševljenjem, jer je odmah osetio da će ga ona približiti ostvarenju njegovih snova – slobodi.“(Brozović, 1930:165)

U osnovne aktivnosti pokreta ubrajali su se: spajanje sokolskih udruženja, uzajamni sastanci, sletovi i javne vežbe, razni kursevi, uvođenje i sprovođenje

jedinstvenog sistema za telesnu vežbu itd. (Kastratović, 2012). Sam naziv vezuje se za inicijativu člana upravnog odobra pokreta, profesora Tonera, koji je bio oduševljen simboličkom upotrebom te ptice u tradiciji srpskih narodnih pesama, te je na jednom od sastanaka starešinstva 1864. godine predložio da se imenu njihove organizacije doda ime „Sokol“ (Cvetković, 1998). Na ovu ideju Emanuel Toner dolazi pod uticajem tadašnje slave srpskih narodnih pesama koje je prikupio Vuk Stefanović Karadžić, a koje su prevedene na razne jezike, između ostalih i na češki¹⁰⁹. Osnovna ideološka konstrukcija pokreta odnosila se na Tiršovo utemeljenje da se „čitav narod bez razlike, plemena, staleža ili vere podigne telesno i duševno“.

O značaju pokreta u pogledu osnaživanja ideje nezavisnosti, govori uvodni tekst Englberta Gangla, jednog od ključnih ličnosti pokreta na našim prostorima, u publikaciji nastaloj pred Svesokolski slet 1930. godine: „Svi Slaveni čitavog sveta crpli su iz Sokolstva svoju nacionalnu svest i krepili svoje moralne i fizičke sile, koje su im pre svetskog rata potrebne bile za odbranu svoje samostalnosti. One su im služile kao otporna snaga protiv tuđinskih vladavina, koje su im gušile slobodu i pretile nacionalnom smrću. Tako smo i mi Jugosloveni u tom nepresahljivom vrelu slavenskog ponosa i nacionalne aktivnosti crpli sveže, zdrave i snažne sile.“ (Brozović, 1930:8)

Budući Jugosloveni, najvećim delom pod Austrougarskom monarhijom i Otomanskom imperijom, živeli su pod raznim kulturnim uticajima, „što je posebno Austro-Ugarska koristila za dezorijentaciju misli i osećanja o jednom apsolutno etničkom jedinstvu Jugoslovena“ (*Sokolski glasnik*, 1930). Svest o prilici za stvaranje „duha realne koncepcije o slovenskim etničkim jedinicama“, prvi su od Južnih Slovena prepoznali Slovenci koji 1863. godine osnivaju organizaciju „Južni soko“. Uočivši potencijalnu opasnost od delovanja pokreta, austrijske vlasti raspuštaju organizaciju 1867. godine, da bi već 1868. bio osnovan „Ljubljanski soko“, a 1905. godine „Slovenska sokolska sveza“ (Brozović, 1930:10). Sa istom idejom o oslobođenju, 1874. godine nastaje i hrvatsko sokolstvo, čemu je „prilično doprinela akcija Nemaca da u Zagrebu pokrenu svoje društvo za telesno vežbanje koje je delovalo u duhu

---

¹⁰⁹ „Tako je i kod Čeha, profesor Emanuel Toner, veliki ljubitelj i obožavalac naše narodne poezije, oduševljavao se našim narodnim pesmama, čitao ih i prevodio na češki. On je opazio da u našim narodnim pesmama, narodni pesnik guslar kada hoće da najjače istakne lepe osobine, koje krasi jednog junaka, on ga onda poredi sa pticom sokolom. Tako kada opeva zvonki glas svojega junaka, guslar ga poredi sa klikanjem sokola i veli: 'Kliče Nenad kao soko sivi', dok ponosita majka Jugovića ima 'devet sina, devet sokolova'. Kada se Banović Strahinja najlepše obuče, onda narodni pesnik nema silnijeg izraza da opiše svu lepotu junaka nego uzvikuje: 'Okiti se jedan srpski soko'.“ (Brozović 1930: 10)

turnerovskih ideoloških načela” (Žutić, 1991:6). Nakon toga u Zagrebu se osniva „Hrvatski sokol“, koji svoju aktivnu delatnost sprovodi od otvaranja sokolskog doma u Zagrebu 1883. godine.

Iako se smatra da se u Srbiji, nakon organizovanja po pojedinačnim društvima, 1904. godine, pod vođstvom Laze Popovića, u Sremskim Karlovcima osniva prvo srpsko sokolsko društvo, poznati su detalji sličnog oblika delovanja u Srbiji i iz ranijeg perioda. Član Akademije nauka, slikar Stevan Todorović 1857. godine osnovao je u Beogradu „Prvo beogradsko društvo za gimnastiku i borenje“, koje je sa više od 80 vežbača prikazivalo „priredbe“ u vidu javnih časova. Beograđani su ove događaje pratili sa velikim interesovanjem, pa je tako i Knez Mihailo, prisustvujući jednom javnom času, uticao da se na mestu sadašnje zgrade SANU u Knez Mihailovoj ulici pripremi teren za vežbanje i naprave gimnastičke sprave, a 1861. godine finansirao je izgradnju dvorane za vežbanje u blizini Kalemegdana (Cvetković, 1998). Jedan od članova društva bio je i mladi hirurg Vladan Đorđević koji je, po povratku sa medicinskih studija, dobio posao načelnika Sanitetskog odeljenja. Kreirajući strategiju za opšte poboljšanje zdravstvenih prilika u društvu, on je Milutinu Garašaninu izneo predlog o organizaciji velikog gimnastičarskog društva, te 1882. godine saziva skupštinu u kafani „Srpska kruna“ kod Kalemegdana, na kojoj se osniva „Prvo beogradsko društvo za gimnastiku i borenje“. U narednim godinama društvo je povećavalo broj članova i upoznavalo se sa principima rada sokolskih društava iz Češke, te je na predlog tadašnjeg sekretara društva Vojislava Rašića, 1891. godine promenilo ime u „Beogradsko gimnastičko društvo Soko“ (Kastratović, 2012). Neki od članova tadašnjeg društva, među kojima i pomenuti Rašić, koji je u međuvremenu odbranio titulu doktora pravnih nauka, dolaze na ideju o osnivanju „nacionalno više srpski obojene organizacije“ (Cvetković, 2007:29), te osnivaju paralelnu gimnastičku organizaciju Beogradsko gimnastičko društvo „Dušan Silni“. Odnosi između ova dva društva često su bili rivalski, i tek na inicijativu starešine Češke sokolske zajednice dr Jozefa Štajnera, ona su se ujedinila i formirala Savez srpskih sokolskih društava „Dušan Silni“. Od tog vremena se sokolski pokret u Kraljevini Srbiji počeo povezivati sa društvima u regionu, pa je 1910. godine priređen skup kome su prisustvovali predstavnici organizacija iz Češke, Slovačke, Slovenije i Hrvatske koji, zajedno sa sokolima iz Srbije, stvaraju platformu ideoloških i operativnih načela za buduće zajedničko delovanje. U okviru ovih razgovora, jedna od osnovnih tema bilo je nastojanje na oslobođenju svih Južnih Slovena kao i uspostavljanje nove, zajedničke

jugoslovenske države, što je neposredno pred balkanske ratove izazvalo burnu reakciju austrougarskih vlasti i uticalo na odluku o progonu sokolskih društava (Cvetković, 2007).

Rad društava u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji, iako neprestano zabranjivan i progonjen, bio je i nadalje prožet idejom oslobođenja i ujedinjenja svih Jugoslavena, pa je zbog takvih ideoloških tendencija tokom I svetskog rata sokolstvo raspušteno, a Sokoli su zajedno sa svojom idejom smešteni na optuženičku klupu (Žutić, 1991). U „veleizdajničkim“ procesima, kako ih označava Nikola Žutić u svojoj studiji, sokolstvo je optuživano da „radi na otcepljenju južnoslovenskih zemalja od monarhije i njihovom prisajedinjenju Kraljevini Srbiji. U optužnici ovog sudskog procesa održanog u Zagrebu 1914. godine, navodi se da je u pitanju 'organizacija za velikosrpsku propagandu, kojoj nije svrha gimnastika. Gimnastika mu je prividna svrha, a prava i jedina je propaganda i širenje srpske ideje' (Brozović, 1934:10). Iste godine u Zagrebu je, u prvom pokušaju, na tajnom sastanku kome su prisustvovali predstavnici Slovenske sokolske zveze, Hrvatskog sokolskog saveza, Saveza srpskih sokolskih društava „Dušan Silni“ iz Beograda, Srpske sokolske župe „Krajiška“, došlo do ujedinjenja svih sokolskih južnoslovenskih organizacija, te je sačinjena deklaracija koja je trebalo da bude objavljena na predstojećem III slovenačkom svesokolskom sletu u Ljubljani. Uviđajući mobilizatorski značaj organizacije, austrijske vlasti su zabranile izvođenje sleta planiranog za avgust 1914. godine.

Krajem I svetskog rata, na neki način, dolazi do realizacije inicijalne ideološke zamisli južnoslovenskih sokola u pogledu oslobođenja i narodnog državnog ujedinjenja, te su ostvareni osnovni uslovi za stvaranje jedinstvenog jugoslovenskog sokolskog saveza: „Okupljanjem ratom raspršenih sokola u njihova 'gnezda' (društva) i nacionalne (plemenske) saveze, jednodušno se pristupilo i daljem rasprostiranju sokolske misli i pripremama njihovog ujedinjenja“ (Kragujević: 129). Nakon završetka rata, ceo ovaj proces sproveden je u teškim ekonomskim i društvenim prilikama, a činjeni su i veliki napori da se izbegnu suočavanja i sukobi članova pojedinačnih saveza iz do tada razdvojenih država. Među budućim članovima jedinstvene organizacije svakako je bilo najviše onih koji su bili orijentisani u pravcu jugoslovenske ideje, ali su postojale i grupe koje su iskazivale lojalnost prema usko nacionalnom (srpskom, hrvatskom i slovenačkom) što je prilikom konstituisanja, ali i za sve vreme trajanja sokolske organizacije često predstavljalo kamen spoticanja. Zbog takvih, nacionalno orijentisanih, ideja, često su izdavani proglesi poput ovog iz 1919. godine, u kom se

kaže: „Više ne može i ne sme da bude ni srpsko, ni hrvatsko ni slovenačko Sokolstvo, od troje postajemo jedno, od tri stare svesti stvaramo novu svest“ (*Sokolski glasnik*, 1930).

Iste godine, 26. januara, u Zagrebu se, na poziv dr Laze Popovića, organizuje sastanak prvaka nacionalnih sokolstava, na kojem je doneta deklaracija sokolske misli pod načelom „Jedna država, jedan narod, jedno sokolstvo“ te usaglašava odluka o sazivanju prvog jugoslovenskog sokolskog sabora u Beogradu, planiranog za Vidovdan iste godine. Kako je Beograd tokom rata pretrpeo velika stradanja, sastanak nije bilo moguće tehnički organizovati po zamišljenom planu, te je održavanje sabora premešteno u Novi Sad, gde je 28. juna 1919. godine, u prisustvu 706 delegata, osnovan Sokolski savez SHS sa naglašenom idejom „narodnosti, slobode i demokratizma“. Ubrzo je donet i statut koji je predviđao „jedinstvena, neplemenska, zajednička sokolska društva, organizovana u župe, a ove u Sokolski savez SHS“ (Brozović, 1930).

Oslanjajući se na ideje i tradiciju razvoja ideologije integralnog jugoslovenstva, nakon Šestojanuarske diktature 1929. godine, sa svojih 82.000 članova, JSS menja naziv u „Soko Kraljevine Jugoslavije“ (Brozović, 1930). Pošto je državi bila potrebna organizacija koja će ideju „integralnog jugoslovenstva“ učvrstiti u narodu, Zakonom o osnivanju „Sokola Kraljevine Jugoslavije“ od 5. decembra 1929. godine ova organizacija je potpuno podržavljena, a na mesto starešine je imenovan naslednik prestola princ Petar Karađorđević. Ovaj zakon je uređivao „da se do tada postojeća društva za fizičko i moralno vaspitanje ukidaju“, te je definisao način finansiranja, organizovanja i povlastice za članove. Na taj način Sokolski savez dobija značajno mesto u državnoj politici, koja je očekivala da će pokret svojim prosvetnim radom uticati na trajno duhovno ujedinjenje celokupnog naroda i stvaranje jedinstvene Kraljevine Jugoslavije (Kastratović, 2012).

U periodu velikih unutrašnjih društveno-političkih problema i međunacionalnih trvenja oko toga kako treba da izgleda jugoslovenski konstrukt, odmah nakon uvođenja Šestojanuarske diktature, pokret postaje instrument državnog ideološkog aparata. Fizička kultura se pojavljuje kao posebno sredstvo za političko organizovanje i okupljanje zajednice u cilju jačanja narodnog jedinstva. Izvršena je etatizacija fizičke kulture, pa tako i Sokolskog saveza koji postaje organizacija državne inicijative koja je u svoj opis delovanja sada ubrajala i ostale organizacije fizičke kulture. U avgustu iste godine Jugoslovenski sokolski savez upućuje dopis kralju Aleksandru, gde praktično navodi da pristaje na svoju novu ulogu u društvu, sa listom predloga „što bi se moglo

uraditi da se Sokolsko delo ne sprečava nego da možemo nesmetano raditi za Kralja, narod i otadžbinu...“(AJ, Fond 74, fascikla 18).

„Sakupivši materijal iz 11 župa, JSS je sagledao na koje segmente sokolskih aktivnosti država može direktno da utiče i oblikavo ih u 'instruktivan' dokument koji je upućen kralju Aleksandru: Taj materijal eto danas predlažemo Vašem Veličanstvu s molbom da blagoizvolite narediti da se ovaj materijal prouči, i da se uradi sve što naša bratstva društva traže u interesu velike ideje Sokolstva i u inetersu naše zemlje, kojoj mi sokoli služimo predano, pošteno, idealno i požrtvovano, ne tražeći za sebe ni koristi ni slave“(Isto.).

Na osnovu ovog dopisa, Kancelarija NJVK i ministar Dvora upućuju dopise svim relevantnim nadležnim ministarstvima sa uputstvom da pomognu u navedenim potrebama po pojedinačnim župama. Od postupka podržavljena Saveza, njegovu upravu postavljaju ministri prosvete, vojske i mornarice, a uz saglasnost predsednika Ministarskog saveta. Ipak, upravo činjenica da je „sokolsko jugoslovenstvo bilo izvorno, i da je nastalo pre ujedinjenja, te da je članstvo vaspitavano pod parolom „Ko je soko, taj je Jugosloven“ (Kastratović, 2016), uticala je na odluku države ne samo da ne zabrani rad društava, već i „da se u cilju fizičkog moralnog i nacionalnog vaspitanja, združe sve zdrave snage naroda Jugoslavije u jednu vitešku organizaciju – Soko Kraljevine Jugoslavije“ (Dimić, 1997). Do potpunog podržavljenja organizacije dolazi stupanjem na snagu Zakona o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije 5. decembra 1929. godine, a sama organizacija tada dobija državni karakter, te postaje platforma za primenu zadataka aktuelnih javnih politika u izgradnji integralnog jugoslovenstva. Na osnovu ovog zakona i Statuta¹¹⁰ o poslovanju i organizaciji Sokola, a u duhu manifesta od 28. januara 1930. godine, upravljačka tela Saveza objavila su knjigu *Organizacija Saveza sokola Kraljevine Jugoslavije* kojom su propisala sve pravilnike i poslovnike prema kojima se sprovodio sokolski rad, kako u samom savezu tako i u svim župama, društvima i sokolskim četama.

Nakon usvajanja nove uloge, početni radovi SKJ su se odnosili na pripremu Prvog svesokolskog sleta, na kome su se razvili dani „slavenske uzajamnosti i

---

¹¹⁰Prilog br 6 - Statut Sokola Kraljevine Jugoslavije, *Sokolski glasnik*, br. 1, 1930.

Prilog br. 7 – Zakon o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije, *Sokolski glasnik*, br. 1, 1930.

sokolskog bratstva, te je pokazana izrazita lojalnost jugoslovenskoj misli“ (Brozović 1934).

7.1.1. Institucionalni i organizacioni okvir

Zadatak Sokolskog saveza je bio orijentisan na „stvaranje fizički zdrave, krepke, moralno i intelektualno razvijene omladine, nacionalnom svešću prožete, duhom slovenske solidarnosti nadahnute velikim i opštim idealima čovečanstva zadojene omladine koja će čuvati tekovine tadašnje generacije – ujedinjenje i nezavisnost“ (Brozović, 1934:92). Sledeći svoja načela utvrđena na Drugom sokolskom saboru u Zagrebu 1924. godine¹¹¹, Savez je svoju delatnost primenio na sve oblasti društvenog života Jugoslovena. U periodu od ujedinjenja pa do uvođenja mera diktature, Sokolski savez je uspevao da zadrži svoje opredeljenje prema kome je on bio nepolitička organizacija privatne inicijative sa nespornim opštenacionalnim zadatkom (Kragujević, 2008). U tom smislu članovi društva nisu mogli da ispoljavaju svoju političku orijentaciju, a u javnom delovanju od njih se očekivalo da slede programska načela Saveza.

Iz glasila, ali i literature koja je objavljivana u ovom periodu, moguće je sagledavati organizacioni karakter Saveza, pa je tako na naslovnoj strani prvog broja *Sokolskog glasnika* (Organ Saveza sokola Kraljevine Jugoslavije) iz 1930. godine objavljen njegov statut. Iz prvog člana ovog dokumenta može se utvrditi ideološki zadatak organizacije, jer se u njemu kaže da: „Soko Kraljevine Jugoslavije ima za cilj da podiže telesno zdrave, moralno jake i nacionalno svesne državljane Kraljevine Jugoslavije» (Statut SKJ, Sokolski glasnik, 1930:1). Prema njegovom statutu, a sa stanovišta organizacije, Savez¹¹² „Soko Kraljevine Jugoslavije“ bio je podeljen na župe, a one na društva (čete), te je njihov zajednički zadatak bio da sprovedu zaključke savezne uprave, odnosno saveznog predsedništva. Upravu Saveza činili su izvršni odbor i predsedništvo, dok se u svom unutrašnjem radu uprava delila na odseke: prosvetni, organizacioni, statistički, matični, gospodarski itd. Savezni odbor je u svoj rad uključivao i tehnički odbor koji je bio zadužen za razvoj gimnastičarskog aspekta

---

¹¹¹„Za glavnu zadaću sokolstva u slobodnoj državi smatramo uzgojiti svakog člana, a time takođe i svakog pripadnika jugoslovenskog naroda tako da postane dobar, telesno, duševno, ćudoredno, harmonički razvit zdrav čovek“, u: „Organizacija jugoslovenskog sokolskog saveza 1925. godine“.

¹¹²Član 13: „Savez sačinjavaju župe, sedište Saveza je u Beogradu“.

sokolskog rada. Teritorijalne organizacione jedinice, župe, prostirale su se po celoj zemlji, a razlog njihovog osnivanja povezan je s pitanjem unapređenja organizacije i sveukupnog delovanja Saveza „da (župe) sa jedne strane budu veza, a sa druge strane da u svojim društvima uznastoje oko što čvršće organizacije i intenzivnijeg sokolskog rada“ (Brozović, 1930:98).

Stalni starešina Saveza, prema nalogu kralja Aleksandra od 4. decembra 1929. godine i Zakonu o osnivanju Sokola Kraljevine Jugoslavije, bio je prestolonaslednik Petar, dok je ostale članove uprave činilo pet podstarešina, od kojih je najstariji po redu imenovanja zastupao tada maloletnog starešinu. U osnovne dužnosti uprave, u statutu Saveza su se, između ostalih, navodile: imenovanje i razrešenje uprave župa, određivanje teritorija župa, propisivanje pravilnika i poslovnika za njihove odbore, razdeljivanje materijalne i državne novčane pomoći, sazivanje glavne skupštine, odbora, delegata, župa i zbor načelnika župa, priređivanje svesokolskih i saveznih sletova itd¹¹³.

Dok je Savez razvijao svoj rad u sokolstvu neposredno putem župa, dalji rad na terenu organizovao se kroz društva čijim radom je rukovodio Upravni odbor, a na čijem čelu je bio starešina koji je imenovan na predlog župe. Sva društva imala su tajnika (sekretara), blagajnika, predsednika prosvetnog odbora, načelnika ili načelnicu. Društveni život, propagandu i kulturno-prosvetnu delatnost društva usmeravao je i podsticao Prosvetni odbor, koji je predlagao i pratio rad na formiranju biblioteka i čitaonica, osnivanje pozorišta, muzičkih sekcija, organizovanje instruktorskih tečajeva i sl. Savez je tako kroz delovanje župa i društava radio na organizovanju kurseva za prednjake (učitelje gimnastike)¹¹⁴, takmičenja, sletova, štampanju sokolske literature i zvaničnih glasila: *Sokolskog glasnika*¹¹⁵, *Sokolića*, *Naše radosti*. Sokolski dan je svečano obeležavan 1. decembra, na dan ujedinjenja Kraljevine, a muzika kojom su

---

¹¹³Član 18, Statut SKJ

¹¹⁴U septembru 1919. godine pri Ministarstvu prosvete Kraljevine SHS otvoreno je radno mesto „referenta telesnog vaspitanja“ na koje je postavljen češki sokolski radnik i stručnjak Miroslav Vojinović (František Hofman). Nekoliko godina nakon toga Ministarstvo prosvete Kraljevine SHS donosi Nastavni plan i program za nastavu telesnog vaspitanja za osnovne škole (I-IV razred) 1925, koji je bio urađen prema sokolskom gimnastičkom sistemu, naziv predmeta je bio „gimnastika i dečije igre“, a učitelji gimnastike su bili sokolski prednjaci.

¹¹⁵ „Značajnu ulogu u radu SKJ imao je *Sokolski glasnik*, u kome su tekstovi pisani na slovenačkom, hrvatskom i srpskom jeziku. Glasnik je štampan u Ljubljani, a prvi urednik dr Laza Popović. Pored izveštaja o radu sokolskih župa i društava, bilo je tu i edukativnih tekstova o štetnosti alkohola, i duvana, o 'unakazivanju tela sa pomodnim odelom', preporuka nove literature, prikaza novih knjiga“ (Kastratović, 2016:22).

započinjana sva značajna dešavanja bila je sveslovenska himna „Hej, Sloveni“, koja u socijalističkoj Jugoslaviji dobija status državne himne.

Što se tiče samih sokolskih članova, posebno se isticao član 3. statuta, koji je precizno definisao mogućnosti i kategorije članstva: „Redovnim članom može postati svaki dorastao, tj. barem 18 godina star državljanin kraljevine, bez obzira na spol, veru, zvanje i zanimanje, ako priznaje osnovna načela Sokolstva i ako je u svom životu i društvenom radu neporočan, a vanrednim članom svaki Sloven, koji nije državljanin kraljevine Jugoslavije, a u njoj boravi pod istim uslovima. Osim članstva Sokolu kraljevine Jugoslavije pripadaju deca (muška i ženska od navršene 6. do navršene 12. godine) i naraštaj (muški i ženski od navršene 12. do navršene 18. godine života)¹¹⁶. Odluka o objedinjenju svih društava u jedinstveni Savez sokola Kraljevine Jugoslavije, u značajnoj meri je uticala i na (novi) način finansiranja društva, što je posledično uticalo i na uvećanje opsega do tada postojećih aktivnosti¹¹⁷. Prema navodima iz studije *Sokoli i sokolski sletovi* Dušana Cvetkovića, broj članova organizacije rastao je velikom brzinom¹¹⁸, pa je tako 1930. godine bilo 25 župa, 695 društava, 95 domova, 56.000 članova, 12.000 članica, 500 prednjaka.¹¹⁹ U tom periodu dolazi do promene i socijalne strukture članstva, te se povećava broj seljaka i državnih nameštenika, dok su i dalje najbrojniji članovi bili učitelji, profesori, vojna lica, zanatlije i trgovci.

Opisujući Savez, Brozović navodi da je „stvoren od triju sokolstava u posebnim prilikama, te je odmah počeo da vodi računa o svojim potrebama i o okupljanju mase. Da se to sve svlada izveden je kolosalan rad. I doista, taj se rad već do sada učvrstio, on se dapače razgranao, tako da je svestran. U njega su ušli svi sinovi bez razlike, vere i plemena, sa svom ljubavlju i predanošću, jer im je stalo do toga da taj naš rad bude zajednički po slozi, po sporazumu i po misli“ (Brozović, 1930:80). Na osnovu Zakona o osnivanju SKJ, a uz saglasnost predsednika Ministarskog saveta, imenovana je uprava Saveza u koju su se ubrajale i podstarešine, među kojima su se u pogledu

---

¹¹⁶ Članovi sokolske organizacije oslovljavali su se međusobno sa „brate“ ili, u slučaju članica, „sestro“, a svi zajedno su se oslovljavali sa „ti“. Sve kategorije pripadnika Sokola Kraljevine Jugoslavije međusobno su se pozdravljali sa „zdravo“. Članstvo je nosilo jedinstveno odelo (vežbačko i svečano) prilikom zajedničkih priredaba i svečanosti (*Sokolski glasnik*, 1930: 1).

¹¹⁷ Tako su sokoli svoje članstvo usmeravali u pravcu „svesnih državljana sa osećanjem odgovornosti za sudbinu države“, vladajuće strukture, sve do 1929. godine, nisu ulagale značajna sredstva u rad organizacije.

¹¹⁸ O ekspanziji pokreta govori podatak da je u Kraljevini Jugoslaviji 1938. godine bilo 267 sokolskih domova i 99 u izgradnji, dok ih je u Kraljevini SHS 1919. godine bilo samo 20 (Putnik, 2015).

¹¹⁹ „Broj članova i broj novih sokolskih društava bio je u značajnom porastu i sa oko 72.000 za godinu dana raste na preko 134.000, a 1932. godine ima 246.000 članova“ (Kastratović, 2016:24).

„kolosalnog rada“ koji spominje Brozović, posebno izdvajali Gangl Engelbrat (oblasni školski inspektor u penziji iz Ljubljane) i Đura Paunković (generalni direktor Rosija Fonsijer iz Beograda) koji su u najvećoj meri bili odgovorni za primenu javnih politika u pogledu integralnog jugoslovenstva sa stanovišta sokolske organizacije, ali i Svesokolskog sleta održanog na Vidovdan 1930. godine u Beogradu.

Prikaz brojnog porasta sokolskih domova u Jugoslaviji, 1930.

7.2. Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ)

Socijalistički savez radnog naroda (SSRNJ) imao je značajnu ulogu u izgradnji i kasnijem funkcionisanju jugoslovenskog političkog sistema gotovo tokom celog trajanja države nakon Drugog svetskog rata. Kao poseban oblik socijalnog grupisanja, koji nije imao intenciju osvajanja i sprovođenja izvršne vlasti, tokom trajanja socijalističke Jugoslavije ovaj savez je određujuće učestvovao u kreiranju i sprovođenju političkih ciljeva vladajuće grupe. U razvoju Saveza konstantni su elementi karakteristični za društveno-političke organizacije: hijerarhijska struktura, vertikalna odgovornost foruma, centralističko ustrojstvo organizacije, aktivnost vrhova na različitim nivoima i pasivnost običnih članova, donošenje svih važnijih odluka u

vrhu organizacije“ (Fiamengo, 1966:48). Slično tumačenje strukture navodi se i u Istorijskoj belešci Fonda SSRNJ u Arhivu Jugoslavije gde je Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (dalje SSRNJ) „politička organizacija radnog naroda Jugoslavije koja okuplja građane i građanke i njihove organizacije na dobrovoljnoj osnovi radi razvijanja njihove političke inicijative i aktivnosti za izgradnju socijalizma i socijalističkih društvenih odnosa na političkoj osnovici socijalističke demokratije“.¹²⁰ Za razliku od klasičnih političko-partijskih interesa, sa ciljem širenja i prikupljanja pristalica kao osnove za osvajanje političke vlasti, Socijalistički savez reprezentuje model udruživanja pojedinaca, grupa, društava u cilju realizacije samoupravljanja.

U nameri da okupi što brojniji pokret za narodnooslobodilačku borbu, te sledeći inicijativu Kominterne, KPJ je početkom rata pokušavala da u jednoj širokoj akciji ostvari dijalog sa zainteresovanim stranama, pa i građanskim partijama i pojedincima, kako bi oformila jedinstveni narodnooslobodilački front. U okviru Majskog savetovanja KPJ 1941. godine u Zagrebu, donet je zaključak o potrebi okupljanja „svih slojeva naroda bez obzira na političke, nacionalne, verske i druge razlike u jedinstveni narodni front borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika, te je istaknut značaj povezivanja sa svim grupama i pristalicama građanskih partija koje su voljne da se bore protiv okupatora“.¹²¹ Međutim, politička diferencijacija koja je nastala tokom trajanja rata, uticala je na to da KPJ 1944. godine pristupi organizacionom utemeljenju Jugoslovenskog narodnog fronta kao masovnog pokreta na čijem čelu se nalazila samo ova partija. Platforma pokreta bila je usmerena na pitanje borbe protiv okupatora, protiv domaćih izdajnika, na bratstvo i jedinstvo jugoslovenskih naroda i organizaciju narodnooslobodilačkih odbora (Spehnjak, 1985). Sledeći ovo usmerenje, Narodni front se ubrzo razvio u pokret demokratskog i antifašističkog jedinstva radnika, seljaka, omladine i napredne inteligencije.

Nakon oslobođenja, delatnost Jugoslovenskog narodnooslobodilačkog fronta (JNOF) bila je usmerena na dva osnovna zadatka: političko konsolidovanje nove države i obnovu i izgradnju razorene zemlje¹²² tokom perioda neposredne pripreme za Prvi petogodišnji plan i njegovo sprovođenje. Prvi kongres JNOF-a, održan u avgustu 1945. godine u Beogradu, obeležio je završetak jedne faze njegovog postojanja kao

---

¹²⁰AJ, Socijalistički savez Radnog Naroda Jugoslavije, Fond 142, Istorijska beleška, str. 1..

¹²¹Isto.

¹²²AJ, Fond, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, Istorijska beleška, str. 3

masovnog političkog pokreta i početak njegovog pretvaranja u jedinstvenu političku organizaciju (radnih ljudi Jugoslavije) sa sledećim prioritetima: „državna celina i nezavisnost Jugoslavije; bratstvo i jedinstvo i ravnopravnost naroda Jugoslavije; očuvanje i razvijanje demokratske narodne vlasti; republički oblik vladavine; borba protiv fašizma; balkanska saradnja, aktivno učestvovanje u radu UN; saradnja sa SSSR-om; vlast radnog naroda; široka kontrola narodnih masa nad demokratskim i odgovornim vršenjem narodne vlasti; obnova vlasti itd. (Spehnjak, 1985). O značaju posleratnog delovanja NOF-a mnogo puta je govorio Edvard Kardelj, između ostalog i prilikom obraćanja na IV kongresu ove organizacije: „Zato je Narodni front i posle rata postao politički nosilac svih onih političkih i društvenih promena koje su omogućile dalje kretanje našeg društvenog razvitka ka socijalizmu. Kroz njegove aktivnosti došla je do izražaja aktivna podrška radnih masa svima onim merama organa vlasti koje su učinile Jugoslaviju socijalističkom državom“. (Kardelj, 1953).

Ovaj kongres odredio je ulogu Socijalističkog saveza u sveukupnoj izgradnji zemlje naglašavajući da je za uspešan razvitak i funkcionisanje sistema neophodno učvršćenje i idejno-političko razvijanje Socijalističkog saveza kao najšire političke platforme.¹²³

Prilikom novog konstituisanja jedan od važnih elemenata je bilo i uključivanje svih vanpartijskih organizacija u jednu jedinstvenu političku organizaciju „preko koje će Partija vršiti transmisiju svojih ideja u svim porama društvene delatnosti“. Kongres je izvršio objedinjavanje federalnih organizacija u jedinstvenu organizaciju, doneo program i statut, odredio zadatke u novim uslovima, promenio ime organizacije u Narodni front Jugoslavije, izabrao jedinstveno savezno rukovodstvo na čijem čelu se nalazio predsednik Tito, a sve delatnosti u političkoj i duhovnoj sferi bile su usmerene prema „socijalističkoj državi“. Pokret tako postaje jedinstvena opštenarodna politička organizacija u kojoj je KP rukovodeća snaga, ujedinjujući „milione trudbenika zemlje, sa radničkom klasom na čelu, u borbi za igradnju socijalizma“¹²⁴.

Na širem planu, pojavila se bojazan od potencijalne birokratizacije sistema, te je u pokušaju iznalaženja novih teorijskih i praktičnih rešenja KPJ inicirala proces razvoja koncepta samoupravljanja. Za razliku od birokratske ideološke konstrukcije, koja je smatrala da je državna svojina jedini oblik socijalističke svojine, vladajuće grupe jugoslovenskog socijalizma su ovu koncepciju uređenja države odbacile i u svetlu

---

¹²³AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, org. jed. 13, broj fascikle 5

¹²⁴AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, org. jed. 8, fascikla 3

marksističke teorije se posvetile primeni koncepta prema kome je državna svojina samo prelazna faza razvitka (Petranović, 1964). Osnovni elementi ovog koncepta odnosili su se na prenošenje prava upravljanja sa države na radnika, prenošenje vođenja društvenih poslova na mase i shvatanje da je državno vlasništvo zapravo početni oblik društvenog...(Spehnbjak, 1985), te je ovakva preorijentacija u pogledu tumačenja državnog upravljanja i primene javnih politika u Jugoslaviji podrazumevala i redefinisane uloge KPJ u tom procesu.

Naslanjajući se na započeti proces izgradnje samoupravnog društva, u okviru IV kongresa NFJ, održanog u februaru 1953. godine u Beogradu, konstatovane su krupne unutrašnje promene u društvenom razvitku zemlje (decentralizacija upravljanja privredom, uvođenje radničkog i društvenog samoupravljanja) koje su zahtevale i drugačiju ulogu NFJ.¹²⁵ Na istom događaju, a na predlog predsednika Tita,¹²⁶ promenjen je naziv organizacije u Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ), te u uslovima „društvenog samoupravljanja, SSRNJ postaje *opštenarodni parlament* i osnovna tribina za razmatranje svih pitanja sa pozicija socijalizma... te masovna politička osnova socijalističkog društva“ (Petranović, 1964:32).

O potrebnim promenama uveliko se pisalo u dnevnom listu *Borba*, organu Saveza komunista Jugoslavije,¹²⁷ pa se tako na naslovnoj stranici opširno piše o izmenama statuta, ali i funkciji Saveza, gde se sada celokupna politička aktivnost komunista prenosi na Socijalistički savez i odvija se u okviru njegovih organizacija. U tekstu deklaracije ovog kongresa o ciljevima i zadacima SSRNJ, stoji da u uslovima neposrednog radničkog upravljanja SSRNJ predstavlja samostalni demokratski politički savez koji se bori za socijalizam, a njegovu ulogu je dodatno pojasnio Edvard Kardelj u referatu koji je prezentovao na istom događaju: on postaje masovna javna tribina socijalističke politike i misli, organizacioni oblik slobodne borbe mišljenja na opštoj socijalističkoj platformi; on treba da bude politička osnova za sve državne i društvene samoupravne organe; tu u širokoj diskusiji i kritici, ti organi će biti pod stalnom kontrolom masa; on treba da bude dovoljno širok po svojoj političkoj platformi da bi omogućio učešće u njemu svakom građaninu koji se čestito odnosi prema

---

¹²⁵AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, Istorijska beleška, str. 6.

¹²⁶Završni citat iz uvodnog obraćanja predsednika Tita na IV kongresu glasi: „Ja sam uvjeren, drugovi i drugarice, da će ovaj IV kongres Narodnog fronta prihvatiti prijedlog o promeni naziva i zadataka Fronta i da će ta, u izvjesnom smislu nova organizacija svih graditelja socijalizma u našoj zemlji i na daljoj etapi časno izvršiti svoju historijsku misiju duhovnog i materijalnog preobražaja naše zemlje.“

¹²⁷Videti belešku o tome šta je *Borba* pisala, 2. februar 1953. godine, br. 32, str 1.

društvenoj zajednici i prihvata opšte socijalističke ciljeve – bez obzira na ideološke i druge razlike u mišljenjima; po metodima rada on treba da djeluje kao svenarodni parlament koji je u stalnom zasjedanju, u kome svaki dobronamerni građanin uvek može da iznese svoje mišljenje, svoje predloge i svoju kritiku po bilo kom pitanju društvenog života (Kardelj, 1953).

Za ovaj rad poseban značaj u izlaganju Edvarda Kardelja ima osvrt koji se odnosi na pitanje interesa društvenih organizacija čiji rad bi trebalo da koordiniše Savez, pri čemu se kroz kolektivno članstvo „još više naglašava karakter Socijalističkog saveza kao stalnog, širokog društvenog parlamenta“¹²⁸.

U programskim načelima Statuta SSRNJ navodi se da ovaj savez „okuplja radne ljude, omogućava im da razviju svoju aktivnost na osnovu svojih društveno-ekonomskih i moralno-političkih interesa i bori se da se ti interesi kao osnovna pokretačka snaga društvenog razvitka što potpunije i neposredno ostvaruju“.¹²⁹ Na taj način, postojala je zamisao da građani, svojim delovanjem u okviru Saveza kao oblika najšireg organizovanja, mogu ostvarivati svoje pravo na samoupravljanje i, konačno, na usmeravanje društvenog razvoja. Ovu putanju ideološkog određenja Socijalističkog saveza naveo je i predsednik Tito u obraćanju na IV kongresu: „On treba da dobije takvu organizacionu formu koja će biti dovoljno elastična da u toj organizaciji mogu biti okupljeni svi radni ljudi naše zemlje, koji na bilo koji način rade u korist socijalizma, dok sa druge strane ta organizacija treba da dobije što izrazitiju socijalističku ideološku sadržinu“.¹³⁰ U toj novoj organizaciji, u Socijalističkom savezu radnog naroda Jugoslavije na plenarnoj sednici nakon IV kongresa, a na predlog Aleksandra Rankovića za predsednika Saveznog odbora izabran je predsednik Tito, dok je za sekretara izabran Edvard Kardelj.

Sa stanovišta mogućeg delovanja Socijalističkog saveza u obzir treba uzeti i tumačenja da je on, kao deo strukture političkog sistema, i *faktor formiranja svesti*, pri čemu socijalistički karakter te svesti grade i navodi iz statuta ovog saveza na temu jedinstvene jugoslovenske zajednice „kao zajednice slobodnih i ravnopravnih naroda i nacionalnih manjina, jačanja ekonomskih i političkih osnova nacionalne ravnopravnosti i skladnog razvitka cele zemlje, razvijanja socijalističkog

---

¹²⁸O referatu Edvarda Kardelja na ovom kongresu izveštavao je i *Njujork tajms* „koji donosi čitav stubac izvoda, posebno se zadržavajući na onim delovima referata u kojima se govori o pitanjima socijalističkog razvitka Jugoslavije i sređivanja odnosa sa Vatikanom“, *Borba*, 26. februar 1953, str. 3.

¹²⁹Statut SSRNJ, uvodni deo.

¹³⁰IV kongres Narodnog fronta Jugoslavije, Kultura, 1953.

jugoslovenskog patriotizma kao izraza jedinstva i zajedničkih interesa radnih ljudi i svih naroda Jugoslavije¹³¹. Iz stenografskih beleški sa IV kongresa moguće je videti kako se u svom obraćanju Kardelj posebno osvrće na pitanje „borbe za mase“, kao glavnog zadatka Socijalističkog saveza, odnosno borbe za njihovo svesno i aktivno učešće u izgradnji socijalističkih odnosa i materijalnih temelja.

Kroz intenzivnu aktivnost članova KPJ¹³² i njihovo idejno upravljanje, u narednom periodu SSRNJ je sve više postajao osnovna masovna politička snaga u primeni javnih politika (od privrednog i ekonomskog do kulturnog i obrazovnog razvoja), te je uvidom u arhivski materijal za pripreme V kongresa, posebno u delu vezanom za pripreme izmene statuta, moguće utvrditi opšti društveni značaj ove organizacije i njenu čvrstu povezanost sa ideološkim i svakim drugim radom KPJ.¹³³ Tom prilikom donet je zaključak da je progres društva u tom periodu bio moguć isključivo zahvaljujući jedinstvenoj udruženosti različitih organizacija ostvarenoj kroz kolektivno članstvo i delovanje SSRNJ.

Predlogom statuta na V kongresu, SSRNJ postavlja konkretne idejne i operativne zadatke za svoje aktivnosti polazeći od sledećih opštih ciljeva: učvršćivanje FNRJ kao zajednice slobodnih i ravnopravnih naroda i nacionalnih manjina; jačanje ekonomskih i političkih osnova nacionalne ravnopravnosti i skladnog razvitka cele zemlje; razvijanje jugoslovenskog socijalističkog patriotizma kao izraza jedinstva i zajedničkih interesa radnih ljudi svih naroda Jugoslavije; obezbeđenje nezavisnosti, integriteta i suvereniteta zemlje u interesu njenog slobodnog socijalnog razvitka; svestrano razvijanje socijalističkih društvenih odnosa uz stalnu borbu protiv ostataka reakcionarnih snaga starog društva i pojava i tendencija birokratizma.¹³⁴

O pažnji koja je usmeravana na vidljivost usvojenih načela u javnosti govori i podatak o osnivanju Biroa za štampu i propagandu neposredno pred održavanje V kongresa. Članovi Biroa su na sednici održanoj nekoliko meseci ranije ukazivali na smernice koje je potrebno dati štampi u narednom periodu: „Na sastanku je rešeno da se predstavnicima štampe ukaže na dosadašnje nedostatke u pisanju, povodom V kongresa. Bilo bi korisno da se u štampi pojavljuju članci gde bi se pisalo o pojedinim

---

¹³¹Statut SSRNJ, Programska načela.

¹³²Sedmi kongres Saveza komunista Jugoslavije i njegove odluke, a posebno usvajanje Programa Saveza komunista, bili su od određujućeg značaja za Socijalistički savez, jer su tada osnovne smernice Programa Saveza komunista prihvaćene u SSRNJ-u kao njegove vlastite smernice, te je na taj način ojačana njegova idejna i politička uloga.

¹³³AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, org. jed. 20, broj fascikle 5

¹³⁴AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, org. jed. 20, fascikla 5

organizacijama, rukovodstvima, akcijama.“ Kroz ova uputstva štampi moguće je sagledati na koji način su ciljevi javnih politika prenošeni na delovanje Socijalističkog saveza, pa se tako dodatne instrukcije tadašnjim medijima (Tanjug, Mladost, Jugoslavija, Radio Beograd itd.) posebno odnose na isticanje mesta i uloge sela, omladine, međunarodne saradnje itd.¹³⁵

7.2.1. Institucionalni i organizacioni okvir

U političkom sistemu, SSRNJ se javlja u dvostrukoj funkciji kao element tog sistema – s jedne strane u pitanju je instrument individualnog delovanja pojedinca u ostvarivanju svog prava na delovanje, a sa druge strane radi se o instrumentu društvene zajednice radi organizovanog podsticanja i razvijanja samoupravne aktivnosti pojedinca (Marjanović, 1964:44). Prema statutu iz 1953. godine, SSRNJ je dobrovoljna organizacija koja ima svoje članstvo, svoja rukovodstva i svoj program. U pogledu programske orijentacije i snažnog uticaja javnih politika koje su sprovodile vladajuće grupe okupljene u KPJ, dovoljno je uočiti da je na V kongresu 1960. godine, kao program SSRNJ, usvojen program SKJ (Saveza komunista Jugoslavije), te prilikom izmene statuta nije doneta posebna, nova programska deklaracija, a programski ciljevi su ukratko definisani u osnovnim načelima u uvodnom delu dokumenta.

Na kongresu 1960. godine usvojene su izmene i dopune statuta koje su odražavale promene nastale u radu Socijalističkog saveza od IV kongresa do tada. Rukovodstvo Socijalističkog saveza statutom je podeljeno na tri vrste organa: najviši organi, rukovodeći organi i nadzorni organi, pri čemu su najviši organi redovne i vanredne konferencije (pokrajinske, opštinske i mesne) i redovni kongresi (savezni i republički) koji su održavani svake 4 godine, a činili su ih izabrani delegati organizacije. Prema uvidu u odredbe člana 19 statuta, kongres je donosio program i statut, pretresao izveštaje Saveznog i Nadzornog odbora, odlučivao o narednim zadacima i radu Socijalističkog saveza, birao i razrešavao Savezni odbor i određivao broj njegovih članova. Konferencije su se, prema statutu SSRNJ, sastajale prema potrebi, a najmanje jednom godišnje, kada su imale obavezu da iznesu i analiziraju rezultate prethodnog rada, ali i da utvrde pravce dalje političke aktivnosti i program rada Socijalističkog saveza. Izvršne organe/predsedništva, u formi saveznog odbora,

---

¹³⁵AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, fascikla 5, org. jed. 15

birali su kongresi (najviši organi) kojima su i odgovarali za svoj rad, a ti izvršni organi su upravljali radom organizacije između kongresa i konferencija. Da bi mogao da sprovodi funkcionalnu operativnost u obavljanju zadataka, savezni odbor je imao svoj izvršni odbor i sekretarijat koji su mogli obrazovati razne komisije i druga pomoćna tela kako bi obavili određeni zadatak. Savezni odbor kao najviši rukovodeći organ SSRNJ između dva kongresa, predstavljao je organizaciju u zemlji i inostranstvu, održavao sednice najmanje dva puta godišnje i birao predsedništvo iz svojih redova, koje je imalo zadatak da rukovodi tekućim radom i obezbeđuje sprovođenje odluka saveznog odbora između dve njegove sednice.¹³⁶

Sastav predsedništva činili su predsednik, generalni sekretar i određeni broj članova, a prema statutu, njegova uloga je bila sledeća: predsedništvo se brine za ostvarivanje stavova i zaključaka Savezne konferencije SSRNJ, koordinira i povezuje aktivnost sa republičkim i pokrajinskim konferencijama Socijalističkog saveza, saraduje sa rukovodećim organima društveno-političkih i društvenih organizacija, na sednicama Savezne konferencije pokreće značajna pitanja iz društveno-ekonomskog i političkog života od interesa za sve republike i pokrajine, razmatra predloge rezolucija i drugih dokumenata koje predlažu organi i organizacije.¹³⁷ Kao i rukovodeće, i nadzorne organe birali su najviši organi, a njihov zadatak je bio da kontrolišu materijalno-finansijsko poslovanje i upravljanje imovinom organizacije.¹³⁸

U okviru statuta Socijalističkog saveza moguće je sagledati organizaciju njegovog članstva, koje je moglo biti individualno i kolektivno. Za ovaj rad važnija je analiza kolektivnog članstva, koje je podrazumevalo odobrenje Saveznog odbora SSRNJ po zahtevu te masovne društveno-političke organizacije. Zbog karaktera Socijalističkog saveza, kao oblika političke samouprave, kolektivno članstvo, po novom statutu, bilo je predviđeno samo za najmasovnije organizacije koje su u svom radu bile pretežno orijentisane na političko delovanje. Sa stanovišta organizacionog oblika delovanja, a prema statutu, u pitanju je bila organizacija celokupnog članstva koju su činile organizacije Socijalističkog saveza u republici, organizacije u pokrajini, organizacije u srezovima i organizacije u opštinama.

---

¹³⁶AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, fascikla 5, org. jed. 20, Statut SSRNJ, str. 12.

¹³⁷AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, fascikla 5, org. jed. 20, Statut SSRNJ, str. 17–18..

¹³⁸AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Zapisnik sa Plenarne sednice Saveznog odbora od 25. 2. 1953, fascikla 16, org. jed. 47

U okviru sprovođenja eksplicitnih i implicitnih javnih politika jugoslovenstva, društveno-politička aktivnost članova Socijalističkog saveza bila je raspoređena u rad komisija, koje su predstavljale pomoćna tela Konferencije (pomoćni politički aparat), preko kojih je predsedništvo radilo, vršilo uticaj, borilo se za sprovođenje određene političke linije, i obrnuto, preko predsedništva su u polje diskusije dolazile krizne i kritične teme sa određenim predlozima i zaključcima.

Pored Komisije za međunarodne veze, čiji je zadatak bio da uspostavlja kontakte i razvija saradnju sa svim socijalističkim partijama i pokretima, do 1956. godine formirane su komisije za politički rad na selu, za štampu, za društvene organizacije, za pitanje narodne skupštine, Komisija za rad među ženama i, za nas važna, Komisija za idejno-vaspitni rad, formirana umesto dotad postojeće Komisije za prosvetu i kulturu. Ova komisija nastala je kao posledica toga što se dotadašnja, koja je bila usmerena na pitanje prosvete i kulture, bavila isključivo tim poljima, zapostavljajući svoj glavni zadatak – organizaciju i propagandu. Njen zadatak je bio da vrši politički uticaj na idejno-vaspitnom polju u širem smislu, te da pruža pomoć republičkim organizacijama SSRNJ i raznim društvenim organizacijama. Prema belešci iz Arhiva Jugoslavije, njen zadatak je bio, najpre, organizaciono-politički rad u masama. Pored ove komisije, ovaj rad je posebno važna Komisija za društvene organizacije koja je formirana zbog velikog broja novonastalih organizacija tokom 50-ih godina.

Prvi zadatak Komisije je bio da „ima jednu političku evidenciju svih organizacija koje postoje, i da predloži metod rada u tim organizacijama“, da pruža političku pomoć organizacijama, kao i da povezuje aktivnosti i akcije pojedinih članica Saveza, kao i da utiče na njihovu političku snagu.¹³⁹ Prema tome, u Planu rada Komisije iz 1956. godine stoji da „treba da se orijentiše u prvom redu na one društvene organizacije koje su po svojoj ulozi i pre svega masovnosti značajne“.¹⁴⁰ U polju rada ove komisije bile su, dakle, *masovne društvene organizacije* koje su delovale na različitim poljima društvenog života i osnovane sa izrazitom društvenom funkcijom

---

¹³⁹AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, fascikla 71, org. jed. 231, Plan rada Komisije za društvene organizacije, 1956. godine.

¹⁴⁰Isto.

masovnog narodnog prosvjećivanja na područjima zdravstva, kulture i umetnosti, tehničke, fizičke kulture itd.¹⁴¹¹⁴²

_____Ističe se da je u pitanju Komisija „koja treba da ostvaruje uvid u rad svih društvenih organizacija, bez obzira na njihov karakter“. Tema sporta i masovnosti bila je najčešće diskutovana u prvim godinama rada Komisije. Sa stanovišta primene javnih politika, na jednoj od sednica je izneto da je „s obzirom na materijalne i kadrovske mogućnosti, partijskom linijom učinjeno da je Partizan postao najmasovnija organizacija u zemlji. Zanimljivo je da polovinu članstva sačinjavaju deca i pioniri do 13. godine starosti, tj. 85.000, od 13. do 20. godine starosti 100.000, a preko 20 godina ima vrlo mali broj“. ¹⁴³ U istom izlaganju izneto je da organizacija ima „dosta sličnosti sa Sokolom, pre rata, koji je imao 265.000 članova, ali manje aktivnih članova od Partizana“. ¹⁴⁴ Napominje se i da je u pogledu kvaliteta i stručnosti kadrova predratni Sokol bio značajno ispred. Na istom sastanku, 1954. godine, konstatovano je da se na Partizan gleda kao „na jednu odozgo dirigovanu organizaciju, gotovo stvorenu od najviših birokratskih organa. To otežava rad samoj organizaciji, pa se tako od strane mnogih komunista na Partizan gleda kao na režimsku organizaciju, a ne na organizaciju koja je stvorena sama po sebi“. ¹⁴⁵

Sa stanovišta kulturalnih izvedbi konstatovano je da bi organizacije „sve više trebalo da se orijentišu na to da se za rešavanje pojedinih pitanja obraćaju Komisiji za društvene organizacije, pogotovo kada se radi o organizacionim pitanjima, javnim manifestacijama, raznim jubilarnim proslavama i javnim nastupima. Sa ovom Komisijom bi organizacije obavezno trebalo da raspravljaju ova pitanja“. ¹⁴⁶ Na liniji

---

¹⁴¹ AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, fascikla 76, org. jed. 270. Prema izveštaju Saveza za telesno vaspitanje Partizan, u sekciji «Omasovljenje» je naveden porast broja članova po godinama: 1951 godine – 375 društava (87.117 članova); 1952. godine – 821 društvo (161.429 članova); 1953. godine – 971 društvo (225.638 članova); 1954. godine – 972 društva (220.660).

¹⁴² AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, fascikla 71, org. jed. 231, fascikla 71, Ostale društvene organizacije, 1957. godina.

¹⁴³ AJ, Fond 142, AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, fascikla 71, org. jed. 231, Iz stenografske beleške od 5. maja 1954. godine sa sastanka Komisije za društvene organizacije, izlaganje Veljka Zekovića.

¹⁴⁴ Prema upitniku koji je STV Partizan dostavio Komisiji za društvene organizacije moguće je slagledati strukturu organizacije: ima telesno-vaspiti karakter, te predstavlja samostalnu organizaciju za masovno telesno vaspitanje dece, omladine i starijih. Najviši organ upravljanja je Savezna skupština, koja se po Statutu sastaje svake druge godine i na njoj se bira Savezna uprava.

¹⁴⁵ AJ, Fond 142, AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, fascikla 71, org. jed. 231, Iz stenografske beleške od 5. maja 1954. godine sa sastanka Komisije za društvene organizacije, izlaganje druga Kreačića.

¹⁴⁶ AJ, Fond 142, AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, Fond 142, fascikla 71, org. jed. 231, Iz stenografske beleške od 10. aprila 1956. godine sa sastanka Komisije za društvene organizacije, izlaganje Veljka Stojinića.

istog zadatka, sa osnovnim načelima o izgradnji socijalizma i jugoslovenstva ravnopravnih naroda u svom uvodnom obraćanju na VI kongresu narodne omladine predsednik Tito je naveo da je „NOJ bila nosilac ideja i politike svesnih socijalističkih snaga među omladinom. Potreba organizovane borbe za vaspitanje omladine i uverenje da pored ostalih faktora i sama omladina u okviru svoje organizacije može dati krupan doprinos svom vlastitom vaspitanju opredeljivali su naša nastojanja da razvijemo Narodnu omladinu kao samostalnu političku organizaciju. NOJ je prihvataila programske ciljeve saveza komunista i ostvaruje najužu saradnju sa Socijalističkim savezom radnog naroda čiji je kolektivni član. Praktična politička društvena aktivnost i svakodnevno delovanje mladih ljudi u društvenom, privrednom i kulturnom životu zemlje, preko organizacije Narodne omladine, snažno utiče na formiranje njihove ličnosti i na njihovo socijalističko vaspitanje. Centralni komitet zasnivao je svoju aktivnost prema zaključcima V kongresa NOJ. Po tim najglavnijim pitanjima CK je održavao sastanke, vršio analize, izgrađivao stavove i usmeravao aktivnost organizacije“.¹⁴⁷ U izveštaju o radu sa VI kongresa NOJ-a navodi se segment o *Organizovanju raznih političkih akcija i manifestacija*, gde je istaknuto da su brojni kulturno-umetnički festivali, sletovi, zborovi bratstva i jedinstva, mitinzi i slično imali pored kulturnog ili sportskog i „veoma veliki politički značaj, naročito ako se uzme u obzir da su mnoge manifestacije ove vrste imale međurepublički karakter.“¹⁴⁸

U skladu sa osnovnom linijom u sprovođenju javnih politika ove dve komisije inicirale su promene u pogledu karaktera proslave 25. maja, usvojivši argumentaciju članica Saveza centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije i STV Partizan.¹⁴⁹ U izveštaju Organizaciono političkog sekretarijata SSRNJ, navodi se da „radi pripremanja, i organizovanja proslave potrebno formirati odbore za proslavu, u koje bi ušli predstavnici zainteresovanih organizacija a koji mogu doprineti uspešnom organizovanju proslave. Odbore treba formirati u opštini, srezu, republici, federaciji sa zadatkom da razrade program proslave, a Centralni komitet Narodne omladine Jugoslavije uz saradnju sa STV Partizan sazvaće sednicu Odbroa za proslavu 25. maja, a isti program biće uspostavljen i u republici, srezu i opštini“.¹⁵⁰ Konačno, o

---

¹⁴⁷AJ, Savez socijalističke omladine Jugoslavije, Fond 114, fascikla 6, org. jed. Kongresi SSOJ

¹⁴⁸Isto.

¹⁴⁹U skladu sa postavljenim ciljevima u izveštaju STV Partizan navodi se da je «u okviru Dana mladosti 1957. godine Partizan bio organizator 191 opštinskog sleta sa 189.850 učesnika, u 14 sreskih sletova sa 69.800 učesnika».

¹⁵⁰AJ, Fond 142, AJ, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije, fascikla 26, org. jed. 81

rezultatima učešća NOJ u pogledu uspostavljanja nove manifestacije, Dana mladosti 1957, govori i izveštaj sa VI kongresa NOJ u kome se navodi da je „već prva proslava Dana mladosti, koja je organizovana uz učešće NOJ i svih društvenih organizacija koje okupljaju omladinu zabeležila je vidan uspeh. Na velikom broju najraznovrsnijih priredbi sletova i raznih smotri, bilo je preko 3.300 učesnika. Uz još veće usklađenije i zalaganje svih društvenih činilaca, proslava Dana mladosti može da bude pun i svestran obraz sistematske aktivnosti omladine preko čitave godine svih organizacija u kojima omladina radi“.¹⁵¹

8. Organizaciono upravljanje sletom

Nakon uspostavljanja organizacija i institucija (formalnih aktera) koje učestvuju u sprovođenju javnih politika, proces upravljanja kulturalnom izvedbom kao instrumentom državnog ideloškog aparata, moguće je u teroijskom diskursu posmatrati kroz koncept upravljanja projektom (project management). Prema klasifikaciji koju je izvršilo Udrženje IPMA¹⁵² na Svetskom Kongresu u Budimpešti 2004. godine među 10 tipova projekata, našla se i kategorija- Projekti specijalnih događaja, kojima prema tumačenju u ovom radu pripadaju i sletovi kao kulturalne izvedbe. U pitanju je dakle složeni, neponovljivi poduhvat, koji se preduzima da bi se dostigli ciljevi u planiranom vremenu sa predviđenim troškovima (Cable, Adamas, 1982). Pitanje upravljanja (državnim) kulturalnom izvedbom (u ovom slučaju sletom) u literaturi nije naišlo na značajne teorijske obrade. Ipak, poznato je da upravljanje postaje značajnije kako projekat postaje „specijalizovaniji i složeniji, kako se umnožava opseg aktivnosti koje treba izvršiti, i broj organizacija i pojedinaca koje aktivnosti pripremaju i izvršavaju“ (Jovanović, 2013:9). Savremeni razvoj teorije i prakse menadžmenta pojam upravljanja definiše na različite načine, međutim u radu je moguće primeniti tumačenje prema kome je to «proces (skup akcija) kojim se dejstvuje na sistem da bi on dostigao definisanje ciljeve» (Cole, 1990).

U kontekstu sletova kao instrumenata ideološkog aparata, koncept upravljanja projektom baziran je na uspostavljanju organizacione forme koja omogućava efikasnu

---

¹⁵¹AJ, Fond 114, facikla 6, Kongresi SSOJ, Izveštaj CK NOJ, „O aktivnosti NOJ u periodu od V do VI kongresa“

¹⁵²International Project Management Association

realizaciju projekata i postizanje zadatih ciljeva, te zavisi od načina javnog upravljanja koji je aktuelan u određenom društvenom trenutku. Pod pojmom organizacije ovde podrazumevamo infrastrukturu za obavljanje poslova jedne institucije. U dva hronološka perioda bio je zastupljen piramidalni model državnog upravljanja, po vertikalnoj osi, («od gore»), iz centra državne uprave – centralne vlade i resornih ministarstava, «na dole» ka nižim nivoima i organizacijama. Na različitim primerima sletova kao kulturalnih izvedbi, različiti su pristupi i koncepti upravljanja, u zavisnosti od političkih, kulturnih i socijalnih ideoloških platformi iz kojih su nastajali.

Prilikom formiranja određene organizacione forme, neophodno je sagledavanje specifičnosti projekata koji se realizuju, i odnosu na to izbarati odgovarajuće aktere koji će biti uključeni u pojedine aktivnosti. Sa stanovišta teorije, postoje dva osnovna pristupa koja se koriste za projektovanje organizacije za upravljanje projektom. U prvu celinu ubrajamo klasičan pristup koji podrazumeva i poznaje tri organizacione forme (funkcionalnu, projektnu i matičnu), dok je drugi kontingencijski (contingency approach) koji se više koristi u savremenoj praksi (Jovanović, 2015). U teoriji je dakle prihvaćeno tumačenje prema kome klasičan način organizovanja, funkcionalnog i hierarhijskog tipa, nije najbolje rešenje za proces upravljanja složenim projektima, pa se smatra da je u tom slučaju napogodnije rešenje formiranje posebne jedinice (tim) koja će imati zadatak da radi na realizaciji projekta, i tako postane odgovorna za njeno efikasno upravljanje.

Funkcionalna organizacija podrazumeva upotrebu postojeće funkcionalne organizacione strukture za upravljanje projektom. U ovakvoj strukturi, koordinaciju svih poslova koji se odnose na upravljanje projektom sprovodi projektni menadžer koji je odgovoran za efikasno upravljanje. Ovako postavljena organizaciona struktura je hierarhijski usmerena, sa linijskom podelom odgovornosti i ovlašćenja (Jovanović, Živković, 2008). U organizacionom smislu realizacija projekta i upravljanje se sprovodi tako što pojedinci iz funkcionalno postavljenih organizacionih jedinica obavljaju poslove shodno svojim specijalnostima, uz koordinaciju projektnog menadžera. Međutim, kako su članovi tima zapravo za svoj rad odgovorni nadležnom menadžeru matične organizacione jedinice mogućnosti stvarne koordinacije projektnog menadžera su oslabljene. Postavljanje prioriteta u pogledu izvršenja zadataka kao i preplitanje kompetencija između menadžera organizacionih jedinica i projektnog menadžera predstavlja ogroman izazov u sveukupnom delovanju funkcionalnih organizacija u upravljanju realizacijom projekta.

Projektna organizacija – sa ciljem efikasnijeg upravljanja projektom institucija nekada formira jedan ili više projektnih timova koji bi kao posebne organizacione jedinice bile zadužene za realizaciju određenih projekata. Na čelu projektnog tima nalazi se projektni menadžer koji je zadužen isključivo za upravljanje realizacije konkretnog projekta, te je odgovoran za njegovo efikasno sprovođenje, što u velikoj meri može uticati na uspešan završetak projekta. Jedna od osnovnih karakteristika ovakvih organizacionih modela projektnog upravljanja je što timovi mogu biti stalnog i privremenog karaktera. Suprotno od načina funkcionisanja privremenog tima koji prestaje da postoji završetkom projekta, često se u velikim organizacijama formiraju timovi stalnog karaktera koji su namenjeni složenim projektima koji se realizuju u kontinuitetu. Projektni tim stalnog karaktera najčešće ima svoje podorganizacione jedinice – sektore, službe, odeljenja koja su zadužena za realizaciju specijalizovanih vrsta poslova prilikom upravljanja projektom. I pored toga što u ovom tipu organizacije nema mešanja kompetencija između menadžera ni sukoba prioriteta prilikom izvršenja, slabost projektnih organizacija ogleda se u tom što se formiranje tima dupliraju organizacione jedinice (za svaki tim ponaosob) pa tako dolazi do slabijeg iskorišćenja postojećih organizacionih i kadrovskih resursa, kao i problem prilikom raspuštanja timova nakon završetka projekta.

Matrični tip organizacije predstavlja kombinaciju funkcionalne i projektne organizacije, pa se tako koriste postojeće funkcionalne jedinice, ali i formiraju projektni timovi u skladu sa potrebama realizacije manjih ili većih projektnih celina. U realizaciji projekata na taj način učestvuju paralelno organizacione jedinice iz stalnog sastava funkcionalne organizacione strukture i projektni timovi koji su formirani za svaki projekat posebno. U slučaju matričnih organizacija deluju i vertikalne (linijske) i horizontalne (funkcionalne) komunikacione veze.

Takođe, u zavisnosti od brojnih faktora moguće su i drugi organizacioni modeli koji uključuju mrežne, virtuelne, kombinovane organizacije, koje su takođe projektno orijentisane forme.

Podržavljeni Savez sokola Jugoslavije kao matrična organizaciona forma imao je svoju funkcionalnu celinu, dok je za potrebe pripreme velikih projekata angažovao projektne timove. S druge strane, Savezni odbor za proslavu 25. maja, iako deo šire političke slike, je pripadao redu organizacija sa projektom i više fleksibilnom strukturom koja u najvećoj meri zavisi od veličine i značaja planiranog projekta. U oba slučaja upravljanja kulturalnim izvedbama privremene organizacione strukture čine

rukovodioci projekata i programa, privremeni projektni timovi, programi i grupe projekata koji se realizuju (svesokolski sletovi, parade, štafete, priredbe i sl), a koji za svoj rad odgovaraju nosiocima javnih politika.

U analizu uključujemo struktuiranje projekata i projektnih ciklusa prema fazama koje je u studiji *Projektna organizacija u pozorištu* iznela Danka Mandžuka (Mandžuka, 2000). Analiza postupaka rapsoređenih po fazama kako ih navodi Mandžuka može se primeniti i na sagledavanje aktivnosti karakterističnih i za projektno planiranje sletova kao kulturnih izvedbi. Ovako postavljenu strukturu možemo primeniti na analizu pojedinačnih sletova (studije slučaja) koje su predmet analize.

FAZA	AKTIVNOSTI
Izrada predprojekta	<ul style="list-style-type: none"> •inicijativa u vidu ideja, izbor dela, ili definisanje predloga •načelno razmatranje i prihvatanje predloženog izbora (uključuje i politički aspekt) •kreiranje koncepta izrada studije projekta •razmatranje i (političko) prihvatanje studije projekta
Projektovanje sleta kao kulturalne izvedbe	<ul style="list-style-type: none"> •iznalaženje modela programske koncepcije kulturalne izvedbe •predlog podele uloga i zadataka •koncept i izrada idejnih i tehničkih elaborata •izrada programa aktivnosti i operativnog plana na realizaciji projekta •ekonomski, finansijski i knjigovodstveni aspekti organizacije rada na projektu
Realizacija projekta	<ul style="list-style-type: none"> •organizacija rada na realizaciji projekta •anagažovanje saradnika i učesnika •primena projektnih rešenja •uobličavanje sleta kao kulturalne izvedbe •finalizacija radova na projektovanju sleta

Tabela 1: Faze aktivnosti postupaka realizacije sleta kao kulturalne izvedbe

Prema prikazanoj tabeli, faze aktivnosti prilikom realizacije sleta kao kulturalne izvedbe jugoslovenstva u velikoj meri se poklapaju sa postupcima koje navodi

Mandžuka u svojoj studiji. Međutim, dve bitne karakteristike utiču na različito sagledavanje strukture projektnog planiranja sletske forme. Prva se odnosi na elemente kulturalne izvedbe kako ih tumači Fišer-Lihte gde umetnički aspekt nije dominantna vrednost kao kod "umetničkih izvedbi. U tom smislu se u procesu planiranja sleta u obzir uzima programsko-politički karakter izvedbe, a ne umetnički. Druga važna dimenzija u procesu realizacije odnosi se na politički karakter sleta kao kulturalne izvedbe, gde faktori u donošenju konačnih odluka uglavnom zavise od političkih okolnosti i javnih politika u datom društvenom trenutku.

a. Sletski odbor 1930. godine

Prema Statutu¹⁵³ podržavljenog Sokolskog saveza iz 1930. godine, njime je rukovodila Uprava, a stalni starešina je prema ovlašćenju i nalogu Kralja Aleksandra i Zakonu o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije bio naslednik prestola Petar. Ostali članovi uprave koje je imenovao i razrešavao Ministar prosvete i Ministar vojske i mornarice uz saglasnost predsednika Ministarskog saveta bili su: pet podstarešina¹⁵⁴, od kojih po redu imenovanja najstariji zatupa starešinu, načelnik, tri zamenika načelnika, tri zamenice načelnice, predsednik prosvetnog odbora, 15-20 članova uprave, 7-11 zamenika članova uprave, 5-7 revizora i njihovih zamenika koji sačinjavaju revizioni odbor. Uprava Saveza dalje iz svojih redova bira saveznog sekretara i njegovog zamenika, saveznog blagajnika, ekonomata, glavnog urednika i uređivački odbor.

Svojom matričnom organizacionom strukturom Sokolski savez Jugoslavije je prilikom osnivanja projektovan kao organizacija čija se struktura zasnivala na formiranju organizacionih jedinica za pojedine grupe istovetnih poslova – sektori, u kojima su angažovani pojedinci, specijalisti za određenu vrstu poslova. Među poslove uprave Saveza ubrajale su se između ostalog i sledeće obaveze: imenovanje i razrešenje župa, određuje broj župa, određuje veličinu redovnog prinosa koji župe plaćaju Savezu, te planira i organizuje svesokolske i savezne sletove. Sa hierarhijski orijentisanom

---

¹⁵³ Na osnovu člana 11 Zakona o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije, a u saglasnosti sa predsednikom Ministarskog saveta, propisan je Statut objavljen u izdanju SKJ «Sokolski glasnik» br.1, 1930 godine.

¹⁵⁴ Na osnovu Zakona o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije, za podstarešine su izabrani: Gangl Engelbert, oblasni školski inspektor u penziji iz Ljubljane; Paunković Đura, generalni direktor Rosija Fonsijer iz Beograda; Križa Lacka upravitelja gradskih stanb. kuća iz Zagreba; Mergentaler Pavla, advokata iz Osijeka.

strukturuom, linijskom podelom odgovornosti i ovlašćenja, gde su funkcionalne jedinice – sektori bili koordinisani od strane projektnog menadžera (u slučaju SSJ podstarešine Đure Paunkovića), on je podsećao na funkcionalni organizacioni model, međutim u cilju uklanjanja nedostataka isključivo funkcionalnog i projektnog modela vršena je upotreba postojećih funkcionalnih jedinica ali su takođe i formirani timovi za pojedine sektore u odnosu na potrebe samog projekta.

Podstarešina Đura Paunković, predsednik sletskog odbora¹⁵⁵

Prema teorijskom sagledavanju pojma funkcionalne organizacije moguće je uočiti njene dobre i loše strane – u dobre se ubrajaju one osobine koje organizaciji omogućavaju korišćenje najboljih specijalista za određene projektne zadatke, jačanje ekspertnosti i iskusstva za određene probleme na budućim projektnim zadacima (Jovanović, 2015). Sa druge strane slabosti funkcionalne organizacije u pogledu upravljanja projektom odnose se na to da sama organizacija pored projekta obavlja i druge aktivnosti, te nije usmerena samo na efikasnu realizaciju projekata.

Na taj način je na primeru upravljanja projektom Svesokolskog sleta iz 1930. godine moguće sagledati da su u njegovoj realizaciji učestvovali istovremeno specijalizovane organizacione jedinice, iz stalnog sastava funkcionalne organizacione strukture, ali i projektni timovi formirani za svaki projekat posebno. U skladu sa tim, organizacione jedinice funkcionalne strukture Saveza su obavljale delove poslova na projektu za koji su specijalizovane, dok su poslove koordinacije u realizaciji projekta, kao i poslove planiranja, praćenja i kontrole realizacije projekta obavljali posebno organizovani timovi.

---

¹⁵⁵ AJ, Fond – Dvor, Fototeka, Album 65, 5/1781-1799

U slučaju izvedbe Svesokolskog sleta iz 1930. godine formiran je Sletski odbor na čijem čelu je bio podstarešina Đura Paunković, koji je sa stanovišta projektno orijentisane organizacije vršio ulogu projektnog menadžera, te je rukovodio celokupnim pripremama izvedbe.

članovi Sletskog odbora 1930. Godine

Na prvoj sednici Sokola kraljevine Jugoslavije 26. januara 1930. godine, podstarešina Paunković predložio je sastav Sletskog odbora koji je podrazumevao sve članove starešinstava Saveza. Tako je nakon donetog zaključka o održavanju sletske izvedbe u Beogradu odlučeno da odgovornost o realizaciji preuzme beogradska sokolska župa, na čelu sa podstarešinom Đurom Paunkovićem. U promotivnom tekstu nedeljnika Radio Beograd opisuje se organizacioni aspekt odbora gde se navodi da je u realizaciju projekta uključeno preko 300 «lica, većinom Sokola» podeljenih u sekcije kojim rukovode «iskusnim sokolskim radnicima», a da se svih 12 sekcija deli na manje podsekcije u cilju što efikasnije izvršenja predviđenih aktivnosti. Zamisao sletskog odbora je bila da po „broju, disciplini sokolske svesti, izvedbom samih vežbi bude takva manifestacija koja prelazi sva očekivanja i stavlja na sebe pozornost čitavog kulturnog sveta“ (Sokolski glasnik, 1930). Zadatak odbora bio je da promoviše ideju sleta u svim mogućim pravcima putem domaće i inostrane štampe, radija, predavanja po školama i društvima:

«Za naš slet treba zainteresovati svakoga, treba o tome uvek govoriti i neprestano ponavljati, svima bez razlike, da li će dotični doći na slet ili ne. Naš veliki slet treba da u dušama proživi ceo naš narod, u tome leži njegov uspeh, da bude veličanstvena manifestacija naše narodne snage, koju će u dušama pratiti svi i koja će

biti radost celog našeg naroda, celog Jugoslovenstva». Svesokolski slet tako postaje instrument javnih politika, koji svojim projektno orijentisanim delovanjem utiče na lokalnu ali i međunarodnu zajednicu, te se sa stanovišta «meke moći» u svom autorskom tekstu podstarešina Paunković u «Sokolskom glasniku» opisuje da se sokoli iz Češke već uveliko spremaju za slet i da su «u svojim sokolanama obrazovali štedionice za slet u Jugoslaviji. Udesili su niz predavanja o srpsko-hrvatskom jeziku, dva puta nedeljno održavaju se predavanja o Jugoslaviji, sa projekcijama a osobito o Jadranu»¹⁵⁶Na istom tragu je i tekst tadašnjeg potpredsednika Beogradske opštine dr. Miloslava Stojadinovića koji opisuje nameru gradskih vlasti kada je u pitanju promovisanje ideje jugoslovenstva kod brojnih sokola iz inostranstva koji su tih dana boravili u gradu: «Beogradu su dragi gosti – sokoli bratskih slovenskih zemalja i on će biti srećan ako svi oni sa ovih zajedničkih manifestacija odnesu najlepše uspomene na Jugoslaviju i jugoslovenske sokole, sa kojim slivaju svoje iskrene osećaje u jedna kolektivni osećaj ljubavi i bratstva (Opštinske novine, 1930).

Način upravljanja sletom u periodu Kraljevine biće prikazan u poglavlju Studije slučaja: Svesokolski slet u Beogradu, gde je dubinski posmatran organizacioni karakter projektno orijentisane strukture sletskog odbora iz 1930. godine. Podržavljeni Savez je imao zadatak da u potpunosti usaglasí svoje delovanje sa politikama jugoslovenstva u period diktature, te je sve svoje kapacitete usmerio u pravcu ovih društveno političkih zadatosti. Podržavljenim Savezom je rukovodila njegova uprava koju su imenovali i razrešavali ministri iz Vlade, pa je organizacioni aspekt upravljanja strategijama inscenacije sleta bio delegiran na stručnjake i zadatih oblasti, ali je njihova programska politika bila rukovođena interesima ideološkog aparata. Sokolstvo u Srbiji je inicijalno nastalo kao organizacija privatne inicijative, zasnovano na slobodnoj volji članstva, međutim broj članova se nakon uvođenja diktature u velikoj meri uvećavao principom “dobrovoljne obaveznosti” što je imalo izvesnog uticaja na organizaciju rada u župama, ali ne i u samom ustrojstvu nosećeg dela organizacije (Dimić, 2006:434).

Organizaciona struktura Sokolskog saveza Jugoslavije zasnivala se na formiranju sektora u kojima su angažovani pojedinci, a često i eksperti u zavisnosti od vrste aktivnosti koja se sporvodi.

---

¹⁵⁶U samim sletskim danima 1930. godine u Beogradu učestvovalo je oko 12.000 sokola i sokolica iz Čehoslovačke, a 5000 njih je nakon sleta produžilo na letovanje na Jadranskom moru.

b. Savezni odbor za proslavu «Dana mladosti»

Tokom pedesetih godina krovna organizacija SSRNJ kao i njene članice (Narodna omladina Jugoslavije, Saveza sindikata, Saveza boraca, JNA, Saveza sportova, Streljačkog i Planinarskog saveza, Vazduhoplovnog saveza, Saveza za konjički sport, jugoslovenskog i republičkih saveza „Partizan“, Narodne tehnike itd) rukovodili su i sprovodili inicijative vezane za planiranje i organizovanja proslave 25. maja. Programi su realizovani tako što su formirani odbori u kojima su učestvovali predstavnici organizacija ideloškog aparata u opštini, srezu, republici, federaciji.

Krajem pedesetih godina rukovodstvo SSRNJ, uvidelo je potrebu da Socijalistički savez omladine Jugoslavije formira projektni tim koji će operativno sprovesti kulturalnu izvedbu “Dan mladosti”, te je osnovao projektno orijentisanu organizaciju pod nazivom Savezni odbor za proslavu ”Dana mladosti”. Novoformirani odbor je kao projektno orijentisana organizacija imao centralni zadatak sprovođenja svih aktivnosti koje su se odnosile na proslavu Dana mladosti, na federalnom, ali su njemu izveštaj podnosile iste organizacije na republičkom i opštinskom nivou delovanja¹⁵⁷. Od samog osnivanja Odbora, postojao je problem prema kome se “ostvarivanje stvarne povezanosti omladine i onoga što ona hoće i želi, sa onim što se isplanira” često ne podudara. O ovim i drugim problemima, kao i o ukupnom načinu organizovanja Saveznog odbora moguće je steći uvid kroz arhivske materijale koji kroz izveštaje i stenografske beleške opisuju način promišljanja proslave Dana mladosti, ali i aktere koji su učestvovali u njenoj realizaciji.¹⁵⁸

Kako po svojoj definiciji projektno orijentisane organizacije karakterišu, pre svega projekti i programi kroz čiju realizaciju ove organizacije obavljaju svoje funkcionisanje (Jovanović 2015), tako je i ova organizacija u svom sastavu imala sve potrebne funkcije i jedinice, odnosno neophodne specijaliste/eksperte za izvršenje predviđenih poslova na projektu¹⁵⁹. Prilikom sagledavanja strukture u obzir se uzimaju elementi koji mogu doprineti potpunom razumevanju potreba u kontekstu realizacije: menadžment sistem, raspoloživost resursa i organizaciona kultura. Dalje,

---

¹⁵⁷Prilog br 8 -, Dopis Centralnog komiteta SOJa opštinskim i sreskim komitetima Saveza omladine, AJ Fond 114, Org. Jedinica Proslave, podrupa «Proslave dana mladosti»

¹⁵⁸Prilog br 9 - Informacija o toku pripreme završne priredbe Dana mladosti u Beogradu AJ Fond 114, Org. Jedinica Proslave, podrupa «Proslave dana mladosti», godina 1963-1968

¹⁵⁹Prilog br. 10 - AJ Fond 114, Org. Jedinica Proslave, podrupa «Proslave dana mladosti» - Organizaciona tela završne priredbe na Stadionu Jugslovenske narodne Armije 1963. godine

posmatranje menadžment sistema određene organizacije uključuje analizu postojećih procedura i postupaka prilikom odlučivanja, dok prilikom analize resursa i njihove raspoloživosti u pogledu autonomije projekta na ostatak organizacije.

U projektno orijentisanim organizacijama nije moguće ustanoviti unificirana rešenja već se u odnosu na konkretne zadatke formiraju timovi zaduženi za njihovo sprovođenje. Prilikom kreiranja organizacione forme, potrebno je uključiti analizu veličine organizacije, broj i veličinu projekata koje je potrebno izvesti, kao i prava i obaveze rukovodilaca timova. Sa teorijskog stanovišta za sva organizaciona rešenja zajednička je privremena i trajna organizaciona struktura (Isto, 2008). Osnovna uloga organizacionih celina stalnih karaktera zasniva se na podršci profesionalizaciji u upravljanju projektima i programima, kao i odgovornost za sve ukupno poslovanje.

U skladu sa tim Savezni odbor za proslavu "Dan mladosti" pripadao je grupi projektnih timova stalnog karaktera, koji je za finalni rezultat odgovarao matičnoj organizaciji koja ga je osnovala SSOJ. Osnovani projektni tim stalnog karaktera predstavljao je zapravo stalnu organizacionu jedinicu u organizaciji (u ovom slučaju SSOJ) čiji je osnovni zadatak bio rad na realizaciji projekta, njegov izveštaj pripremao je Sekretar odbora¹⁶⁰, zadužen za angažovanje ostalih saradnika u timu. Ako uzmemo u obzir da u odnosu na karakteristike i obim zahvataa, različiti faktori mogu uticati na kreiranje projektnog organizovanja - strukutra postojeće organizacije, organizacioni faktori i projektni faktori (Mihić, 2008), onda analiza postojeće strukture Odbora doprinosi sagledavanju kapaciteta u kontekstu realizacije o projekta, kao i daljem razmatranju orijentacije organizacije u cilju realizacije projekta.

Kako ne postoji pisani trag (pravilnik ili statut) o načinu organizacije Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti, iz intervjua sa nekadašnjim sekretarom odbora Milanom Lazovićem saznajemo da su odbor činili različiti politički predstavnici zainteresovanih strana za realizaciju, među kojima su predsednici SSOJ svih republika i pokrajina, predstavnici Saveza komunista, državnih organa, vojske, raznih organizacija članica SRRNJ itd, koji su donosili programsko političke zaključke o proslavi, a njihove predloge koncepata i zaključke je usvajalo (ili osporavalo) Predsedništvo Savezne konferencije omladine, koje je biralo i sastav samog odbora.

---

¹⁶⁰U svrhu ovog rada obavljen je intervju sa Sekretarom odbora u periodu 1984-1988, Milanom Lazovićem, februar 2019.

U okviru projektnog tima Saveznog odbora za proslavu “Dana mladosti” formirana je podorganizaciona celina, operativno telo koje su činili svi predsednici i sekretari republičkih i pokrajinskih odbora za proslavu “Dana mladosti”, a na čijem čelu se nalazio Savezni sekretar odbora koga je kandidovala SSOJ. Poslednjih godina realizacije kulturalne izvedbe proslave “Dan mladosti” je funkciju sekretara obavljao Milan Lazović koji je do tada bio profesionalno angažovan u predsedništvu omladine (kao kadar iz Srbije), da bi na ovo mesto bio postavljen 1984. godine. Poslednjih godina izvedbe Dana mladosti, ovo operativno telo imalo je dodatno težak zadatak da pomiri sve potrebe u pogledu (nad)nacionalne reprezentacije i javnih politika na federalnom i republičkom nivou: “To je bilo već u predvečerje raspada Jugoslavije, i već su se mnoge stvari osećale, te 1987. godine je štafeta dovedena u pitanje i tada je realizovana poslednji put. Već sledeće godine kada je Vojvodina bila domaćin odakle je trebalo da pođe štafeta, njihovo omladinsko rukovodstvo je dalo predlog koncepta da nema štafete i onda je to usvojeno. Što se njih tiče štafeta je postala anahrona i da ceo koncept treba da se prilagodi novom vremenu gde je završna svečanost samo jedan njen deo.”¹⁶¹

U izveštajima sednica Saveznog odbora proslave “Dan mladosti” koji se čuvaju u Arhivu Jugoslavije nije moguće sagledati ideološku problematiku društvenog trenutka, međutim Lazović ovo pitanje komentariše uz napomene o programskoj orijentaciji izvedbe: “Ja sam došao 1984. godine i odmah sam se zalagao da se invoira koncepcija, pa smo uveli stranu muziku, koje do tada nije bilo, onda smo uveli rokere, (Film, Željko Bebek, Laboratorija Zvuka), Kornelije Kovač je pisao muziku za vojni segment, nastupao je Stefan Milenković. Damir Zlatan Frej koji je u to vreme bio poznati evropski koreograf je uneo dosta novina, kao i Ksenija Zečević kompozitorica koja je unela tog nekog novog duha u muzici. Što se tiče prepoznavanja onoga što sledi naši scenaristi (Radoman Kanjevac, Jugoslav Ćosić, Aleksandar Kothaj) su uveli aforizme, u trenutku kada su dezintegracioni procesi uveliko započeti, pa se tako i u atmosferi, u vazduhu osećalo šta sledi, a naša uloga je bila da stvorimo program koji će opominjati društvo da ne treba da dodje do toga do čega je na kraju došlo”¹⁶².

O dinamici odnosa među republičkim odborima poslednjih godina upravljanja sletom kao kulturalnom izvedbom, govore “nesaglasja oko slogana, oko teme, štafete, sinopsisa, prvo sa Slovencima, a posle i sa drugima.”¹⁶³ Međutim, uloga Saveznog

---

¹⁶¹ *Isto.*

¹⁶² *Isto.*

¹⁶³ Iz intervjua sa Nenadom Brkićem, februar 2019.

odbora bila je da, koliko je to moguće u nagriženim društvenim okolnostima, utiče na percepciju javnosti u pogledu reprezentacije javnih politika jugoslovenstva kako kroz samu proslavu tako i kroz medijski kontekst koji je pratio manifestaciju. Tako je u skladu sa potrebom da ukaže na nagriženost ideje jugoslovenstva, Savezni odbor za proslavu “Dana mladosti” 1987. godine realizovao centralnu manifestaciju pod nazivom “Upalite svetlo”, koja je u sebi sadržala pitanje održivosti te ideje. Prema izlaganjima reditelja inscenacije 1987. godine i reditelja televizijskog prenosa¹⁶⁴ politički aparat je u velikoj meri ugrožen interesima pojedinačnih republika, imao cilj da “pečatira” održivost ideje jugoslovenstva.

Kako je jedan od načina potvrde ovog nestabilnog koncepta bio održavanje same izvedbe, te sagovornici dalje navode da su neke republike (Srbija, BiH) prednjačile u toj nameri, dok su druge kao Slovenija iznosile stavove o nepotrebnosti kako samog događaja, tako i iznošenja poruke u celini. U ovoj konfuznoj konstalaciji je trebalo formulisati poruku koja će jugoslovenskoj zajednici komunicirati stanje aktuelnog trenutka, a koju će ona razumeti u okvirima dominantnog koda “bratstva i jedinstva”. Savezni odbor tada donosi odluku o programu koji nosi naslov “Upalite svetlo”, sa posebnim motom “ne granice razdvajanja, već granice spajanja”.¹⁶⁵

Reditelji, koji su bili i članovi autorskog tima u realizaciji strategija inscenacije saglasni su po pitanju zajedničkog imenitelja izazivanja “emotivnog značenja” koje je program u susretu sa publikom trebalo da proizvede. Njihov dalji zajednički stav je da je državni ideološki aparat isticao upravo taj emocionalno afektivni efekat programa kao potvrde o osećaju zajedništva. Na pitanje o tome da li je Savezni odbor bio pod pritiskom društva o neskladu društvenih ideoloških tumačenja reditelj programa kaže da je utisak javnosti nakon manifestacije značio potvrdu uspešnosti u nameri “veštačkog održavanja bratstva i jedinstva”. U specifičnom društvenom i političkom trenutku, efekti izvedbe bili su izloženi pritisku jer kako kaže Grozdanić: “Poruka koju smo slali je bila oštećena, sa šumom, jer to nije stav Slovenije, delimično Hrvatske, a gde Srbija

---

¹⁶⁴ U svrhu istraživanja obavljen je intervju sa rediteljem događaja Mihailom Vukobratovićem i rediteljem televizijskog prenosa Veselinom Grozdanićem. Mihailo Vukobratović je prema pisanju novinskog izdanja Mladost: “Prvi kome je poverena TV realizacija priredbe Dana mladosti, koji se drznuo da stadionska dešavanja prekine spotovima i tako uveo glas mladog komentatora, i učinio prenos donekle drugačijim” (Mladost, 1986).

¹⁶⁵ Na temu razumevanja značenja manifestacije i njenog naslova najviše se pisalo u omladinskim novinama, pa je moguće pronaći sledeća tumačenja: “Kada bi naziv zavisio od realnih okolnosti, a ne od ideoloških fikcija, priredba bi se zvala “Ugasili ste svetlo”. Te igre svetlosti i tame nisu igra reči, već realan odnos društva prema Danu mladosti” (Mladost, 1987).

pokušava da pokaže da je to tako, da ta ideja još uvek postoji. Sanjali smo otvorenih očiju, gledali smo, a nismo videli”.

O težini trenutka govori Hašim Režepi, predsednik Saveza omladine u svom pozdravnom govoru u okviru ceremonije:

“Sadašnjost jeste teška, probleme večeras nećemo nabrajati jer ih dobro poznajemo. Priđimo bliže jedan drugome, upoznajmo se bolje, imajmo više poverenja i međusobnog uvažavanja, ispoljimo više razumevanja za naše razlike i još više za jedinstvo. Nacionalna pripadnost, nije i ne sme biti smetnja za jačanje jugoslovenskog socijalističkog patriotizam” (Novosti, 1987).

Poslednjih godina izvođenja sleta, različitost u tumačenju aktuelnih društvenih pitanja u pogledu nacionalne pripadnosti i njihove zvanične reprezentacije rasla je velikom brzinom, pa je u medijskom tumačenju aktuelnih dešavanja moguće pronaći sasvim suprotstavljene stavove u pogledu stretgija inscenacije i njenog značenja:

“Scenario, o čijim je detaljima pisao NIN u nekoliko navrata, po mišljenju predstavnika slovenačke omladine Toneta Andrliča *puca od ideologije* i na primitivan način udara u emocije, ljubav prema domovini. Nudi se jedinstvo bez razlika, a to je smatra Andrlič tiranija! Po mišljenju Nijaza Skenderagića, neprihvatljiva je ocena da je scenario unitaristički: jugoslovenska dimenzija nije prenaplašena, pre će biti, rekao je on da nekima trnu zubi i hvata ih jeza čim se pomene reč jugoslovenstvo. Nekom očigledno odgovara incidentna situacija oko 25. maja i primedbe idu zapravo na to da se onemogućući i samo izvođenje završne svečanosti“ (NIN, 1987).

Iz analize rezimea višečasovne rasprave sednice Saveznog odbora za proslavu “Dana mladosti”, moguće je sagledati da je ovaj sastav razmatrao svaki detalj inscenacije, da bi se izbegle “drugačije asocijacije” ili “neprihvatljive konotacije” i izneo zaključak da “završnu priredbu treba osloboditi suvišne ideologizacije i politizacije i više insistirati na umetničkoj strani”. O nesporazumima, polemikama i potencijalnim osporavanjima inscenacijskog koncepta “Dana mladosti” moguće je saznati iz intervju sa Milanom Lazovićem (Isto.) koji je u kriznim, završnim godinama postojanja Jugoslavije bio odgovaran za njen sveukupni kapacitet

(programski, politički, finansijski itd): “Već treću godinu pokušavamo da Dan mladosti suštinski odslikava bit mlade generacije. Sa promenama smo počeli 1984. godine, posle javne rasprave koja je vođena na svim nivoima kada je usvojena dugoročna koncepcija obeležavanja Dana mladosti”, gde su najveći broj neslaganja iznosili predstavnici omladine iz Slovenije...“ Da se razumemo ne mogu se generacijski problem rešavati ovom priredbom..život je negde drugde. Suština je ipak u tome što je Dan mladosti postao poligon za prepucavanje, čiji je uzrok na drugoj strani” (Isto.).

Operativno telo Saveznog odbora je pored autora angažovalo i stalni projektno - organizacioni deo tima za upravljanje proslavom, koji je suprotno od načina funkcionisanja privremenog projektnog tima, odmah po zvršetku jednog nastavlja sa radom na novom projektu. Sagledavanjem organizacione strukture Saveznog odbora za proslavu “Dana mladosti” iz poslednje decenije postojanja uočljiva je uloga projekt menadžera koji se nalazio na čelu tima zaduženog za realizaciju a koga je angažovao sekretar Saveznog odbora za proslavu “Dana mladosti”. (Prilog br. 12 Beleške projektnog menadžera Nenada Brkića sa sastnaka Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti održanog 12. i 13. maja 1988. godine, privatna arhiva N. Brkić)

Kao projektni rukovodioci, projektni menadžeri imaju upravljačku ulogu koja je zasnovana na sadržaju i karakteristikama projekta, a među njihove osnovne karakteristike i odgovornosti ubrajaju se između ostalog: detaljno planiranje ključnih aktivnosti na projektu, priprema i pregled ugovora i projektnih predloga, usaglašavanje ciljeva i projektnih planova, efikasna kontrola rada projektnog osoblja i ostvarenih troškova, intezivna komunikacija sa naručiocima projekta, glavnim izvođačima i dobavljačima, kao i ostalim zainteresovanim stranama, definisanje radnih procedura, praćenje i kontrola rezultata projekta, odobravanje izmena na projektu i projektnih plaćanja, učestvovanje u procesu angažovanja, selekcije i treninga projektnog osoblja, nadgledanje procesa formiranja tima, upravljanje projektnim rizicima, definisanje i uspostavljanje ključnih indikatora uspeha, formiranje i održavanje baze podataka o završenim projektima i primena sistema naučenih lekcija (Mihić, 2008:64).

Prema opisu iz intervjua sa Nenadom Brkićem, projektnim menadžerom završne svečanosti “Dan mladosti”, na stadionu JNA u periodu od 1976. do 1988. godine, sve navedene karakteristike su u formalnom i neformalnom organizacionom procesu bile primenjivane u okviru realizacije izvedbe. Na osnovu prikupljenih potreba o obimu proslave, projektni menadžer je pripremao dokumentaciju za Sekretara i članove operativnog tela odbora. Među prvim sprovedenim postupcima je bilo

raspisivanje konkursa za temu, izgled štafete, zatim konkursa za scenario završne izvedbe, formiran je žiri sastavljen od eksperata koji je odlučivao o potencijalnim predlozima. Prema definisanim potrebama izvedbe, Savezni odbor je ispostavljao JNA listu neophodnih elemenata za realizaciju, a u odnosu na postojeće resurse, gde su se posebno izdvajali transport i smeštaj u kasaranama.

Nakon usvajanja scenarija od strane Konferencije SSOJ, sproveden je odabir kreativnog tima i umetničkih saradnika, pre svega reditelja, koreografa, scenografa, kompozitora, kostimografa. U pogledu učesnika svaka republika je predlagala grad iz koga će učestvovati omladinska ekipa za tu godinu (što znači osam gradova iz osam republika i pokrajina). Posebno je zanimljiv zajednički utisak Sekeratra odbora Lazovića i projektnog menadžera Brkića da su se čak i poslednje godine izvođenja sleta gradovi «borili» za priliku da baš njihovi omladinci učestvuju u proslavi. Ovako složena struktura podrževala je preciznu koordinaciju gradova učesnica, koja je bila u nadležnosti organizacionog tima koji je predvodio projektni menadžer. Grupe su prema uspostavljenom rasporedu uvežbavale zadatu koreografiju, da bi 10 -15 dana pred samo izvođenje svi dolazili na stadionske probe koje su bile realizovane na stadionu u Beogradu.

Svaka od ovih grupa dobijala je unapred komponovanu muziku¹⁶⁶, da bi koreografi pojedinačnih tačaka u gradovima postavljali osnovne korake, koji su se kasnije uvežbavani uglavnom po školama. Svaka stadionska izvedba imala je oko 6000 izvođača, pa je srazmerno ukupnom broju iz svake republike i pokrajine u Beograd dolazio određeni broj izvođača omladinaca. Projektni menadžer je u toku procesa definisanja radnih procedura pripremao planove o dolasku timova u Beograd, dve nedelje pred događaj: «Kada stignu, učesnici iz istih republika su bili u majicama u svojim bojama (žute, plave, crvene, zelene), i prvih dan dva ti vidiš samo grupe u majicama istih boja. Posle toga nastajalo je jedno opšte šarenilo, gde su sve svi ti omladinci mešali i družili i tako nekako u potpunosti predstavljali jugoslovensku ideju»¹⁶⁷. Po pristizanju u Beograd, učesnici iz pojedinih republika i pokrajina su spajali u skladu sa autorsko – operativnim planom tačke koje su vežbali u jedinstvenu

---

¹⁶⁶«Muzičke numere su uglavnom bile komponovane, sa ozbiljnom produkcijom, snimalo se u studijima, često i sa simfonjskim orkestrom..dok je za umnožavanje matrica bio zadužen Radio Beograd» (Brkić, 2019)

¹⁶⁷Iz intervjua sa Milanom Lazovićem, februar 2019.

celinu (najčešće je bilo u pitanju osam do deset tačaka), ponekad izvodeći probe i na nekoliko stadiona u isto vreme¹⁶⁸.

U pogledu tehničke realizacije sleta, stadion JNA je svake godine bio doradivan i prilagođavan u odnosu na potrebe, pa je prema programskoj koncepciji tehnički kapacitet izvedbe bio drugačiji u čemu je učestvovao veliki broj firmi podizvođača iz čitave zemlje koji su u tom trenutku posedovali najkvalitetniju opremu za tehničku realizaciju ovako zahtevne izvedbe¹⁶⁹¹⁷⁰. U pogledu analize instrumenata u sprovođenju izvedbe zanimljiv aspekt odnosi se na realizaciju kostima za tako veliki broj učesnika u kratkom vremenskom roku, pa su za te potrebe bile angažovane fabrike iz cele Jugoslavije koje su prema zadatim skicama obavljale proizvodnju. Projektni timovi su odmah nakon letnje pauze nastavljali sa radom i pripremom naredne izvedbe: “Kad se završe poslovi oko “Dana mladosti”, već krajem leta kreću pripreme za narednu godinu, to je jedan sveobuhvatni posao”(Brkić, 2019) koji je zahtevao punu pažnju i temeljno planiranje u odnosu na aktuelne potrebe javnih politika i trenutni društveni kontekst.

U procesu analize javnih politika, njihovih primena i načina upravljanja, važnu ulogu zauzima identifikovanje mehanizama delovanja između nosioca ovlašćenja sa političkim, pravnim i finansijskim autoritetom i svih drugih aktera u upravljanju poslovima. Na ovim relacijama je moguće posmatranje različitih dihotomija, ali i jedinstvenih poruka gde država kroz svoje instrumente javnog upravljanja uspostavlja određenu reprezentaciju nacionalnog identiteta, ili u zavisnosti od društvenog trenutka možda i nesvesno učestvuje u njegovom urušavanju pre svega svojim nečinjenjem (kao što je bio slučaj prilikom “Dana mladosti” kada je inscenacijska strategija organizatora gotovo u potpunosti izuzela refleksiju političkog trenutka.

---

¹⁶⁸Uvidom u snimak generalne probe izvedbe iz 1988. godine koja je izvedena 24. maja i koja pripada redu najsloženijih sletskih kulturalnih izvedbi, možemo sagledati motivacioni govor inspicijenta sa razglasa: «Dragi moji omladinci i omladinke, samo dve rečenice, najbolji ste, najbolji i najači. Ono što ste vi uradili za 9 dana, trebalo bi da traje mesecima, sa manje entuzijazma i sa manje želje. Želim Vam da sutra budete još bolji i još jači, još bolji a da to prekosutra prenesete u vaše živote. Hvala vam!»

¹⁶⁹Svetlosni aspekt izvedbe je imao posebnu složenost, a 1988. godine je prvi put u upotrebi bila samo scenska, a ne stadionska rasveta, koja je uvežena iz Velike Britanije.

Prilog br. 11 - Sistem energetskih razvoda za 25. maj, privatna arhiva N. Brkić

¹⁷⁰Sa stanovišta kompleksnosti projektonog zadatka, zanimljiv je podatak da je projektni menadžer Nenad Brkić jedne godine tokom realizacije generalne probe angažovao resurse JNA i helikopter kako bi osušio pokisli teren za potrebe nesmetanog izvođenja.

9. Studija slučaja 1: Svesokolski slet u Beogradu 1930. godine

„Događaj se očas rašču po varoši i to učini da se svet poče naglo upisivati u 'ču po va“ (B. Nušić, priča Spira Soko, *Ilustrovano vreme* 1930, br.18).

„Beograd je video događaj koji ne treba da sačuva ni knjiga, ni film, ni reč ni priča...njega čuva srce“ (*Vreme*, 1930).

Prvi svesokolski slet Sokola Kraljevine Jugoslavije održan je tokom juna meseca u Beogradu 1930. godine. Sletski dani kulminirali su priredbom na privremenom stadionu (sletištu) specijalno izgrađenom za ovu priliku. Od ceremonija dobrodošlice na železničkoj stanici, preko uličnih povorki, do stadionskih takmičenja u gimnastici, sletske svečanosti glorifikovale su ideju integralnog jugoslovenstva i koncept narodnog jedinstva.

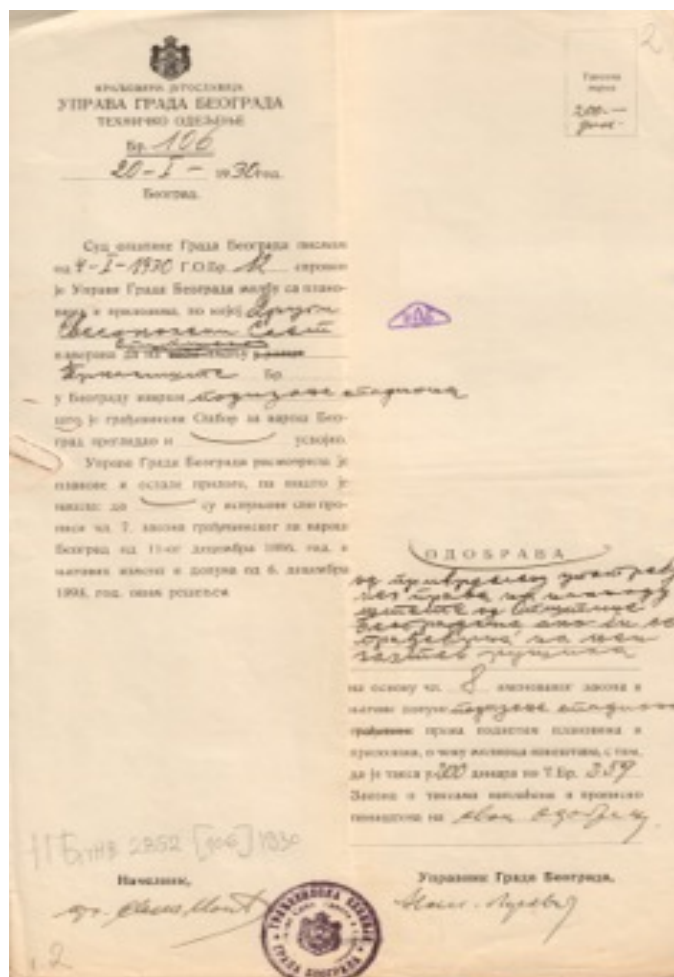
Godinu i po dana pre realizacije Svesokolskog sleta u Beogradu, predsednik sletskog odbora, podstarešina Đura Paunković, ističe dva početna problema u pripremi događaja: „poziciju budućeg sletišta, i finansijski aspekt“ (*Vreme*, 1929). Prema Memorandumu¹⁷¹ od 19. 3. 1929. koji je kralju uputilo vođstvo SKJ, navode se molba za odobrenje planirane pozicije budućeg sletišta „ravan Donjeg grada, za 5.000 vežbača i 100.000 gledalaca“, kao i molba za „širokom potporom državne uprave u tehničkim i finansijskim pripremama“. Ako se uzme u obzir da je članstvo za potrebe sleta prikupilo 800.000 dinara, a da je samo sletišta koštalo preko 8.000.000 dinara (*Vreme*, 1930), prepoznaje se jasna namera kralja Aleksandra da manifestacija bude uspešno izvedena. Uočivši potencijal događaja u potvrdi i učvršćivanju ideologije, kralj se zauzeo za elemente njegove realizacije te je lično učestvovao u odabiru lokacije za izgradnju stadiona. On odbacuje ideju o izgradnji sletišta na Banjičkom polju, a posebno izražava neslaganje s planom gradnje (predloženim u Memorandumu Sokola Kraljevine Jugoslavije) u Donjem gradu kod Dunava, s tvrđavom i Gornjim gradom, zbog neracionalnosti izgradnje nasipa i velikih troškova nivelacije terena¹⁷². Na taj način odabrana je paliluska četvrt, iza zgrade Tehničkog fakulteta:

---

¹⁷¹AJ, Fond 74, fascikla 418, org. jedinica 618

¹⁷²*Sokolski glasnik*, br. 4, str 3, 1930.

„Nalazi se na dobrom položaju, takoreći usred grada, jer od Terazija do sletišta ima deset minuta laganog hoda novom i širokom Ulicom kralja Aleksandra. Tom ulicom ide tramvajska pruga, koja se upravo kod sletišta odvaja levo u Grobljansku ulicu. Ova ograničuje južno pročelje sletišta. Pođemo li tom ulicom do prvog ugla i zaokrenemo li opet levo dolazimo u Ratarsku ulicu, koja predstavlja istočnu stranu sletišta.“¹⁷³. Plan privremenog sletišta izradio je Momir Korunović, u to vreme viši arhitekta Ministarstva građevine, koji je smatrao da „svaki narod ima nečega svoga obeležajnog, posebice naš. Tako naša država treba da ima i svoju sopstvenu, naročitu obeležajnost, u pogledu neimarstva, a prestonica na prvom mestu, i da daje duh i pravac u tom smislu“ (Korunović, 1930).

Dozvola Uprave grada za izgradnju sletišta, 20. januar 1930¹⁷⁴.

¹⁷³Isto.

¹⁷⁴Fotografija: Arhiv Srbije

Spoljni izgled sletišta, ugao sadašnje Ruzveltove i Ulice 27. marta¹⁷⁵

Prepoznatljiv stil gradnje arhitekta Korunovića¹⁷⁶

Korunović je u autorskom tekstu Opštinskih novina izneo razmatranje šta je sve potrebno da zadovolji značenje sletišta: «Svaki koji ulazi tu na sletišta neka zna da je duh naših dedova tu u njemu, - nad njim, i da mi sve ovo što činimo ne činimo da nas vide i ocene bilo stranci ili samo naši, ne, već mnogo veći i prisniji i svetiji gledaoci duhovi naših predaka» (Opštinske novine, 1930). Autor nacrtu sletišta, Korunović je tako u svojim javnim istupima često navodio potrebu za monumentalnim zadnjem koje će zadovoljiti sve potrebe i duhove jugoslovenstva. U skladu s viđenjem arhitekta, stadion je monumentalnih dimenzija, na površni od 12.560 m², za izgradnju je upotrebljeno 51.00 m³ drvene građe, što je u tom trenutku predstavljalo najveću drvenu konstrukciju u centralnoj Evropi.

¹⁷⁵Fotografija: Dokumentacioni centar Muzeja grada Beograda.

¹⁷⁶*Isto.*

Sletište s publikom, sletski dani¹⁷⁷

Mesta za stajanje za građanstvo¹⁷⁸

Stadion koji je mogao da primi oko 42.000 ljudi u publici (29.300 mesta za sedenje, 8.500 mesta za stajanje, 1.170 mesta za sedenje u ložama) i 3.500 vežbača u istom trenutku, gradilo je 450 radnika dva meseca i 7 dana, uveden je vodovod, električno osvetljenje, pošta za učesnike, soba sa telefonskim kabinama za novinare, iznad loža su podignute četiri kule s vatrogascima na neprestanoj straži, a glavne sletske dane je obezbeđivalo preko 500 redara. Izgrađen između tadašnjih ulica Kralja Aleksandra i Ratarske, stadion je građen po ugledu na slične građevine na Zapadu, sa izrazitim primesama nacionalnog stila (Gavrilović, 1930). Iz Ulice kralja Aleksandra postojao je poseban ulaz za kraljevsku porodicu, članove vlade i diplomatski kor, koji je vodio direktno do njihovih svečanih loža (Putnik, 2012).

---

¹⁷⁷*Isto.*

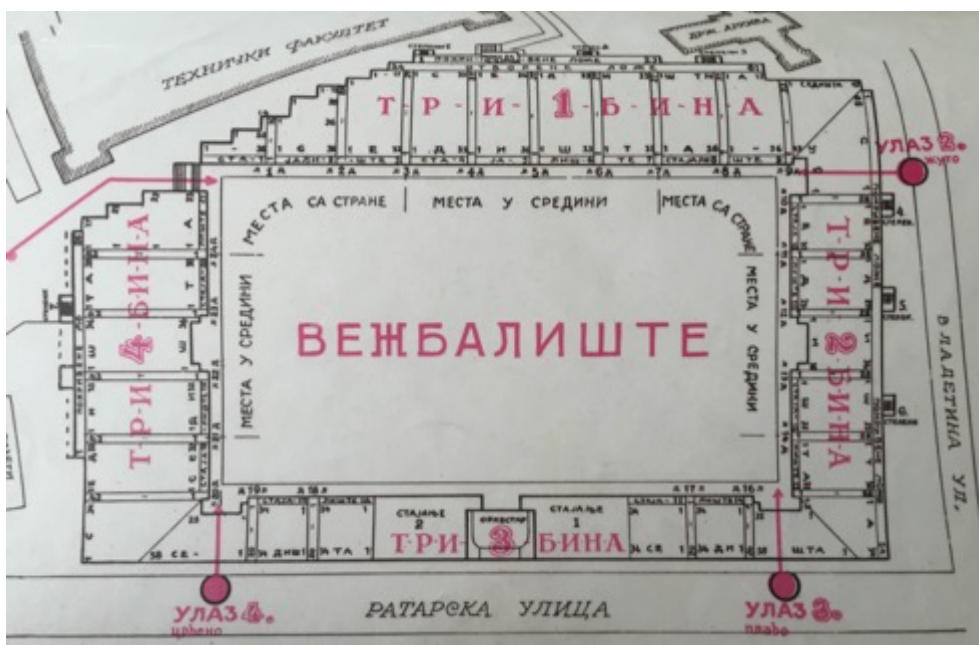
¹⁷⁸*Isto.*

Svečana loža kralja Aleksandra i kraljice Marije¹⁷⁹

Publika je mogla ući na četiri reprezentativne kapije, dekorisane u narodnom duhu, dok su učesnici u programu imali tri odvojena ulaza, koja su direktno vodila do njihovih svlačionica ispod tribina, a od njih na teren. U okviru gledališta projektovan je i Muzički paviljon za orkestar, kao i osmatračnica za načelnika, koji je dirigovao vežbama na sletu (Putnik, 2012). Orkestar i načelnik su tokom sleta bili ozvučeni i zvuk se prenosio na četiri zvučnika. Posle obavljenog vojnicima se o važnosti sleta obratio pukovnik Knežević, obrazlažući sokolsku ideju (Vreme, 1930).

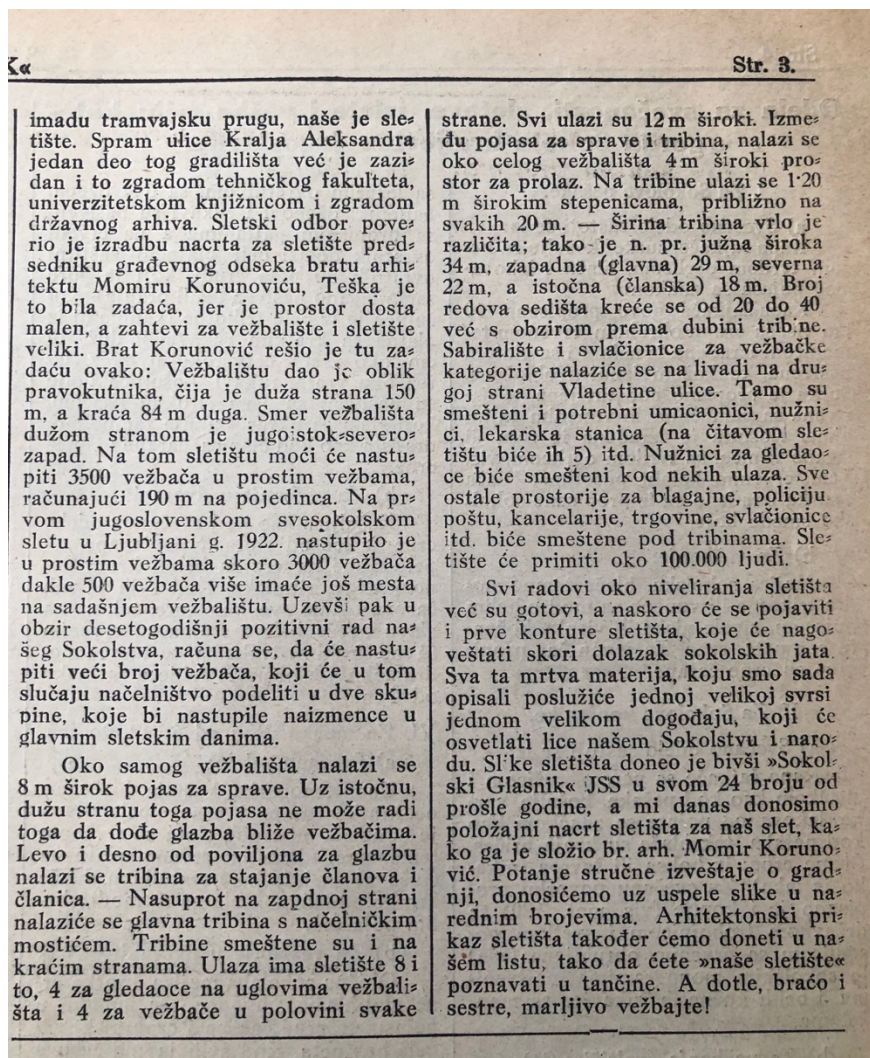

Plan sletišta¹⁸⁰

¹⁷⁹ Isto.

¹⁸⁰ Fotografija: Sokolski glasnik, 1930.

Ulice oko sletišta do tada su bile prekrivene kaldrmom i razrovane, da bi u okviru sletskih priprema bile pokrивene asfaltom i kockom, a pored stadiona je podignuta druga drvena zgrada u koju je bilo moguće smestiti 10.000 ljudi u saradnji s trgovcima i kafedžijama, kao i privremena bolnica sa 100 kreveta. O interesovanju za izgradnju sletišta govori podatak da je nedeljom i praznikom bilo dozvoljeno razgledanje stadiona po ceni od dva dinara (za sletski fond), a sletski odbor vodio je zainteresovane grupe kroz gradilište i odgovarao na pitanja.

Dnevna štampa izveštavala je o procesu izgradnje sletišta i radovima predvođenim arhitektom Korunovićem¹⁸¹

¹⁸¹ *Sokol* glasnik, br.4, 1930

S organizacionog stanovišta, najpre je formiran sletski odbor sastavljen od deset sekcija: građevinska, za doček i smeštaj, zdravstvena, prehrambena, novinarsko-propagandistička, zabavna, železnička, tehnička, finansijska i sekcija za red. Za predsednika sletskog odbora postavljen je podstarešina Đura Paunković koji je u jednom intrevjuu ukazao na važnost događaja u kontekstu koncepta narodnog jedinstva: „Sjajna smotra snage i svesti našeg naroda, slet će imati dubokog značaja i sa kulturno-moralnog i sa nacionalnog gledišta. On treba da pokaže da sokolstvo nije ni verska, ni plemenska organizacija, već organizacija koja okuplja ceo narod bez izuzetka“ (Vreme, 1930).

Građevinsku sekciju predvodio je arhitekta Momir Korunović, projektant sletišta koje je dva meseca i sedam dana gradilo 450 radnika. Nakon tehničkog prijema, izvedeno je probno opterećenje tribina, sa 6.000 vojnika iz tri puka koji su, dok je u muzičkom paviljonu svirao vojni orkestar, parcijalno testirali tribine. Sekciju za smeštaj i doček predvodio je pročelnik Kosta Sretenović, a njen zadatak bio je da obradi sve podatke o smeštaju na teritoriji Beograda i Zemuna, kao i da pregleda sve škole i kasarne. Sekcija, u čijem su radu veliku ulogu imale sokolice, prikupljala je podatke o raspoloživim sobama u hotelima, gostionicama ili kod privatnih lica, dok je uz pomoć različitih proglaša ili letaka bacanih iz aviona, podsećala Beograđane na značaj učešća zajednice u organizaciji događaja.

Zdravstvena sekcija bila je zadužena za zdravstvenu i higijensku službu u vreme trajanja sleta. Lekari pojedinačnih župa dežurali su sa svojim članovima, dok je pored sletišta podignuta ambulanta za zbrinjavanje povređenih. Organizovana je i sanitetska služba na železničkoj stanici, a svaki sokolski voz pratio je sokolski lekar s ručnom ambulantom. Sa stanovišta visoke svesti o značaju higijene, zanimljiv je podatak da je na svim usputnim stanicama ispitivana pijaća voda, dok je na većim stanicama bilo obezbeđeno mesto za pranje ruku i umivanje. Zbog velikih vrućina, sekcija je propisala mere za prodaju voća i kontrolisala sve stanične restorane. Ovaj kompleksan zadatak sekcija je obavljala uz pomoć ambulante s velikim brojem viđenih lekara iz civilnih i zdravstvenih institucija. Uz rad zdravstvene sekcije, podjednako je bila angažovana i prehrambena, na čijem je čelu bio pročelnik Radiša Nišavić. Njen zadatak bio je da prikuplja podatke koji mogu doprineti što boljoj organizaciji prehrane, posebno vežbajućeg članstva u blizini samog sletišta. Sekcija je bila u stalnom kontaktu sa Savezom gostioničara, dok je Udruženje mesara i kobasičara održalo veliku

konferenciju svojih članova u sali Zanatske komore, na temu „pažnje u poslu, jer su velike vrućine, meso se brzo kvari, kao i skromnosti cene“. Zanimljiv je podatak da su delegirani blokovi za konobare gostionicama i restoranima, koji su bili obavezni da u svaki račun uključe pedeset para za sletski odbor, dok bi se javno objavljivalo ko je odbijao da prihvati obavezu.

Na čelu novinarsko-propagandne sekcije bio je pročelnik slepi major Lujo Lovrić. Ova sekcija razvijala je strategiju oglašavanja u zemlji i inostranstvu i uspostavljala odnose s radio-stanicama i novinarima. Da bi se celom društvu pružila mogućnost da bude što bolje obavešteno o događaju, sekcija je s Direkcijom beogradske radio-stanice ugovorila prenos aktivnosti, pa su tako, u saradnji s firmama „Telefunken“ i „Filips“, u četrdeset raznih mesta širom države emitovane vesti sa sleta „preko radija na javnim mestima s jakim zvučnikom, a aparati behu postavljeni na trgovima, šetalištima i ostalim zgodnim mestima gde se najviše skuplja narod“ (*Sokolski glasnik*, 1930). Sekcija je raspisivala konkurse za sva kreativna rešenja i filmove, ali i angažovala dopisnike po župama. Župski dopisnici imali su zadatak da izveštavaju sletski odbor o pripremama i interesovanju za slet kako bi propagandna sekcija to mogla da koristi u cilju promocije događaja. Ova sekcija akreditovala je fotografe i novinare čije je sadržaje odobravalala pre emitovanja.

Program sa plakatom svesokolskog sleta 1930.¹⁸²

¹⁸² Arhiv grada Beograda, IAB-1119-K22 3.8.18.10.

Sletski odbor je pripremio i bogat prateći program zanimljiv sa pozicije današnjeg shvatanja kulturnog turizma, pa je za potrebe učesnika i turista proizvedeno 400.000 razglednica i markica, 22.000 velikih sletskih plakata autora Zvonimira Rakamarića, 100.000 sletskih značaka (koje su omogućavale razne povlastice), 30.000 značaka za sokolsku omladinu, 100 miliona komada cigareta „soko“ sa sokolskim amblemima, itd. Za sve vreme sletskih dana oko Savinačke crkve zabavna sekcija organizovala je program Sokolski zbor. Pored ovih dešavanja, sekcija je priredila i čitav niz programa u saradnji s nacionalnim kulturnim organizacijama (*Vreme*, 1930) među kojima su i Prvi sajam knjiga (koji su priredili udruženi beogradski knjižari i izdavači) i priredba velikog koncerta na samom sletištu, s preko četiristo izvođača. U krug sletskog programa spada i internacionalna radio-emisija Jugoslovenskog muzičkog programa izvođena iz Narodnog pozorišta, koja je trajala devedeset minuta, a za čiji prenos je u Beogradu i na teritoriji cele zemlje bilo postavljeno osamdeset gigantofona.

Savez je u novinskim izdanjima objavljivao proglose koji su ukazivali na to šta svaki pojedinačni sokol može da uradi za uspešnost događaja u smislu podele odgovornosti: „Da vežba, da štedi za put, da uvažava načela discipline, a funkcioneri i predstavnici Župe treba da posećuju društva, da ispunjavaju zadatke“ ili: „Obraćamo vam se s pozivom na sve vas koji stojite pod sokolskim zastavama, da pođete na put u glavni grad naše države, ali pre toga temeljito, i do dna procenite svaki samog sebe, kako ste se pripravili i šta ste odlučili, da takođe i pojedinac preuzme deo zajedničke odgovornosti za poptuni uspeh naše zajedničke stvari.“

O mobilizaciji celog društva u pripremi događaja govori i učešće pojedinaca i kompanija, pa je tako Bajloni ustupio prostor svog preduzeća za smeštaj gostiju, „Šipad“ je učestvovao u perardi šumskog drveta koje je donošeno iz Bosne, a firma J. Oražem iz Ribnice je opremila sletišta s neophodnim spravama za vežbanje. Iste godine, 24. maja dužnost je primio novi predsednik beogradske opštine, gradonačelnik Milan Nešić, koji je imao zadatak da sa svojim sektorima animira javnost, pa tako zajedno sa sletskim odborom izdaje proglas: „Neka se svaki Beograđanin smatra kao domaćin gostima, na svakome mestu ukazuje puno i srdačano gostoprimstvo. Beograđani se pozivaju da učine toplo i iskreno gostoljublje za vreme sokolskog sleta,

i tako ispune građansku dužnost prema časti prestonice“ (*Sokolski glasnik*, 1930). Zgrade u Beogradu, javne i privatne u centru i na periferiji, bile su okićene državnim zastavama, a radnje ukrašene raznim sokolskim amblemima, zastavama i slikama.

Tokom trajanja sletskih dana oko Savinačke crkve organizovan je Sokolski zbor, gde je bila podignuta pozornica za izvođenje koncerata i pozorišnih predstava, a gde je sletski odbor obezbedio nekoliko baraka koje su zainteresovani preduzetnici mogli da iznajme za uslužne delatnosti. Sletski odbor je pored ovih dešavanja priredio i čitav niz programa u saradnji s nacionalnim i kulturnim organizacijama (*Vreme*, 1930), među kojima su: izložbe u paviljonu Cvijete Zuzorić, koncert Beogradske filharmonije, trke Kola jahača, velika izložba narodnog veziva i tkanja u domu Kola srpskih sestara, izložba slika Borisa Litvinova, izložba istorijskih slika „Tragedija i slava Srbije i sveta“. Kao jedna od najvećih kulturnih atrakcija za vreme trajanja sleta bila je priredba velikog monster koncerta na samom sletištu. Vojni orkestar beogradskog garnizona bio je potpomognut s najboljim kapelnicima i vojnim muzičarima iz cele zemlje sa preko 400 učesnika, a dirigent je bio kapelnik Kraljeve garde pukovnik Pokorni. (*Politika*, 1930). U krug sletskog programa spada i internacionalna radio-emisija, jugoslovenskog muzičkog programa izvođena iz Narodnog pozorišta, koja je trajala 90 minuta, a za čiji prenos je u Beogradu i na teritoriji cele zemlje bilo postavljeno 80 gigantofona.

Ceo mesec jun bio je obuhvaćen svečanostima povodom sleta, pa je tako prva nedelja u mesecu bila posvećena srednjoškolskoj omladini, druga vojsci, treća mlađim naraštajima, i četvrta, kojoj su pripadali glavni sletski dani oko Vidovdana, odnosila se na sokolsko članstvo. Za ove dane je vozom ili brodom pristigao veliki broj sokola iz Lužice, Francuske, Rumunije, Rusije, Češke, Poljske, Amerike, a analiza filma „Svesokolski slet“ koji je beležio trenutke iskrcavanja gostiju u Beograd ukazuje na slavljeničku atmosferu koja je bila aktuelna svih dana trajanja manifestacije.

Povorka sokola iz Amerike na uglu današnje Vlajkovićeve i Svetogorske ulice¹⁸³

Prvog, glavnog sletskog dana, 27. juna, u 16 časova podignuta je na kraljevoj loži kraljevska zastava i orkestar je intonirao himnu za ulazak kralja i kraljice sa prestolonaslednikom Petrom, koji je kao starešina saveza bio u sokolskoj uniformi. Nakon stišavanja oduševljenih sokola, na ulazima za vežbače su odgurnute zavese i kolone sokola su sa četiri strane počele da izlaze na sletišta, spremne za početak nastupa koji su uz ovacije pratile prepune tribine ljudi. Na Vidovdan, sledećeg dana sokoli učesnici u programu bili su postrojani desno od Belog dvora pa sve do Saborne crkve, kada je na konju pored njih i oduševljenog naroda prošao kralj, koji se uputio na „svečani parastos kosovskim žrtvama i žrtvama oslobođenja“. Istog dana u 15 časova tribine su bile popunjene sa oko 50.000 posetilaca, a prema pisanju protokola Vlade plan aktivnosti je izgledao ovako: „Kralj dolazi na sletišta u 3.30, na ulazu ga dočekuju obe starešine sokola Gangl i Paunković, u tom trenutku stupanja na tribinu svira državna himna. Po završetku himne formirana je slika sokola na terenu, spremna za predaju zastave. Kralj drži govor, predaje zastavu Ganglu i počinje sveslovenska himna 'Hej Sloveni'. Nakon toga Gangl drži govor zahvalnosti, i nastavlja se sa sletskim programom“. Poslednjeg sletskog dana organizovana je dvočasovna povorka kroz redove 200.000 Beograđana, koja je krenula od Slavije sa 20.000 učesnika, a ispred zgrade nove Skupštine je izveden defile pred kraljevskom porodicom koja se nalazila u specijalno izgrađenom paviljonu. O događaju su izveštavali svi raspoloživi domaći

---

¹⁸³Dokumentacioni centar, Muzej grada Beograda.

mediji, kao i strana štampa iz Velika Britanije, Italije, Poljske, Češke, Rumunije, Nemačke.¹⁸⁴

„Svesokolski slet u Beogradu, pokazao je da jugoslovenstvo nije zakonom dekretirana ideja, već živa sila koja stvara jedinstvo volje našeg naroda, jedinstvo njegovog osećanja, a po tome i jedinstvo njegove snage. U tome je sa nacionalnog gledišta najveća snaga sleta“ (*Sokolski glasnik*, 1930).

„Nijedna proslava u Beogradu nije imala karakter tako veličanstvene i burne, a pored svega toga uzorne i srdačne svečanosti“ (*Ilustrovano vreme* 1930).

Novinski isečak iz češke štampe, 5. 7. 1930. godine¹⁸⁵

Domaća štampa je iznosila zaključke u pogledu uspešnosti izvedbe, koji su u potpunosti bili usklađeni sa aktuelnim politikama u pogledu narodnog jedinstva i sprovođenja integralnog jugoslovenstva: „Današnji Vidovdan nije samo Vidovdan lepih simbola iz naše herojske istorije, nije samo sintetični izbor iz naše narodne pesme, predanja i spomenika, on je danas i jedan nov, savremen datum na koji će ukazivati prstom u budućnosti. Reći će se: 'Toga Vidovdana manifestovali su sokoli slovenskih država jedinstvo svoje ideje i potvrdili jedan nezvaničan savez za večnost'“ (*Vreme*, 1930).

¹⁸⁴AJ, Fond 74, fascikla 418.

¹⁸⁵*Isto.*

10. Studija slučaja: Prvo izdanje Dana mladosti – 1957. godine

Tokom socijalističkog perioda, briga o mladima predstavljala je gotovo stalnu potrebu javnih politika, kako u pogledu kulturnog razvijanja i školovanja tako i u kontekstu fizičkog i telesnog zdravlja jugoslovenske omladine. Ova, kako je Veselinka Kastratović naziva, „plemenita“ zabrinutost je omogućavala uslove u kojima se veliki broj mladih (koji su izbegavali direktni politički angažman), mogao uključiti u organizacije koje su se bavile telesnim vežbama/fizičkom kulturom (Kastratović, 2011). Već u maju 1945. godine formiran je Fiskulturni savez Jugoslavije (FSJ), među čijim je osnovnim načelima bilo „masovno i svestrano razvijanje fizičke kulture i vaspitanje omladine; povezivanje fizičke kulture sa opštenarodnim zadacima radi čuvanja tekovina NOB-a, učešće u obnovi i izgradnji zemlje...“ (*Jugoslavenski pregled*, 1957:43), dok je početkom 1948. formiran Gimnastički savez Jugoslavije, koji je okupljao oko 60.000 vežbača od kojih je znatan broj poticao od predratnih sokola (Kastratović, 2011:149). U narednim godinama Gimnastički savez je napredovao, te je 1951. godine okupljao 462 gimnastička društva, sa preko 100.000 članova (*Jugoslovenski pregled*, 1957).

Kako bi uskladio svoje postulate sa aktuelnim politikama jugoslovenstva, Gimnastički savez Jugoslavije je 1951. promenio ime u „Partizan Jugoslavije – savez za telesno vežbanje“,¹⁸⁶ a nešto kasnije u „Savez za fizičko vaspitanje i rekreaciju – Partizan“¹⁸⁷. Na inicijativu Narodne omladine Jugoslavije, naredne godine organizovan je Prvi jugoslovenski kongres za fizičku kulturu, koji je obuhvatao sve važne teme kako sa stanovišta uslova u kojima se sport nalazi, tako i na temu masovne fiskulture i njenog značenja za jugoslovensku opštu kulturu. U okviru rezolucija i dokumenata kongresa, Izvršni odbor „Partizana Jugoslavije“ doneo je zaključke koji se, između ostalog, odnose i na mere za omasovljenje i propagandu fizičke kulture među mladima: „Kongres je pred društvene organizacije za fizičku kulturu postavio zadatak da daleko

---

¹⁸⁶ AJ Fond SSOJ, Sportsko društvo Partizan, fascikla 116

¹⁸⁷ „Na razvoj, učvršćenje i organizaciono uobličenje organizacije uticalo je niz spoljašnjih i unutrašnjih faktora. Već sama odluka prošle skupštine da organizacije uzmu ime Partizan, umnogome je doprinela boljem shvatanju i razumevanju organizacije. Imenom i svojom osnovnom postavkom ona je postala deo opšteg programa vaspitanja zdravog i moralnog socijalističkog čoveka. Jedan od važnih faktora je i ogromna pomoć narodne vlasti, društvenih organizacija, radnih kolektiva, zadruga ustanova...“ (AJ, Fond 114, fascikla 115).

veću pažnju posvete masovnijem okupljanju radničke omladine, kao i daljem širenju fizičke kulture na selu. U tom pravcu društvene organizacije za fizičku kulturu treba da rade na bitnom povećanju broja aktivnog članstva¹⁸⁸.

U cilju izgradnje javnih politika u pogledu promovisanja jugoslovenstva, javlja se Titova štafeta, koja stvarno poreklo pronalazi u sokolskoj tradiciji. Ideju da se štafetnim trčanjem iz ruke u ruku prenosi palica sa čestitkama za rođendan Josipu Brozu Titu dao je Josip Prohaska, profesor fiskulture u Kragujevcu, koji je pre rata bio član sokolskog društva.

U publikaciji objavljenoj povodom deset godina od nastanka Titove štafete, 1956. godine, moguće je saznati još (jednu verziju) „kako je počelo“ i koji događaji se smatraju „rađanjem Titove štafete“. Smatra se da je manifestacija nastala kada je Centralni odbor USAOJ¹⁸⁹ 10. aprila 1945. poslao dopis Ujedinjenom savezu antifašističke omladine Hrvatske u kome se govori o masovnoj omladinskoj štafeti.¹⁹⁰ U uvodu tog dopisa se kaže: „Uoči 53. rođendana druga Tita, naš Odjel za sport i fiskulturu organizirat će masovna omladinska štafetna trčanja širom Jugoslavije. Mladi trkači nosit će lepo izrađene palice i u njima pismenu čestitku o rođendanu našeg Maršala i ponijet će sa sobom u Beograd pozdrave naroda koji će ih putem dočekivati“.¹⁹¹ U katalogu Muzeja istorije Jugoslavije, Veselinka Kastratović opisuje značenje štafete, istorijski kontekst njenog nastajanja i vezu s jugoslovenskom simbolikom: «U srednjem veku štafeta (italijanski –staffetta, francuski – estafette) je predstavljala glasonošu. Štafetna palica je u sebi čuvala poruku dobrih želja i čestitki Josipu Brozu Titu za rođendan. Ona se trčanjem kilometrima prenosila iz ruke u ruku, sve do Beograda. Taj ritual je bio deo zaveta da će omladina izvršiti ono što se od nje očekuje (da bude vredna, poslušna i da će slediti Titov put)» (Kastratović, 2008:23).

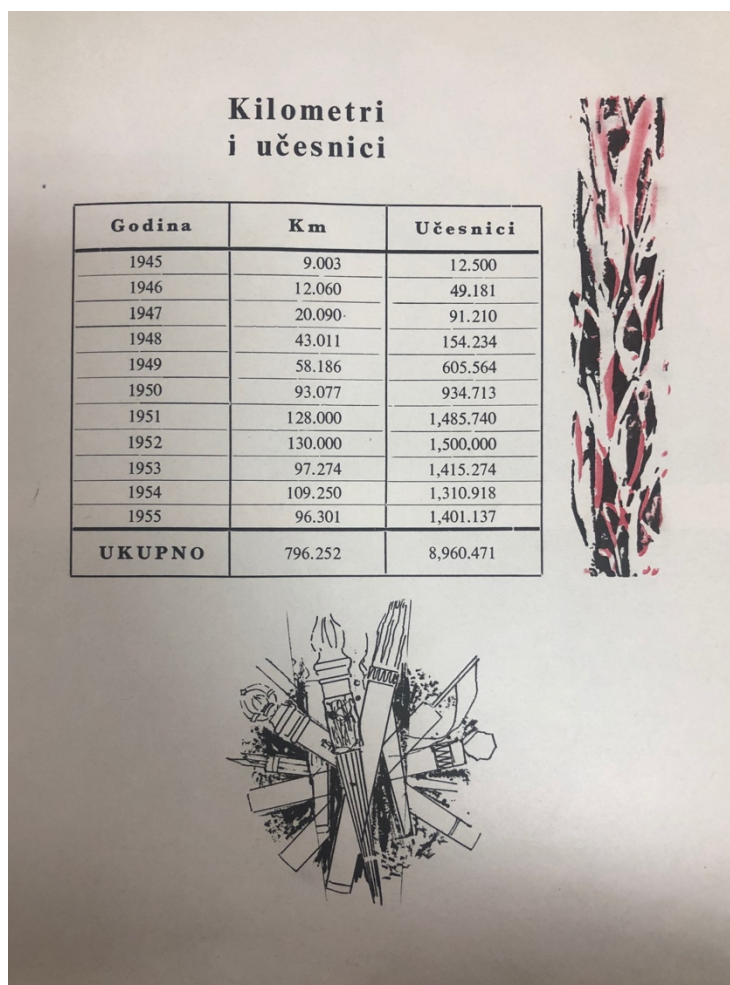
---

¹⁸⁸AJ, Fond 114, fascikla 115.

¹⁸⁹Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ) 1946. godine menja naziv u Narodna omladina, a posle ujedinjenja sa SKOJ-em 1948. godine, sve do 1963. nosi naziv Narodna omladina Jugoslavije.

¹⁹⁰Dopis se nalazi u arhivi *Partizan – Zagreb* i smatra se najvažnijim dokumentom koji govori o nastanku «Titove štafete».

¹⁹¹AJ, Fond 114, Org. jed. proslave, publikacija *Titova štafeta*, str. 13.

Prikaz broja učesnika i pređenih kilometara štafete u periodu 1945-1955¹⁹²

U organizaciji Titove štafete učestvovala su škole, radni kolektivi, mesne zajednice, gradovi, pa su se ove štafete slivale u mesne, mesne u sreske, sreske u republičke koje su obuhvatale i mnoge štafete društvenih i sportskih organizacija: Saveza boraca, Narodne tehnike, streljačke, planinarske, saveza za konjički sport, biciklističke, pionirske, vatrogasne, omladinske sa radnih akcija (Kastratović, 2008). Na ovaj način je promišljena i ostvarivana strategija angažovanja velikog broja omladinaca i omladinki koji nisu bili članovi KPJ ili SKOJ-a, kroz učešće u (političko-propagandnim) aktivnostima u okviru masovnih sportskih manifestacija.

Nosioce štafeta je širom zemlje pozdravljao veliki broj ljudi, a prvi i poslednji nosilac štafete birani su iz redova pionira i omladine. Vodilo se računa o tome da se biraju najbolji omladinci iz redova studenata, sportista, radnika različitih grana

¹⁹²AJ, Fond 114, Org. jed. proslave, Ilustracija iz publikacije «Deset godina Titove štafete»

privrede, zemljoradnika i predstavnika JNA. Za učešće u ovom prestižnom trenutku predaje štafete predsedniku Titu na stadionu JNA, pojedince/nosioce štafetne palice je preporučivao uspeh na nekom takmičenju, u školi ili na fakultetu, kao i društveno-politička angažovanost¹⁹³. Prvu štafetu predsednik Tito dočekaio je u Zagrebu, gde se u tom trenutku nalazio: „Poslednji trkači stigli su u Beograd na počasnu tribinu koja je bila smeštena na Slaviji. Svaki trkač je stajao ispred svoje nacionalne zastave, a između zastava koje su se vile na visokim jarbolima, bila je postavljena slika maršala Tita. Sa Slavije krenuli su trkači kroz grad, praćeni oduševljenim pozdravima građanstva. Pred Belim dvorom gde su stigli oko 18 h sačekao ih je generalni sekretar jugoslovenske vlade Mitar Bakić, a po želji maršala Tita, da mu trkači lično predaju palice oni su otputovali avionom u Zagreb“.¹⁹⁴

Narednih 10 godina u Beogradu je nosiocima štafeta organizovan doček na Terazijama ili Trgu Republike, sve do 1955. godine, kada je organizovana centralna svečanost na stadionu JNA. Sledeće godine, u okviru ove stadionske izvedbe, predsednik Tito je u pozdravnom govoru predložio da „iako se ovaj dan obilježava kao dan moga rođenja, ja mislim da bi mu trebalo dati drugačije ime: Dan naše mladosti, dan sporta, dan mlade generacije i njenog daljeg duhovnog i fizičkog razvitka...“¹⁹⁵ Tokom godina, iako nikada nije proglašen za državni praznik, 25. maj postaje datum u kalendaru događaja koji je obeležavan u čitavoj zemlji različitim tipovima kulturalnih izvedbi, „praznik koji se spontano i srdačno proslavlja i obeležava mnogobrojnim mitinzima, javnim vežbama, sportskim i kulturno-umetničkim priredbama, protkanim najiskrenijim i najtoplijim željama upućenim drugu Titu“.

Od 1956. godine, kako ne bi bila više vezana za ime predsednika Tita, Šafeta mladosti poprima karakter jedinstvene manifestacije u kojoj učestvuju omladina, sportisti, pripadnici Jugoslovenske narodne armije, a umesto šest palica iz različitih republika i palice koju je predavala JNA, Organizaciono-politički sekretarijat SSRNJ odlučuje da bude samo jedna, kojom bi se, neposrednom predajom, na stadionu izrazila čestitka omladine i naroda predsedniku Titu.¹⁹⁶

---

¹⁹³Savezni odbor za proslavu je donosio preporuku iz koje republike bi bilo poželjno da se odredi poslednji nosilac štafete, a vodilo se računa o tome da bude uvek iz druge republike, kao i da podjednako budu zastupljena oba pola kao i predstavnici svih naroda i nacionalnih manjina (AJ, Fond 114).

¹⁹⁴AJ, Fond 114, Org. jed. proslave, publikacija *Titova štafeta*, str. 15.

¹⁹⁵AJ, Arhiv Josipa Broza, KPR, V-7a, kutija 164.

¹⁹⁶Kako Šafeta mladosti nije predmet rada, njen organizacioni karakter neće biti analiziran u poglavlju.

„Dok je do sada svaka republika imala svoju štafetu, odsad će jedinstvena štafeta mladih Jugoslavije kretati svake godine iz drugog mesta širom Jugoslavije prema Beogradu noseći pozdrave i najbolje želje drugu Titu“.¹⁹⁷

Na inicijativu jugoslovenskog Saveza za telesno vaspitanje „Partizan“, krajem novembra 1956. održan je sastanak kome su prisustvovali predstavnici SSRNJ, Saveza sindikata, Saveza boraca, JNA, Saveza sportova, Streljačkog i Planinarskog saveza, Vazduhoplovnog saveza, Saveza za konjički sport, Saveza izvidnika, Biciklističkog saveza, jugoslovenskog i republičkih saveza „Partizan“, Narodne tehnike i Fudbalskog saveza. Tom prilikom predstavnici „Partizana“ su izneli brojne primere iz dotadašnjeg načina organizacije proslave koja je imala „karakter opštenarodne manifestacije ljubavi prema drugu Titu, bratstva i jedinstva naših naroda, i oduševljenja u socijalističkoj izgradnji zajednice“¹⁹⁸, te je donet zaključak o formiranju komisije koja bi trebalo da pripremi konkretne predloge o načinu proslave 25. maja. Među predlozima našla se lista mogućih učesnika u okviru centralne izvedbe na stadionu JNA: „Partizan Jugoslavije sa masovnim i akademskim tačkama, radničkim, srednjoškolskim i pionirskim igrama, raznim priredbama i akademijama; sportske organizacije sa takmičenjima u što većem broju disciplina; omladinska kulturno-umetnička društva sa dramskim sekcijama, horovima; igrama, recitacijama, delima mladih književnika itd; Narodna tehnika sa raznim takmičenjima i priredbama; JNA sa raznovrsnim nastupima i takmičenjima...“¹⁹⁹

U skladu s dogovorom postignutim na ovom sastanku, Organizaciono-politički sekretarijat Saveznog odbora SSRNJ, u februaru 1957. godine, diskutovao je na svom sastanku o budućem karakteru proslave 25. maja, te se, usvojivši razmatranja koja su izneli predstavnici CK Narodne omladine Jugoslavije i STV „Partizan“, složio sa sledećim:

„Da se dan 25. maj nazove *Dan mladosti*. Povodom toga dana da se u celoj zemlji organizuju proslave Dana mladosti, koje po sadržini treba da budu smotre aktivnosti i dostignuća mlade generacije na području fizičke kulture, kulture i umetnosti, kao i rada na tehničkom vaspitanju“²⁰⁰. „Kako se navodi u tom dokumentu“²⁰¹,

---

¹⁹⁷Iz govora Mike Špiljka, člana Izvršnog komiteta Centralnog komiteta Saveza komunista Hrvatske, na kulturalnoj izvedbi povodom polaska Štafete mladosti iz Kumrovcu 1957. godine (*Borba*, 1957).

¹⁹⁸AJ, Fond 142, fascikla 26.

¹⁹⁹*Isto*.

²⁰⁰*Isto*.

²⁰¹Prilog br. 13, AJ SSOJ, fond 114, org. jedinica Proslave, podgrupa praznika Proslave praznika 25. Maj, 1945-49, fascikla 62, Izveštaj sa sastanka Organizaciono političkog sekretarijata SSRNJ

u organizovanju i sprovođenju kulturalne izvedbe učestvovali bi svi građani, ali prvenstveno organizacije koje okupljaju omladinu. Prema ovom planu, sam događaj bi zbog raznovrsnosti programa trebalo da traje sedam dana, od 19. do 25. maja, za kada je predviđena centralna proslava čiji program bi „trebalo ispuniti Štafetom mladosti, partizanskim marševima, logorskim vatrama, takmičenjima, koncertima, festivalima, prosvetnim, sportskim priredbama, defileima, aeromitinzima, izložbama, sletovima, velikim omladinskim zabavnim priredbama itd“.²⁰²

Novi naziv manifestacije – Dan mladosti – služio je kao instrument Socijalističkog saveza u sprovođenju zamišljenih ciljeva i primeni aktuelnih javnih politika. Ovu pretpostavku je moguće sagledati na izvodu iz dopisa upućenog predsedniku Saveznog odbora za organizaciju proslave iz 1957. godine: „Iduće godine Dan mladosti će biti posvećen četrdesetogodišnjici SKJ i SKOJ-a. Već prema dosadašnjim očekivanjima i opštim programima društvenih organizacija proslava Dana mladosti treba da bude što potpuniji odraz društvenog razvitka i svestrana aktivnost mlade generacije uz svesrdnu saradnju svih društvenih faktora, organizacija i institucija“.²⁰³

U izlaganju o planiranom formatu buduće manifestacije Dan mladosti, Organizaciono-politički sekretarijat u nastavku iznosi koncept centralne proslave koja bi trebalo da bude održana na stadionu JNA i da uključuje veliku priredbu i doček Štafete mladosti. Priredba bi, prema ovom dokumentu „...trebalo da na stadionu po sadržini i izvođačima bude smotra naših najkvalitetnijih dostignuća. Mišljenja smo da bi to trebalo da bude kombinovani kulturno- sportski festival u kome bi uzele učešće organizacije fizičke kulture, omladinska kulturno- umetnička društva, organizacije Narodne tehnike i Jugoslovenske narodne armije. Na ovoj priredbi nastupili bi najbolji pojedinci i kolektivi“²⁰⁴. Za upravljanje izvedbom posebno je posebno je važan deo dokumenta koji se odnosi na pripremanje i organizovanje proslave, gde se navodi da je potrebno formiranje odbora za proslavu koje bi činili predstavnici zainteresovanih organizacija i pojedinci koji mogu doprineti njenom uspešnom organizovanju.“²⁰⁵

U smislu sistema organizacije, ako se izvedbom manifestacije „demonstrirala moć, onda se kroz njegovu organizaciju vlast učvršćivala“ pa je organizaciona

---

²⁰²AJ, fond 114, org. jedinica Proslave, podgrupa praznika Proslave praznika 25. Maj, 1945-49, fascikla 62

²⁰³AJ, Fond 142, Socijalistički savez radnog naroda Jugsolavije, fascikla 26, org. jedinica 81

²⁰⁴Isto.

²⁰⁵ Isto.

struktura kulturalne izvedbe – sleta, podrazumevala vertikalni tip delegiranja odgovornosti i to od državnog vrha i Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti, preko Centralnog komiteta Narodne omladine, republičkih i sreskih odbora, do koordinatora i učesnika u programu (Lukić Krstanović, 2010)²⁰⁶. Svaka od ovih celina je imala važnu ulogu u organizacionom lancu, bez obzira na to što su odluke donošene na najvišim nivoima vlasti. Svaki slet je imao određenu krovnu temu, političku poruku izraženu kroz naslov izvedbe.²⁰⁷ Kako navodi Miloslava Lukić Krstanović u studiji *Spektakli XX veka – muzika i moć*, svaka izvedba Dana mladosti je obuhvatala nekoliko hiljada učesnika podeljenih u gotovo šablonske programske okvire: obeležavanje komunističke i ratne prošlosti u kojoj su učestvovali pitomci vojske, telima ispisujući poruke, zatim veličanje vlasti i kulta predsednika i, kao treća, celina koja se odnosila na budućnost i u njoj su učestvovali pioniri. Pored centralnog tima, kako ga naziva Lukić Krstanović, koji su činili istaknuti autori (reditelji, scenaristi, scenografi, kompozitori) na saveznom nivou vlasti, svaka republika imala je svoje administrativne timove kojima je bila poverena realizacija izvedbe na stadionu, pa se tako u prvim godinama postojanja organizacija izvedaba Dana mladosti ispoljavala kroz hijerarhiju partijskog poretka od nižih funkcija ka višim (Lukić Krstanović, 2010).

Svi događaji koji su činili „Dan mladosti“, pa i centralna stadionska manifestacija, finansirani su iz državnog budžeta, raspoređenog po republičkim budžetskim podlinijama, a troškovi su, prema uvidu u dokumentaciju Saveznog odbora za organizaciju proslave Dana mladosti, obuhvatali sledeću grupu budžetskih elemenata: zakupnina, režija i oštećenja stadiona, štampanje ulaznica i programa, troškovi puta i boravka u Beogradu, troškovi dekoracije i ozvučenja, organizacioni troškovi u vezi s priredbom, troškovi za dolazak kulturnih, muzičkih i drugih grupa, skica kostima i scenografije itd. Prilikom antropološke analize organizacionog koda na relaciji politika–slet–muzika, Krstanović Lukić uočava piramidalnu strukturu:

---

²⁰⁶Prilog br. 14 - Dopis Republičkom odboru za proslavu Dan mladosti – Narodna omladina, Sreski komitet Senta ; Podaci o manifestacijama povodom “Dana mladosti” u 27 srezova u NR Srbiji; Dopis centralnom komitetu NOJ – od Centralnog komiteta Narodne omladine Hrvatske “Podaci o proslavi “Dana mladosti 1957. Godine”, AJ SSOJ, fond 114, org. jedinica Proslave, podgrupa praznika Proslave praznika 25. Maj, 1945-49, fascikla 62

²⁰⁷U dokumentu Organizaciono-političkog sekretarijata upućenom 1959. godine Odboru za proslavu Dana mladosti, navode se „orijentacione parole koje prema političkim potrebama mogu biti dopunjene, a koje bi paralelno trebalo objavljivati u štampi i putem medija: ‘Živela socijalistička Jugoslavija – bratska zajednica ravnopravnih naroda’; ‘Živelu bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije’; ‘Živeo drug Tito’; ‘Živela bratska zajednica slobodnih ljudi i ravnopravnih naroda’ itd. (AJ, Fond 142, fascikla 26, org. jedinica 81).

vlast–predsednik–partija
logistika–partijske podružnice
scena–omladina
publika

Tabela 2: Hijerarhijska lestvica sleta (Lukić-Krstanović, 2010:119)

U dokumentima Organizaciono-političkog sekretarijata na temu realizacije izvedbe navodi se potreba da se prilikom „organizovanja proslave pođe od toga da se tako organizuje kako bi se omogućila i osigurala najšira inicijativa organizacija koje učestvuju, te izvođenje programa bude bogato sadržinom i raznovrsnim oblicima“.²⁰⁸ U skladu sa tim stavom doneta je preporuka da svaka organizacija ili društvena institucija koja učestvuje u pripremi izvedbe realizuje predlog akcionog programa koji bi bio predstavljen na sastancima na saveznom nivou.

Na osnovu primera Glavnog odbora SSRN Hrvatske (dostupnog u Arhivu Jugoslavije), Organizaciono-političkog sekretarijata, Odbora za proslavu Dana mladosti 1957. može se sagledati struktura sastava Odbora, kao i unutrašnja organizacija rada. Među članovima republičkog odbora našli su se predstavnici raznih organizacija, komisija i saveza: predsednik CK Narodne omladine Jugoslavije, predsednik Saveza sportova HR, predsednik ideološke komisije Glavnog odbora SSRNJ, član izvršnog odbora „Partizana“, sekretar Prosvetnog sabora, sekretar glavnog odbora Narodne tehnike, sekretar Saveta saveza pionira, potpredsednik Saveza studenata, sekretar Streljačkog saveza, ukupno 21 član koji su svi nastanjeni u Zagrebu.

U pogledu unutrašnje organizacije Odbora, prema područjima delatnosti omladine i njenog učešća u društvenom i političkom životu, formirani su pododbori za konkretne aktivnosti: a) fiskulturne priredbe i manifestacije, b) kulturne i prosvetne priredbe i manifestacije, c) za delatnost na području Narodne tehnike, d) za štafetu, e) za proslavu u Zagrebu i Kumrovcu. Ovi pododbori imali su zadatak da zajedno sa

²⁰⁸AJ, Fond 142, SSRNJ, fascikla 26, org. 81

ostalim organizacijama planiraju program proslave (programe rada), kao i da prate realizaciju tih programa, da prema potrebi intervenišu. U dokumentu koji je potpisao Nikica Županović, sekretar ideološke komisije Glavnog odbora SSRNJ, ali i član Republičkog odbora HR, navodi se da je u smislu rada ovih pododbora „došlo dotle da su se svi pododbori sastavili i uspostavili kontakt sa zainteresovanim organizacijama i napravili orijentacione planove delatnosti“.²⁰⁹

U sklopu ovih aktivnosti je 5. maja 1957. godine iz Kumrovca svoj put započela Štafeta mladosti, dok su u organizaciji pododbora različita kulturno-umetnička društva iz Zagreba izvela program na tribini koja je podignuta ispred kuće u kojoj se rodio predsednik Tito, a prema pisanju organa SSRNJ lista *Borba* od tog datuma „na proslavi će učestvovati nekoliko desetina hiljada omladinaca iz Hrvatskog Zagorja, Zagreba i drugih krajeva koji će dolaziti specijalnim vozovima, autobusima i kamionima“.

Prva Štafeta mladosti, autori: Boško Karanović, Vladeta Petrić²¹⁰

Započevši svoj dugi put, glavna štafetna palica prešla je 3.500 km, a u okviru centralne proslave, pred oko 50.000 gledalaca na stadionu JNA, predsednik Centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije Mika Tripalo predao ju je predsedniku Titu, uz pozdravno pismo u kome mu povodom 65. rođendana narodi Jugoslavije izražavaju srdačne želje za dug i srećan život. Kiša i loše vremenske prilike pretili su da ugroze realizaciju krovne izvedbe i predaju štafetne palice, međutim, prema pisanju štampe (*Borba, Mladost, Politika*) stadion JNA bio je dupke ispunjen gledaocima pola sata pre zakazanog vremena za početak programa, u 16.30. Najpre su sportski teren popunjavale omladinke (srednjoškolke) koje su u masovnom sastavu sa više od 1.500 učesnica bile pripremljene za svoju tačku, kada je u centralnu ložu sa suprugom Jovankom ušetao predsednik Tito, koga su dočekali predstavnici Saveznog odbora za

²⁰⁹AJ, Fond 142, SSRNJ, Materijali Organizaciono-političkog sekretarijata SO SSRNJ, fascikla 26.

²¹⁰Muzej Jugoslavije, Zbirka poklona – štafete, in.br.M 2075, MC 75

proslavu Dana mladosti Milivoje Radovanović Farbin i Alija Vejzagić, što je istovremeno bio znak za početak programa. Od ulaska na stadion, preko pokretnog mosta, štafetu su atletskom stazom pronosili tada poznati sportisti, da bi štafeta palica, delo vajara Vladete Petrića, bila predata predsedniku NOJ-a Miki Tripalu. Dok se štafeta približavala centralnoj loži, nekoliko stotina omladinaca podiglo je na rukama drveni most koji je spojio sportski teren stadiona sa centralnom ložom. Koračanje Mike Tripala tim drvenim mostom, pratila je pesma „Druže Tito, mi ti se kunemo“, koju je sa tribina pevalo nekoliko hiljada gledalaca, koja se potom stišala da bi nosilac i primalac štafete održali svoje govore. Kada se aplauz stišao, otpočeo je drugi deo programa u kojem su 450 članova horova kulturno-umetničkih društava iz Beograda izveli u to vreme popularnu numeru Nikole Hercigonje „Svečana pesma“²¹¹ na tekst pesnikinje Mire Alečković. Na sastanku SSRNJ 1959. godine ova kompozicija je predložena za državnu himnu, ali nije izglasana jer se u njoj, prema tadašnjim spekulacijama, čak šest puta spominje ime Jugoslavija, što se nije dopadalo pojedinim republičkim partijskim predstavnicima:

„Mi digosmo glave pod nebom tamnim,
Smeli se probi glas,
Sad cilju velikom, delima slavnim,
Sloboda ponese nas.

Jugoslavijo, borba te rodila,
O Jugoslavijo, narod te slavio,
Ljubav te, zemljo naša, napojila,
Budi ponosna, Jugoslavijo.

O rasti nam, zemljo, snu slobodara,
Ime ti nosimo svud,
Ti bolji život nama si dala,
Bratstvu si utrla put.

Jugoslavijo, borba te rodila,

---

²¹¹O autoru Hercigonji videti više u tekstu Srđana Atanaskovskog „Nikola Hercigonja i proizvođenje Jugoslovenske nacionalne teritorije“.

O Jugoslavijo, narod te slavio,
Ljubav te, zemljo naša, napojila,
Budi ponosna, Jugoslavijo.“

Čim je hor završio svoju tačku, grupa od 1.500 omladinki izvela je ritmičke igre na muziku komponovanu po narodnim motivima. Učenice srednjih škola, obučene u belo i crno, izvodile su koreografisane „skladne figure“, da bi na kraju, sa raznobojnim maramicama iznad glava i u trku, napustile sportski teren, a odmah za njima su nastupili omladinci, pripadnici Saveza za telesno vaspitanje „Partizan“ i studenti DIF-a izvedeći vežbu sa lestvama. Izvedba pripadnika Jugoslovenskog ratnog vazduhoplovstva je izazvala možda i najveće oduševljenje, jer „...su samo upućeni očekivali figuru koju će na kraju izvesti. Oni su pre toga pobrali mnogo aplauza svojom skladnom igrom koja je bila do te mere precizna da se imao utisak kao da se na terenu nalazi jedan čovek. Pošto su u tri grupe izveli kozaračko kolo, ovi mladići su se brzo razmestili i postavili u takav poredak da su gledaoci od tela onih koji su bili obučeni u bele majice pročitali ime Tita, a u sredini, na centru terena videli grb Jugoslavije“ (*Borba*, 1987).

U nastavku su se smenjivale programske celine članova Vazduhoplovnog saveza, članica STV „Partizan“, da bi pitomci vojnih akademija izazvali najveće oduševljenje prilikom prikazivanja vežbi sa puškama. Centralna kulturalna izvedba u formi sleta završena je Danonovom kompozicijom „Uz maršala Tita“ u izvođenju hora kulturno-umetničkih društava Beograda. U intervjuu za *Mladost*, list Narodne omladine Jugoslavije, predsednik Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti Milivoje Radovanović Farbin, izneo je razmišljanja u vezi sa „širinom inicijative koju su ovom prilikom pokazale mnoge organizacije“ (*Mladost*, 1987).

Nakon manifestacije Dana mladosti, sa stanovišta medijske reprezentacije, za naš rad posebno su zanimljivi tekstovi koji ukazuju na značenje ove vrste kulturalnih izvedbi za širi jugoslovenski kontekst. Tako novine *Mladost*, u tekstu pod nazivom „Revija raznovrsnih aktivnosti i stvaralaštva“, navode da su „Narodna omladina Jugoslavije i ostale društvene organizacije imale posebnu priliku da daju nov podsticaj svom političko-društvenom radu sa omladinom i među omladinom. Političke manifestacije u okviru proslave imale su značajno mesto i to je dalo posebno mesto ovoj smotri“ (*Mladost*, 1987).

U narednim godinama kulturalna izvedba slet zadržava isti oblik, tematski karakter svakog pojedinačnog izvođenja, a scenario je istovremeno bio „poruka,

imperativ, stanje i vizija te je na taj način ispunjavao svoj osnovni zadatak da predstavlja društvo i da se njemu obraća“ (Lukić Krstanović, 2010).

11. Studija slučaja 3: Proslava Dana mladosti 1988. godine

„Nema sleta, al ima baleta“²¹²

„Ima nemalo ljudi u pojedinim republikama, pa čak i među nekim komunistima, koji teško izgovaraju reč Jugosloven, da ne bi valjda time povredili svoja nacionalna i druga prava. A u čemu je pojam jugoslovenstva, šta naime znači biti Jugosloven? Danas to znači biti građanin socijalističke Jugoslavije, međutim iako je to jasno, kod nas postoje i jalove diskusije, na primjer o tome da li muslimani treba da se opredele za neku nacionalnost. To je besmislica. Svako može da bude ono što oseća da jeste, i niko nema prava da mu natura neku nacionalnu pripadnost. Ako se on oseća građaninom Jugoslavije nacionalna pripadnost i državljanstvo ne protivuriče jedno drugome.“ (Titov govor na VII kongresu SOJ, 1966. godine)

Krajem sedamdesetih i početkom osamdesetih, posebno nakon Titove smrti i razvoja opšte društvene krize, počinju da se postavljaju pitanja šta su sada elementi za potvrdu društva, odnosno kog društva, te konačno koje nacije? Koja je to nova ideologija i šta je po njoj skup verovanja i vrednosti koje ujedinjuju, te koga ujedinjuju? Koja je to poruka koju je potrebno preneti i kome?

Kako bismo bolje razumeli procese nestajanja kako kulturalnih izvedbi jugoslovenstva tako i jugoslovenskog konstrukta, u ovom radu ćemo analizirati i elemente kulturalne izvedbe Dana mladosti iz 1987, koja je u programskom smislu sadržala i predaju poslednje štafete. Slet iz ove godine je po strukturi bio isti kao i prethodni: štafeta je putovala 66 dana kroz sve krajeve Jugoslavije i završila svoj put na Stadionu JNA, a nju je predsedniku omladine CK SKJ predala jedanaestogodišnja učenica iz Gnjlana Rejmonda Brošaj. Kao i do tada, u okviru kulturalnih izvedbi ovog tipa, svečanosti je prisustvovalo 50.000 gledalaca, a među njima i najviši funkcioneri

---

²¹²Ispis na naslovnoj stranici Organa Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije, 25. maj, 1988. str. 3

iz svih republika. U samom programu učestvovalo je 5.500 mladih, intonirana je himna „Hej Sloveni“, a program je bio podeljen na 4 višeslojna bloka. Sve je ukazivalo na redovnu organizaciju proslave. Ono što je ovu izvedbu razlikovalo od prethodnih jeste „ideja o onom šta je to društvo koje slet predstavlja“ (Politika, 1987) pa je usvajanjem koncepta za izvedbu 1987. godine Savezni odbor za proslvu Dana mladosti usvojio i Platformu za organizovanje završne svečanosti, koja je predstavljala uputstvo za članove kreativnog tima.²¹³

Prema izlaganjima reditelja inscenacije Mihajla Vukobratovića i reditelja televizijskog prenosa Veselina Grozdanića²¹⁴ državna struktura, pa tako i SSOJ, iako u velikoj meri nagrižena interesima pojedinačnih republika, imala je cilj da „pečatira“ održivost koncepta bratstva i jedinstva. Jedan od načina potvrde ovog, tada već nestabilnog, koncepta bilo je održavanje same manifestacije. Sagovornici dalje navode da su neke republike (Srbija, BiH) prednjačile u ovoj nameri, dok su druge, kao npr. Slovenija, iznosile stavove o nepotrebnosti kako samog događaja tako i iznošenja poruke u celini. U ovoj konfuznoj konstelaciji je trebalo kodirati poruku koja će zajednici prenositi stanje aktuelnog trenutka, a koju će ona dekodirati u okvirima dominantnog koda koncepta nadnacionalnog jugoslovenskog identiteta. Savezni odbor donosi odluku o programu koji nosi naslov „Upalite svetlo“, sa posebnim motom „Ne granice razdvajanja, već granice spajanja“.

Metodom posmatranja studije slučaja Dana mladosti 1988., došli smo do niza relevantnih podataka. Tako u analizi TV prenosa voditelji TV prenosa komentarišu prvu tačku pod nazivom „Kakvo kolo naokolo“ u kojoj vidimo koncentrične krugove kola svih nacionalnosti koja se u jednom trenutku razdvajaju:

„Kao što vidite, kolo je počelo složno, ali nešto počinje da se dešava, gde je sad ono složno kolo sa početka, zašto se kola jedno po jedno polako odvajaju, evo prvo se odvojila Srbija, pa Hrvatska, BiH, jedna po jedna republika i pokrajina se odvajaju, zašto igramo osam različitih kola, zašto igraju kola na svoje

---

²¹³AJ, 114/II, fascikla 407, Izveštaj o obeležavanju i proslavljanju Dana mladosti 1987.

²¹⁴U svrhu istraživanja obavljen je intervju sa rediteljem kulturalne izvedbe Mihailom Vukobratovićem i rediteljem televizijskog prenosa Veselinom Grozdanićem. Mihailo Vukobratović je prema pisanju novinskog izdanja *Mladost*: „Prvi kome je poverena TV realizacija priredbe Dana mladosti, koji se drznuo da stadionska dešavanja prekine spotovima i tako uveo glas mladog komentatora, i učinio prenos donekle drugačijim“ (*Mladost*, maj 1986).

nacionlane melodije a ne igraju zajedno, čini se da nismo sjedinjeni kako bi trebalo da budemo, ovo shvatamo kao upozorenje, doduše raspevano i razigrano, borimo se sa osam sistema, a takvu partituru je teško složno odsvirati, ovo kolo upozorava na trenutnu situaciju. Mladi veruju u bolje sutra, ali u ono sutra nad kojim bi sami imali kontrolu, pa na sredini terena vidimo kolo ponovo sjedinjeno, posle rasutih kola eto ponovo svih nas Jugoslovena zajedno.“ Nakon ovog izlaganja, programski se nastavlja numera grupe Džakarta pod nazivom „Bomba u grudima“, koja govori o „bombi“ kao srcu mlade generacije, „kojom će biti razneto sve što nas trenutno razdvaja“ (voditelj TV prenosa). Dok su se na semaforu ispisivali aforizmi poput „svaki nacionalizam jednako je opasan, čak i naš“, voditelji programa ukazuju na to da program u svojoj osnovi jeste umetnički, ali su mu poruke političke i uskoro najavljuju blok pod nazivom „Dosta mi je vrele klime“: „Na sve ovo nadovezuje se splet nekoliko savremenih pesama koje svi volimo, koje treba da nas podsete da živimo u istom dvorištu, koje će postati neprijatno malo ako ga isparcelišemo ogradama, tarabama, žicama i zaključanim kapijama.“

Ovoj značenjskoj analizi kulturalne izvedbe sleta iz 1987. treba dodati i događaj koji je predstavljao simboličku najavu traumatične konstelacije koja sledi – inicijalni plakat za proslavu Dana mladosti realizovao je dizajnerski studio Novi kolektivizam²¹⁵ iz Ljubljane, međutim ispostavilo se da je u pitanju replika nacističkog plakata „Treći rajh“ Riharda Klajna, dok je rešenje štafete na vrhu imalo osam crvenih kapljica, čije simbolično učitavanje ratnih događaja koji su usledili ne treba posebno objašnjavati. Iako su kasnije, pa čak i do današnjih dana, članovi Novog kolektivizma pojašnjavali svoju nameru, koja je zapravo govorila o neophodnosti buđenja tromog jugoslovenskog sistema, sam postupak je bio osuđivan, pa je među arhivskim materijalima SSOJ²¹⁶ moguće sagledati sadržaje brojnih primedbi i saopštenja omladinskih organizacija širom zemlje.

---

²¹⁵*Neue Slowenische Kunst*, odnosno njegov deo grupe zadužen za dizajn i vizuelnu propagandu je pobedio na konkursu za dizajn plakata za Dan mladosti. Novi kolektivizam pokušao je da izvede aktivistički postupak kroz dizajn plakata sa likom atletski građenog mladića, sa štapom s golubicom mira u rukama i zastavom SFRJ u drugom planu.

²¹⁶AJ, 114/II, SSRNJ, fascikla 407.

SAVEZ SOCIJALISTIČKE OMLADINE
V O J V O D I N E
OPŠTINSKA KONFERENCIJA
PREDSEDNIŠTVO
Broj: 01-33
Dana: 04.03.1987.godine
B E O Č I N

- KONFERENCIJI SSOJ
- POKRAJINSKOM ODBORU ZA OBELEŽAVANJE
DANA MLADOSTI

Na sednici Predsedništva OK SSOV Beočin održanoj 03.03. 1987. godine, razmatrana je informacija o događajima oko predloga plakata za Dan mladosti - rad autora iz Ljubljanskog studija za dizajn "Novi kolektivizam", i zauzeti su sledeći stavovi:

Plakat urađjen povodom Dana mladosti rad gore navedenih autora je suprotan našim opredeljenjima i našim osećanjima, te se ne može sakriti ni iza kakvih umetničkih pobuda i objašnjenja, on predstavlja po perfidnosti najgrublji atak na Štafetu i Dan mladosti kao najveći i najdraži praznik koji mladi povezuju sa imenom i delom druga Tita. Zbog toga ovu provokaciju smatramo napadom na osnovne vrednosti u našem društvu, pre svega na bratstvo i jedinstvo, pa se i izražava ogorčenje što se Dan mladosti koristi za takve napade.

Predsedništvo Opštinske konferencije SSOV Beočin smatra da je neophodno utvrditi konkretnu političku i drugu vrstu odgovornosti autora plakata i svih onih koji su trebali a nisu sprečili ovu podvalu, ali takodje smatramo da se ovo što se dogodilo ne sme poistovetiti s mišljenjem Slovenačke omladinske organizacije.

Neophodno je ustanoviti i javno reći imena odgovornih lica koja su morala voditi računa o izlasku plakata na svetlo dana. Smatramo da se odgovornost članova Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti ne može ničim opravdati, a isto tako i omladinskih funkcionera u RK SSO Slovenije i u njihovom Odboru za proslavu Dana mladosti kao neposrednom predlagачu plakata.

Drugarski pozdrav.

Predsedništvo OK SSOV
Beočin

Sva ta reaganja koja su pristizala iz različitih saveza i organizacija odnosila su se na odbranu principa koncepta bratstva i jedinstva, čiji su temelji već uveliko bili poljuljani. O tadašnjem i budućem značenju štafete i završne izvedbe već se uveliko govorilo, a u brojnim saopštenjima omladinskih organizacija je bilo uočljivo neslaganje sa aktivnostima koje su studenti sprovodili na Univerzitetu „Edvard Kardelj“ u Ljubljani, od manifestacije Štafeta apsurda do referenduma o celishodnosti održavanja „Štafete mladosti“ i završne izvedbe u Beogradu. Kao posledica svih navednih dilema i događaja, organizacije koje su učestvovalе u pripremi i organizaciji Dana mladosti bile su izložene pritisku koju vrstu promena će usvojiti i primeniti naredne godine.

Među materijalima sa 12. sednice Konferencije SSOJ, održane u januaru 1988, u tekstu Sekretarijata Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti se elaborira koncepcija buduće izvedbe, te se uvode potpuno nove ključne odrednice manifestacije: afirmisanje, kritika, predlaganje, promocija, racionalnost.²¹⁷ Predstavnicima Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti su u okviru Konferencije razmatrali koncept koji je iznelo Predsedništvo pokrajinske konferencije SSO Vojvodine kroz projekat multimedijalnog programa naslovljenog „Korak u 21. vek“. Kreativna platforma tima iz Vojvodine je podrazumevala multimedijalni karakter sa dominantno naučno-tehnološkim sadržajem, muzičkim festivalom popularne muzike i naučno političkim skupom Zajedništvo i promene, sa eksplikacijom koja odgovara na pitanja o kojoj zajednici je reč i koje su promene društvu potrebne. I pored toga što je iznet stav da Dan mladosti treba da bude „stalni odgovor generacije na duh vremena“, u konceptu je izostala jasna definicija onoga što bi centralna proslava Dana mladosti trebalo da bude, kao i da li je ona uopšte potrebna. U pomenutom tekstu koji govori o ovom sastanku u časopisu *Mladost* navodi se da je „očigledno da mladi i dalje žele svoj praznik“, ali da se na proteklom skupu „nije jasno kristalisalo hoće li se završna svečanost ipak održati na beogradskom stadionu, ili će ipak izostati“ (Mladost, 1988).

Nakon uvida u stenografsku belešku diskusije sa sednice Konferencije SSOJ od 26. januara 1988,²¹⁸ postaju jasniji razlozi o ukidanju elemenata proslave koji u najvećoj meri imaju veze sa prošlim, a ne sadašnjim društveno-političkim trenutkom. Nakon opširne diskusije usvaja se predlog koncepcije SSO Vojvodine o ukidanju Štafete mladosti, dok manifestacija Dan mladosti tada dobija novu društvenu

---

²¹⁷AJ, 114/II, fascikla 395.

²¹⁸*Isto.*

dimenziju, gde kulturalna izvedba slet postaje predstava o opšteljudskim vrednostima koje slave život, a ne državnu ideju, te je istom prilikom odlučeno da se izostave politički simboli.²¹⁹ O tome šta „taj praznik znači i šta čitava manifestacija treba da simbolizuje, predstavlja i izaziva kod mlade generacije“, odnosno u kojoj meri je odluka o ukidanju Štafete mladosti uticala na percepciju koncepta bratstva i jedinstva, kao i koju emotivnu posledicu ovakva odluka donosi, opširno su govorili razni delegati Konferencije koji se sa samom odlukom nisu slagali i koji su takvu odluku smeštali u kontekst političkog opredeljenja organizacije, a ne potrebe za prilagođavanjem savremenim tokovima, kako je često opisivano.²²⁰ Nakon glasanja delegata na sednici Konferencije²²¹ je zaključeno da je „Konferencija omladine Jugoslavije usvojila Konceptiju za obeležavanje Dana mladosti koja ne podrazumeva nošenje štafetne palice, te obavezuje Savezni odbor da pod hitno napravi razradu te koncepcije, posebno u delu koji se odnosi na završnu svečanost i da doradi deo koji se odnosi na Jugoslovenske susrete i sve ono što zahteva određene preciznosti, a bilo je već i zahteva kroz diskusiju da se to ovde i usvoji“. ²²² U tekstu povodom Dana mladosti, časopis *Mladost* navodi da se nakon višegodišnjih pokušaja konačno došlo do promena u pogledu strukture proslave, priznavši da „ukidanje ključnog simbola jedne ideje i koncepcije, ostavlja ogromnu (makar i pozitivnu) prazninu koju valja osmisлити. Palica je bila i geografski, etnološki i ideološki i mitološki, a samim tim i scenaristički model svečarskog ponašanja, te prestankom rada ovog znamenitog motora ne preostaje ništa drugo no da se uprazno rolamo po pisti, ako ne promenimo motor ili pilota” (*Mladost* 1988).

Na Konferenciji SSOJ, koja je održana u martu 1988. godine²²³ sekretar Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti, Milan Lazović izneo je planove i do tada realizovane aktivnosti u pogledu pripreme završne izvedbe. Do tada je Savezni odbor za proslavu Dana mladosti raspisao konkurs za scenario završne izvedbe, te je Lazović

---

²¹⁹ *Isto*.

²²⁰ S druge strane, za konkretno, trajno razrešenje dileme o opstanku Štafete mladosti otvoreno se zalagao šef radne grupe za pripremu Dana mladosti Zoran Anđelković, tokom devedesetih visoki funkcioner Socijalističkog saveza Jugoslavije (AJ, 114/II, fascikla 395).

²²¹ Konferenciju su činila 152 delegata, na ovoj sednici je prisustvovalo 107, a za koncepciju koja podrazumeva ukidanje Štafete mladosti glasala su 83 delegata.

²²² AJ, 114/II, fascikla 395, Izvod iz Zapisnika sa sednice, zaključak predsedavajućeg.

²²³ Prilog br. 15 – Bilten SSOJ – Dan mladosti, Konferencija za štampu. U biltenu se opisuju aktivnosti ali i dileme odbora u pogledu organizacije Dana mladosti. Takodje se navode i izjave aktera u realizaciji – Milan Lazović, Damir Zlatan Frey, Sonja Vukićević.

upoznao delegate sa podatkom da je na poziv stiglo 24 predloga, ali da stručni žiri²²⁴ kojem je predsedavao dramaturg Nenad Prokić, nijedan predložak nije prihvatio, jer nijedan „nije zadovoljio elementarne umetničke kriterijume“. Nakon ovog neuspeha, na predlog stručnog žirija, Savezni odbor je odlučio da raspiše interni, pozivni konkurs za autore budućeg scenarija, te da izvedba završne svečanosti ipak bude smeštena u stadionski (scenski) prostor. Za ovakvu odluku stručni žiri je navodio argumentaciju koja je kasnije citirana i u medijskoj reprezentaciji izvedbe: „1) zato što je ta vrsta prostora tradicionalno bila mesto gde su se slične proslave događale, od stare Grčke preko Rima itd, na anfitheatralnim prostorima takve vrste su se organizovale predstave; 2) zato što postoji tradicija, konkretno na stadionu JNA. 30 i nešto godina se tu organizuje završna svečanost; 3) zato što se u ovom trenutku ne može naći nekakav kultivisani prostor na kome bi se mogla organizovati jedna takva proslava“.²²⁵

U skladu sa ovim stavom, predsednik stručnog žirija Prokić za medije je izjavio da „...zapravo nije problem u stadionu. To je najpogodnije mesto za okupljanje velikog broja ljudi. Problem je u nekim prevaziđenim ideološkim simbolima na kojima se do sada insistiralo – revolucija, sistem, partija, umesto da to budu neke arhetipske vrednosti čoveka“ (*Mladost*, 1988). Sednica Predsedništva SSOJ na kojoj je konstatovano da programskog rešenja još uvek nema odvijala se u martu, te je u odnosu na vanredno kratak rok za pripremu izvede sekretar odbora Lazović dobio zadatak da u narednih 24 sata okupi kreativni tim koji će biti u mogućnosti da programski i umetnički koncipira kulturalnu izvedbu – slet na stadionu JNA. Iz stenogramske beleške u raspravi povodom programskog koncepta manifestacije, navodi se da je u konkursnom pozivu izostavljena uslovnost „socijalističko-patriotske svesti generacije, revolucije, jubileja“ već je navedeno da je to „muzičko-scensko delo modernog senzibiliteta“, te je osnovno uputstvo za kreativne realizatore buduće izvedbe zasnovano na jednostavnoj politički ne obojenoj premisi „jednosatni umetnički događaj, ljudski i topao, koji može da izazove kod čoveka neku emociju, bez isticanja nekih parola koje bismo ispisivali ljudskim telima, na semaforu, ili preko zvučnika... od nekog političko sletskog ka jednom više umetničkom događaju“.²²⁶ Predsedništvo je dalje na predlog sekretara odbora prihvatilo angažovanje sledećih članova autorskog

---

²²⁴ Stručni žiri činili su: Ljiljana Dulović, koreograf; Mihajlo Vukobratović, reditelj; Boško Bogetić, književnik; Nenad Prokić, pisac i dramaturg; Živorad Ajdačić, član Saveznog odbora; Jasna Ristanović, član Konferencije SSOJ.

²²⁵ AJ, 114/II, fascikla 407.

²²⁶ AJ, 114/II, fascikla 395.

tima: Damir Zlatar Frej, Krešimir Dolenčić, Paolo Mađeli, Vladimir Aleksić, koji je predložio koncept pod radnim naslovom „Hiljadu devet stotina osamdeset osma“.²²⁷

Naslov usvojenog koncepta jasan je pokazatelj potrebe ideološkog aparata da manifestaciju stavi u kontekst aktuelnog trenutka u kome se događaj dešava, a ne u prošlost. Ova činjenica govori i o poruci koja se u potpunosti razlikuje od svih proslava Dana mladosti do tada. Zajedničko sećanje i kolektivni duh socijalizma nisu osnovne jedinice izvedbe, već sasvim suprotno, moto proslave postaje „socijalizam po meri čoveka“. U svojoj eksplikaciji autori navode da koncept za koji su se opredlili svesno isključuje upotrebu datuma, parola, grbova i zastava, kao i eksplicitnih političkih poruka i konotacija.²²⁸ Na konferenciji za štampu izabrani autori su opisali izvedbu kao „najveću baletsku priredbu na svetu“, distancirajući se od formata sletske tradicije, te su najavili autohtoni umetnički čin koji po svojoj suštini nema nikakve veze sa datumom koji obeležava, obećavajući pritom „umetnički čin bez šifrovanih političkih poruka, 'ključeva' i opštepoznatih političkih simbola“ (Borba, 1988).

„Iako je pojedinačno pokazani trud bio primeren, kolektivni umor kao da je pobedio. Takav utisak stvara poslednja sednica Saveznog odbora za obeležavanje Dana mladosti. Na toj sednici nije bilo nikoga iz autorskog tima da objasni semantičko kodificiranje poruke, ali onima koji su glasali ZA je bilo jasno da je to što je buduća predstava maglovita, nerazumljiva i teška pouzdan znak da je ona ujedno i ono za čim se tragalo, a to je umetnički čin lišen političkih ispada.“ (Mladost, 1988)

Zbog samih sukoba oko ideološke potrebe (kao i potrebe u celini) unutar Saveza omladine, scenario je završen i usvojen 13. aprila. Član autorskog tima Paolo Mađeli je već tada bio cenjeni pozorišni reditelj, što takođe ukazuje na usmerenost Saveznog odbora na to da visoki politički čin zameni visokim umetničkim. Izvođači programa bili su: solisti Sonja Vukićević i Nenad Jeremić, učenici baletske škole „Lujó Davičó“, hor i orkestar umetničkog ansambla JNA, violinista Igor Savin i 4.000 omladinaca, kao i glumci Ivana Žigon i Dragan Petrović. Scenario je u pripreмноj fazi zadržavan u tajnosti, a sami autori su se žalili na negativnost ambijenta u kome čitav događaj nastaje.

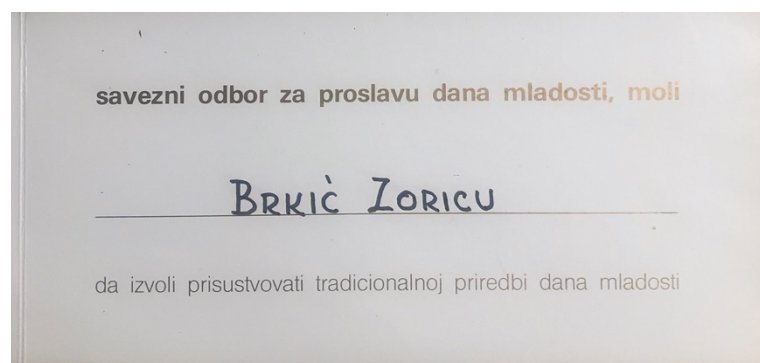
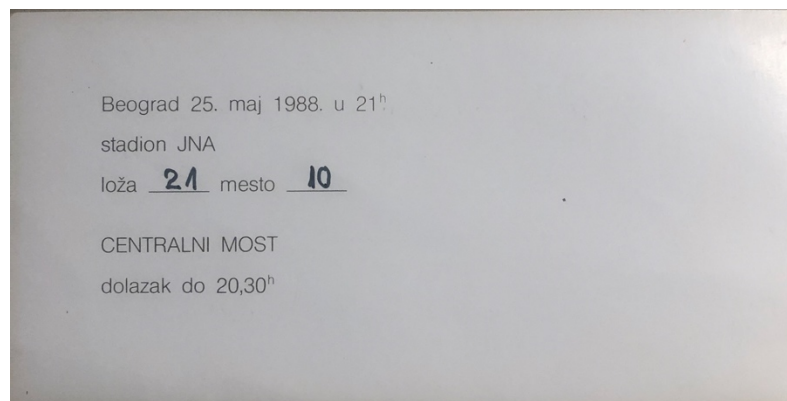
Dodatno o procesu «dizajniranja Dana mladosti» govore diskusije u medijima o konceptu vizuelnog identiteta plakata koji je ispisan kao grafit predstavljao srce i

---

²²⁷Prilog br. 16 Orginalni scenario i eksplikacija izvedbe, AJ, 114/II, fascikla 407.

²²⁸AJ, 114/II, fascikla 407.

zvezdu na sivoj podlozi. Jednoglasno bez rasprave usvojeno je rešenje koje je ponudila agencija Studio-marketing «Delo», a neka tumačenja, prema pisanju NIN-a bila su obazriva i podozriva: „Zašto su crvena petokraka i srce na sivometalizovanoj podlozi, da li to sivilo predstavlja našu stvarnost?“ (NIN, 1988).

Vizuelni identitet, pozivnica za centralnu izvedu proslave Dana mladosti 1988.

Zajedno sa programom izvedbe celokupni kreativni potencijal proslave trpeo je brojne prigovore, od toga da se stadionska izvedba optužuje za nejasne poruke, preterano apstraktan pristup, do činjenice da se u scenariju ne spominje ime

predsednika Tita. Na negativnu klimu dodatno je uticala vest da pripadnici JNA prvi put neće učestvovati u proslavi Dana mladosti, što je obrazlagano između ostalog i konceptom koji je izostavljao opšte jugoslovenske simbole, ali i neučestvovanjem omladinaca iz cele zemlje. Najavljujući događaj, presenterka u Dnevniku 2 Radio-televizije Jugoslavije iznosi čitav niz očigledno opštih društvenih dilema u vezi s opstajanjem manifestacije koju naziva „estetskom predstavom, a ne sletom“,²²⁹ dok glasilo SSRNJ najavni tekst dan pred izvedbu zaključuje dilemom: «I tako je od davne 1945. kad se u Kragujevcu začela ideja o štafeti, pa do ove 1988. proslava Dana mladosti prošla dugačak put – od sleta do baleta. A da li novo umetničko nadahnuće bez političkog kišobrana idejom i realizacijom potvrđuje slogan svečanosti 'Socijalizam po meri čoveka', ostaje da vidimo sutra na stadionu JNA» (Borba, 1988).

Program je podrazumevao gotovo isti broj izvođača kao i prethodnih godina (4.000), sa učesnicima iz Zagreba, Sarajeva, Skoplja, Pančeva i Beograda. Prvi put je izveden bez štafete, pripadnika JNA, pionira, kao i bez učesnika iz Slovenije, Crne Gore i s Kosova. Nastao u trenutku kada od nacionalnih i ideoloških vrednosti nije ostalo mnogo za čuvanje, program kulturalne izvedbe bio je posvećen očuvanju univerzalnih vrednosti, izmeštenih iz političke konotacije. U skladu s tim, brojni novinski napisi opisivali su političku neutralnost događaja: „Predstavom koja je zamišljena kao jedinstvena dramaturška celina autori su želeli da otvore polje estetskog užitka inspirisanog večnim vrednostima: vatrom, vodom, zemljom, vazduhom, ljubavlju i domom.“ (Politika, 1988)

Međutim, pred 40.000 gledalaca na stadionu i višemilionskim auditorijumom ispred malih ekrana,²³⁰ nije baš u potpunosti izbegnuta analiza političkog i društvenog trenutka – program je počeo u 21 čas, prologom koji su čitali glumci Ivana Žigon i Dragan Petrović: „Hronološki se nalazimo pred krajem veka i milenijuma, a ujedno i pred završetkom kulturnog i civilizacijskog ciklusa. Prošlost i bližu i dalju treba poštovati – živeti se mora sada... Tvrđimo da ne postoji nikakva privredna kriza. Postoji samo kriza duha. Zaključali smo se u svoje lokalne lavirinite i dva puta zaključavali vrata koja nas dele od sveta. Time smo društveni život učinili stalnom zaverom protiv istine. A istina, kao istina: ne znamo šta jeste, ali znamo šta nije. Krizu duha nećemo prevladati dok hrabro ne ustanovimo šta treba da prestanemo biti, da bismo postali ti

---

²²⁹RTJ Dnevnik 2, 25. maj 1988.

²³⁰Koncept i sinopsis TV programa omladinskog kanala za Dan mladosti 1988. Godine „TV po meri“ izradili su Aleksandar Kothaj i Gradimir Aleksić.

koji jesmo. Pre nego što otključamo zaključana vrata u našim prilikama prvo treba pronaći ključ i ključaonicu... To je pravi redosled stvari: onaj ko nije sretan u svojoj sredini ništa dobro za nju ne može učiniti... pred vama na terenu pojavie se oni koji više ne žele da slušaju loše vesti..." (Delovi prologa 1988). Balerina Sonja Vukićević posle prologa izvodi programsku celinu pod nazivom „Rađanje zemlje“. U sledećoj slici velika plava platnena površina polako prekriva učesnike preko čitavog terena, a oni je odozdo pomeraju simbolišući uzburkano more. Iz mora izrasta ostrvo na kome muškarac i žena igraju ljubavnu igru. Poseban utisak na publiku ostavila je scena „Vatra“ kada je 2.000 upaljenih baklji nošenih rukama mladića razbilo tamu nastalu gašenjem reflektora. Baklje se gase a učesnici mirno stoje čekajući oluju koja dolazi i pojačava se. Sonja Vukićević i Nenad Jeremić se preko crvene tkanine koja je prekrila stadion zatrčavaju jedno drugom u susret. Umetnički jedinstvena završna solo scena sa virtuoznom Sonjom Vukićević kao centralnom figurom traje uz muziku koju je komponovala Ksenija Zečević, sa motivima Ravelovog „Bolera“ 17 minuta, te predstavlja prelaz iz ideologije kolektivizma u individualizam. Uz kišnu zavesu, u koncentričnim krugovima joj prilaze svi učesnici u predstavi, ona postaje telo iz mase. Nakon završetka predstave, učesnici u programu spontano su izveli numeru „Druže Tito mi ti se kunemo“ što je poslednja, istina spontana simbolička korelacija sa prošlim vremenom. U intervjuima sa članovima produkcijskog tima²³¹ izloženo je mišljenje da ovaj događaj pripada redu najkomplikovanih do tada, ne samo zbog društvene klime u kojoj je nastao već i zbog umetničkih ambicija koje je imao.

Iz opisa programa može se zaključiti da nedostaje jasno formulisan politički kontekst u kome se sadržaj dešava, te da ima izraženu umetničku vrednost savremenog pozorišnog izraza, ali ne i političku ideološku poruku ideje u kontekstu jugoslovenstva. Ideja o ličnim slobodama je bila važna za taj trenutak, međutim u kratkom vremenu se otvorio prostor za nacionalizam koji je usledio, kada su lične slobode bile ponovo ugrožene. Umetnički domet kulturalne izvedbe „1988“ je u današnjim okolnostima uz pomoć državnog ideološkog aparata gotovo nezamisliv, baš kao i utisak slobode koji je on izazivao, međutim njegova funkcija u okviru proslave političkog karaktera ukazuje na radikalnu transformaciju kojoj je težila socijalistička „ideja jugoslovenstva“. Samu realizaciju izvedbe pratile su brojne kontroverze i javno

---

²³¹Milan Lazović, sekretar Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti, Nenad Brkić, glavni organizator manifestacije.

izražavane dileme, kritike i sudovi, ali i pored toga izvedba je, uprkos komplikovanim okolnostima u kojima je pripremana, uspešno realizovana: „Što se same izvedbe tiče, može se reći da je ona funkcionisala skoro besprekorno, precizno i pedantno da su realizovani uglavnom svi segmenti scenarija i Knjige izvođenja, te da je kao u retko kojoj dosadašnjoj priredbi dosledno realizovan autorski i scenaristički koncept.“ S druge strane ostaju očekivanja, kao i ocene o sadržini i karakteru kulturalne izvedbe, jer su svi oni pripadnici jugoslovenske „zamišljene zajednice“ koji su i dalje verovali u koncept bratstva i jedinstva i očekivali tipičnu, ili malo modifikovanu sletsku izvedbu ostali na neki način izneverni. Neka od tumačenja izneta su u izveštaju Saveznog odbora: „Mnogi su u svetlosnom akcentovanju pojedinih situacija i solista uz istovremeno zatamnjenje ostalog prostora videli navalu mračnih sila, mrak i besperspektivnost Jugoslavije, neki su videli mistiku, neki u brezama i ženskim maramama vraćanje korenima pravoslavlja i panslavizma, radikalna raskid s političkom kulturom jugoslovenskog socijalističkog društva i vraćanje tradicionalnim kulturama i kulturnim obrascima. Bilo je onih koji su u muzici prepoznali crkvenu liturgijsku muziku i iz toga izvlačili zaključke da je predstava opelo Jugoslaviji.“²³²

Dok su u Beogradu tekle pripreme sa 4.000 omladinaca za završnu izvedbu na stadionu JNA, u 300 jugoslovenskih gradova paralelno se odvijala masovna mladalačka manifestacija – Yu susreti mladih, koji su započeti još početkom maja Omladinskim formumom u Novom Sadu, sa izraženim jugoslovenskim karakterom. Prema inicijalnom predlogu SSO Vojvodine, pored ove manifestacije koja je uključivala veliki broj mladih širom zemlje, Savezni odbor je pokrenuo i celodnevni program na Drugom kanalu pod sloganom „TV po meri“, u čijem programu su učestvovali svi jugoslovenski televizijski centri s priložima i posebnim emisijama „koje su davale vernu sliku sadašnjeg jugoslovenskog socio-kulturnog trenutka“. I pored ovako kompleksnog programa, diskusiju u javnosti potkrepljivale su „priče“ o tome koliko je proslava realizovana u vreme duboke ekonomske krize, zapravo koštala: „Predračun finansijske konstrukcije, od 250 miliona u ovo vreme krize učinio se nekim omladincima neprihvatljivo visok. Da li nam je u ovom trenutku kada je među milion i dvesta hiljada nezaposlenih dve trećine mladih, ovako skupa manifestacija potrebna, da li bi se za tih pedeset i kusur starih milijardi mogle otvoriti omladinske fabrike ili

---

²³²AJ, 114/II, SSRNJ, fascikla 407.

zadruga, pa tako uveliko simbolično, ali i vrlo svečano i dosita radno, proslaviti Dan mladosti?²³³

Nagriženi nadnacionalni jugoslovenski koncept, krajem osamdesetih više nije imao jasnu zamisao koju teritoriju obuhvata, koje su osnovne političke ideje partije i u kom formatu „zamišljena zajednica“ dalje treba da postoji, tako da ni performativni oblik njegovih ideja nije imao sa čim da se usklađuje. Pojam opstanka više nije bio tema, te je proslava Dana mladosti ukinuta 1989. godine. Iste godine počinje i postepeni raspad federalnih ustanova, a prva kojoj se to dogodilo je Socijalistički savez omladine Jugoslavije. U trenutku umiruće ideologije, a iz straha rukovodstva od preuzimanja istorijske odgovornosti za ukidanje političke tradicije kulturalna izvedba, tj. slet, „umirala je na rate“. Ako su na sletu izvedenom 1987. voditelji TV prenosa ukazivali na opasnosti nacionalističkih ideja, onda se ove 1988. ukazivalo na smenu ideologije koja sledi, kao i na sumornost trenutka u kome se država nalazila.

Sa stanovišta javnih politika i njenih instrumenata, dezorijentisanost državnog aparata uticala je i na njegov ideološki karakter. Kulturalne izvedbe jugoslovenstva sa kraja osamdesetih više nisu mogle da utiču na sliku «zamišljene zajednice», da bi vladajuće grupe sa poslednjim sletskim izdanjem 1988. godine u potpunosti od tog pokušaja i odustale, pa se tako na programu izvedbe na stadionu tekst završava budućim usmrenjem izvedbe od političkog ka pozorišnom: «Nadamo se da će sledećih godina ovim povodom doći Pina Bauš, Bob Vilson, Bežar, Šparemblek, Roan Peti, ili neki drugi istinski umetnici i napraviti nešto sasvim drugačije otvarajući jedno te isto polje čistog estetskog užitka».

Uvidom u dokumentaciju iz februara 1989. godine moguće je sagledati stav Predsedništva konferencije Saveza Socijalističke omladine Jugoslavije, na temu koncepta obeležavanja Dana mladosti, sa posebnim fokusom na analizu potrebe za sletskom formom u budućnosti²³⁴:

„Većina novostvorenih masovnih rituala, pa među njima i slet, kojim se godinama završavala proslava Dana mladosti, nastali su iz potrebe nove vlasti da se premosti razdaljina između realnih mogućnosti siromašnog društva i

---

²³³Pitanje je postavio Igor Leuš, član odbora iz Slovenije, koji je zbog koncepcijskih i finansijskih razloga bio protiv održavanja manifestacije, što je rezultiralo neučestvovanjem Slovenije u okviru izvedbe.

²³⁴AJ, SSOJ, Savezni odbor za proslavu «Dana mladosti», Materijali sa proslava 1987-98 – Predlog koncepcije za obeležavanje Dana mladosti i prilog tom predlogu u 1989. godini

visoko postavljenih ciljeva revolucionarne ideologije. Slet je zasigurno jedan od najupečatljivijih rituala koji se odigravao kod nas, od rata naovamo.

Imao je svoju sliku i svoju snagu koju ne mogu osporiti neke teze što se danas čuju: o umjetnom jedinstvu, o utapanju jedinke u masu, o opasnom kultu mladosti.

Dok ne prođe neko vreme, koje će samo po sebi biti nazvano povjesnom distancom, nužnom za stvaranje suda o sletu, neovisno o tome krene li ga se napadati ili braniti, za sada nam ostaje da svu energiju za moguće debate preusmerimo na stvarnu zamenu okretanja, tračnaja i mahanja – pravim sadržajima koji će maksimalno uzeti u obzir entuzijazam, individualnost i pamet svakog pojedinca²³⁵.

Planirana je inovacija u pogledu organizacione strukture, koja bi bila u skladu sa novim konceptom proslave u formi festivala (Yu susreti²³⁶) celog meseca maja, gde bi rukovodstvo SSOJ od trenutka usvajanja predloga bilo u funkciji političkog koordinatora planiranih postupaka. Stalna radna tela SSOJ bi u saradnji sa odgovarajućim omladinskim i studentskim institucijama bila u funkciji kreiranja – koordinacije i realizacije (u svim vidovima: političkom, organizacionom i tehničkom) za koje su zaduženi tokom trajanja čitavog perioda pripreme i realizacije. U istom dokumnetu dalje se postavlja pitanje o obliku načina obeležavanja Dana mladosti, njegovom mestu održavanja²³⁷. Uvidom u stenografske beleške od 9. marta 1989. Saveznog odbora za obeležavanje Dana mladosti može se razumeti odnos čitavog SSOJ rukovodstva prema sudbini obeležavanja praznika, gde je usvojena promena koncepcije kojom je slet kao kulturalna izvedba jugsolvenstva transformisana u neki oblik festivala bez jasne vizije o tome koje poruke ideloški aparat terba da pripremi i primeni tokom realizacije. Na istom sastanku konstatovane su karakteristike poslednjeg sleta:

„To da nije odvojiva od stadionskog sleta, mislim da je pokazala prošle godine sama predstava na stadionu JNA, koje je odmah kad je izgubila štafetu kao

---

²³⁵Isto.

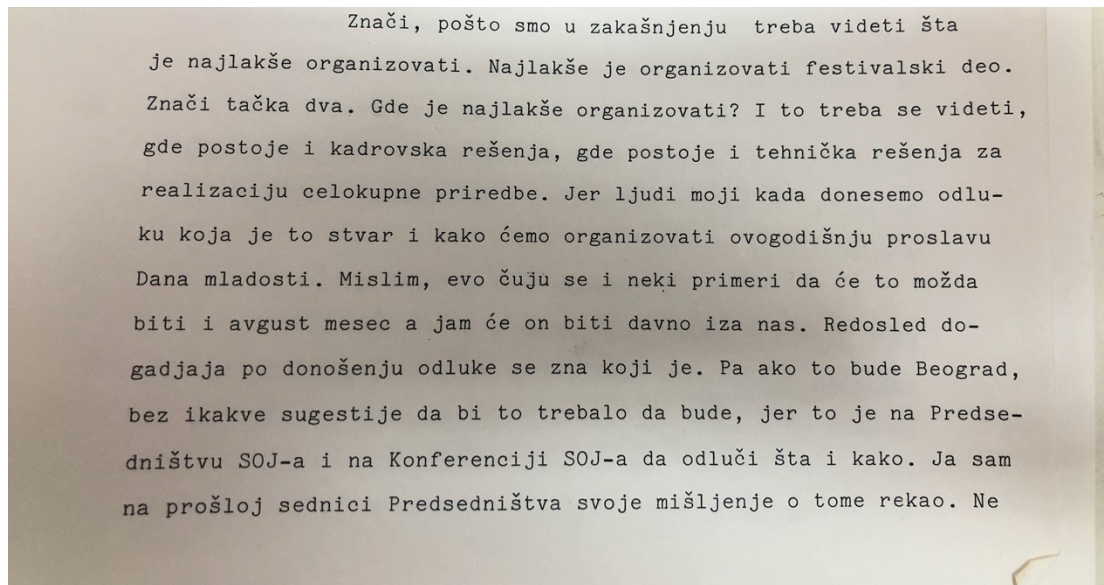
²³⁶Yu susreti su se jednostavnijem obliku pripremali i realizovali od 1983. godine, a od 1987. godine prelaze u nadležnost Saveznog odobora za proslavu Dana mladosti

²³⁷ «I na koncu moguće je to da po nekom redu manifestacije svoje finale svake godine imaju u drugoj republici/pokrajini (Isto.)

simbol i njen sastavni deo, prešla u pozorišnu predstavu, i ono što smo prošle godine gledali na stadionu. Mislim da se i jugoslovenska javnost složila da je bila velika pozorišna predstava. Neko se kao što svakako ide uz pozorište, nekome se svidela nekome se nije svidela, ali u celini zbivanja nije imala nije jedne slične tačke osim stadiona kao prostora sa sletom i pristupom sletu iz proteklih godina“²³⁸.

Savezni odbor je na sastanku u februaru 1989. godine konstatovao da uvođenjem festivalske koncepcije, odnosno gašenjem „štafetno sletske koncepcije“ utiče na razvoj pluralističke orijentacije kako unutar organizacije tako i u širem kontekstu:

„Konferencija SSOJ u svojoj organizaciji ima pravo da na svoj način u skladu sa svojim interesima, kriterijumima i ciljevima slavi Dan mladosti 25. maja“. U tekstu se dalje navodi da Konferencija SSOJ više ne priprema i realizuje centralnu manifestaciju, već sprovodi projekte, koji nisu u skladu sa „starim tipom masovnosti organizacije i slavljenja mladosti kroz projektni tip organizacije“²³⁹.

Isečak iz transkripta sednice o mogućnostima vremenske organizacije,
Zoran Lazarević, novoizabrani sekretar Odbora

²³⁸SSOJ, fascikla 407, godine 1987-1989, – Savezni odbor za proslavu dana mladosti – Magnetofonske beleške sa sednice održane 9. marta 1989

²³⁹SSOJ, fascikla 407, godine 1987-1989, – Savezni odbor za proslavu dana mladosti – Magnetofonske beleške sa sednice održane 9. marta 1989.

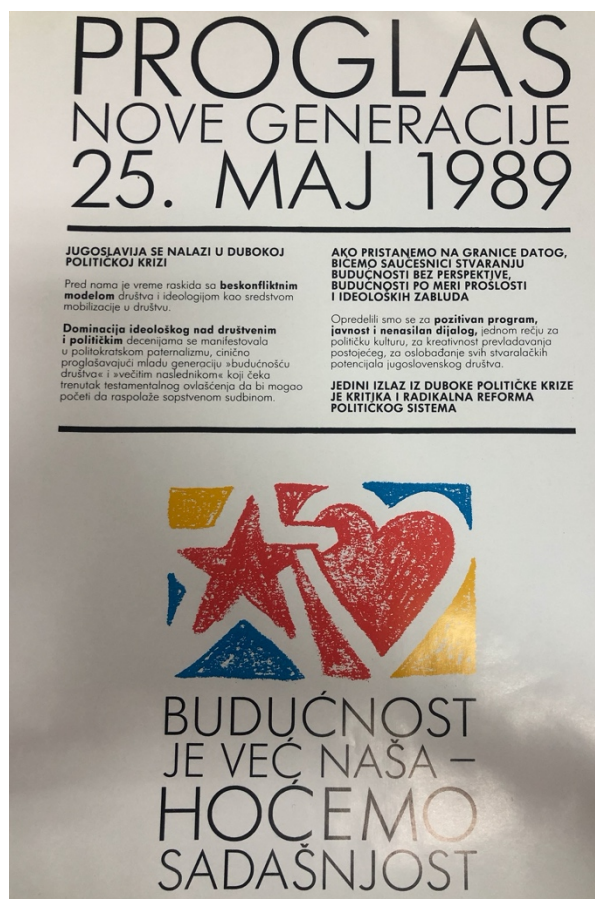
Ako se mi stavljamo u ulogu da ćemo pisati zajednički broj i odredjivati šta će u njemu pisati, onda nam tri godine nije dovoljno. Ako ćemo se mi staviti u ulogu šta će biti na omladinskom TV kanalu u 9 ujutro a šta će biti u jedan popodne mislim da nam opet 5 godina nije dovoljno! A u mnogo čemu smo mi prošlih godina tako i radili. Pa nam su se dešavali apsurdni da ~~xxx~~ su mimo nas mladi novinari i mladi sa svih područja stvaralaštva radili svoje projekte a mi nismo za njih ni znali. Jer mnogi tvrde što manje se mi u njih uplićemo to bolje se realiziraju ti projekti. I odvojimo ta dva nioa odluke političke i odluke da kažem producentske. Što se tiče samo na kraju da budemo zaista eksplicitni, Pred-

Isečak iz transkripta sednice o mogućnostima vremenske organizacije,
Zoran Lazarević, novoizabrani sekretar Odoobra

Na kraju ove sednice, predsedavajući je izneo mišljenje prema kome funkcija Saveznog odoobra za proslavu dana mladosti više nema svoju funkciju, te iznosi predlog da Konferencija SSOJ u sklopu diskusije „odluči i razreši pitanje uloge i budućnosti Saveznog odoobra za obeležavanje Dana mladosti“²⁴⁰. Na ovoj sednici odlučeno je da se pristupi realizaciji festivalskih dana, kroz modernu i svežu formu oslobođenu političke dezorijentacije karakteristične za to vreme neposredno pred raspad Jugsolavije. Međutim i pored namere organizatora sama manifestacija realizovana je u skladu sa težinom društvenog trenutka u kom je nastajala. Sadržaj na stadionu JNA izveden je pod naslovom u programu „Svi na stadion JNA a tamo...“, gde se u popodnevnom terminu posle koncerata vojnih i dečijih koncerata i horova, spustio padobran sa loptom kojom je započeta utakmica najavljena kao – fudbalski spektakl reprezentacija JNA protiv omladinske selekcije Jugoslavije.

---

²⁴⁰ *Isto.*

Proglas SSOJ, 1989.²⁴¹

Međutim, i pored svih namera SSOJ i Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti da depolitizuju ovaj događaj, i poslednje obeležavanje ovog datuma imalo je politički karakter. „Proglasom nove generacije“ konstatovano je da se zemlja nalazi u političkoj i društvenoj krizi, a da je jedini izlaz „kritika i radikalna reforma političkog sistema“.

12. Epilog

U post-jugoslovenskom prostoru, odnosno državama nastalim nakon raspada jugoslovenske „zamišljene zajednice“, postoji bezbroj različitih perspektiva o značaju i značenju jugoslovenskog konstrukta, kao i procena uloga „svakodnevnog jugoslovenstva“ koje je postojalo pre formiranja Kraljevine SHS, a koje možda na isti

²⁴¹ Isto.

način postoji i danas. Različitim perspektivama doprinosi i činjenica da se samo značenje pojma jugoslovenstva, kako navodi Matvejević, nekoliko puta menjalo kroz istoriju: „od nacionalne ideje do državne ideologije; od utopije do političke prakse; od pojma narodnog jedinstva do predmeta međunacionalnih nesporazuma“ (Matvejević, 1984:17). Ukoliko planski zaborav, koji neretko primenjuju javne politike u praksi, utiče na relaciju pamćenja i istorije, sasvim je jasno zašto su se javne politike u svim postjugoslovenskim zemljama opredelile za poptuno brisanje praznika prethodnih Jugoslavija iz kalendara događaja današnjih država.

U post-jugoslovenskim državama odmah nakon njihovog osnivanja bile su neophodne identitetske promene. One, kako navodi sociolog Todor Kuljić u studiji o sećanju na titoizam, nisu uvek povezane samo s krupnim ekonomskim i kulturološkim transformacijama, već na njih često značajan uticaj ima želja za „promenom slike prošlosti“ (Kuljić, 2011:19). U procesu društvenih tranzicija i izmena kolektivnih identiteta zajednice veliku ulogu ima tumačenje prošlog iskustva, jer upravo različito individualno pamćenje/kolektivno sećanje i odnos prema prošlosti posreduje različite vrednosti i interese u svakoj novonastaloj državi. Na taj način kolektivni identiteti, smatra Kuljić, „počivaju na izabranom zajedničkom sećanju i na složnom zajedničkom zaboravu“ (Isto:24). Jedna od mogućih tema razmatranja bi bila – kome pripada zajednička prošlost, ali za ovaj rad je bilo važnije pitanje – kako pamtimo, ili šta pamtimo kada se radi o prošlosti zajednice naroda Jugoslovena. Mitja Velikonja, slovenački kulturolog, u svojim radovima razmatra temu nostalgije i sećanja na ovim prostorima i analitički se osvrće na taj problem, nazvavši dijalektiku sećanja i zaborava u kontekstu obe jugoslovenske države „efektom klatna“: „U vreme Jugoslavije, 'zvanično' se zaboravljalo na prejugoslovenske, antijugoslovenske, ili nejugoslovenske tradicije, kao što se nakon njenog raspada 'zvanično' zaboravlja na jugoslovenske“ (Velikonja, 2017:499).

Ovde može biti koristan osvrt na formate kulturalnih izvedbi prilikom obeležavanja stogodišnjice jugoslovenstva u postjugoslovenskim državama, koji ukazuje na raspon različitih perspektiva pojedinačnih formalnih narativa koji su obuhvatali sa jedne strane posmatranje uloge pojedinačnih naroda u formiranju Jugoslavije (Srbija) ili potpuno formalno ignorisanje datuma sa druge strane (Hrvatska). Stogodišnjica osnivanja tzv. prve Jugoslavije obeležavana je minimalno, ili je ostala potpuno van redovnih državnih, institucionalnih, pa i akademskih aktivnosti

i krugova u svim post-jugoslovenskim zemljama. Kako u svom tekstu „O jednom jubileju ili kako se (ne) sećamo Jugoslavije“, Radina Vučetić navodi:

„Stogodišnjica stvaranja Jugoslavije važan je trenutak za istoričare, i za društva u državama nastalim iz Jugoslavije i posle Jugoslavije. Jubileji su prilika da se zapitamo zašto slavimo istoriju, kako slavimo istoriju, a ako je ne slavimo – zašto je ne slavimo?“ (Vučetić, 2018)

Različitošću perspektiva prilikom obeležavanja stogodišnjice je u najvećoj meri zavisila od odnosa država prema pitanju značaja jugoslovenskog konstrukta za današnje vladajuće i intelektualne grupe i njihov način političkog mišljenja. Iako to nije osnovna tema rada, u epilogu postavljamo pitanje: zašto nam se ovaj događaj čini, ili ne čini, važnim za današnji društveni trenutak i u kojoj meri vladajuće i intelektualne grupe utiču na strateški odabir važnih datuma kada je istorija jugoslovenstva u pitanju, te koji su to „glavni narativi“ u zajednici sećanja postjugoslovenskih naroda? Prihvatanjem teze da vladajuće grupe odlučuju o trajnosti pamćenja i regulisanju sadržaja kalendara (Kuljić, 2006), isti događaj kao što je osnivanje Kraljevine SHS na post-jugoslovenskom prostoru obeležavan je različitim postupcima, koji su najviše zavisili od intenziteta procesa oblikovanja sopstvenog identiteta i stvaranja nacionalnih narativa u koje se pojam jugoslovenstva naprosto ne uklapa.

Čini se da je istorija jugoslovenske države u oba perioda postala „nepotreban balast, koji treba odbaciti kao neko neugodno tesno, demodirano odelo, koje steže nabujale etnocentrične i nacionalističke tendencije“ (Ristović, 2013:133). Savremeni trenutak u sagledavanju prošlosti kao da je pristupio procesu inverzije, pa se umesto istraživanja istorijskih procesa XX veka (kao i sa ciljem razumevanja traumatičnih devedesetih) ostvaruje procena toka trajanja svih jugoslovenskih koncepata kroz prizmu ratnih godina s kraja XX veka. Iz te perspektive, čini se da svi zvanični narativi postaju opterećeni poslednjim sukobima, zanemarujući tako sve što je bilo ranije.

Pojedine zvanične organizacije (muzeji, akademije nauka itd.) u Srbiji, Hrvatskoj i Sloveniji odlučile su se za obeležavanje godišnjice kroz izložbe, forume, promocije knjiga na temu jugoslovenstva, ili naučnoistraživačke konferencije, dok su neke u domenu svojih ideoloških polazišta kreirale određeni narativ koji je manje-više u skladu sa zvaničnim politikama kolektivnog pamaćenja na „nulti čas“ jednog istorijskog trenutka.

Institucije koje su svojim ideološkim i programskim konceptom povezane s pitanjima zvaničnih politika i njihovih identitetskih primena, kao što su Srpska akademija nauka i umetnosti, Matica srpska i Akademija nauka i umjetnosti Republike Srpske organizovale su zajedno međunarodni naučni skup pod nazivom *Kraj rata, Srbi i stvaranje Jugoslavije*. Objedinjujući povode – stogodišnjicu završetka Prvog svetskog rata i formiranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Jugoslaviju), u okviru konferencije su razmatrane političke, vojne, diplomatske, privredne i društvene posledice koje su nastupile na Balkanu, u Evropi i u svetu završetkom Prvog svetskog rata.

Muzej Jugoslavije, jedna od malobrojnih institucija koje se bave istorijom jugoslovenstva u Srbiji, na više načina je posvetio svoje programe izvedbama obeležavanja datuma ujedinjenja kroz sveobuhvatni projekat pod nazivom *Dan vredan veka*, te u katalogu navodi: „Obeležavanje ili neobeležavanje značajnih jubileja države koje više nema uvek se može tumačiti u političkom ključu. Međutim, u slučaju Muzeja Jugoslavije obeležavanje stogodišnjice od ujedinjenja jugoslovenskih naroda deo je njegove osnovne delatnosti koja uključuje upravo čuvanje i interpretaciju jugoslovenskog nasleđa. Pomenuti jubilej prilika je da se javnosti predstavi kako je formirana država koju zvanični narativi zemalja naslednica danas uglavnom nazivaju zabludom i istorijskom greškom.“

U okviru ovog projekta je pored izložbe posvećene stogodišnjici formiranja prve jugoslovenske države u Palati Srbija, realizovana je konferencija pod nazivom „Muzealizacija Jugoslavije“ koja je problematizovala temu zamrzavanja, ili aktivnog pregovaranja zajedničkog nasleđa, a koja je programskim konceptom obuhvatila izlaganja istoričara, književnika i kustosa. U celini posmatrano, institucije kulture koje se bave pitanjem kolektivnog sećanja u postjugoslovenskim zemljama funkcionišu u manjoj ili većoj konfuziji postsocijalističkog diskursa o prošlosti, koji se koleba između nastojanja da se osudi prošlost i nedostatka diskurzivnih sredstava da se ova naracija osmisli.

Među organizacijama koje posmatraju pitanje istorije ovog fenomena, na prostoru post-jugoslovenskih zemalja izdvajaju se beogradski CEJUS – Centar za jugoslovenske studije kao neformalna akademska grupa „usmerena na umrežavanje istraživača iz različitih disciplina, te stvaranje platforme u transdisciplinarnom akademskom i medijskom prostoru za istraživanja političkih, društvenih i kulturalnih aspekata Jugoslavije i post-YU prostora“ i CKPIS – Centar za kulturološka i povijesna

istraživanja socijalizma u Rijeci. Izuzev malobrojnih institucija/organizacija i pojedinačnih istraživača (najviše historičara i sociologa), koji se bave temom jugoslovenstva kroz posmatranje moguće budućnosti sagledavanjem prošlosti, u aktuelnom nacionalističko-populističkom diskursu nasleđe jugoslovenstva se prećutno smešta u kontekst (ne)službenog (ne)sećanja, ili kako kaže Markovina „svesno falsificira“, dok se sa stanovišta leve orijentacije tumači kroz veličanje Titovog kulta i narodnooslobodilačke borbe (Tito kao brend ili Tito kao vrednosni simbol).

I pored opšteg utiska da u post-jugoslovenskom prostoru postoji niz različitih viđenja o tome šta su moguća značenja zajedničke države u dva perioda postojanja, kao i aktuelna zamisao o „prešutavanju prošlosti“ kako je opisuje Markovina, čini se da pitanje aktuelnosti i opravdanosti analize raznih aspekata jugoslovenstva ipak nije upitno. Ako pitanje budućnosti posmatramo kroz pretpostavku da je najpre neophodno da shvatimo prošlost, čini se da aktuelne politike u pogledu potvrde značaja jugoslovenstva koriste samo one elemente postojanja koji idu u prilog zvaničnim često populističkim (i nacionalističkim) narativima. Retki su primeri zvaničnih politika koji se izdvajaju iz diskursa poništavanja značaja jednog istorijskog perioda, kao što je ovaj koji je obrađivan u radu. Paralelno sa tim različite kulturne inicijative, organizacije i pojedinci, prostor nekadašnje „zamišljene zajednice“ koriste kao platformu za zajedničko delovanje. Podvojenost formalnih i neformalnih tokova, potreba i razmena u polju kulture (u najširem smislu) među post-jugoslovenskim narodima postojala je oduvek, pa čak i tokom ratnih devedestih, kao što postoji i danas. O tome „šta je mit, a šta stvarnost u našim kulturnim odnosima“ piše Matvejević još krajem osamdesetih godina u knjizi „Jugoslavenstvo danas“, gde postavlja pitanje: „Koliko te odnose i takvu saradnju ostvaruju posrednici ili predstavnici, a šta u njima proizilazi iz same kulture (nacionalnih kultura) i postaje dijalogom kulturnih stvaralaca?“ (Matvejević, 2003:59).

Ovde pomenuti formalni *posrednici ili predstavnici* su često u toku postojanja obe Jugoslavije bili instrumenti ideološkog državnog aparata, organizacije koje su kroz svoje programske celine uticale na percepciju kreiranja i reprezentacije (nad)nacionalnog identiteta. Zajedničko u oba perioda države je pitanje izvođenja ideje jugoslovenstva. Rad je obuhvatio analizu međusobnih veza i uticaja javnih politika i njihovih primena u procesu upravljanja organizacijama koje su svojim programskim aktivnostima doprinosile nacionalnoj reprezentaciji.

13. Zaključak

U dva različita perioda Jugoslavije, javne politike su reagujući na različita i kompleksna društvena pitanja koristile slet kao instrument ideološkog aparata. Predmet rada odnosio se na posmatranje razloga postojanja sletskog formata, kao i na načine njegovog upravljanja u relaciji sa istorijskim, socio-političkim, kulturnim aspektima tog vremena. Osnovna pretpostavka rada analizirala je uticaj javnih politika i njenih primena na koncept upravljanja sletom kao kulturalnom izvedbom u izgradnji (nad)nacionalnog identiteta države, posmatrano u različitim fazama promovisanja ideje jugoslovenstva, od nastanka Kraljevine SHS, osnivanja FNRJ i SFRJ pa sve do njenog raspada.

Upotrebom multiperspektivističke metode, koja uključuje posmatranje pojava iz više različitih uglova i disciplina, u radu su primenjene teorije nacije i nacionalnih identiteta, teorije studija javnih politika i javnog upravljanja, teorije kulturnih politika i upravljanja kulturom, studije izvođenja, kao i teorije projektnog menadžmenta. Pored navedenih teorija, rad je obuhvatio i nekoliko reprezentativnih studija slučaja koje su doprinele razumevanju navedenih dinamika i načina upravljanja u različitim okolnostima postojanja Jugoslavije.

Predmet rada, usmeren na dinamiku javnih politika u kontekstu koncepta upravljanja sletom kao kulturalnom izvedbom u jugoslovenskoj praksi, posmatran je dominantno upotrebom istorijske metode, koja je ubrajala procese iznalaženja i analize istorijskih izvora, pisanih i likovnih arhivskih materijala. Navedeni izvori su ukazivali na ciljeve i instrumente javnih politika u izgradnji jugoslovenskog konstrukta, kao i građa koja je uticala na razumevanje istorije organizacija koje su bile nosioci ovih politika (Savez sokola, SSRNJ) dopunjena svedočanstvima neposrednih učesnika u upravljanju projektima analiziranim u segmentu reprezentativnih studija slučaja.

Politička ideja jugoslovenstva koja je oblikovala javne politike i njihovu primenu u odnosu na okruženje u kom je nastajala analizirana je uopšteno posmatrano u trećem poglavlju rada, proučavanjem procesa stvaranja politika sa fokusom na način odlučivanja, odnosno „pretvaranja politika u delovanje“ (Hil, 2010). U ovom poglavlju posmatrana je i kontekstualizacija javnih politika povezanih sa pitanjima društvenih okolnosti u kojima nastaju i to kroz nekoliko kategorija: načina oblikovanja, promena do kojih dolazi u sistemu vlasti i efekata koje te politike imaju na društvo u celini. Posmatranje prirode vlasti u jugoslovenskoj državnoj strukturi, kao i procesa stvaranja

politika u njoj obuhvatilo je dve verzije jugoslovenstva u nastajanju, koje su kako je navedeno u poglavlju bile u velikoj meri različite, pa i suprotstavljene (Bakić, Đokić, Jović).

Sledeće poglavlje objašnjava pojmove nacije i nacionalnog identiteta u kontekstu ideje jugoslovenstva u trenutku nastajanja i tokom trajanja obe države. Posmatranje procesa razvoja jugoslovenskih (nad)nacionalnih ideja, kao i motivacije za podudaranjem političkih, teritorijalnih i etničkih interesa, obuhvatilo je teorijska utemeljenja pojma nacije (Anderson, Smit, Gelner), kao i tipologiju razvoja nacionalne integracije Jugoslovena (Bakić), što je omogućilo analizu različitih oblika i procesa u stvaranju nacionalnog identiteta.

Analiza pojmova eksplicitne i implicitne kulturne politike (Ahearne, Dragojević, Dragičević-Šešić, Đukić, Dimić) u petom poglavlju rada kroz utemeljenje kulture kao „široke koncepcije“ pokazala je da je u periodu kreiranja i postojanja ideje jugoslovenstva javna praktična politika u polju kulture uticala na oblikovanje niza aktivnosti koje su kao konačni cilj imale uticaj na sveukupnu percepciju jugoslovenske zajednice. U poglavlju je posmatrana dinamika relacija eksplicitnih i implicitnih kulturnih politika i njihovog uticaja na oblikovanje jugoslovenskog (nad)nacionalnog identiteta, kao i mogućnost uticaja instrumenata ovih politika na obrasce mišljenja i ponašanja tadašnjih Jugoslovena.

Načini reprezentacije (nad)nacionalnog identiteta u oba perioda postojanja države, kroz delovanje i primenu instrumenata državnog ideološkog aparata predstavljeni su u narednom poglavlju. U teorijskom sagledavanju mehanizama i instrumenata u izgradnji jugoslovenskog narativa sažetom analizom su predstavljena tumačenja pojma kulturalne izvedbe teoretičara kao što su Singer, Jovićević, Šekner, Rajnelt, Medenica. Ipak, glavna analiza vrste i elemenata kulturalne izvedbe prihvaćena u radu odnosi se na stanovišta koja iznosi teoretičarka Erika Fišer-Lihte u svojoj studiji *Introduction to Theatre and Performance studies*. Kako se pod pojmom podrazumevaju društveni događaji koji koriste scenske alate u sprovođenju neesteskih interesa da bi ostvarili neki zadati cilj (ostvarenje pravde, potvrda zajedništva, postizanje političkog cilja itd.) u poglavlju su upotrebljene studije slučaja koje doprinose razumevanju upotrebe pojma u kontekstu jugoslovenskog karaktera - venčanje Kralja Aleksandra i sahrana Josipa Broza Tita. Obe izvedbe imale su jugoslovenski karakter, i podrazumevale su elemente koje navodi Fišer Lihte –

koprisustvo velikog broja učesnika koji su zajedno uticali na izgradnju identiteta jugoslovenske zajednice u određenom društvenom trenutku.

Značaj državnog ideološkog aparata u izgradnji jugoslovenstva opisan je u narednom poglavlju, kroz anлізу dve organizacije koje su tokom jednog dela svog postojanja bile u funkciji instrumenata tog aparata. Podržavljena organizacija Soko Kraljevine Jugoslavije u periodu diktature Kralja Aleksandra služila je kao instrument u primeni politike integralnog jugoslovenstva i bila zadužena za kreiranje i sprovođenje programa i sadržaja koji su doprinisli uspostavljenom ideološkom konceptu. Sa druge strane organizacija koja je funkcionisala u periodu socijalizma, a koja je imala krovnu ulogu u izgradnji i sprovođenju ciljeva javnih politika bila je SSRNJ (Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije). Za obe ove organizacije je karakteristično da su upravljale projektom sleta kao kulturnom izvedbom jugoslovenstva koristeći iste ili slične elemente prilikom realizacije. U poglavlju su radi lakšeg razumevanja konteksta nastajanja i strukture organizacije opisani njihovi idejni okviri, istorija nastajanja kao i institucionalni i organizacioni obrasci.

Nakon analiza organizacija koje su doprinele primeni javnih politika u određenim društvenim periodima, usledilo je poglavlje u kom je posmatran aspekt organizacionog upravljanja sletom kroz teorijski diskurs koncepta upravljanja projektom (teorije projektnog menadžmenta). Analiza u ovom poglavlju je pored teorijske obrade pojma projektnog upravljanja pokazala da kontekst sleta kao kulturalne izvedbe podrazumeva organizacioni format koji omogućava efikasnu realizaciju projekata i postizanje zadatih ciljeva. U poglavlju je dubinski posmatran tip matičnog organizacionog formata podržavljene Saveza sokola Jugoslavije, koji je angažovao projektne timove po potrebi, dok je u periodu socijalizma Savezni odbor za proslavu „Dana mladosti” pripadao redu organizacija sa projektom i često fleksibilnom strukturom. U ovom delu rada su posmatrani organizacioni formati Sletskog odbora iz 1930. godine, kao i Savezni odbor za proslavu „Dana mladosti”. Sagledavanju organizacionih kapaciteta sletova u socijalizmu u ovom poglavlju doprinela su i svedočanstva aktera na upravljačkim pozicijama u poslednjim godinama održavanja događaja.

Naredna poglavlja predstavljaju istraživačku metodu studije slučaja, sa tri reprezentativna primera sleta kao kulturalne izvedbe u različitim periodima postojanja Jugoslavije. Analiza najvećeg sleta u periodu Kraljevine (Svesokolski slet u Beogradu 1930. godine) pokazala je načine primena politika integralnog jugoslovenstva kako

kroz organizacione odbore, tako i kroz posmatrane sadržaje u okviru glavnih i pratećih sletskih dana. Studije slučaja koje prikazuju inscenacijske strategije i izvedbe prve i poslednje proslave „Dana mladosti” u SFRJ ukazuju na različite potrebe idološkog aparata koje su zavisile od političkih i društvenih okolnosti u kojima su sletovi nastajali.

Analiza je pokazala da su javne politike i njeni instrumenti u različitim periodima, kroz isti format sleta uticale na reprezentaciju „narodnog jedinstva“ uvek kroz prizmu aktuelnih društvenih okolnosti, koje su vrlo često bile komplikovane prilikom tumačenja pojedinačnih naroda o sopstvenoj ulozi u jugoslovenskom konstrukt. Analiza poslednjeg sleta 1988. godine, pokazala je da dezorijentacija ciljeva javnih politika utiče na kapacitet idejne i društvene vrednosti same izvedbe, posle čega je ovaj manifestacioni oblik i prestao da postoji na post-jugoslovenskom prostoru.

Interdisciplinarni pristup, koji je uključio mapiranje istorijskih, socioloških, antropoloških i politikoloških diskursa u posmatranju fenomena, uticao je na razumevanje javnih politika i njenih instrumenata, kroz upravljanje sletom kao kulturalnom izvedbom jugoslovenstva, kao i ostvarenju naučnog cilja teze.

Naučni cilj analize menadžmenta kulturalnih izvedbi, odnosno posmatranje upravljanja sletom kao kulturalnom izvedbom jugoslovenstva zahtevao je sveukupno razumevanje projektnog menadžmenta scenskih izvedbi, njenih organizacionih karakteristika o čemu nije do sada bilo mnogo reči u akademskoj literaturi. Analiza dinamičnog odnosa ideologije i sleta kao kulturalne izvedbe u periodu obe Jugoslavije pokazala je da je koncept upravljanja projektom bio je zasnovan na kreiranju organizacione forme koja je omogućavala realizaciju projekata i postizanje zadatih ciljeva. U radu je pokazano u kojoj meri oblik postojanja sleta zavisio od političkog konteksta, ali i načina javnog upravljanja koji je odgovara datom društvenom trenutku. U radu su prikazane organizacione strukture neophodne za realizaciju državnih događaja koji nastaju u piramidalnom modelu državnog upravljanja, koji na takav način postoji i danas. Tako posmatrano, pregled aktivnosti prilikom realizacije sleta kao kulturalne izvedbe, može doprineti ukupnom sagledavanju karaktera organizacije ove vrste događaja koji imaju teorijsko uporište opisano u radu.

14. Literatura i izvori:

- Anderson, Benedikt. *Nacija zamišljena zajednica*, Plato, 1998.
- Anderson, James. *Public policymaking*, ed. Princeton, NJ; Houghton, Mifflin. 1994.
- Ajhberg, Hening. *Nacistički Thingspiel, Teatar mase u fašizmu i proleterskoj kulturi*, Kultura 73-75, Zavod za proučavanje kulturnog razvitka, 1986.
- Altiser, Luj. *Ideologija i državni ideološki aparati*, Karpos, 2009.
- Asman, Jan. *Kultura pamćenja*, Prosveta, 2001.
- Bakić, Jovo. *Ideologije Jugoslovenstva između srpskog i hrvatskog nacionalizma 1918–1941*, Gradska narodna biblioteka Žarko Zrenjanin, 2004.
- Banac, Ivo. *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji: Porijeklo, povijest, politika*, Globus, 1988.
- Bešlin, Milošević. *Multiperspektivnost (post)jugoslovenskih istorija u: Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava, 2017.
- Bogunović, Dušan. *Sokolske reči dr Laze Popovića*, Štamparija Glavnog saveza srpskih zemljoradničkih zadruga, 1925.
- Bogunović, Dušan. *Današnji problemi srpske prosvete*, Sokolska prosveta br. 2, str 34, 1931.
- Bohannan, Paul, u Gary B. Palmer and William R. Jankowjak. *Performance and Imagination: Toward an Anthropology of the Spectacular and the Mundane*, *Cultural Anthropology*, American Anthropological Association, 11(2), 1996.
- Brozović, Ante. *Sveslavensko sokolstvo: Svesokolski slet 1930*, Savez Sokola Kraljevine Jugoslavije, Beograd, 1930.
- Brozović, Ante. *60 godina hrvatskog sokolstva*, Sokolski zbornik, Beograd, 1934.
- Cable D. P, Adams J. R. *Organizing for Project Management*, Project Management Institute, Drexel Hill, 1982.
- Cole, Gerald. *Management: Theory and Practice*, DP Publication, London, 1991

- Cvejić, Bojana. Vujanović, Ana, *Public Sphere by Performance*, B_books, Berlin, 2012
- Cvetković, Dušan. *Sokoli i Sokolski sletovi*, Knjigoprom, Beograd, 1998.
- Ćorović, Vladimir. *Istorija Jugoslavije*, Narodno delo, 1933.
- Čalić, Mari-Žanin, *Istorija Jugoslavije u 20. veku*, Clio, Beograd, 2013.
- Čulinović, Ferdo, *Nacionalno pitanje u jugoslovenskim zemljama: historijat njegovog razvitka*, 1955.
- Dimić, Ljubodrag, *Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-1941*, tom I, tom II, tom III, Stubovi kulture, Beograd, 1997.
- Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura*, Izdavačka radna organizacija RAD, Beograd, 1988.
- Dinulović, Radivoje. *Spektakl i urbani identiteti* u “Spektakl, grad identitet”, Yustat, 1996.
- Divinjo, Žan. *Sociologija pozorišta*, BIGZ, Beograd, 1978.
- Dragičević Šešić, Stojković, Branimir. *Kultura, animacija, marketing*, Clio, Beograd, 1996.
- Dragičević Šešić, Milena, Dragojević Sanjin. *Menadžment umetnosti u turbulentnim okolnostima*, Clio, Beograd, 2005.
- Dragičević Šešić, Milena. *Wars, conflicts and heritage of violence: new tasks for public policies*, A Journal of Contemporary Italian Culture, Istituto Italiano di Cultura in Brussels, 2018.
- Dye, Thomas. *Understanding Public Policy*, Thomas R. Dye, 1992.
- Đukić, Vesna, *Država i kultura, studije savremene kulturne politike*, Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd, 2010.
- Đokić, Dejan, *Yugoslavism, Histories of a Failed Idea 1918–1992*, Hurts and Co, London, 2003
- Đokić, Dejan, *Nedostižni kompromis*, Fabrika knjiga, Beograd, 2010.
- Đorđević, Jelena, *Političke svetkovine i rituali*, Dosije, Beograd, 1997.
- Đorđević, Jelena, *Ritual*, u: Enciklopedija političke kulture, Savremena administracija, Beograd 1993,
- Đorđević, Tomislav, *Teorija masovnih komunikacija*, Institut za političke studije, Beograd, 2007.

- Fiamengo, Samoupravljanje i proces prevladavanja birokratsko-oligarhijskih tendencija, Socijalizam, 1, Beograd, 1966.
- Fischer-Lichte, Erika, *The Routledge Introduction to Theatre and Performance Studies*, Routledge, London, 2014
- Fischer-Lichte, Erika, *The Transformative Power of Performance*, Routledge, London, 2008
- Garašanin, Ilija, *Načertanije- Program spoljašnje i nacionalne politike Srbije na koncu 1844.godine*, Etxoc, Beograd, 2016.
- Gelner, Ernest, *Nacije i nacionalizam*, Novi Sad, Matica srpska, 1997
- Hill, Michael James, i Peter L. Hupe. *Implementing public policy: governance in theory and practice*, Sage, London, 2002.
- Hill, Michael. *Proces stvaranja javnih politika*, Fakultet političkih znanosti, 2010.
- Hobsbom, Erik, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, Myth, Reality*, Cambridge, 1990
- Hobsbom Erik, *Izmišljanje tradicije, XX vek*, Beograd, 2011
- Hol, Sjuart. *Mediji i moć*, Karpos, 2103.
- Ignjatović, Aleksandar, *Jugoslovenstvo u arhitekturi 1904–1941*, Građevinska knjiga, Beograd, 2007
- Ivanović, Barišić, Milina. *Празнична сећања у Србији од средине 20. века до данас." Гласник Етнографског института САНУ 62.1, 273-285, 2014.*
- Jakovljević, Branislav, *Alienation Effects, Performance and Self-Management in Yugoslavia, 1945–1991*, University of Michigan Press, USA, 2016
- Jezernik, Božidar. *Jugoslavija, zemlja snova*, Biblioetka XX vek, Beograd, 2018.
- Jovanović, Petar. *Upravljanje projektom*, Visoka škola za projektni menadžment, Beograd, 2010
- Jovanović, Petar, Živković Dragan, Jovanović Filip. *Menadžment i projektni menadžment*, Zuhra, 2008.
- Jović, Dejan. *Jugoslavija država koja je odumrla*, Prometej, Zagreb, 2003.
- Jovićević, Aleksandra i Vujanović, Ana. *Uvod u studije performansa*, Fabrika knjiga, Beograd, 2006.

- Kastratović Ristić, Veselinka. *Kontinuitet i diskontinuitet, Okviri konstruisanja jugoslovenskog kulturnog nasleđa*, Etnološka biblioteka, Beograd, 2012.
- Kastratović Ristić, Veselinka. *Sokoli Jugoslavije, organizacija i delatnost*, u: Ko je soko – taj je Jugosloven, Muzej istorije Jugoslavije, 2016.
- Kastratović Ristić, Veselinka. *Kontinuitet u diskontinuitetu – telesne vežbe, sletovi, štafete palice*, Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu i Srpski genealoški centar, 2011.
- Kastratović Ristić, Veselinka. *Katalog „Štafete 1945–1987“*, Muzej istorije Jugoslavije, 2008 str. 23.
- Kardelj, Edvard. *The nation and socialism. Socialist thought and practice*, 1981.
- Kardelj, Edvard. *Uloga i zadaci SSRNJ u borbi za socijalizam*, IV kongres Narodnog fronta Jugoslavije, Kultura, 1953.
- Kelner, Daglas. *Medijska kultura*, Klio, Beograd, 2004.
- Kellner, Douglas. *Media spectacle*, Routledge, London, New York, 2003
- Klasić, Hrvoje. *How Falcons Became Partizans*, u: *The International Journal of the History of Sport*“, 832-847, 2017.
- Konerton, Pol. *Kako društva pamte*, Samizdat B92, 2002.
- Korunović, Momir. *Sokolstvo – neimar duha i narodne snage*, Beogradske opštinske novine, 1930.
- Kragujević, Gabrijela. *Sokolstvo u Srbiji (1918–1941)*, u: «150 godina organizovanog vežbanja i sporta», DTA doo, 2008.
- Kuljić, Todor. *Prevladavanje prošlosti–uzroci i pravci promene slike istorije krajem XX veka*. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2002.
- Kuljić, Todor. *Sećanje na Titoizam: hegemoni okviri*, Filozofija i društvo, 21(2), 225-250, Beograd, 2010.
- Kuljić, Todor. *Kultura sećanja*, Čigoja, Beograd, 2006.
- Le Bon, Gistav. *Psihologija gomile*, Čačak/Beograd, Gradac, 2007.
- Lukić Krstanović, Miroslava. *Spektakli XX veka, muzika i moć*, Etnografski institut SANU, Beograd, 2010.
- Lock, Dennis. *Project management*, Gower Publishing Limited, London, 2007

- Mandžuka Muždeka, Danka, *Projektna organizacija u pozorištu*, Fakultet dramskih umetnosti, Beograd, 2000.
- Manojlović Pintar, Olga.
- Markovina, Dragan. *Jugoslavija u Hrvatskoj*, Fraktura, Zagreb, 2018.
- Marinković, Aleksandar. *Ženidba kralja Aleksandra Karađorđevića*, AĐ Marinković, Beograd, 1999.
- Marjanović Jovan. *Socijalistički savez – oblik prevazilaženja klasičnog partijsko-političkog organizovanja*, 1964.
- Martinović, Moma. Režija programa uživo, IMS studio 6, Beograd, 1997.
- Matvejević, Predrag. *Jugoslavenstvo danas: pitanje kulture*, Todra, 1984.
- Medenica, Ivan. Vidovdan i njegove izvedbe 1989–2014, Zbornik FDU, 2014.
- Mihić, Marko. *Projektno orijentisana organizacija*, Zadužbina Andrejević. Beograd, 2008.
- Milić, Vojin. *Sociološki metod*, Zavod za udžbenike, 2014.
- Milosavljević, Olivera. *Otac, genije, ljubimac: Kult vladara – najtrajniji obrazac vaspitavanja dece*, u: *Žene i deca, Srbija u moderniyacijskim procesima XIX i XX veka*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006.
- Moskovisi, Serž, *Doba gomile*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1997.
- Mulgan, Geoff, i Ken Worpole. *Saturday night or Sunday morning? From arts to industry-new forms of cultural policy*. Comedia Publishing Group, 1986.
- O'Toole Laurence J., i Kenneth J. Meier, *Public management: Organizations, governance, and performance*, Cambridge University Press, 2011.
- Perović, Latinka. *Dominantna i neželjena elita: Beleške o intelektualnoj političkoj eliti u Srbiji (XX-XXI vek)*, Beograd, 2015.
- Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije*, Nolit, Beograd, 1981.
- Petranović, Branko, *Jugoslovensko iskustvo srpske nacionalne integracije*, Novinsko izdavačka ustanova, Službeni list SRJ, 1993.
- Petranović, Branko. *Izgradnja socijalizma u Jugoslaviji*, Radnički univerzitet „Đuro Salaj“, 1964.
- Pintar Manojlović, Olga. *Tito je stena“ u: (Dis)kontinuitet vladarskih predstavljanja u Jugoslaviji i Srbiji u XX veku*, Godišnjak za društvenu istoriju, 2004.

- Putnik, Vladana, *Sokolski domovi i stadioni u Beogradu*, Nasleđe, Zavod za zaštitu spomenika kulture grada Beograda, 2012.
- Podunavac, Milan, *Politička kultura i politički odnosi*, Radnička štampa, 1982.
- Prpa, Branka, *Srpski intelektualci i Jugoslavija 1918-1929*, Clio, Beograd, 2018.
- Radić, Radmila, *Država i verske zajednice 1945–1970*, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2002.
- Rajnelt, Džanel, *Politika i izvođačke umetnosti*, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Beograd, 2012.
- Richardson, Gary, *Project Management Theory and Practice*, CRC press, London, 2015
- Ristović, Milan, *Kome pripada istorija Jugoslavije*, Godišnjak za društvenu istoriju 1/2013, Beograd, 2013.
- Robbins, Stephen and Coutler Mary, *Management*, Pretince Hall, New York, 2007
- Rogač-Mijatović, Ljiljana. *Kulturna diplomatija i identitet Srbije*, Fakultet dramskih umetnosti, 2014.
- Roksandić, Drago, *Jugoslavenstvo prije Jugoslavije*, u *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2017.
- Rusinow, Dennison. *The Yugoslav experiment 1948-1974*, Berkley and Los Angeles, 1977.
- Schmitt Thomas, *Cultural Governance as a conceptual framework*, MMG, Gotingen, 2011.
- Sovilj, Milan. *Jugoslovenska štampa o smrti i sahrani Josipa Broza Tita*, Tokovi istorije 1 , 139-155, 2010.
- Spehnjak, Katarina. *Narodni front Jugoslavije (SSRNJ-razvoj, programsko-teorijske osnove i procesi u društvenoj praksi 1945-1983)*. Povijesni prilozi 3.3, 1985.
- Stojanović, Dubravka. *Kaldrma i asfalt*, Udruženje za društvenu istoriju, Beograd, 2012.
- Stojanović, Aleksandar. *Ideje, društveno-politički projekti i prakse Vlade Milana Nedića (1941-1944)*, doktorska disertacija, Beograd 2014.
- Stojković, Branimir. *Evropski kulturni identitet*, Prosveta, Niš, 1993.

- Stojković, Branimir. *Identitet i komunikacija*, Čigoja, Beograd, 2002.
- Singer, Milton. *When a Great Tradition Modernizes: An Anthropological Approach to Indian Civilization*, 72, Praeger, New York, 1972.
- Sovilj, Milan. *Jugoslovenska štampa o smrti Josipa Broza Tita*, Tokovi istorije, 2010.
- Šekner, Ričard. *Ka postmodernom pozorištu, Između antropologije i pozorišta*, Institut za pozorište, film, radio i televiziju, Beograd, 1992.
- Smit, Antoni. *Nacionalni identiteti*, Biblioteka XX vek, Beograd, 1998.
- Tarner, Viktor. *Od rituala do teatra: ozbiljnost ljudske igre*, August Cesarec, Zagreb, 1989.
- Timotijević, Miloš. *Sokolsko društvo u Čačku: 1910-1941*, Narodni muzej, 2006.
- Timotijević, Miloš. *Narodno pozorište u Beogradu – hram patriotske religije*, Nasleđe, 2005.
- Tompson, Pol. *Glas prošlosti – usmena istorija*, Clio, Beograd, 2012.
- Zbornik radova *Spektakl grad identitet*, Pozornice danas, Beograd, 1996.
- Žutić, Nikola. *Fizička kultura u Kraljevini Jugoslaviji 1929-1941*, Ministarski rad u rukopisu, Beograd, 1987
- Žutić, Nikola. *Sokoli: ideologija u fizičkoj kulturi Kraljevine Jugoslavije 1929–1941*, Angrotrade, Beograd, 1991.
- Vahtel, Endru. *Stvaranje nacije, razaranje nacije*, Stubovi kulture, 2000.
- Velikonja, Mitja. *Načini sećanja na Jugoslaviju*, u *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2017.
- Velikonja, Mitja. *Titostalgija*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2010.
- Vahtel, Endru. *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*, Stbovi kulture, Beograd, 2001.
- Vujanović, Ana. *Crni talas jugoslovenskog sleta: Dani mladosti 1987. i 1988. godine*, TKH br. 21, 2013.
- Vučetić, Radina. *Monopol na istinu*, Clio, Beograd, 2016.
- Vučetić Radina. *Evropa na Kalemegdanu*, Službeni glasnik, 2018.
- Vučetić, Radina. *O jednom jubileju ili kako se (ne) sećamo Juoslavije*, Portal Hrvatske istoriografije, 2018.

Arhivska građa:**Arhiv grada Beograda:**

Fond IAB-1119

Arhiv Jugoslavije:

Fond Dvor KJ, 74

Fond Socijalističke omladine Jugoslavije 114

Fond SSRNJ, 142

Fond Ministarstva inostranih poslova KJ 334

Fond Min. Sav. Centralnog Presbiroa KJ 38

Fond Novinska agencija Tanjug – Fotoarhiva, 112

Kancelarija Maršala Jugoslavije, fond 837

Fond Dvor – Fototeka, album 65

Arhiv Srbije

Fond „Prvo beogradsko gimnastičko društvo Soko“

Arhiv Jugoslovenske kinoteke:

Novaković žurnal – Sokolski slet u Beogradu 1930. godine

Periodika:

Almanah Kraljevine SHS

Dnevnik (Beograd)

Vreme (Beograd)

Politika (Beograd)

Ilustrovani list (Beograd)

Nova Evropa (Zagreb)

Jugoslovenski glasnik (Beograd) pregled

Jugoslovenski pregled

Jugosloven (Beograd)

Beogradske opštinske novine (Beograd)

Sokolski glasnik (Beograd)

Sokolski zbornik (Beograd)

Opštinske novine (Beograd)

Mladost (Beograd)

Nin (Beograd)

Borba (Beograd)

15. Prilozi

Prilog br. 1.

Proklamacija kralja Aleksandra I, *Službene novine* br. 6 1929.

Администрација „С. Н.“

СЛУЖБЕНЕ НОВИНЕ

6. ЈАНУАР, НЕДЕЉА, У БЕОГРАДУ | КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА | ГОДИНА XI, 1929. — БРОЈ 6.

СЛУЖБЕНЕ НОВИНЕ излазе свакога дана, осим недеље и празничних дана. — Година је претплата: за Краљевину 400 динара, а полугодина 200 динара. За иностранство: годишња 800 динара, а полугодина 400 динара. Претплата се може узимати најдуже за пола године. За иностранство примају претплату и све поште. — За службе и приватне оглашења се по утврђеној тарифи. Претплата, огласи и новци шаљу се непосредно благодни Државне Штампарије. Рукописи шаљу се Уредништву „Службених новина“. Они се не враћају. Прикази новинарских писама не пролазе се. — Уредништво и експедиција „Службених новина“ налазе се у Државној Штампарији, Пон Лукача ул. бр. 14. — Поједини бројеви продају се по 150 динара од табакџи.

Телефон Уредништва 1204.   Телефон Уредништва 1255.   Телефон Блаградне 3528.   Телефон Штампарије 45 и 5303.

Моме Драгом Народу

Свима Србима, Хрватима и Словенцима

Највиши народни и државни интереси и њихова будућност заповедају Ми, да се, и као Владалац и као Син ове земље, обратим непосредно Народу и да му отворено и искрено кажем оно, што Ми у садањем тренутку налажу Моја савест и Моја љубав према Отаџбини.

Наступио је час, кад између Народа и Краља не може и несме више бити посредника.

У току толиких прошлих напора и толиког стрпљења, које сам показао у вршењу Својих високих дужности Моју је душу раздирао валај наших народних маса, радних и родољубивих, али и намучених, које су руковођене, својим природним и здравим расуђивањем, већ одавно назирале, да се више не може ићи путем, којим се до сад ишло.

Моја очекивања, као и очекивање Народа, да ће еволуција нашег унутарњег политичког живота донети сређење и консолидовање прилика у земљи, нису се остварила.

Парламентарни ред и сав наш политички живот добијају све више негативно обележје, од чега Народ и Држава имају за сада само штете. Све корисне установе у нашој Држави, њихов напредак и развитак целокупног нашег народног живота, доведени су тиме у опасност.

Од таквог нездравог политичког стања у земљи страда не само унутарњи живот и напредак, него и сређивање и развијање спољних односа наше Државе, као и јачање нашег угледа и кредита у иностранству.

Парламентаризам, који је као политичко средство по традицијама од Мога незаборављенога Оца, остао и Мој идеал, почеле су заслепљене политичке страсти злоупотребљавати у тој мери, да је постао сметња за сваки плодни рад у Држави.

Жалосни раздори и догађаји у Народној Скупштини поколебали су код Народа веру у корисност те установе. Споразуми, па и најобичнији односи између странака и људи, постали су апсолутно немогући.

У место да парламентаризам развија и јача дух народног и државног јединства, он, — овакав, какав је, — почиње да доводи до духовног расула и народног разједињавања.

Моја је света дужност, да свим средствима чувам Државно и Народно јединство. И ја сам решен, да ову дужност без колебања испуним до краја.

Чувати јединство народно и целину државну, то је највиши циљ Моје Владавине, а то мора бити и највећи закон за Мене и свакога.

То Ми налаже Моја одговорност пред Народом и пред историјом. То Ми налаже љубав према Отаџбини и пијетет према безбројним драгоценим жртвама, које падоше за тај идеал.

Тражити лека томе злу у досадањим парламентарним променама владе или у новим законодавним изборима, значило би губити драгоцено време у узалудним покушајима, који су нам већ однели неколико последњих година.

Ми морамо тражити нове методе рада и крчити нове путеве.

Ја сам уверен, да ће у овом озбиљном тренутку сви Срби, Хрвати и Словенци разумети ову искрену реч свога Краља и да ће они бити Моји највернији помагачи у току Мојих будућих напора, којима је једини циљ: да се у што краћем времену постигне остварење оних услова, оне државне управе и оног државног уређења, које ће најбоље одговарати општим народним потребама и државним интересима.

Ради тога решио сам и решавам, да Устав Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 28 јуна 1921 године престане важити.

Сви земаљски закони остају у важности, док се према потреби Мојим Указом не укину.

На исти начин доносеће се у будуће нови закони.

Народна Скупштина изабрана 11 септембра 1927 године распушта се.

Саопштавајући ову Моју одлуку Моме Народу, наређујем свима властима у Држави, да по њој поступају, а свима и свакоме заповедам, да је поштују и да јој се покоривају.

6 јануара 1929.
У Београду.

АЛЕКСАНДАР С. Р.

Prilog 2.

Izvod iz stenografske beleške razgovora delegacije gimnastičkog saveza Jugoslavije sa E. Kardeljom

1951. GODINA

MATERIJALI STV "PARTIZAN" JUGOSLAVIJE:

- Stenografske beleške sa razgovora delegacije Gimnastičkog saveza Jugoslavije sa drugom E. Kardeljem, održanim 9. oktobra 1951. godine

RADI

Rato Dugonjić - Ako bi mogli da vas uvefimo da mnogo i mnogo očekujemo od toga da se u novinama pojavá odgovori na izvesna pitanja. Ne formalištička, nego mi tražimo prosto te odgovore na pitanja koja su proizišla iz diskusije kojú smo imali. Sada bi hteli da učvrstimo neka pitanja. Razvitak naše organizacije u mnogome zavisi od toga. Mi ćemo izneti razloge radi čega u novinama treba objaviti. Ne mora sve, ali bar nam dajte neke odgovore na naša pitanja jer bi to mnogo značilo za naše članstvo uopšte, i za buduće članstvo, koje bi na osnovu toga ušlo u organizaciju.

KARDELJ :Možda bi bilo bolje onda kad se izvrše izvesne pripreme i kada se u principu složimo sa pitanjem da li ne bi bilo bolje da posetimo Maršala i da od njega tražimo sastanak. Mislím da bi to jedino imalo smisla. Ako bi imalo smisla dajte akcenat na čitavu tu stvar. Ja vrlo rado učestvujem u diskusiji po nekim gimnastičkim pitanjima, ali mislim da ne bi bio kompetentan da dajem neke izjave u pogledu gimnastike.

DUGONJIĆ :Mi smo na skupštini imali nekoliko pitanja da rešimo, koja čeka organizacija ne nekoliko meseci već nekoliko godina. U organizaciji se nalazi oko 120.000 članova, a organizacija je mnogo stabilnija nego pre dve godine, a po borju učesnika na masovnim priredbama još veći. Napr. naša organizacija organizuje Titovu štafetu koja je stvarno vrlo široko obuhvatna akcija.

Ima nekoliko pitanja koja su najbitnija, Ja ćí izneti ono što smo diskutovali u Izvršnom odboru kod nas. Tu su drugovi iz republika i oni će dopuniti.

Prvo je pitanje imena organizacije. O njemu se vodila diskusija odavno. Organizacija je bilo obećano prošle skupštine da će biti dato ime. Zašto to nije bilo do sada? Ner se traži ime koje bi odgovaralo ciljevima koje organizacija treba da izvrši. Vršene su široke diskusije u organizaciji. Bilo je mišljenja, koje je prevladavalo kod rukovodećeg kadra, da organizacija treba da uzme ime Soko. Tu se diskutovalo o pozitivnim i negativnim stranama, ako bi se uzelo to ime. Moje je mišljenje da je to mišljenje prevladalo zato što je većina rukovodećeg kadra u našoj organizaciji pripadalo organizaciji bivšeg Sokola. Ima razumljivih razloga zašto ti ljudi koji su radili u Sokolu, koji nisu nosili politiku Sokola, već vredno radili na razviku organizacije i u bivšoj Jugoslaviji, a koji i sada rade u organizaciji, oni bi želeli ime Soko s tim da se negativne strane koje je Soko imao izbrišu i da se uzme to ime.

Kao drugo ime koje dolazi u obzir, a čini mi se da trećeg nije bilo do sada, to je ime Partizan. I sada treba doneti odluku po tome. Mi smo se dugo lomili. Mišljenja su bila podeljena. Onda smo išli čak kod druga Djilasa i sa njim smo prodiskutovali o tome i Djido je meni izneo mišljenje da ne bi trebalo uzeti ime Soko iz mnogih razloga. Mi smo sa sasta

koje smo mi sa sastanka sve usvojili. Medjutim, iz republika se javlja izvestan otpor protiv toga i koliko sam čuo u Sloveniji se pozivaju i na tebe, da ti nisi protiv imena Soko.

KARDELJ - Ja sam protiv imena Soko.

DUGONJIĆ - Organizacija je bezlična. Zato je pitanje imena važn. S druge strane mi bi hteli da stvorimo široku organizaciju sa patriot=skim ciljevima. Ta organizacija bi kroz svoju aktivnost radila na podizanju zdravlja i telesne sposobnosti omladine uopšte. I ne samo omladine, nego i starijih. Mnogo bi trebalo da mi učinimo na jačanju naroda kod nas. Nekako bez imena vrlo teško ide, ili sa bezličnim ime=nom.

ČOLAKOVIĆ - Tu je potrebna i uniforma, muzika, konjica.

KARDELJ - Ja sam faktički bio uvek protiv imena Soko. Ono zašto sam uvek insistirao da se pozitivne tradicije koje Soko je imao uzmu. Soko je faktički bio jedna progresivna organizacija, koja je u borbi za nacionalnu nezavisnost kod svih naroda Jugoslavije za I Svetskog rata odigrao veoma pozitivnu ulogu i u toj borbi razbio Austrougarsku monarhiju itd. itd. U tome je njegova pozitivna tradicija I u pogledu naučne strane pitanja gimnastike, Soko je sigurno jedan veliki progres.

Medjutim, s druge strane, mi ipak ne možemo preći preko činje= nica. Prvo, Soko je bio stvoren sredinom XIX veka. Čitav njegov ideološki sistem, njegov cilj stvari bio je oružana borba za nacionalnu nezavisnost, za jedan elementarni demokratizam u vezi sa razvitkom slovenskih naroda. Kasnije, sa vremenom, ta sadržina se sve više menjala u zavisnosti od razlike naših zemalja, političkih i ekonomskih prilika u našoj zemlji uopšte. Mi smo tu imali dođuše različite procese u Jugoslaviji, ali uglavnom u istom pravcu. Recimo u Srbiji, Soko se na kraju potpuno kompromitovao. Na kraju tu nismo imali nekog jakog demokratskog krila. Imali smo, ali to je bilo slabo. U Hrvatskoj je Soko izgubio simpatije u hrvatskim masama. Sa vrlo uske platforme razvio se hrvatski Soko. To je bilo već nešto drugo. I u Sloveniji je bila, možda, ta demokratska tradicija, ali su vrhovi bili čvrsto u rukama reakcije. Tako ne možemo reći da je ime Soko sa svojom politikom ostao nekaljan u očima naroda. Tačno je da su Sokoli u velikoj većini za vreme rata prišli NOV-i i odlično se držali. Ipak, ono što je ostalo negativno u političkoj prošlosti Sokola, to nije iščezlo.

Smatram, da nema smisla obnavljati ime Sokola. Stvoren je Gimnastički savez. Sad, posle toliko godina, da idemo natrag i da stvaramo ponovo Soko, smatram da ne bi imalo smisla. Jer, na kraju krajeva, da je imalo smisla obnavljati Soko, mi bi to morali činiti odmah posle rata, kada je to bilo neposredno vezano za Narodno-oslobodilačku borbu. Sad bi to bilo protumačeno kao nekakva koncesija nečemu iz stare Jugoslavije. To bi bilo apsolutno rđavo protumačeno.

Drugo, mislim, ako danas stvaramo naš Gimnastički savez, onda ne možemo da ga stvaramo na idejnim elementima na kojima je Soko stvaran. Nužno je i potrebno povezati ga sa tom revolucionarnom socijalističkom tradicijom, koja je kod nas, koja će moći sve to da objedini. U staroj Jugoslaviji postojala je pocepancost. Postojala je organizacija Soko, Orao itd. Meni se čini da samo ime Soko ponovo može oživeti one stare suprotnosti koje su bile pre rata i da ime Soko prosto neće biti u stanju da objedini sve ono što mi danas želimo da objedinimo.

Kad se radi o imenu Gimnastičkog saveza, pre svega sam bio mišljenja da ovo možda, nije toliko bitno u tome što mi tražimo ime za Gimnastički savez, i mislim, da je i to ostatak, tendencija da se pošto potopodrževa starim formama, pošto su stare organizacije imale ime Soko da ga i mi moramo imati. Čini mi se da to nije potrebno. Radi se o jednoj idejnoj sadržini, koju ćemo dati takvom jednom Gimnastičkom savezu, a ne o imenu.

Ako se da ime, mislim, da bi bilo dobro, povezati to ime sa našom neposrednom revolucionarnom socijalističkom tradicijom. Meni se čini, da je ime Partizan najlepše ime koje možemo dati jednoj ovakvoj gimnastičkoj organizaciji. Ja sam gledao Statut. Bolje je ime Partizan, nego Partizani. To je moje mišljenje.

ČOLAKOVIĆ- Kao što je bilo ime Soko, oni su se zvali sokoli.

KANDELJ- Meni se čini da bi takvo ime dobro dejstvovalo jer ono nekako daje orijentaciju samom savezu, mislim, na tu idejno-političku orijentaciju, a drugo, gajenje te tradicije. Partizan je sa čisto gimnastičke tačke gledišta, mislim, važna stvar. Kod nas se razvijaju partizanski marševi, partizanske patrole, razne vrste logorovanja, što će, možda, oživeti i dati nov pravac našoj gimnastici.

ČOLAKOVIĆ- Negovanja drugarstva, borbe protiv teškoća, lišavanja itd.

BUGORJIĆ- Ako hoćemo na toj tradiciji i u moralnom i u telesnom vaspitanju, onda ne možemo idealnije zamisliti.

ŽIROVIĆ- Pre rata, kod nas je u organizaciji Soko bila grupa propalih ljudi, koji su se lepili uz načelnika sreza i služili mu za parasu. Ljotić je imao najveće uticaja u organizaciji Soko.

BRPAN KBI- Druže, potpredsedniče, mi smo kod našeg članstva izvršili širu anketu i tražili da se ono otvoreno izjavi za koje je ime. Mi smo dobili odgovor da se skoro čitava organizacija izjasnila u Sloveniji za ime Soko. Od 1.000 članova oko 700 su za ime Soko. Jedan manji broj je tražio ime "Triglav", "Ilirija", i "Partizan". Oni se smatraju da bi se imenom Soko da obnovi nešto staro. Na primer naš AVNOJ nije pokazao da želi staro ime, što je uzeo ime Jugoslavija. Ali, to je Federativna narodna republika Jugoslavija, to nije bivša, stara buržoaska kraljevina Jugoslavija. U posljednje vreme, na primer, opet se uzima naziv na našu najbliž najnižu komunalnu jedi-

nicu opština, ali se opet zna da to nisu stari pretstavnici klerikalizma, župana i njihovi odbornici da su u opštinama. To je samo jedan izraz iz prošlosti naših naroda. U Sloveniji je ime Soko još danas najpopularnije. Kad se radi o imenu Partizan, kod nas se smatra da je Partizan onaj koji je učestvovao u Narodno-oslobodilačkom ratu sa puškom u ruci. Zato nije to ime za tu organizaciju toliko popularno. Možda je tu još jedna krivica, jer nogometni klub Partizan nije popravljen zbog svog ponašanja na igralištu prilikom proslave 29-og novembra, zapravo zbog nesportskog ponašanja Čajkovskog.

KARDELJ- To je drugo pitanje. To nije zbog nesportskog ponašanja Čajkovskog već iz drugih razloga.

SRPAN- To je situacija u Sloveniji. Mi smo imali odmah posle onog sastanka u Beogradu pretstavnike naših okružnih odbora. Mnogi su se izjasnili da odložimo još jednom ovo pitanje i pričekamo dok se situacija ne povoljsa, pa da bi mogli dati ime Soko. U Sloveniji je tako raspoloženje u organizaciji. Smatram, da ga treba otvoreno da iznesem, kako je ustvari.

KARDELJ- Mislim, da je u Sloveniji takva situacija zbog toga što drugovi, koji stoje na čelu tog Gimnastičkog pokreta nisu sa dovoljno borbenosti prišli pokretu i što nisu dali istome jednu novu sadržinu. Nemamo nikakve potrebe za vaskrsavamo jednu stvar koja faktički spada u prošlost. Zašto da je vaskrsavamo. Vi kažete da ljudi misle da je Partizan onaj koji je učestvovao u ratu. Ne misle ljudi tako. Lako je njima dokazati da se radi o simbolu. I Sokoli nisu bili ptice već ljudi, a ljudi su uzeli to kao simbol, i nije im to smetalo što kažete da se ljudi izjašnjavaju za ime Soko, to je razumljivo. Pošto se čitavom Gimnastičkom pokretu nije davala jedna nova sadržina jasno je da ljudi, koji su imali sokolsku tradiciju nisu mogli da vide ništa drugo i ostali su na tome. Mislim da vaši argumenti, po mome mišljenju, nisu naročito ubedljivi. Za vreme rata, negde, 1943 kada je bila Konferencija, složili smo se da Soko ne treba oživljavati baš mislim u pogledu imena, i sad, najjedanput u miru, toliko godina posle rata, da mi to obnavljamo.

PUETIŠEK- Zašto se postavlja to pitanje. Mi smo mišljenja da to nije bitno i da bi morali sa Gimnastičkim savezom kao takvim i dalje produžiti. Soko ima drugu tradiciju, imao je drugu podršku i druga shvatanja. Ljude vezuje sentimentalna tradicija. Kad damo ime organizaciji, svaki će shvatiti kakva je organizacija, kakvu treba da ima podršku. Mi smo drugovima u Sloveniji objašnjavali. Ako bi i Soko bilo zgodno u Sloveniji, ne može se gledati samo sa slovenačkom stanovišta, već sa gledišta čitave Jugoslavije, gde će se ta organizacija primeniti u širokim masama. Mislim, da drugovi u Sloveniji suviše usko gledaju. Mi smo u Izvršnom odboru potpuno usvojili gledište koje nam je izneo drug Djilas u pogledu toga kakav bi utisak

stvorilo ime Soko. Stoga smo primili ime Partizan, o kome smo ranije diskutovali sa republikama.

KARDELJ- U socijalističkoj Jugoslaviji šta može omladincima bliže da bude nego ime Partizan. Na kraju krajeva, sto godina je prošlo od osnivanja Sokola.

PUŠIŠEK- 90.-

KARDELJ- 90 je u Sloveniji, a u čehoslovačkoj ranije.

PUŠIŠEK- Jednu godinu ranije.

KARDELJ- Naš socijalistički život danas traži drugu sadržinu, novu sadržinu. Kad čoveku kažeš: šta misliš, one se orijentiše i kaže ono što mu je nekako najbliže. Kad ga potsetiš na argumente, onda će dublje da razmisli.

BRPAN- Mislim da smo u Sloveniji, baš posle rata mnogo razbili sokolsku tradiciju. Išli smo čak predaleko i razbijali i pozitivnu tradiciju, tako da je došlo do kritičke situacije u gimnastičkoj organizaciji. Tada smo čuli za jednu neoficijelnu izjavu druga Kidriča u vezi sa planinaremkom organizacijom.

KARDELJ- To je stvarno bilo glupo. Slovensko planinarstvo je staro toliko i toliko godina, i ni u kakvom političkom sistemu nije bilo. Oni su mu promenili ime u "Suma i ljudi". Nije tamo umešana politika. Kod Sokola ipak jeste.

DUGONJIĆ- Zašto se ime Partizan ne prihvati? Jer se nadaju da će se vratiti na ime Soko. To čini da se drugovi ustežu, da ga popularišu.

KARDELJ- Ne treba poći od te političke strane. Ime je samo jedna formalnost. U staroj Jugoslaviji Soko je bio jedna režimska organizacija, preko koje je uopšte uzevši režim uspevao da proturi ono što je htio negde manje, negde više.

ČOLAKOVIĆ- Petar II je bio starešina.

VRHOVC- Stvarno je važna sadržina. Ime kao takvo nije toliko bitno. Važno je da se sve stare pozitivnosti prenesu na novo i da se tome novom da popularnost.

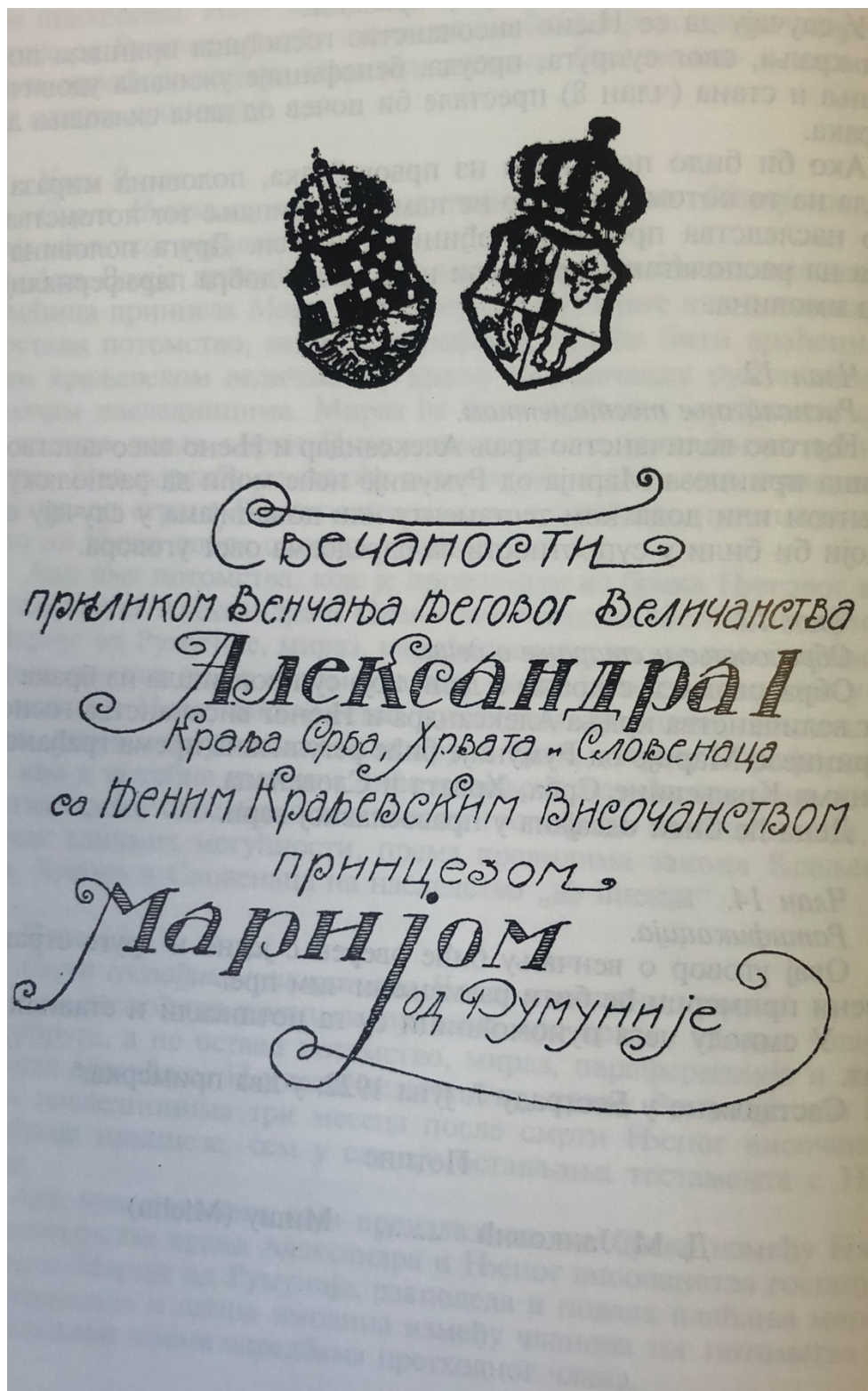
BRPAN- Mi ćemo u Sloveniji ime Partizan popularisati. Sa pojedinim društvima imaćemo teškoće, ali mi ćemo se pripremiti da ih ubedimo.

KARDELJ- Vi ćete morati voditi računa o tome da to može da bude svestan otpor. Ima malogradjanskih i reakcionarnih elemenata koji i na takvim pitanjima pokušavaju da slabe naše pozicije.

ZEKOVIĆ- 120.000 članova je prilično mali broj. Ako treba da organizacija postane masovna, ona treba da se omasovi iz redova radničke i seljačke omladine. Čini mi se da ne bi bilo nemoguće objasniti našoj omladini da treba da pristupi ovakvoj jednoj organizaciji u kojoj omladina treba mnogo više da učestvuje. Omladina će pre usvojiti

Prilog 3.

Program svetkovina prilikom venčanja Kralja Aleksandra i princeze Marije od Rumunije

**СВЕЧАНОСТИ ПРИЛИКОМ ВЕНЧАЊА
ЊЕГОВОГ ВЕЛИЧАНСТВА
АЛЕКСАНДРА I.
КРАЉА СРБА, ХРВАТА И
СЛОВЕНАЦА**

**СА ЊЕНИМ КРАЉЕВСКИМ ВИСОЧАНСТВОМ
ПРИНЦЕЗОМ МАРИЈОМ ОД РУМУНИЈЕ**

ПОНЕДЕЉАК, 5. ЈУНА 1922. ГОДИНЕ

У 19:30 часова.

ДОЧЕК на железничкој станици Његовог Краљевског Височанства Војводе од Јорка, Његовог Краљевског Височанства Инфанта Алфонса и Њеног Краљевског Височанства Инфантиње Беатрисе од Шпаније.

На дочеку:
Почасна чета Краљеве Гарде са музиком, Председник Владе и Министри Спољних Послова, Војни и Морнарице са Госпођама, Особе Британског Посланства са Госпођама, Министар Двора и Први Ађутант са Госпођама, Ђенералитет и Адмиралитет, Часници Двора и Команданти Краљеве Гарде, Жандармерије и Места, Представници Британске Колоније у Београду, Управник Вароши Београда.

После обиласка почасне чете и извршене представке Кортџ полazi за Двор:

1. Аутомобил:
Његово Величанство Краљ и Његово Краљевско Височанство Војвода од Јорка.

2. Аутомобил:
Њено Краљевско Височанство Инфантиња Беатриса и Њено Краљевско Височанство Принцеза Јелена.

1

3. Аутомобил:
Његово Краљевско Височанство Инфант Алфонс и Његово Височанство Принц Арсен.

4. Аутомобил:
Њено Височанство Принцеза Кира и Његово Височанство Принц Павле.

Кортџ ескортиран Краљевом Гардом са Фаифаром креће се улицама Немањином, Милоша Великог, Краља Милана на капију Новог Двора.
Позади кортежа аутомобили са Свитама и аташираним лицима.

ОДЕЛО:
Даме: Тоалет де визит са шеширима.
Дипломатски Кор: Дипломатска Униформа,
Господа: Фрак, беле рукавице и краватна, одговарајуће декорације.
Официри на дочеку: Свечано са дугачким пантолонама и свима декорацијама.

У 20:30 часова.

Интман Ручак у Двору.

УТОРАК, 6. ЈУНА.

Између 14 и 15 часова.

ДОЧЕК на Железничкој Станици Његовог Краљевског Височанства Принца од Удине.

На дочеку:
Почасна чета Краљеве Гарде са музиком, Председник Владе, Министри Спољних Послова, Војни и Морнарице, Особе Италијанског Посланства, Министар Двора и Први Ађутант, Ђенералитет и Адмиралитет, Часници Двора, Команданти Краљеве Гарде, Жандармерије и Места, Представници Италијанске Колоније у Београду, Управник Вароши Београда.

После обиласка Почасне Чете и извршене представке, Кортџ полazi за Двор.

2

1. Аутомобил:
Његово Величанство Краљ и Његово Краљевско Височанство Принц од Удине.

2. Аутомобил:
Његово Височанство Принц Арсен и Његово Височанство Принц Павле.

Кортџ ескортиран Краљевом Гардом са Фаифаром креће се улицама Немањином, Милоша Великог, Краља Милана на капију Новог Двора.
Позади Кортџа аутомобили са Свитама и аташираним лицима.

ОДЕЛО:
Као при дочеку 5. јуна.

У 17 часова.

Долазак Румунске Краљевске Породице и ВИСОКЕ ВЕРЕНИЦЕ Његовог Величанства Краља, специјалним бродом на Београдско Пристаниште.

Долазак брода, праћеног бродовима, који су му изашли у сусрет, поздравља са Београдске Тврђаве 101 топовски пуцањ.

На пристаништу:
Почасна Чета из Краљеве Гарде са музиком,

На Штеку:
Његова Светост Патријарх, Краљевска Влада и Председништво Народне Скупштине са Госпођама, Министар Двора и Први Ађутант са Госпођама, Представници Румунске Колоније у Београду, Управник Вароши Београда.

На крилу Почасне Чете:
Ђенералитет, Адмиралитет, Часници Двора, Команданти Краљеве Гарде, Жандармерије и Места.

Према Почасној чети:
Председник и Потпредседник Општине са целим Одбором и Државним Одбором за дочек.

3

У одређено време креће се Кортџ аутомобилима из Двора:

1. Аутомобил:
Његово Величанство Краљ и Њено Краљевско Височанство Инфантиња Беатриса.

2. Аутомобил:
Њено Краљевско Височанство Принцеза Јелена и Његово Краљевско Височанство Војвода од Јорка.

3. Аутомобил:
Његово Краљевско Височанство Принц од Удине и Њено Височанство Принцеза Кира,

4. Аутомобил:
Његово Краљевско Височанство Инфант Алфонс, Његово Височанство Принц Арсен и Његово Височанство Принц Павле.

Кортџ креће улицама Краљ Милановом, Кнез Михајловом, Краља Петра, Беговаљенском и Карађорђевој до пристаништа.
Позади Кортџа аутомобили са свитама и аташираним лицима.

Чим приспе брод Његово Величанство Краљ са Високим Гостима и Члановима Краљевске Породице улази на брод и после поздрава излази са Румунском Краљевском Породицом, Којој Председник Београдске Општине подноси со и хлеб и поздравља у име Београда.

После извршене представке наведених лица на дочеку и обиласка Почасне Чете, Кортџ полazi за Двор:

1. Викторија а ла Домон:
Његово Величанство Краљ од Румуније и Његово Величанство Краљ.

2. Викторија а ла Домон:
Њено Величанство Краљица од Румуније и Њено Краљевско Височанство Принцеза Марија.

3. Аутомобил:
Њено Краљевско Височанство Румунска Престононаследниковица и Његово Краљевско Височанство Војвода од Јорка.

4. Аутомобил:
Њено Краљевско Височанство Инфантиња Беатриса и Његово Краљевско Височанство Принц од Удине.

5. Аутомобил:
Њено Краљевско Височанство Принцеза Јелена и Његово Краљевско Височанство Румунски Престононаследник

4

6. Аутомобил:
Њено Краљевско Височанство Принцеза Јерина и Његово Краљевско Височанство Инфант Алфонс.

7. Аутомобил:
Њено Краљевско Височанство Принцеза Илеана и Његово Височанство Принц Арсен.

8. аутомобил:
Њено Височанство Принцеза Кира, Његово Краљевско Височанство Принц Никола и Његово Височанство Принц Павле.

Маршал Двора са Румунским Маршалом Двора иде пред Кортезом у Викторији (пред челним ескадроном).

Кортеж ескортиран Краљевом Гардом са Фанфаром креће се улицама: Карађорђевог, Вилсоновим Тргом, Немањиним, Милоша Великог, Краљ Милановом кроз капију Новог Двора пред Стари Двор, где очекују 120 девојака у националном костиму из свију крајева наше земље.

Позади Кортежа аутомобили са Свитама и аташираним лицима. Трупe образују шпалир.

ОДЕЛО:

Даме: Тоалет де визит са шеширима.
Дипломатски Кор: Дипломатска Униформа.
Господа: Фрак, беле рукавице и краватна, декорације наше и Румунске, лента.

Официри: На дочеку: Свечано са дугачким панталонама.
У строју: Свечано походно.
Са свима декорацијама.

У 20 часова.

Гала Ручак у Двору у част Румунске Краљевске Породице.

ОДЕЛО:

Даме: Балска Тоалета.
Дипломатски Кор: Дипломатска Униформа.
Господа: Фрак, беле рукавице и краватна, декорације, лента.
Официри: Свечано са дугачким панталонама са свима декорацијама.

У 22 часа.

Пред Двором „Поздравна Песма Краљевој Вереници“

5

СРЕДА, 7. ЈУНА.

У 10:30 часова.

Пријем Специјалних Мисија.

У 11 часова.

Пријем Дипломатског Кора.

У 11:30 часова.

Пријем свију пријављених Депутација и Корпорација из целе земље и Престонице.

У 13 часова.

Ивнтман Доручак Краљевске Породице.

У 15 часова.

Пријем Виших Чиновника са Госпојама (које одређују дотична Министарства).

ОДЕЛО:

Даме: Тоалет де визит са шеширима.
Господа: Реденгот или жакет са цилиндром.

У 15:30 часова.

Пријем Офицерског Кора — Виши активни и резервни официри са Госпојама (Одређује Министар Војни и Морнарице).

У 17 часова.

Народна Свечаност на Тркалишту Кола Јахача и у Кошутњаку.

У 20 часова.

Гала-Концерат у Двору.

ОДЕЛО:

Даме: Балска Тоалета или Национални костим,
Дипломатски Кор: Дипломатска Униформа,
Господа: Фрак, бела краватна и рукавице или Национално одело, декорације, лента,
Официри: Свечано са дугачким панталонама, све декорације.

6

Ескадрон Краљеве Гарде.
Кортеж креће улицама: Краља Милана (десном страном), Тргом Краља Александра, Коњарчетовом, Васином и Узун-Мирковом поред Калимегаана пред Саборну Цркву.

При повратку из цркве ред у Кортежу је следећи:
Носилац Заставе Краљевог Дома праћен коњаницима из свију крајева.

Викторија са Маршалом Нашег и Румунског Двора,
Фанфара и Краљева Гарда.

Краљевски Породични Кортеж:

1. Гала-Кола:

Његово Величанство Краљ и Њено Величанство Краљица Марија

2. Викторија а ла Домон:

Његово Величанство Краљ и Њено Величанство Краљица од Румуније.

3. Викторија а ла Домон:

Његово Краљевско Височанство Војвода од Јорка и Његово Височанство Принц Арсен.

4. Викторија а ла Домон:

Њено Краљевско Височанство Румунска Престолонаследниковица, Њено Краљевско Височанство Инфанткиња Беатриса, Његово Краљевско Височанство Принц од Удине и Његово Краљевско Височанство Румунски Престолонаследник.

5. Викторија а ла Домон:

Њено Краљевско Височанство Принцеза Јелена, Њено Краљевско Височанство Принцеза Јерина, Његово Краљевско Височанство Инфант Алфонс и Његово Краљевско Височанство Принц Никола.

6. Викторија а ла Домон:

Њено Краљевско Височанство Принцеза Илеана, Њено Височанство Принцеза Кира, Његово Височанство Принц Павле, Његово Височанство Принц Всеволод и Њено Височанство Принцеза Екатерина.

Ескадрон Краљеве Гарде.

Кортеж се креће улицама: Краља Петра, Кнез Михајловом, Тргом Краља Александра (поред Москве), Краљ Милановом на капију Новог Двора (поворка продужава).

8

Специјалне Мисије иду право у цркву.
Дворске Даме, Свите, Ахутанти и Ордонанс—Официри Његовог Величанства Краља на четврт часа пре поласка Кортежа одлазе аутомобилима пред цркву, праве шпалир пред Главним и затим узимају одређена им места.
Распоред присутних на Венчању види се из приложене Скице цркве на последњој страни. Одређени редари показују места. Сви присутни имају бити у цркви најдаље до 10.30 часова. (Улазак је на Јужна и Северна Врата према распореду група). Кола и аутомобили одлазе и паркирају се Богородињинском, Поп Лукином и Босанском Улицом. На челу су Дворска кола и аутомобили, затим кола и аутомобили Мисија, Дипломатског Кора, Краљевске Виаде и т. д. Само кола из Краљевског Кортежа остају пред Главним Вратима цркве.

У 11 часова.

Чин Венчања обавља Његова Светост Патријарх са архијерејима по приложеном Црквеном Церемонијалу.

На кору певају здружени хорови Београдског Певачког Друштва и Станковић.

Чин Венчања објављује 101 топовска пуцања са Београдске Тврђаве.

По доласку Високих Младенаца у Двор, обављају се народни обичаји.

ОДЕЛО:

Даме: Хаљине отворене боје са малим деколтеом и шеширима или Национална ношња.
Дипломатски Кор: Дипломатска Униформа.
Господа: Фрак, беле рукавице и краватна или национално одело, декорације, лента.
Официри ван строја: Свечано са дугачким панталонама.
у строју: Свечано походно.
Све декорације.

Дуж свију улица куда пролази Кортеж шпалир војске.

У 12 часова.

Пријем честитања у Старом Двору (улаз на Капију Старог Двора).

1. Специјалне Мисије,
2. Дипломатски Кор,
3. Његова Светост Патријарх,
4. Краљевска Влада,
5. Народна Скупштина,
6. Поглавице признатих вероисповести,
7. Председништво Београдске Општине са целим Одбором.

9

У 13.30 часова.

Гала Доручак у Старом Двору.

ОДЕЛО:

Као на Венчању.

У 17 часова.

Рези трупа на Бањници. Закуска.

ОДЕЛО:

Даме: Тоалет де визит са шеширима или национална ношња. Дипломатски Кор и Госпола: Реденгот или жакет са цилиндрима или национално.

Официри: Свечано походно са свима декорацијама.

У 20 часова.

Интиман Ручак Краљевске Породице и испраћај Високих Гостију.

ЦРКВЕНИ ЦЕРМОНИЈАЛ

приликом Венчања Његовог Величанства Краља АЛЕКСАНДРА I. са Њеним Краљевским Височанством Принцезом Румунском МАРИЈОМ.

На западним вратима Храма, одређени Архиепископи и Свештеници дочекују Краља и Краљицу, који целивају Свето Јеванђеље и Икону, па улазе у Храм.

Свештенство и Архиепископи улазе у Олтар, Сродници, Часници и Свите на одређена места.

Патријарх на Царским Дверима дочекује Краља и Краљицу и осењава их Крстом, који они целивају.

Један Протојереј скреће пажњу Краљу, да целива Икону среће пажњу Краљици да целива Икону Богородичину и потом да стане поред Краља.

Краљ и Часници скидају сабе, које прима дежурни Ахутант. Кум стаје иза Краља а Стари Сват иза Краљице.

Ђакони долажу Патријарху свече и он их предаје Курјеве Краљу а Старог Свата Краљици.

Потом почиње чин обручења..... Један Протојереј предаје Патријарху прстен Краљичин за Краља а Краљев за Краљицу.

Стари Сват на позив Патријарха мења прстење Краља и Краљице.

По свршеном обручењу, Краљ и Краљица окрећу се и иду ка узвишеном месту а поред њих са стране по један Протојереј.

За Краљем иде и стаје Кум, а за Краљицом Стари Сват, и сви се окрећу ка Царским Дверима.

Патријарх ставља питање Краљу и Краљици о Њиховој драгој Вољи за ступање у брак и они одговарају „Имам Ваша Светости“ а потом Патријарх саставља Њихове десне руке и покрива белим убрусом.

Патријарх прима венце од Протојереја и ставља их на главе Краља и Краљице.

Патријарх благосиља чашу вина и даје је Краљу и Краљици, Куму, Старом Свату и Деверу.

Потом иду два њакон напред и каде. Патријарх Краљ и Краљица, Кум и Стари Сват три пут обилазе око стола и хор пева Исидије Лику... Свјати Мученици... Слава тебе...

За то време четири Архиепископа и два протојереја заузимају своја места.

Патријарх скида венце Краљу и Краљици. Чита Им молитве: Отач, Син и Свети Дух. Отпуст. Реч Патријархова и потпис Акта Венчања (Патријарх, Краљ, Краљица, Румунски Краљ и Краљица, Кум, Стари Сват, Девер).

Овим је Света Тајна Венчања завршена. Краљ и Краљица примају честитања Краљевских Родитеља и излазе из цркве.

За време изласка Краљевог из цркве хор пева химну и Многа Љета.

11

РАСПОРЕД

Присутних лица у Београдској Саборној Цркви на дан Венчања Његовог Величанства Краља Александра I. са Њеним Краљевским Височанством Принцезом Маријом Румунском.

8. Јуна 1922. године.

1. Поглавице признатих вероисповести.
2. Краљевска фамилија.
3. Специјалне мисије.
4. Свите, Цивилна и Војна Кућа Његовог Величанства Краља, Командант Краљеве Гарде са госпођама.
5. Повата Родбина.
6. Бивши председници владе, Министри на расположењу са госпођама, садашњи и бивши пуномоћни Министри на страни са госпођама.
7. Војводе, Почасни Ахутанти Његовог Величанства Краља, Генералитет и Адмиралитет са госпођама.
8. Подпредседник Државног Савета, Саветници, Покрајински Намесници, Председници Касацја и Стола Седморице оба Одељења, Председник Касацја из Новог Сада Одељење Б, Председник Врховног Суда из Сарајева, Председник Главне Контроле и Председници Академије Наука Београда и Загреба, Ректори Београдског, Загребачког и Лубљанског Универзитета, Управник Војне Академије и Гувернер Народне Банке са госпођама.
9. Два представника Румунске Колоније у Београду без госпођа.
10. Представници инвалида, по један представник Трговачке, Индустрјске и Звантске Коморе без госпођа, представници Државног Одбора за Свечаности и три представнице Женских Друштава.
11. Дипломатски Кор (само шефови и војни изасланици са госпођама).
12. Краљевска Влада са Госпођама.
13. Председништво Народне Скупштине са Госпођама и народни посланици без госпођа.
14. Председник и Подпредседник Београдске Општине, Председник Тополске Општине и Председник Букурешке Општине без госпођа.
15. Помонници Министара, један Генерални Директор односно најстарији Начелник из свју Министарстава и Директори Министарства Иностранних Дела без госпођа.
16. Инспектори Родова Оружја и Струка, Команданти Дивизије, по један Начелник из Министарства Војног и Морнарице и Главног Генералштаба, Командант Жандармерије и Командант Места без госпођа.

13

17. У Порти — Официри Делегати Војске и по три Представника инвалида, резервних официра и добровољаца — без госпођа.
18. НА ХОРУ — Представници штампе.

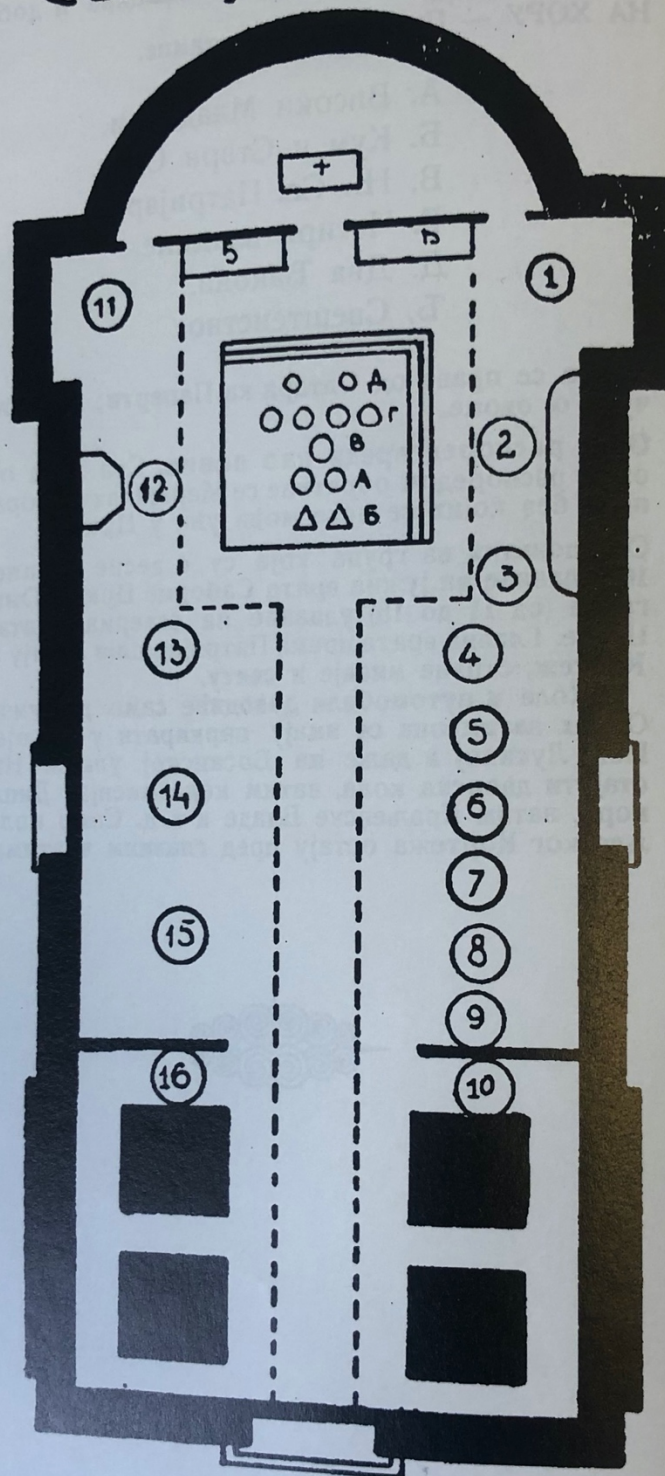
- A. Високи Младенци.
- B. Кум и Стари Сват.
- B. Њ. Св. Патријарх.
- Г. Четири владике.
- Д. Два Ђакона.
- Ђ. Свештенство.

2. Места се праве од Олтара ка Паперти; Редари воде рачуна о овоме.
3. Овај распоред вреди као позив. Сва лица обухваћена овим распоредом обратити се Маршалату Двора за улазнице без којих се неће моћи ући у Цркву.
4. Сви позвани из група које су с десне стране (од 1 до 10) улазиће на јужна врата Саборне Цркве. Они из левих група (од 11 до 16) улазиће на северна врата Саборне Цркве. Главна врата према Патријаршији остају за Краљев Кортџ, стране мисије и свту.
Кола и аутомобили доводиће само до јужних врата. Одмах ватим она се имају паркирати у Вотојављенској, Поп Лукиној и даље ка Босанској улици. На челу ће стајати дворска кола, затим кола мисија, Дипломатског хора, затим Краљевске Владе и т. д. Само кола из Краљевског Кортџа остају пред главним вратима.

Распоряд Саворной Цркви

Prilog 4.

Opis protokola i TV programa povodom sahrane Josipa Broza Tita, Borba, 5. i 6. maj 1980.

2. СТРАНА

САОПШТЕЊЕ ПРЕДСЕДНИШТВА СФРЈ И ПРЕДСЕДНИШТВА ЦК СКЈ

САХРАНА 8. МАЈА У БЕОГРАДУ

Комеморативна седница највиших органа и организација Федерације одржаће се 8. маја у великој дворани Дома синдиката у Београду. — Посмртни остаци биће изложени у згради Скупштине СФРЈ од 5. до 8. маја

Београд, 4. маја (Танјуг). — Посмртни остаци Јосипа Броза Тита, председника Социјалистичке Федеративне Републике Југославије и председника Савеза комуниста Југославије, биће превезени специјалним возом из Љубљане у Београд, где ће стигли 5. маја 1980. године у 17,00 часова.

У пратњи посмртних остатака друга Тита у специјалном возу налазиће се Фаиз Хоша, члан Председништва СФРЈ, Стане Дошани, члан Председништва Централног комитета СКЈ, Тоао Куртовић, председник Савезне конференције Социјалистичког савеза радног народа Југославије, Мика Шинџак, председник Већа Савеза синдикала Југославије, Владо Шћехић, члан Председништва Савезног одбора СУБНОР-а Југославије, Васил Тривоковић, председник Конференције Савеза социјалистичке омладине Југославије, Стана Тошковић и Арнесет, председник Савезног већа Скупштине СФРЈ, Бранислав Иковић, потпредседник Савезног извршног већа и Џејмс Шарпа, потсекретар у ССНО.

Радици ауди и грађани Љубљане и Загреба испратиће посмртне остаци и одасти пошту преминулом другу Титу на железничкој станици

СЕДМОДНЕВНА ОПШТЕРАДНА ЖАЛОСТ

Београд, 4. маја (Танјуг). — Непосредно после седнице Председништва СФРЈ Југославије и Председништва ЦК СКЈ Савезно извршно веће одржаће се ванредну седницу и донело одлуку о општерадној жалости. Изражавајући осећања туге и боли свих народа и народности, радничке класе, радних људи и грађана Социјалистичке Федеративне Републике Југославије поводом смрти друг Јосипа Броза Тита, вође и хероја наше народноослободилачке борбе, социјалистичке револуције и социјалистичке изградње, стратеза свих наших победа и у рату и у миру, величане борбе за остварење историјских циљева радничке класе, за слободу и независност наше земље, за равноправност и нераскидиво братство — јединство свих народа и народности, за социјалистичко самоуправљање, за човекову срећу и добро, за хумане односе међу људима, немилора политике и покрета нерасправности и непоколебљивог борбе за мир у свету — Савезно извршно веће доноси

ОДЛУКУ

О седмодневnoj општерадној жалости.

1. Поводом смрти председника Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, председника Савеза комуниста Југославије и врховног команданта оружаних снага Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, маршала Југославије, друг Јосипа Броза Тита, проглашава се седмодневна општерадна жалост у дане од 4. маја до 10. маја ове године.

2. За време општерадне жалости на свим државним и јавним зградама издати ће се заставе на пола копља.

3. У данима општерадне жалости откazuју се све јавне манифестације културне, забавне, спортске и друге приредбе у земљи.

у Љубљани и на главној железничкој станици у Загребу.

Радици ауди и грађани Београда дочекаће и одасти пошту преминулом другу Титу на главној железничкој станици у Београду, одакле ће посмртни остаци бити пренесени у зграду Скупштине СФРЈ.

Посмртни остаци Јосипа Броза Тита биће изложени у згради Скупштине СФРЈ од 18,00 часова 5. маја до 8. маја 1980. године до 12,00 часова. У том времену смењиваће се почасне страже представника свих органа и организација Федерације, социјалистичких република и социјалистичких аутономних покрајина, организација удруженог рада у којима је друг Тито радио и других делегације главних градова република и покрајина, загребачке организације Савеза комуниста, радног Кукурваца и оружаних снага. Радици ауди и грађани могу одасти пошту преминулом другу Титу, мимоходом поред оара са посмртним остацима од 20,00 часова 5. маја до 08,00 часова 8. маја 1980. године. Пред оара са посмртним остацима

Саучешће шефова иностраних државних делегација примаће у Палати Федерације председник Председништва СФРЈ, председник Скупштине СФРЈ, председник Савезног извршног већа и савезни секретар за иностране послове.

Саучешће шефова делегација иностраних комунистичких, социјалистичких, социјалдемократских и других партија и ослободилачких покрета примаће у Палати друштвено-политичких организација председлавајући Председништва Централног комитета СКЈ, председник Савезне конференције ССРН, секретар Председништва ЦК СКЈ, други чланови Председништва функционери других савезних органа друштвено-политичких организација.

Книга жалости за упис иностраних делегација налазиће се у Палати Федерације и Палати друштвено-политичких организација.

Книге жалости за упис радних људи и грађана налазиће се у сани општинама.

Из Председништва СФРЈ и Председништва ЦК СКЈ

ТЕЛЕВИЗИЈА

ДНЕВНИ ПРОГРАМ ЗА ПОНЕДЕЉАК, 5. МАЈ 1980.

Први програм

7.30 ВЕСТИ
7.40 Љубљана: ОПРОШТАЈ С ДРУГОМ ТИТОМ — пренос
9.00 ВЕСТИ
(оно)
10.00 Загреб: ОПРОШТАЈ С ДРУГОМ ТИТОМ: — пренос

од
11.00 до 15.00 Емитоваће се Вести сваког часа
16.00 Документарни програм: ТИТО У КАРАЂОРЂЕВУ (децембар 1979)
16.55 Београд: ПОСМРТНА ПОЧАСТ ТИТУ, пренос
18.45 Музички програм
19.15 »Записи« — документарни филм
19.30 ТВ ДНЕВНИК
21.30 Документарни програм: ТИТО, РАТ И РЕВОЛУЦИЈА
22.15 »ПОВЕЉА« — поема братства-јединства
22.45 ТВ ДНЕВНИК

Други програм

16.40 ТВ НОВОСТИ
16.55 Београд: ПОСМРТНА ПОЧАСТ ТИТУ, пренос
18.30 БЕОГРАДСКА ХРОНИКА
19.10 Документарни програм: ТИТО У ОЧИМА СВЕТА
19.30 ТВ ДНЕВНИК
21.30 Музички програм
22.35 24 ЧАСА
22.45 »Поруне« — документарни програм

САОПШТЕЊЕ РАДИО-БЕОГРАДА О ИЗМЕНАМА У ПРОГРАМУ

Укључујући се у општерадну жалост поводом смрти председника Тита, сви програми Радио-Београда и удружених радионаше земље, преносиће сутра ујутро опроштај грађана Љубљане воза жалости до Београда и са скупа грађана главног града СФРЈ часова.

Поред тога, удружени радио-програми РТБ и локалних станица саучешћа поводом националне жалости у СФРЈ.

Главне информативно-политичке емисије задржаће своја медалке станице пружаће повремено сервисне информације од значаја за своја подручја.

Prilog br. 5

Ceremonijal na lokalitetu A-1, Kancelarija Maršala Jugoslavije, 1953-1980, fond 837, V-11-C

CEREMONIJAL NA LOKALITETU "A-1"

Nosioci sastava i odličnjaci, posle mislota i nepuštaju prostor

Po zaustavljanju lafeta na lokalitetu A-1, kovčeg prihvataju lični pratioci druga Predsednika, a iza kovčega ide adjutant VKOS.

Pošto se kovčeg postavi na postolje ispred grobnice i dok sve predviđjene ličnosti zauzmu mesta na odredjenim tribinama, predsednik Predsedništva SFRJ drži govor.

Posle završenog govora, vojna muzika svira himnu. Pošto se odsvira himna, vojna jedinica ispaljuje puščani plotun. Nakon toga, najviši rukovodioci-članovi počasne (poslednje) straže u Skupštini SFRJ, prilaze kovčegu i, uz pomoć ličnih pratilaca druga Predsednika, podižu kovčeg i polagano ga unose u grobnicu.

U momentu podizanja kovčega sa postolja ispred grobnice, muzika i hor izvode "Internacionalu", koju završavaju neposredno pre spuštanja kovčega u grobnicu.

U trenutku kada se kovčeg spusti u grobnicu, započinje ispaljivanje plotuna iz artiljerijskih orudja u Beogradu i u glavnim gradovima republika i pokrajina, a istovremeno se oglašavaju sirene.

Članovi porodice i ličnosti koje su unele kovčeg, prolaze pored groba, a zatim počinje mimohod ovim redom: članovi Predsedništva SFRJ, članovi Predsedništva CK SKJ, predsednici Predsedništava republika i pokrajina, predsednik Skupštine SFRJ, predsednik SIV-a, predsednici Savezne konferencije SSRNJ i SSJ, šefovi stranih delegacija, predsednik Ustavnog suda, a zatim dalje po redosledu povorke

-----

Za svo ovo vreme muzika svira posmrtno marševe

29878
Poštarina plaćena u gotovu

SOKOLSKI GLASNIK

Organ Saveza Sokola kraljevine Jugoslavije // Izlazi polovinom i krajem meseca • Godišnja pretplata 50 Din • Uredništvo i uprava u Ljubljani, Narodni dom • Telefon 2543 • Račun pošt. štred. 12.943 • Oglasi po ceniku

God. I. Ljubljana, 18. februara 1930. Broj 1.

Cena Din 2

Sokoli, budite i odsad celom našem narodu primer jedinstva!

Braćo i sestre!

Savez Sokola kraljevine Jugoslavije, koji je po redima našeg kralja osnovan da u cilju fizičkog i moralnog vaspitanja zdravi sve zdrave snage jugoslovenskog naroda, dobio svoj statut i svoju upravu, otpočinje svoj život i svoj rad.

Putevi, kojima će naše Sokolstvo da hodi, i ciljevi, kojima će da teži, obelodani u zakonu i statutu, nisu nepoznati, ni novi. To su utrice stare, kojima je Sokolstvo, vaspitano u idejama svevih osnivača Tyrša i Fagnera — u idejama bratstva, jednakosti i slobode — vazda stupalo, verno svojim idealima, da sa podrivanjem i predanošću, sa razvijanjem svih snaga narodnih — telesnih, moralnih i intelektualnih — radi na stvaranju bolje budućnosti i napretka svoga naroda, ne tražeći za sebe ni koristi ni slave.

I zakonom i statutom stavljen je u zadatak novoj sokolskoj organizaciji u našoj zemlji, da neguje telesnu, moralnu i nacionalnu snagu jugoslovenskih državljana i da održava veze sa ostalom slovenskom sokolskom braćom kao i sa organizacijama ostalih država, koje imaju isti ili sličan zadatak.

I ako osnovano snagom zakona, novo naše Sokolstvo, otkriveno u Savezu Sokola kraljevine Jugoslavije, ostaje i nadalje organizacija privatne inicijative, naše nacionalne snage, organizacija na najzdravijim individualnim i kolektivnim snagama u našem narodu, organizacija, u koju svaki pojedini član dobrovoljno unosi svoju ličnu vrednost, svoju dušu i otkriveni u svojoj pripravnosti, da ne prezajući ni od kakvih žrtava — u bratskoj slozi i ljubavi mesebično saraduje na ostvarenju velikih sokolskih ideala istine, pravde i lepote.

U novom sokolskom telu treba da oživi stari sokolski duh, koji nas je vazda učio, da je morali jedini temelj, na kome počiva svaki društveni poredak, sva kultura i civilizacija, i da je on najvažniji preduslov opstanka i razvika svakog naroda, tako i našeg.

Taj duh nas je uvek poticao na Tyrševe reči, da je svaki narod propao svojom vlastitom krivicom, i da ni jedan narod na svetu, bio on malen ili velik, nije išezao, dok je bio zdrav i zdravilo!

Beograd, 28. januara 1930.

Savez Sokola kraljevine Jugoslavije.

Prvi zam. starešine: E. Gangl s. r. Tajnik: Ante Brozović s. r.

Na osnovu § 11 Zakona o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije, a u saglasnosti sa Predsednikom Ministarlog saveta, propisujemo ovaj

Statut o organizaciji i poslovanju Sokola kraljevine Jugoslavije.

I. Opšte odredbe.

Član 1.

Soko kraljevine Jugoslavije ima za cilj, da podize telesno zdrave, moralno jake i nacionalno svesne državljane kraljevine Jugoslavije.

Ovaj cilj postiže se uporednim vaspitanjem tela i duše po Tyrševom sokolskom sistemu, udomaćenom u našem narodu.

Član 2.

Soko kraljevine Jugoslavije može postati članom međunarodnih ili međudržavnih organizacija, koje imaju isti ili sličan zadatak, a nisu ustanovljene na osnovama staskih ili verskih ideja. Naročito može biti član Saveza Slovenskog Sokolstva.

Član 3.

Redovnim članom Sokola kraljevine Jugoslavije može postati svaki državljanin, t. j. barom 18 godina star, dr. Jene na osnovama staskih ili verskih ideja, bez javljanja kraljevine Jugoslavije, bez izbira na spol, veru, zvanje i zanimanje, samo ako priznaje osnovna načela Sokolstva i ako je u svome životu i društvenom radu neporočan; a vanrednim članom svaki Sloven koji nije državljanin kraljevine Jugoslavije, a u njjoj boravi, pod istim uslovima.

Osim članstva Sokola kraljevine Jugoslavije pripadaju deca (muška i ženska od navršenih 6 do navršenih 12 godine života) i narastaj (muški i ženski od navršenih 12 do navršenih 18. godine života).

Član 4.

Sva prepiska u Sokolu kraljevine Jugoslavije ide redovnim putem preko uprava župa (član 6).

Uprava godina računa se od 1. januara do 31. decembra.

Član 5.

Sve jedinice i svaki član Sokola kraljevine Jugoslavije dužni su, da se pokoravaju Zakonu o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije, ovom Statutu i odredbama pravila, uredba, pravilnika i poslovnika Sokola kraljevine Jugoslavije.

Ko se ovome ne pokorava, predložuje se prema njemu disciplinske mere, koje predviđaju poslovnik, a eventualno i isključenje iz Sokola kraljevine Jugoslavije.

Pravo isključenja imaju društvene uprave za svoje društvo, župske uprave za pojedine ili sva društva svoje župe, savezna uprava za pojedine i sva društva kakve župe ili za sva društva uopšte. Protiv isključenja iz društva može se izjaviti žalba župskoj upravi, a protiv isključenja, ili odluke o njemu, izrečene od župske uprave, savezne uprave, protiv isključenja, ili odluke o njemu, izrečene od savezne uprave nema žalbe.

Član 6.

Službeno glasilo Sokola kraljevine Jugoslavije je "Sokolski Glasnik", organ Saveza Sokola kraljevine Jugoslavije, koji izdaje uprava Saveza. Pretplatnik tog organa mora biti svaka župa i svako društvo.

I dišemo. I stojek tako pod svetlim okriljem razvijanih sokolskih zastava, sa kojima smo nekome svikom najnežnijih osećaja svojih neizmerno svoga oduševljenja i zanosa i svoje ljubavi prema narodu, i želim želim bezgranične naše pripravnosti, da na oltaru napućene naše domovine prisemo sve, pa i matice žrtve, izvezi izvazena načela sokolske misli naše, svršani u čvrste redove skromnih radnika, zidaćemo i podici na temeljima bratske ljubavi, častnosti života, truda, ljubivosti i požrtvornosti nerazoriv grad nacionalne i državne slobode naše, pa pozivamo na taj rad u naše redove sve, što sa nama jednako misli i oseća, obratimo oči naročito mladini našoj, uzdajući našoj, i kličemo na sve četiri strane maljkama i očvima: "Pustite k nama decu, jer je lepota i zdravlje neobnovljivo, a zdravlje je neobnovljivo bez prostiranja života naša slovenske sokolske misli".

Neka u dušama sviju nas odjekuju i neka nas potiču na sokolski rad značajne reči Miroslava Tyrša, koji kaže: "Porvni smo da očuvamo svoj narod pri onoj svestranjivosti, trajnoj i čvrstoj snazi, pri telesnom duševnom i ljudrednom zdravlju, koje ne dozvoljava, da bi se pokazala kakva pokvarenost i tako kakav zastoj, kakav naizgled: taj najgori, da smrtonosni zločin čitavom narodu".

Svoj život i rad utpicajemo u spoznaji uzvišenoj poslanstva sokolske ideje i u otkrivenju, da je ta ideja pozvana više nego ikoga druga, da sa gradi put zajedlenom zbliženju i bratskoj saradnji svih slovenskih naroda.

U našim dušama razvija se dah slovenske sokolske svesti, duh, koji odstranjuje sve davne sporove i njihove naročite, a širi uzajamnu ljubav, stripjivosti i bratski zadrujni život na korist najviših ideala čovečanstva na sreću naše domovine i za silna budućnost čitavog Slovenstva.

Tako pristupa naš Savez k patriotskom radu, da svojom snagom i životom, silom lava i tom sokolskim napredom novog poglavlje u istoriji našeg naroda.

Ko hoće, nema stupa u naše bratske redove. Sokoli sa Sokolima! Napred!

Njegovo Kraljevsko Visočanstvo Prestolonaslednik Petar, Starešina Sokola kraljevine Jugoslavije.

Osim toga može uprava saveza izdavati još i naročite stručne listove.

Sve službene objave, naređenja i propisi članstvu i jedinicama sokolskim obnavljaju se preko "Sokolskog Glasnika". Uprava i načelnici mogu i neposredno saobraćati pismenim putem sa predloženim organima (jedinicama, licima).

Član 7.

Sredstva za izdržavanje i rad sokolske organizacije.

A. Redovni prihodi.

a) Za društva:

1. članski ulog, koji plaćaju svi članovi društva, kome pripadaju;
2. ulogi dece i narastaja društvu, kome pripadaju;
3. novčane potpore, koja društva dobijaju od uprava svojih župa.

Velikim članskog uloga i uloga dece i narastaja određuje uprava župe po predlogu uprava mesnih društava.

b) Za župe:

1. prinos, koji društva plaćaju upravama župa; veličinu ovog prinosa određuje uprava Saveza po predlogu uprava župa;
2. novčana potpora, koju banovine dodeljuju svake godine upravama župa na svojoj teritoriji iz svojih specijalnih kredita za ovu svrhu.

v) Za Savez:

1. prinos, koji župe daju Upravi Saveza, u čiju veličinu određuje Uprava Saveza po predlogu glavnice skupštine;
2. novčana potpora države, koja se svake godine dodeljuje upravi Saveza iz partijske budžetom namenjene za izdržavanje i rad sokolske organizacije.

B. Vanredni prihodi.

1. Legati, zadužbine i dobrovoljni prilozi društvima, župama i Savezu;
2. prihodi sa javnih predredaba;
3. vanredni prinosi, koje uprava Saveza razreže župama i društvima za potrebe Saveza odnosno koje razreže upravi župa ili društva za potrebe župa ili društva; ovi vanredni prinosi moraju se upotrebiti isključivo za unapređenje Sokolstva.

Član 8.

Odelni fond obranjuje se u Savezu iz prihoda društava, a visinu uloga za ovaj fond određuje uprava Saveza. Odelni fond služi za pomoć, prvenstveno onim članovima, narastajima i deci, koji se odule pri sokolskim vežbanjima, na redovnim časovima ili vodenim utakmicama, akademijama i sl. Ovim, zatim za najmu potrebe siromašnih obolih članova, narastaja i dece. Blizhe odredbe o rokovima ovim fondom propisuje uprava Saveza.

Član 9.

Oslavljanje i pozdravljanje.

Članovi sokolske organizacije nazivaju se međusobno "bratce", a oslavljavaju se sa "sre". Članice nazivaju se međusobno "sestre", a oslavljavaju se sa "sre". Članovi i članice nazivaju se međusobno "bratce, odnosno sestros", a oslavljavaju se sa "sre", samo kad to dopuštaju njihovi vansokolski odnosi.

Deca i narastaj oslavljavaju se sa "sre" i nazivaju međusobno "bratce, odnosno sestros".

Sve kategorije pripadnika Sokola kraljevine Jugoslavije međusobno pozdravljaju se pozdravom "Zdravo!" i to tako, da najpre pozdravljaju mladi starije.

Član 10.

Odelo, sokolske značke i legitimacije.

Članstvo (muško i žensko) i ostale kategorije Sokola kraljevine Jugoslavije nose jedinstveno odelo (vežbano i svečano) prilikom zajedničkih priredaba i svečanosti, a po pravilniku, koji propisuje uprava Saveza.

Vežbana i svečana odelo propisuje i menja upra a Saveza po predlogu glavnice skupštine.

Članstvo i narastaj nosi na svojim građanskim odelima naročite sokolske značke. Značke i pravilnik za njihovo nošenje propisuje uprava Saveza.

Svaki pripadnik sokolske organizacije ima naradni legitimaciju sa slikom i brojem i dužan je da ovu legitimaciju pokaže svakom članu, koji mu prikaže svojom sokolskom legitimacijom. Kada ko prestane biti pripadnik, vraća svojoj društvenoj upravi legitimaciju i sokolsku značku.

Str. 2

II. Organizacija. A. Opšte odredbe.

Clan 11. Jedinice Sokola kraljevine Jugoslavije. a) Sokolska društva (seoske sokolske čete) u kojima se po Tyršovom...

Prva sednica uprave Saveza Sokola kraljevine Jugoslavije.

Sokolski Savez vrhovna je uprava u pogledu organizacije, administracije, rada, savetnih priredaba i zastupanja...

Clan 12. Svako mesto načelno ima samo jedno sokolsko društvo. Izimno mogu veća mesta imati više sokolskih društava...

B. Savez. Clan 13. Savez nosi ime «Savez Sokola kraljevine Jugoslavije».

Clan 14. Zadatok je Savezu, da neguje teletu, moralni i nacionalnu snagu državljana kraljevine Jugoslavije...

Clan 15. Ovaj zadatok Savez postizuje: 1. udruživanjem sokolskih društava (seoskih sokolskih četa) u župe i župa u župu...

2. utajanjem na pravilan i istrajan rad župa i društava; 3. pronajmanjem Sokolstva u svima slojevima naroda, a naročito u selu; 4. ispitivanjem naučnih metoda za što uspešnije telesno, moralno i nacionalno vaspitanje državljana kraljevine Jugoslavije...

5. priređivanjem predavanja i izdavanjem rasprava i širenjem sokolske ideje u svim podizanjem telesne, moralne i nacionalne snage u narodu; 6. priređivanjem utakmica među pojediniim župama i društvima; 7. priređivanjem tečajeva za stručna usavršavanja; 8. priređivanjem javnih vežbi, sokolskih svečanosti, izleta i sletova u divljini i van nje; 9. nadzor nad župama i društvima; 10. moralnim i materijalnim potpomaganjem župa i društava (seoskih sokolskih četa), a prema potrebi i zaslugi; 11. potpomaganjem opšteg i telesnog vaspitanja u školi i vojsci; 12. gašenjem telesne vežbe po Tyršovom sokolskom sistemu i metodi, odličnom u našem narodu; 13. izdavanjem «Sokolskog Glasnika i drugih sokolskih listova, naročito u prednjaštvo a i za decu i narasta; 14. potpomaganjem pokreta protiv alkoholizma, potpomaganjem fizične i duševnog zdravlja u najširem smislu čiji; 15. potpomaganjem rada na narodnom prosvetivanju i privrednom blagotanju.

Clan 16. Pravi i dužnosti članova Saveza. Sokolske župe, kao članovi Sokolskog Saveza, imaju ova prava i dužnosti:

1. Da dobijaju sve olakšice, povlastice i potpore, predviđene Zakonom o nivanju Sokola kraljevine Jugoslavije i ovim Statutom.

Da na svojoj teritoriji priređuju predavanja, utakmice, javne vežbe, izlete, letovanja i sletove u duhu sokolske ideje i radi širenja Sokolstva. Da po mogućstvu izdaju svoj župski sokolski list. Dopusšteno je, da i više susednih župa izdaju jedan zajednički župski sokolski list.

Da priređuju svoje tečajevе za prednjačke, i da ove šalje na tečajevе Saveza. Da postiču društva na što uspešnji rad i kontrolni stanje i rad društva, koja im pripadaju. Da stvaraju nova sokolska društva (seoske sokolske čete) na svojoj teritoriji.

Da na svojoj teritoriji potpomognu pokret protiv alkoholizma i pokret za zdravlje. Da imenuju i razrešavaju upravu društava.

7. zavlja glavnu skupštinu, odbor delegata župa i zbor (odbor) načelnika župa i određuje im mesto sastanka i dnevni red; 8. priređuje sveoskolske i savezne sletove; 9. propisuje i menja vežbačka i svečana odela, sokolske značke i legitimacije po predlogu glavne skupštine; 10. propisuje način vođenja administracije u svima svojim jedinicama; 11. pribira materijal za osnivanje sokolskog muzeja; 12. imenuje i razrešava članove pojedinih odbora i oteška; 13. određuje uređivača i urednički odbor «Sokolskog Glasnika i drugih listova, koje izdaje; 14. rešava po predlozima pojedinih župa i svojih odbora i oteška; 15. stara se za sva pitanja moralne, fizičke, ekonomske i ekzistentne prirode, koja se tiču župa, društava i pojedinih članova; 16. prati sav nacionalni i kulturni razvoj našeg naroda, bilo da on živi u zemlji ili van nje. Stvara veze u smislu čl. 2 ovog Statuta.

Clan 17. Tehnički i vaspitni deo sokolskog zadatka vodi načelnik i načelnstvo Saveza u sporazumu sa upravom Saveza. Načelnstvo sastavljaju: načelnik, načelnica, njihovi zamenci i zamenice. Načelnstvo je sastavni deo uprave Saveza, i o svim svojim namerama i delovanju izveštava upravu Saveza, koja to ima da odobri. Načelnstvo Saveza nadležno je i konačno odlučuje u svim u pitanjima strogo tehničke prirode, za koja je potrebna naročita kvalifikacija t. j. stručna prednjačka sprema.

U pitanju sa takvim pitanjem, koje spada u nadležnost načelnstva Saveza, spojeni materijali izdati, mora ga načelnstvo predložiti upravi Saveza, a može ga izvršiti tek onda, pošto uprava Saveza predlog odobri i osigura potrebna materijalna sredstva. Takođe za javne nastupe potrebna je saglasnost uprave Saveza. Načelnstvo ima u promve redu da se brine za upredno, t. j. nedeljno i srazmerno, telesno, moralno i nacionalno vaspitanje. Prema tome ostaju u njegovoj nadležnosti rešavanja: a) pitanja vaspitnog sistema i vaspitna uporišta; b) pitanja vaspitne metode; v) pitanja načina organizacije vaspitnih organa; g) organizacija i vodstvo saveznih javnih nastupa; d) nadzor vaspitnog tehničkog dela u župama i društvima; d) organizacija i brigada za izvedbu saveznih priredbi i tečajeva.

Kod rešavanja pitanja prosvetno-vaspitne prirode (tač. a, b, g, d, d) učestvuje i predsednik prosvetnog odbora odnosno njegov zastupnik.

Clan 18. Savezom upravljaju uprava Saveza. Stalni starešina Saveza, prema ovlašćenju i nalogu Njegovog Velikantstva Kralja od 4. decembra 1929 godine iz Zakonu o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije (§ 5), jeste Njegov o kraljevsko Visočanstvo Naslednik Prestola kraljevine Jugoslavije. Ostali članovi uprave, koje imenuje i razrešava Ministar prosvete i Ministar vojske i mornarice u saglasnosti sa Predsednikom Ministarskog saveta, jesu: 1. Pet potstarešina, od kojih po redu imenovanja najstariji zastupa starešinu, načelnika, načelnica, tri zamenika načelnika, tri zamenice načelnice, predsednik prosvetnog odbora, 15—20 članova uprave, 7—11 zamenika članova uprave, i 5—7 revizora i njihovih zamenika, koji sačinjavaju Savezni revizioni odbor.

Uprava Saveza bira iz svoje sredine saveznog sekretara i njegovog zamenika, saveznog blagajnika i njegovog zamenika, ekonomu, glavnog urednika i urednički odbor svoga službenog glasnika i drugih od uprave Saveza izdavnih listova.

Clan 19. Starešina i uprava Saveza upravljaju celokupnim radom Sokola kraljevine Jugoslavije i predstavljaju celokupno Sokolstvo kraljevine Jugoslavije. Glavni zadatok uprave je idejno vodstvo i nadzor čitavog vaspitnog rada Sokolstva u zemlji. Naročito je upravi Saveza dužnost da: 1. imenuje i razrešava upravu župa; 2. određuje broj župa i njihovu teritoriju; 3. propisuje pravilnike i poslovničke za sve svoje odbore, oteške i uređivanje i upravljanje listova, koje izdaje; 4. određuje po predlogu glavne skupštine veličinu redovnog prinosa, koji župe plaćaju Savezu i koje društva plaćaju upravama župa, a po predlogu uprava župa; 5. razdeljuje novčanu u Sokolu na državnu pomoć; 6. određuje, za koje opšte sokolske svrhe i kolike vredne prinose ima da podnese članstvo ili pojedine župe i društva;

7. zavlja glavnu skupštinu, odbor delegata župa i zbor (odbor) načelnika župa i određuje im mesto sastanka i dnevni red; 8. priređuje sveoskolske i savezne sletove; 9. propisuje i menja vežbačka i svečana odela, sokolske značke i legitimacije po predlogu glavne skupštine; 10. propisuje način vođenja administracije u svima svojim jedinicama; 11. pribira materijal za osnivanje sokolskog muzeja; 12. imenuje i razrešava članove pojedinih odbora i oteška; 13. određuje uređivača i urednički odbor «Sokolskog Glasnika i drugih listova, koje izdaje; 14. rešava po predlozima pojedinih župa i svojih odbora i oteška; 15. stara se za sva pitanja moralne, fizičke, ekonomske i ekzistentne prirode, koja se tiču župa, društava i pojedinih članova; 16. prati sav nacionalni i kulturni razvoj našeg naroda, bilo da on živi u zemlji ili van nje. Stvara veze u smislu čl. 2 ovog Statuta.

Clan 20. Tehnički i vaspitni deo sokolskog zadatka vodi načelnik i načelnstvo Saveza u sporazumu sa upravom Saveza. Načelnstvo sastavljaju: načelnik, načelnica, njihovi zamenci i zamenice. Načelnstvo je sastavni deo uprave Saveza, i o svim svojim namerama i delovanju izveštava upravu Saveza, koja to ima da odobri. Načelnstvo Saveza nadležno je i konačno odlučuje u svim u pitanjima strogo tehničke prirode, za koja je potrebna naročita kvalifikacija t. j. stručna prednjačka sprema.

U pitanju sa takvim pitanjem, koje spada u nadležnost načelnstva Saveza, spojeni materijali izdati, mora ga načelnstvo predložiti upravi Saveza, a može ga izvršiti tek onda, pošto uprava Saveza predlog odobri i osigura potrebna materijalna sredstva. Takođe za javne nastupe potrebna je saglasnost uprave Saveza. Načelnstvo ima u promve redu da se brine za upredno, t. j. nedeljno i srazmerno, telesno, moralno i nacionalno vaspitanje. Prema tome ostaju u njegovoj nadležnosti rešavanja: a) pitanja vaspitnog sistema i vaspitna uporišta; b) pitanja vaspitne metode; v) pitanja načina organizacije vaspitnih organa; g) organizacija i vodstvo saveznih javnih nastupa; d) nadzor vaspitnog tehničkog dela u župama i društvima; d) organizacija i brigada za izvedbu saveznih priredbi i tečajeva.

Kod rešavanja pitanja prosvetno-vaspitne prirode (tač. a, b, g, d, d) učestvuje i predsednik prosvetnog odbora odnosno njegov zastupnik.

Clan 21. Za otpravljanje tekućih poslova i pripremnih radova po pitanjima rada celokupnog Sokolstva kraljevine Jugoslavije uprava Saveza ima svoj izvršni odbor, koji sačinjavaju: potstarešina, najstariji po redu imenovanja ili njegov zamenci, načelnik i jedan njegov zamenci, načelnica i jedna njena zamenica, predsednik prosvetnog odbora ili njegov zamenci, tajnik, blagajnik, glavni urednik «Sokolskog Glasnika».

8 članova uprave. U slučaju imenovanja više potstarešina sa teritorije Uprave grada Beograda i ovi ulaze u izvršni odbor uprave Saveza. Izvršni odbor uprave Saveza vrši sledeće poslove: 1. vodi statističku i evidenciju o životu i materijalnoj snazi župa i društva (seoskih sokolskih četa); 2. pribira i proučava materijal, potreban za izradu uputa, saveta i instrukcija u pogledu celokupnog delovanja Sokolstva u svojim organizacijama i u narodu; 3. rešava pitanja nematerijalne prirode, ako ne zasedaju u bitne osnovne Sokolstva, a po predmetima materijalne prirode u iznosu do 20.000 dinara. Uprava Saveza propisuje poslovnikom bliže odredbe o poslovanju izvršnog odbora.

Sva prepiska uprave Saveza vodi se pod potpisom starešine ili zastupnika starešine Saveza i premapotpisom sekretara. Ako se prepiska odnosi na novčane ili imovinske stvari, premapotpisuje blagajnik odnosno ekonom. Ako je prepiska ujedno vaspitno-tehničke prirode, potpisuje načelnik ili njegov zastupnik. Spise, koja u vršenju poslova svoja područja otpravlja načelnstvo Saveza upućuje u društvenim načelnstvima, potpisuje načelnik ili njegov zastupnik, a prepisku prosvetnog oteška ili njegov zastupnik. Sva prepiska oteškera ili župskih organa, bilo društvima ili obratno, ima

se u prepisu dostavljati znanja radi neposredno upravama pojedinih jedinica.

B. Pomoćni organi uprave Saveza. Clan 22. Pomoćni organi uprave Saveza su: 1. prosvetni odbor, zdravstveni otešek, statistički otešek, privredni otešek, otešek za ozbilni fond i prema potrebi još drugi otešeci. Potpredsednika prosvetnom odboru i pročelnike oteška bira uprava Saveza iz svoje sredine, članova odbora i oteška pak iz sokolskih redova imenuje i razrešava uprava. Detaljni rad odbora i oteška reguliše se pravilnicima i poslovnicima, koje propisuje uprava Saveza.

2. Načelnstvo Saveza ima kao pomoćni organi tehnički odbor, koji ima kao dalje pomoćne organe otešek za narasta i za decu, a prema potrebi i druge oteške. Predsednik tehničkog odbora je načelnik Saveza članovi pak su mu članovi načelnstva kao najuži pomoćni načelnika, i potreban broj tehničkih stručnjaka, koje imenuje i razrešava načelnstvo Saveza. U tehničkom odboru ima svog zastupnika prosvetni odbor, zdravstveni otešek i prema potrebi i drugi otešeci, imenovani pod /1. Isto tako ima savezno načelnstvo svoga zastupnika u prosvetnom odboru, zdravstvenom otešku i prema potrebi u drugim otešcima, imenovani pod /1; te zastupnici imenuje načelnstvo između svojih članova ili drugih članova tehničkog odbora. Predsednik oteška tehničkog odbora imenuje načelnstvo iz redova članova tehničkog odbora, članove oteška pak isto tako iz tehničkog odbora ili van njega. Detaljan rad tehničkog odbora i njegovih oteška reguliše se pravilnicima i poslovnicima, koje propisuje načelnstvo.

Clan 23. Prosvetni odbor čine: predsednik, potpredsednik i četiri člana; koje imenuje i razrešava uprava Saveza iz svoje sredine ili iz sokolskih redova, zatim urednik «Sokolskog Glasnika» i jedan predstavnik načelnstva. Prosvetni odbor u sporazumu sa načelnstvom Saveza organizuje, vodi i nadzire prosvetni rad u Sokolstvu. Priprema, održava i obnaruđuje predavanja i članke sokolsko-vaspitno i nacionalnog sadržaja kao u Sokolstvu tako i u drugim ustanovama. U svrhu nadzora rada nad župama i društvima naimenovana su u saveznoj upravi dva člana uprave za inspekcione poslove. Ovi člani su organi savezne uprave i kao takvi vrše nadzor župa i društava u sporazumu i po uputama savezne uprave.

G. Savetovani organi uprave Saveza. Clan 24. Savetodavni organi uprave Saveza za proučavanje i rešavanje načelnih pitanja su: glavna skupština i odbor delegata župa i zbor (odbor) načelnika župa.

Clan 25. Glavna skupština Saveza savetodavni je organ uprave Saveza u svima pitanjima celokupnog delovanja Sokola kraljevine Jugoslavije. Glavnu skupštinu sačinjavaju: a) uprava Saveza, b) izaslanici župa, t. j. svaka župa pošalje sa svakih načeti 500 članova u župi ulanjenih društava po jednoga izaslanika, koje određuje uprava župe na jednoj od redovnih sednica. Zastupnik starešine Saveza predsednik je glavne skupštine. Glavnu skupštinu saziva i određuje dnevni red uprave Saveza prema potrebi, a najmanje jedanput godišnje.

Clan 26. Odbor delegata župa savetodavni je organ uprave Saveza po pitanjima jedinstvene prirode. Odbor delegata župa sačinjavaju: a) uprava Saveza, b) po jedan delegat svake uprave župe. Delegate za odbor delegata župa određuju uprave župa. Sednicama odbora delegata župa predsedava zastupnik starešine Saveza. Odbor delegata župa saziva uprava Saveza prema potrebi ili po predlogu više od polovine župskih uprava.

Clan 27. Zbor (odbor) načelnika župa savetodavni je organ uprave Saveza (načelnstva) za tehničke i vaspitna pitanja. Zbor (odbor) načelnika župa sačinjavaju: a) tehnički odbor Saveza, b) župski načelnici i načelnice ili njihovi zamenci, i v) načelnik i načelnica ili njihovi zamenci onih društava, koja imaju preko 400 vežbača i vežbatica. Sednicama predsedava načelnik Saveza.

Ovaj zbor (odbor) saziva i određuje mu dnevni red načelnstvo Saveza po svom nadležnosti ili po predlogu više od polovine župskih načelnika.

D. Pomoćni savetodavni organi uprave društva i župa. Clan 28. Župskim i društvenim upravama postavljaju se pomoćni i savetodavni organi analogno saveznoj upravi.

Clan 29. Saveznom načelnstvu su podređena župska i društvena načelnstva, koja se motaju u svemu pokoravati odredbama i propisima načelnstva Saveza. Društvena načelnstva ujedno su podređena svojim župskim načelnstvima te se moraju pokoravati njihovim odredbama i propisima, koji datako moraju biti u skladu sa odredbama i propisima načelnstva Saveza. Župsko načelnstvo sastavljaju župski načelnik i načelnica i njihovi zamenci. Društveno načelnstvo sastavljaju društveni načelnik i načelnica i njihovi zamenci. Pomoćni organ župskog načelnstva je njegov tehnički odbor, društvenom načelnstvu pak prednjački zbor. Oba mogu imati, ako je potrebno naročite oteške. Tehničkom odboru župskog načelnstva predsedava župski načelnik ili njegov zamenci, članovi pak su mu članovi načelnstva, predsednik prosvetnog odbora, i potreban broj tehničkih stručnjaka, koje imenuje i razrešava župsko načelnstvo po odobrenju načelnstva Saveza. U tehničkom odboru ima svog zastupnika prosvetni odbor, zdravstveni otešek i prema potrebi i drugi otešeci župe uprave. Isto tako ima župsko načelnstvo svojih zastupnika u prosvetnom odboru, zdravstvenom otešku i prema potrebi u drugim otešcima župske uprave. Ove zastupnike imenuje načelnstvo između svojih članova ili između drugih članova tehničkog odbora.

Prednjački zbor u društvu predsedava društveni načelnik ili njegov zamenci, članovi pak su mu članovi (ice) društvenog načelnstva i potrebni broji članova (ica) sa prednjačkom spremom, koje iz sokolskih redova imenuje i razrešava društveno načelnstvo po odobrenju župskog načelnstva. Detaljan rad župskih i društvenih tehničkih organa reguliše se pravilnicima i poslovnicima, koje propisuje načelnstvo Saveza.

E. Sud časti. Clan 30. Savezni sud časti sastavljaju pet članova, tri zamenika Saveza i dva od uprave Saveza, a za vreme od jedne godine. Svi ti imenuju se iz sokolskih redova, koji imaju stalno borave u Beogradu. Savezni sud časti rešava samo po sporovima časti nastalim između: a) članova uprave Saveza, b) članova uprave Saveza i članova uprave župa, g) članova uprave različitih župa. Svaka strana ima pravo, da odredi sebi povornika, koji će pred njim pred sudom časti braniti njene interese. Najmlađi član suda vrši dužnost delovode suda. Sud postupak nastaje po zahtevu jedne strane. Zastup se dostavlja upravi Saveza pismenim putem najdalje u roku od 24 dana od dana, kada je spor nastao. Uprava Saveza kad primi zahtev, sazvaće sud časti odmah, tako da se isti u sednici sastane najdalje u roku od 14 dana od dana prijema zahteva. Sudovi časti postojace i u svima upravama župa i društvima. Njihovo ustrojstvo i nadležnost propisuje se pravilima pojedinih župa i društava.

III. Revizioni odbor. Clan 31. Stalnu, konacnu i isključivu kontrolu i pregled računa, kao i celokupno računsko poslovanje Saveza Sokola kraljevine Jugoslavije vrši na osnovu ovog Statuta savezni revizioni odbor kao jedini vrhovni nadzorni računski odbor. Svoje izveštaje dostavlja upravi Saveza koja ih dostavlja sa ostalim izveštajima nadležnoj vlasti.

IV. Vazne odredbe. Clan 32. Uprava Saveza prema propisima Zakona o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije, u duhu ovog Statuta propisuje i menja pravilne i poslovničke sokolskih župa i društava.

Clan 33. Ovaj Statut snaga na snagu kad se obrnaruđuje u službenim Novinama». Pbr. 567 14. februara 1930 godine u Beogradu. Ministar prosvete, Boža Z. Malosavljević, s. r. Ministar vojske i mornarice, Počasni adutant Nj. V. Kralja, Armijski general, Stev. S. Hadžić, s. r.

ROSIIJA-FONSIER društvo za osiguranje i reorganizovanje BEOGRAD

D. Poplavitna načela za organizaciju vaspitno-tehničkih organa u župama i društvima.

Clan 29. Saveznom načelnstvu su podređena župska i društvena načelnstva, koja se motaju u svemu pokoravati odredbama i propisima načelnstva Saveza. Društvena načelnstva ujedno su podređena svojim župskim načelnstvima te se moraju pokoravati njihovim odredbama i propisima, koji datako moraju biti u skladu sa odredbama i propisima načelnstva Saveza. Župsko načelnstvo sastavljaju župski načelnik i načelnica i njihovi zamenci. Društveno načelnstvo sastavljaju društveni načelnik i načelnica i njihovi zamenci. Pomoćni organ župskog načelnstva je njegov tehnički odbor, društvenom načelnstvu pak prednjački zbor. Oba mogu imati, ako je potrebno naročite oteške. Tehničkom odboru župskog načelnstva predsedava župski načelnik ili njegov zamenci, članovi pak su mu članovi načelnstva, predsednik prosvetnog odbora, i potreban broj tehničkih stručnjaka, koje imenuje i razrešava župsko načelnstvo po odobrenju načelnstva Saveza.

U tehničkom odboru ima svog zastupnika prosvetni odbor, zdravstveni otešek i prema potrebi i drugi otešeci župe uprave. Isto tako ima župsko načelnstvo svojih zastupnika u prosvetnom odboru, zdravstvenom otešku i prema potrebi u drugim otešcima župske uprave. Ove zastupnike imenuje načelnstvo između svojih članova ili između drugih članova tehničkog odbora.

Prednjački zbor u društvu predsedava društveni načelnik ili njegov zamenci, članovi pak su mu članovi (ice) društvenog načelnstva i potrebni broji članova (ica) sa prednjačkom spremom, koje iz sokolskih redova imenuje i razrešava društveno načelnstvo po odobrenju župskog načelnstva. Detaljan rad župskih i društvenih tehničkih organa reguliše se pravilnicima i poslovnicima, koje propisuje načelnstvo Saveza.

E. Sud časti. Clan 30. Savezni sud časti sastavljaju pet članova, tri zamenika Saveza i dva od uprave Saveza, a za vreme od jedne godine. Svi ti imenuju se iz sokolskih redova, koji imaju stalno borave u Beogradu. Savezni sud časti rešava samo po sporovima časti nastalim između: a) članova uprave Saveza, b) članova uprave Saveza i članova uprave župa, g) članova uprave različitih župa. Svaka strana ima pravo, da odredi sebi povornika, koji će pred njim pred sudom časti braniti njene interese. Najmlađi član suda vrši dužnost delovode suda. Sud postupak nastaje po zahtevu jedne strane. Zastup se dostavlja upravi Saveza pismenim putem najdalje u roku od 24 dana od dana, kada je spor nastao. Uprava Saveza kad primi zahtev, sazvaće sud časti odmah, tako da se isti u sednici sastane najdalje u roku od 14 dana od dana prijema zahteva. Sudovi časti postojace i u svima upravama župa i društvima. Njihovo ustrojstvo i nadležnost propisuje se pravilima pojedinih župa i društava.

III. Revizioni odbor. Clan 31. Stalnu, konacnu i isključivu kontrolu i pregled računa, kao i celokupno računsko poslovanje Saveza Sokola kraljevine Jugoslavije vrši na osnovu ovog Statuta savezni revizioni odbor kao jedini vrhovni nadzorni računski odbor. Svoje izveštaje dostavlja upravi Saveza koja ih dostavlja sa ostalim izveštajima nadležnoj vlasti.

IV. Vazne odredbe. Clan 32. Uprava Saveza prema propisima Zakona o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije, u duhu ovog Statuta propisuje i menja pravilne i poslovničke sokolskih župa i društava.

Clan 33. Ovaj Statut snaga na snagu kad se obrnaruđuje u službenim Novinama». Pbr. 567 14. februara 1930 godine u Beogradu. Ministar prosvete, Boža Z. Malosavljević, s. r. Ministar vojske i mornarice, Počasni adutant Nj. V. Kralja, Armijski general, Stev. S. Hadžić, s. r.

Zakon

o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije.

§ 1.

U cilju fizičkog i moralnog vaspitanja državljana osniva se viteška organizacija pod imenom Soko kraljevine Jugoslavije.

§ 2.

Članom Sokola kraljevine Jugoslavije može postati svaki dorastao i neporočan državljanin kraljevine.

§ 3.

Sem pravih članova, Sokola kraljevine Jugoslavije mogu pripadati deca Sokoli i sokolski naraštaj.

§ 4.

Sokolske jedinice su: sokolska društva, sokolske župe i sokolski Savez.

Sokolsko društvo je osnovna mesna organizacija, koja neposredno vrši odgajivanje svih sokolskih pripadnika svoga područja.

Sokolska župa je viša sokolska zajednica, koja udružuje više sokolskih društava.

Sokolski Savez je najviša sokolska zajednica, koja udružuje sve sokolske župe kraljevine Jugoslavije. Sedište sokolskog Saveza je Beograd.

§ 5.

Sokolskim društvom upravlja društvena uprava, koja se sastoji iz starešine društva, njegovog zamenika, predsednika prosvetnog otkosa, načelnika i načelnice, 5—10 članova i njihovih zamenika, i 3—5 revizora računa i njihovih zamenika.

Sokolskom župom upravlja uprava župe koja se sastoji iz starešine, njegovog zamenika, predsednika prosvetnog odbora, načelnika i načelnice, sekretara, blagajnika, 5—10 članova i njihovih zamenika, 5 revizora i njihovih zamenika.

Savezom upravlja uprava saveza koja se sastoji iz starešine, 5 podstarešina od kojih po redu imenovanja najstariji zastupa starešinu, načelnika, načelnice, po 3 njihova zamenika, predsednika prosvetnog odbora, 15—25 članova i 7—11 njihovih zamenika, 5 do 7 revizora i njihovih zamenika. Sta-

rešina saveza je Naslednik Prestola kraljevine Jugoslavije.

§ 6.

Upravu Saveza imenuje i razrešava Ministar prosvete i Ministar vojske i mornarice u saglasnosti sa predsednikom Ministarskog saveta; upravu župe imenuje i razrešava uprava Saveza; upravu društva imenuje i razrešava uprava župe.

§ 7.

Starešina Saveza i uprava Saveza upravljaju celokupnim radom Sokola kraljevine Jugoslavije i pretstavljaju celokupno Sokolstvo.

Savetodavni organi uprave Saveza za proučavanje i rešavanje načelnih pitanja su: glavna skupština, odbor delegata župa i odbor načelnika župa. Njihov sastav i rad odrediće se Statutom (§ 11).

§ 8.

Sretstva za izdržavanje sokolskih društava, sokolskih župa i sokolskog Saveza sastoje se iz članskih uloga, dobrotvornih priloga, legata i zadužbina, potpora banovina i države.

§ 9.

Sokolu kraljevine Jugoslavije mogu pripadati učenici svih narodnih, građanskih, srednjih, učiteljskih i stručnih škola.

§ 10.

Ovlašćuje se Ministar saobraćaja da posebnom uredbom propiše povlastice za vožnju članova Sokola kraljevine Jugoslavije na državnim železnicama, državnim brodovima i ostalim državnim prevoznim sretstvima za slepote, skupštine i ostala putovanja po poslovima Sokola kraljevine Jugoslavije.

Isto tako ovlašćuje se Ministar vojske i mornarice da posebnom uredbom propiše olakšice u pogledu obaveze služenja u kadru za članove Sokola kraljevine Jugoslavije.

§ 11.

Bliže odredbe o organizaciji i poslovanju Sokola kraljevine Jugoslavije propisaće statutom Ministar prosvete

Na osnovi § 13 Zakona o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije, a u saglasnosti sa predsednikom Ministarskog saveta propisujemo

Uredbu

o likvidaciji Jugoslovenskog Sokola, Hrvatskog Sokola, Orla i Srpskog Sokola.

Član 1.

Ona društva Jugoslovenskog sokolskog Saveza, Hrvatskog sokolskog saveza, Jugoslovenske orlovske »Zveze« i Srpskog sokola »Dušan Silni«, koja su se u smislu odredbe § 12 Zakona o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije ujedinila i stopila u Sokol kraljevine Jugoslavije, biće dužna da do 15 januara 1930 godine zaključno završe sve račune, zaključke, završe sve knjige, utvrde stanje blagajne i stavu inventare sve svoje pokretne i nepokretne imovine, spisak svojih potraživanja i svojih obaveza, zajedno sa dokumentima koja se odnose na imovinsko stanje.

Član 2.

Uprave društava, predviđenih čl. 1., predaće zaključene knjige, arhivu, dokumente i ostalo, kao i celokupnu imovinu pokretnu i nepokretnu, novo određenoj upravi društva sokola kraljevine Jugoslavije, ako njihova društva nisu drukčije odlučila.

Novo određene uprave društava sokola kraljevine Jugoslavije primiće sve ovo, i prijem potvrditi svojim potpisom na zaključcima knjiga, inventara i spiskova.

Do prijema dužnosti nove uprave, stare uprave mesnih društava nastaviće rad pod svojom ličnom zakonskom odgovornošću, po zasebnim, naročito usvojenim knjigama, spiskovima i td. Na koricama, zaglavljima i potpisima uvek dodavati reči »u likvidaciji«.

Član 3.

Imovina društva Jugoslovenskog sokolskog Saveza, Hrvatskog sokolskog Saveza, Jugoslovenske orlovske »Zveze« i Srpskog sokola »Dušan Silni«, ukinutih odredbom § 12 Zakona o osnivanju Sokola kraljevine Jugoslavije pripada svrsi predviđenoj pravilima dotičnih društava.

Član 4.

Uprave društava pomenutih u čl. 3. produžiće svoju funkciju samo u pogledu likvidacije kao likvidacione

uprave ukinutih društava pod nazivom »likvidaciona uprava ukinutog društva...« i biće dužne, pošto prethodno postupe po odredbi čl. 1 da likvidiraju imovinsko stanje društveno u roku, koji je prema prilikama potreban, da se utvrde i realizuju aktiva i namire pasiva društvena.

Nadležna nadzorna vlast, u svakom pojedinom slučaju, određiće dužinu roka za likvidovanje, nadziraće rad likvidacionih uprava i primiti, odobriti i razrešiti njihov završni likvidacioni račun.

Po razrešenju likvidacionog računa, likvidacione uprave predaće preostalu prvenstveno imovinu onome, kome je namenjena društvenim pravilima, a dokumenta o predaji podneće nadležnoj nadzornoj vlasti.

Po predaji ovoga, nadležna nadzorna vlast razrešiće dužnosti likvidacionu upravu ukinutog društva i izdati joj o tome potrebnu ispravu.

Član 5.

Nadležne nadzorne vlasti postupiće po Zakonu protiv onih uprava, koje bi po obnarodovanju ove Uredbe sa društvenom imovinom i pojedinim njenim delovima postupile protivno propisima društvenih pravila i ove Uredbe.

Član 6.

Propisni čl. 1, 2, 3, 4 i 5 ove Uredbe odnose se i na uprave saveza i uprave župa organizacija pomenutih u čl. 1 ove Uredbe.

Član 7.

Ova Uredba stupa u život i dobija obaveznu snagu kada se obnaroduje u »Službenim novinama«.

PBr. 716

5. januara 1930.

u Beogradu.

Ministar prosvete,

Bož. Ž. Maksimović s. r.

Ministar vojske i mornarice,

Počasni adutant Nj. V. Kralja,

Armiski đeneral,

Stev. S. Hadžić s. r.

Prilog br. 8

Dopis Centralnog komiteta SOJa opštinskim i sreskim komitetima Saveza omladine

Centralni komitet Saveza omladine Jugoslavije

Trg Marksa i Engelsa 9/V   Tel. 34-759, 34-744, 35-061   Pošt. fah. 168

Beograd, 13. maja 1966

01 Broj 533/i

INFORMACIJA

o svečanosti u čast Dana mladosti u Beogradu

Drugarsko veče omladine Beograda

24.V 1966. održaće se drugarsko veče u čast Dana mladosti u novosagrađenom Domu omladine Beograda. Program je zabavnog karaktera, i učestvuju poznati amateri iz omladinskih kulturno-umetničkih društava. Drugarsko veče počinje u 20 časova i završiće se negde oko 23,30^h. Osim omladine Beograda, drugarskoj večeri će prisustvovati i jedan broj naših najviših rukovodilaca, kao i predstavnika kulturnog i političkog života Beograda.

Molimo da drug Predsednik dođe na drugarsko veče u 21 čas.

Svečana predaja štafete na Stadionu JNA

25.V 1966. u 20 časova, na Stadionu Jugoslovenske narodne armije izvršiće se svečana predaja štafete Predsedniku republike i tom prilikom biće izveden program, u kome učestvuju predstavnici društvenih i sportskih organizacija omladine, kao i pripadnici JNA. Osnovna ideja programa je da na simboličan način, kroz gimnastičke tačke, prikaže bogatstvo aktivnosti omladine Jugoslavije, njenu mladost i vitalnost.

Na kraju programa će se na svečan način predati štafeta Predsedniku republike drugu Titu. Štafetu će predati, pošto se proslavlja 25 godina revolucije i osnivanja JNA, mladi starešina, najbolji pilot nadzvučnog aviona u svojoj klasi, drug Mirko Anžel.

Program svečanosti na Stadionu JNA prilažemo uz ovu informaciju, kao i biografske podatke druga Mirka Anžela.

Za SEKRETARIJAT CK SOJ
[Signature]
/Badovinac Tomislav/

Prilog br. 9

**Informacija o toku pripreme završne priredbe Dana mladosti u Beogradu 1963.
godine,
AJ Fond 114, Org. Jedinica Proslave, podgrupa «Proslave dana mladosti»,
godina 1963-1968**

I N F O R M A C I J A
O TOKU PRIPREMA ZAVRSNE PRIREDBE DANA MLADOSTI U BEOGRADU

Ovogodišnja proslaba Dana mladosti pada u vreme značajnih zbivanja u našem društvenom životu.

Stoga, Savezni odbor za proslavu Dana mladosti raspravljajući o koncepciji završne priredbe u Beogradu naglasio je potrebu da se odgovarajućim sredstvima umetničkih rešenja prikaže značaj 20-godišnjice Drugog zasedanja AVNOJ-a i usvajanje novog Ustava SFRJ-a. Posebno priredba će na prigodan način u sinhronizaciji sa svim postojećim sredstvima scenskog rešenja, telesnim pokretima, muzikom, tekstom i dekoracijom da izrazi položaj mladih u društvu, njen doprinos socijalističkoj izgradnji itd.

Priredba počinje u 17 časova. U prologu priredbe nastupiće 317 pripadnika JNA, i prikazati simbolično jupiš i proboj partizanskih jedinica na Sutjesci 1943 godine.

Posle ovog izvodjenja predaće se Štafeta mladosti. Štafetu će uručiti Predsedniku Republike omladinac iz Socijalističke Republike Crne Gore.

Počasnim defileom u kome će učestvovati svi izvodjači programa, kao i brigadiri omladinskih radnih brigada započeće priredba.

U programu učestvuju:

- 1.500 pionirki
- 312 omladinaca iz Ljubljane
- 1.500 omladinki iz Beograda
- 200 pionira u štafetnoj trci
- i u završnoj slici 500 pripadnika JNA /Ratna mornarica/
- i 120 devojaka.

Program će trajati oko 90 minuta.

Scenario i režiju priredbe radiće reditelj Minja Dedić - scenario će biti dostavljen do 10 maja ove godine.

Dekoraciju priredbe kao i sva druga likovna rešenja izradiće Vlada Lalicki, scenograf. Idejni motivi dekoracije funkcionalno se uklapaju u sve ostale intencije programa.

Muziku za različita poglavlja programa radiće istaknuti kompozitori ovog žanra, pod rukovodstvom Dušana Skovrana, kompozitora.

Sekretarijat Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti u okviru priprema završne priredbe definitivno je obezbedio i utvrdio program, tako da se ne očekuju više nikakve izmene.

U smislu svih drugih organizacionih priprema, zaključno sa aprilom mesecom biće pripremljena dokumentacija priredbe, uključivši pozivnice, program, propusnice, nalepnice itd. Karte za priredbu biće izradjene do 10 maja ove godine.

Omladinci iz Ljubljane, učesnici programa završne priredbe biće smešteni u Pionirskom gradu. Gradski komitet Saveza omladine organizovaće program njihovog boravka u Beogradu i obezbediti svečan doček na železničkoj stanici.

- u toku su akreditovanja novinara domaće i strane štampe, tako da ćemo njihove podatke moći da dostavimo do 1 maja ove godine.

- sve ulaznice za završnu priredbu Dana mladosti distribuiraće Gradski odbor SSRN Beograda, preko opštinskih komiteta Saveza omladine i opštinskih odbora SSRN. Organizator će zadržati izvestan broj karata za potrebe organizacije priredbe.

- Sekretarijat Saveznog odbora u saradnji sa Protokolom SIV-a pozvaće određeni broj državnih, društvenih i javnih radnika.

- Pozdravno pismo omladine i naroda Jugoslavije drugu Titu radiće se u Ideološkoj komisiji CK Saveza omladine Jugoslavije

Organizaciona tela završne izvedbe na stadionu JNA – 1963. godina

Organizaciona tela završne priredbe
na Stadionu Jugoslovenske narodne armije

1. Režija:
Pomoćnici:
2. Rukovodilac priredbe
3. Rukovodioci grupa izvodjača
a/ uvodni deo;
b/ pionirke;
c/ pioniri i pionirke;
d/ zagrebačka grupa;
e/ grupa JNA
f/ dečije igre, šaljivi program
4. Sabiralište
Šef terena
5. ~~Pomoćni aparat za unošenje sprava~~
6. Šef značkara
Značkari
7. Spiker *osvojenje*
8. Dekoracija, kostimi
9. Veza
10. Špaler na centralnom mostu
11. Redarska i sanitetska služba *stadiju* VMA
12. Kretanje štafete na stadionu
13. Mostovi za štafetu.

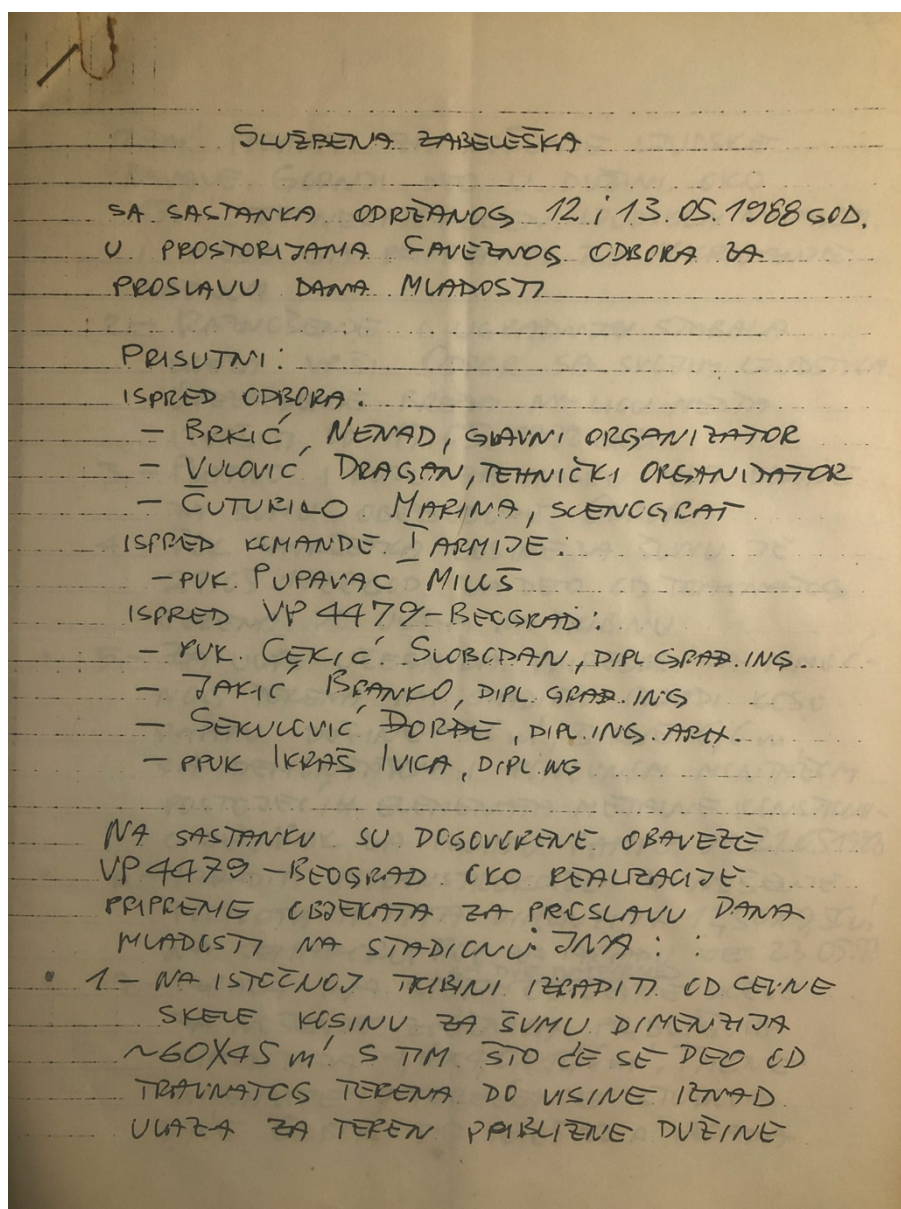
Predlog Glavnog štaba: Minja Dedić, režiser Luce Žitnik, rukovodilac priredbe Varga Ivan /Zagreb II grupa/, Slavko Poljšak /I grupa/, Stefanović Ljubiša /I grupa/, Kos Milan /III grupa/.

Yulije
Rukovodilac grupe za saobraćaj;
rukovodilac grupe za smeštaj Zagrepčana i
rukovodilac grupe za nabavku. Zatim odgovoran za dekoraciju i Skovran Dušan, kompozitor, redarska i sanitetska služba /upravnik Stadiona/, dokumentacija proslave Dragan Nikolić.

Prilog br. 12.

Beleške projektnog menadžera Nenada Brkića sa sastanka Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti održanog 12. i 13. maja 1988. godine, privatna arhiva N. Brkić)

27m' IZRADITI ZA NOŠENJE Ljudske
MAVANE. GORNJI DEO U DUŽINI OKO
17m' JE NEOPTEREĆEN Ljudskom MAVALOM,
I TREBA GA PRIPREMITI ZA POKRIVANJE
PLATNOM.

2.- RAZNOŠENJE I UGRADNJA STABALA
BREZA VRŠI ODROR SA SVIJIM LjudSTVOM.
OBEZBEDENJE BREZA NA LICU MESTA
IZVRŠITI DO 17.05.1988 GGD.

3.- PLATNO I BOJU ZA MASKU PODA KOSINE
ZA ŠUMU OBEZBEDUJE ODROR

4.- ROK ZAVRŠETKA KOSINE ZA ŠUMU JE
27.05.1988 GGD. ZA DEO OD TRAJNATOS
TERENA DO UVAZA NA TRIBINU

5.- ZA UVAZ UČESNIKA PRIREDBE SA POMUĆ-
NOS TERENA NA STADION IZRADI KOSU
RAMPU DUŽINE ~30m', ŠIRINE 6,0m'
SA DEMONTAŽOM I POKLONJENOM MONTAŽOM
POSTOJEĆIH ELEMENTA METALNE KONSTRUK-
CIJE. ROK ZA IZRADU RAMPJE JE 27.05.1988

6.- IZRADITI PODKONSTRUKCIJU ZA NOŠENJE
PORTETA M. TITA DIMENZIJA 12,50x9,50m'
NA SEMAFORU. ROK ZA IZRADU JE 23.05.88

7.- IZRADA DVA STUBA ^{SA DVE RAMPJE} OD ČELNE SKELE
ZA NOŠENJE ŽUČNIKA PRIBLIŽNIT
DIMENZIJA 4,0x4,0x16,0m'. TAČNE
DIMENZIJE I OPTEREĆENJE STUBOVA
DAĆE ODBER DO 16.05.88 A IZRADA

DO 17.05.1988 GGD.

- 8. - NA ZAPADNOJ TRIBINI IZRADITI OD CEVNE SKELE OKO 6 KOMADA TORNJEDA ZA NOŠENJE REFLEKTORA
- 9. - IZRADITI I MONTIRATI OD CEVNE SKELE DVE MADSTREŠNICE NA KROVU ZAPADNE TRIBINE. POKRIVKU OBEZBEĐUJE ODBOR, DIMENZIJE 60x40m
- 10. - IZRADITI I MONTIRATI DVE PLATFORME ZA NCVIMARE NA ZAPADNOJ TRIBINI KOD ULAZA D i G. PLATFORME UVRADITI OD CEVNE SKELE SA PATOSOM.

ROK IZRADE ZA STAVKE 8, 9 i 10 JE PET DANA PO DOBIJANJU PODATAKA OD ODBORA

- 11. IZVRŠITI UZEMLENJE KOSINE ZA ŽUMU I ZA ISTO PRILOŽITI ATEST. UZEMLENJE VERATI NA POSTOJEĆI UZEMLJIVAC KOPI ĆE ODREDITI ODBOR

- 12. ODBOR SE OBAVEZUJE DA ZA IZVODENJE RADOVA OBEZBEDI SUBSIDAN ULAZ NA STADION RADNICIMA IZVODACA RADOVA OD 14.05.1988 GGD. KAO I OUVANJE DOPREMLJENOG GRADEVINSKOG MATERIJALA

13.- ODBOR ĆE OBEZBEDITI JEDNU KANCE-
LARIJU I DVE SVLAČONICE ZA
PRESVAČENJE RADNIKA. U KANCELARIJI
OBEZBEDITI TELEFON.

14.- ZA REALIZACIJU OVOG ZADATKA ODSOVO-
RAN JE ISPRED VP4475 - BEOGRAD
ING. JAKIĆ BRANKO, TEL. 656-122.
WOK. 22-307 A ZASTUPACI SA POKL. IZVRAŠ
I VICA

~~ZA ODBOR
BRKIĆ MENAD~~

~~ZA VP4475 - BEOGRAD
Slobodan Cemi~~

~~ZA KOMANDU I ARMIJE~~

23. V. 1988

VOJNA POSTA

Br. 4479

Br. 347-6

19 god.
BEOGRAD

**Izveštaj sa sastanka Organizaciono političkog sekretarijata SSRNJ
AJ SSOJ, fond 114, org, jedinica Proslave, podgrupa praznika Proslave praznika
25. maj, 1945-49, fascikla 62**

PROSLAVA 25 MAJA

Organizaciono-politički sekretarijat Saveznog odbora SSRNJ diskutovao je na svom sastanku o karakteru proslave 25 maja. Uzimajući u obzir mišljenja data od centralnog komiteta Narodne omladine Jugoslavije i STV "Partizan-a". Organizaciono-politički sekretarijat se složio u sledećem:

Da se dan 25 maja nazove DAN MLADOSTI. Povo- dom toga dana da se u celoj zemlji organizuju proslave Dana mladosti koje po sadržini treba da budu smotre aktivnosti i dostignuća mlade generacije na području fizičke kulture, kulture i umetnosti, kao i rada na tehničkom vaspitanju. Za ovu godinu toga dana bio bi ŠKOLSKI PRAZNIK a u idućoj bi već trebalo razmotriti da se proglasi DRŽAVNIM PRAZNIKOM.

U organizovanju i sprovođenju proslave učestvovali bi svi građani, a u prvom redu omladina i organizacije koje okupljaju omladinu. Zbog obimnosti raznovrsnosti programa, proslava bi trebalo da traje nedelju dana, po pravilu od 19 do 25 maja, a pojedine priredbe (turniri, štafete) počeli bi još ranije. Glavna proslava odvijala bi se na dan 25 maja. Proslavom ovog dana treba prikazati bogatu i raznovrsnu aktivnost mlade generacije. Program smotre treba da se ispuni štafetom mladosti, partizanskim marševima, logorskim vatrama, raznovrsnim takmičenjima, koncertima, festivalima, prosvetnim, sportskim priredbama, defileima, aeromitinzijama, izlo-

žbama, sletovima, velikim omladinskim zabavnim priredbama itd.

Prilikom organizovanja proslave poći od toga da se tako organizuje kako bi se omogućila i osigurala najšira inicijativa organizacija koje učestvuju, te izvodjenje programa bogatog sadržinom i raznovrsnim oblicima. Smatra mo da bi bilo korisno da svaka od organizacija ili društvenih institucija koja učestvuje u proslavi, napravi u tom smislu predlog svog akcionog programa koji bi se na zajedničkom sastanku svih organizacija i ostalih zainteresovanih faktora korigovao i uskladio.

Pošto će proslava Dana mladosti ostati trajna i tradicionalna smotra aktivnosti i dostignuća omladine Jugoslavije, mišljenja smo da bi prilikom sastavljanja programa trebalo voditi računa o sledećem:

a) Da pojedine organizacije izaberu i stave u svoj program, pored ostalog i takve akcije koje će imati stalan karakter i vremenom postati tradicionalne, kao što je to već danas štafeta, kup strelaca, turnir šahista partizanski pohod itd. Ove priredbe treba da budu rezultat redovnog rada, dobro organizovane i pripremljene, a ne samo improvizovane radi proslave.

b) Čitav niz redovnih aktivnosti i manifestacija koje su organizovane i sprovedjene u dosadašnjem radu prošlih godina treba uskladiti sa proslavom 25 maja i u - klopiti ih u program proslave. Naprimer, neke tradicionalne akcije Narodne omladine kao: Slavonski festival i sreške festivale, zatim sportske turnire, sletove STV "Partizana", kulturne smotre, finale sportskih igara i dr.

c) U okviru proslave mogu se pored najraznovrsnijih priredbi i takmičenja organizovati omladinske izložbe, naročito izložbe nižih i srednjih stručnih škola, ženske omladine i drugo, zatim završne školske svečanosti, večeri mladih pisaca, pionirski festivali, izleti defilei, velike omladinske zabave, zabavni park i dr. Pripreme za proslavu mogu se organizovati na bazi prethodnih takmičenja kako bi na samoj smotri učestvovali najbolji.

d) Za najbolje organizacije, kolektive, pojedince, uvesti i dodeljivati nagrade, priznanja, prelazne pehare i dr. sa svrhom stimuliranja na kvalitetniji rad i zalaganje. Ova priznanja i nagrade mogu da predvide naše društvene i političke organizacije, naučne i prosvetne ustanove, redakcije listova, organi vlasti, Jugoslovenske narodne armije, škole, fakulteti i dr.

e) Toga dana vršiti svečana otvaranja novih omladinskih domova i dečjih ustanova. Organizovati prijeme za omladinu kod odgovarajućih rukovodilaca i organizacija. U toku nedelje prikazati u pozorištima, bioskopima i drugde, posebne priredbe za omladinu.

f) Organizovati konkurse (redakcije listova, Savez književnika, Savez kompozitora i dr.) za omladinske horske pesme, pozorišne komade, priče, prikaze i romane iz života omladine.

Kao jedna od manifestacija u okviru proslave organizovala bi se i štafeta. Ona ne bi bila više vezana za ime druga Tita i nosila bi naziv "ŠTAFETA MLADOSTI". Već u ovoj godini to bi trebalo da bude jedinstvena štafeta u kojoj bi učestvovala omladina, sportisti i pripadnici Jugo -

slovenske narodne armije. Umesto predaje šest štafetnih palica iz narodnih republika, i štafetne palice Jugoslovenske narodne armije, izvršila bi se predaja samo jedne palice, i tom prilikom izrazila neposredno na stadionu, čestitka omladine i naroda drugu Titu. Način organizacije štafete i maršruta njenog kretanja za ovu godinu trebalo bi da ostane ista kao i u 1956 (ako se usvoji predlog da i armiska štafeta ide u okviru jedinstvene štafete omladine, tada bi dosadašnja maršruta štafete JNA otpala). Za ovo postoji čitav niz razloga, medju njima 10-godišnja tradicija, ugodna organizacija, obilna iskustva, osigurana sredstva i kadrovi koji to sprovode, kao i raspoloženje omladine da učestvuje. Štafeta nije ni glavna ni osnovna manifestacija u okviru proslave, nego jedna od čitavog niza manifestacija.

Glavna proslava sa finalnim takmičenjima i kvalitetnim priredbama održala bi se u svim centrima širom zemlje, a centralna 25 maja na Stadionu JNA, velikom priredbom i dočekom Štafete mladosti. Ovu proslavu trebalo bi organizovati uz prisustvo gledalaca i aktivnih učesnika u izvodjenju programa. Priredba na Stadionu po sadržini i izvodjačima trebala bi da bude smotra naših najkvalitetnijih dostignuća. Mišljenja smo da bi to trebalo da bude kombinovani kulturno-sportski festival u kome bi uzeli učešća organizacije fizičke kulture, omladinska kulturno-umetnička društva, organizacije Narodne tehnike i Jugoslovenske narodne armije. Na ovoj priredbi nastupili bi najbolji pojedinci i kolektivi. Tom prilikom održala bi se i završna finalna takmičenja u najinteresantnijim granama i disciplinama.

Radi pripremanja i organizovanja proslave potrebno je formirati odbore za proslavu u koje bi ušli pretstav-

nici zainteresovanih organizacija i pojedinci koji mogu doprineti uspešnom organizovanju proslave. Odbore treba formirati u opštini, srezu, republici, federaciji sa zadatkom da razrade program proslave i pri tome vode računa o željama i mogućnostima učesnika, a uz aktivnu podršku i saradnju svih građana. Centralni komitet Narodne omladine Jugoslavije uz saradnju STV "Partizana" sazvaće sednicu Odbora za proslavu 25 maja, a to će raditi i komiteti Narodne omladine u republici, srezu i opštini.

Prilog br. 14

Dopis Republičkom odboru za proslavu Dan mladosti – Narodna omladina, Sreski komitet Senta; Podaci o manifestacijama povodom “Dana mladosti” u 27 srezova u NR Srbiji, AJ SSOJ, fond 114, org, jedinica Proslave, podgrupa praznika Proslave praznika 25. Maj, 1945-49, fascikla 62

НАРОДНА ОМЛАДИНА СРБИЈЕ
СРЕСКИ КОМИТЕТ
Број 76
25-5-1957 год.
СЕНТА

РЕПУБЛИЧКОМ ОДБОРУ ЗА ПРОСЛАВУ ДАНА МЛАДОСТИ
БЕОГРАД

Dragi drugovi,
U vezi Vaseg trazenja saljemo Vam upitnik o aktivnosti i proslavama u okviru Dana Mladosti i stafeti u 1957 godini. U ovaj upitnik obuhvatili smo sve akcije sa teritorije sresa Senta.

<u>VRSTA AKTIVNOSTI:</u>	<u>BROJ AKTIVNOSTI:</u>	<u>BROJ UCESNIKA:</u>
Kulturno um.priredbe	26	589
Predavanja	8	282
Izložbe	<u>7</u>	2897
Deciji festival	1	485
Bakljade sa deilejom	3	1800
Sportska takmicenja	18	2876
Sletovi Partizana	6	2500
Srednjoskolske radnicke i seoske igre	3	600
Vazduhoplovni miting	1	27
Broj gledalaca	<u>73</u>	15,000

STAFETA

Broj nosioca: 944
Broj pratilaca: 810
Broj predjenih km.: 256
Broj stafetnih palica: 9
Broj pozdravnih pisama i telegama: 32
Broj mitinga: 23

НАПОМЕНА: Sve podatke jos nismo primili sa terena i nismo u mogućnosti da dajemo cistu sliku o svim akcijama, jer neke akcije imacemo jos 26 maja koje nismo u mogućnosti da ubacimo u ovaj upitnik i zato naknadno cemo Vama dostaviti.

S drugarstvom pozdravom

Za Sreski odbor za proslavu Dana Mladosti
Mesáros Sándor
/ Mesáros Sándor /

Srbija

PODACI O MANIFESTACIJAMA POVODOM "DANA MLADOSTI"

Podaci se odnose na 27 srezova u NR Srbiji.

U okviru proslave Dana mladosti održano je 1.786 predavanja na kojima je prisustvovalo 87.320 posetilaca. 1.450 priredbi koje je izvelo 920 omladinaca i profesionalnih radnika posetilo je 96.300 posetilaca. Na 340 akademija izvelo je program - predavanje, muzičke i horske tačke - 2.300 omladinaca i omladinici. Ovim akademijama prisustvovalo je 29.400 građana.

Na 130 sletova "Partizana" učestvovalo je 19.300 omladinaca vežbača i takmičara.

U 87 takmičenja vazdušnom puškom učestvovalo je 1.700 takmičara.

Na 15 zborova i izleta ferijalaca uzelo je učešća 9.000 članova.

U 1.170 raznih sportskih takmičenja, turnira i mečeva uzelo je učešća 37.000 omladinaca.

Razne sportske manifestacije i sletove gledalo je oko 1,250.800.

Na 93 literarna, muzička i druga konkursa poslalo je svoje radove 2.310 omladinaca..

Na 40 zborova prisustvovalo je 53.000 omladinaca.

1.624 štafetne palice sa palicom Savezne štafete mladosti nosilo je na rastojanju od 13.590 km. 109.660 omladinaca sa 87.500 pratilaca. Na 190 mitinga povodom dočeka štafete prisustvovalo je 172.000 građana.

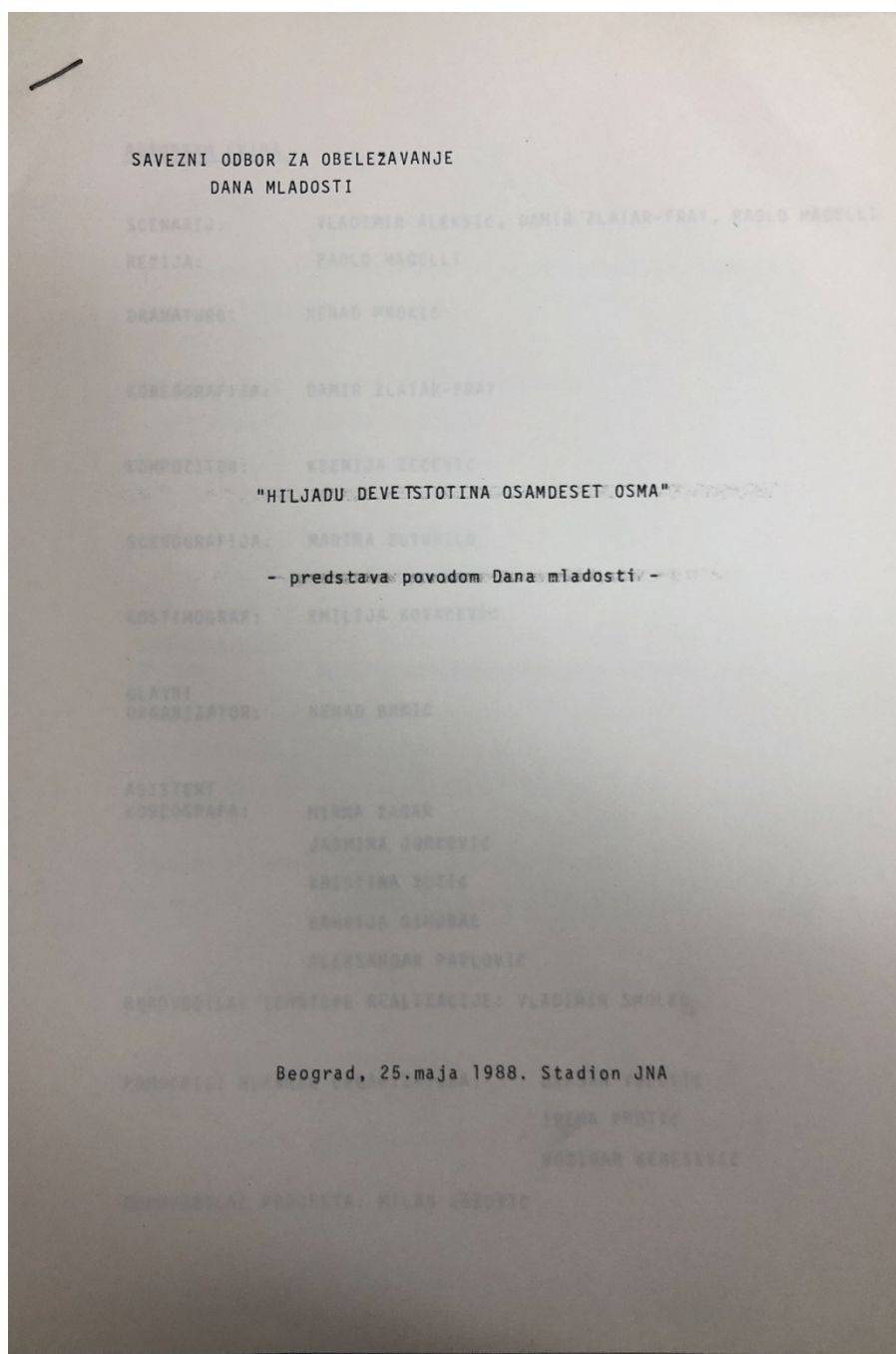
Na 95 izleta - učestvovalo je 47.830 omladinaca.

Na 17 dečijih festivala učestvovalo je 850 dece.

Prilog br. 16

Originalni scenario i eksplikacija izvedbe 1988. godine, AJ, 114/II, fascikla 407

AUTORSKA EKIPA

SCENARIJ: VLADIMIR ALEKSIĆ, DAMIR ZLATAR-FRAY, PAOLO MAGELLI

REZIJA: PAOLO MAGELLI

DRAMATURG: NENAD PROKIĆ

KOREOGRAFIJA: DAMIR ZLATAR-FRAY

KOMPOZITOR: KSENIJA ZEČEVIĆ

SCENOGRAFIJA: MARINA ČUTURILO

KOSTIMOGRAF: EMILIJA KOVAČEVIĆ

GLAVNI ORGANIZATOR: NENAD BRKIĆ

ASISTENT KOREOGRAFA: KSENIJA ZEČEVIĆ
MIRNA ŽAGAR

JASMINA JURKOVIĆ

KRISTINA ŽUŽIĆ

BAHRIJA BIHORAC

ALEKSANDAR PAVLOVIĆ

UKOVODILAC TEHNIČKE REALIZACIJE: VLADIMIR SMOLEC

POMOĆNICI GLAVNOG ORGANIZATORA: DRAGAN VULOVIĆ

IRENA PROTIC

BOŽIDAR KERESEVIĆ

UKOVODILAC PROJEKTA: MILAN LAZOVIĆ

IZVODJAČI:

PLESNI ANSAMBL SASTAVLJEN OD OMLADINE IZ ZAGREBA, SARAJEVA,
SKOPLJA, PANČEVA I BEOGRADA

BALETSKA ŠKOLA "LUJO DAVIČO" IZ BEOGRADA

SOLISTI BALETA: SONJA VUKIČEVIĆ

PROLOG: NENAD JEREMIĆ

GLUMCI: IVANA ŽIGON

DRAGAN PETROVIĆ

REALIZACIJA:

MUZIKE: HOR I ORKESTAR UMETNIČKOG ANSAMBLA JNA

DIRIGENT: PAVLE MEDAKOVIĆ

SOLO VIOLA: IGOR SAVIN

KLAVIJATURE: KSENIJA ZEČEVIĆ

SNIMANO U TONSKOM STUDIJU "ZVEZDARA TEATRA"

SNIMATELJ: SLOBODAN STANOJEVIĆ

REALIZACIJA SVETLA I TONA: STUDIO "A" LJUBLJANA

REALIZATORI: PETAR BABOVŠEK

BRACA RADOVIĆ

ŽELJKO RADOČAJ

Predstava u povodu obeležavanja Dana mladosti '88 zamišljena je od strane autora kao jedinstvena dramaturška celina. Autori žele da ovom predstavom otvore polje čistog estetskog užitka i ispirisani večnim elementima: vatra, voda, zemlja i vazduh, ljubav i dom posvećuju predstavu životu.

PROLOG - LENTO POESIA "RADJANJE ZEMLJE" - Učestvuje balerina Sonja Vukićević solo i ženski ansambl.

Prolog se završava sa pojavom mora.

Trajanje 13 minuta.

Na dnu mora pas de deux (korak u dvoje) učestvuju solisti Sonja Vukićević, Nenad Jeremić i 2000 plesačica na dnu mora. Slika se završava sa rastankom solista.

- Trajanje 7 minuta.

VATRA, Vivo feroce - calmo - vivo.

Dok je jedan deo zemljine kugle već u vodi drugi deo je još uvek u vatri. Učestvuje muški ansambl.

Na kraju vatre ponovo kratki pas de deux koji spaja ljubav na zemlji.

Trajanje 13 minuta.

VAZDUH - LJUDI - LARGO. Ako smo do sada imali jedan svet od vode i jedan od vatre na ovim ritmovima koji su u muzici najširi, sada imamo jedan svet od čestica, jednu atomiziranu situaciju koja nas postepeno vodi do života, do čoveka.

- Trajanje 14 minuta.

Predstava u povodu obeležavanja Dana mladosti '88 zamišljena je od strane autora kao jedinstvena dramaturška celina. Autori žele da ovom predstavom otvore polje čistog estetskog užitka i ispirisani večnim elementima: vatra, voda, zemlja i vazduh, ljubav i dom posvećuju predstavu životu.

PROLOG - LENTO POESIA "RADJANJE ZEMLJE" - Učestvuje balerina Sonja Vukićević solo i ženski ansambl.

Prolog se završava sa pojavom mora.

Trajanje 13 minuta.

Na dnu mora pas de deux (korak u dvoje) učestvuju solisti Sonja Vukićević, Nenad Jeremić i 2000 plesačica na dnu mora. Slika se završava sa rastankom solista.

- Trajanje 7 minuta.

VATRA, Vivo feroce - calmo - vivo.

Dok je jedan deo zemljine kugle već u vodi drugi deo je još uvek u vatri. Učestvuje muški ansambl.

Na kraju vatre ponovo kratki pas de deux koji spaja ljubav na zemlji.

Trajanje 13 minuta.

VAZDUH - LJUDI - LARGO. Ako smo do sada imali jedan svet od vode i jedan od vatre na ovim ritmovima koji su u muzici najširi, sada imamo jedan svet od čestica, jednu atomiziranu situaciju koja nas postepeno vodi do života, do čoveka.

- Trajanje 14 minuta.

EKSPLIKACIJA

BOLERO - FINALE. Učestvuje solistkinja i kompletan plesачki ansambl.

0 radjanju novih ideja.

Moris Ravel "Bolero"

Trajanje 17 minuta.

Na želju da se bavi supstitucijama autorska ekipa se zbog toga opredelila za koncept proslave na jednom drugom, drugačijem nivou. U sadržajnom i estetskom smislu polazeći od toga da forma dolazi pre sadržaja i da je ona na neki način određuje. Želimo da ostvarimo jednu umetničku celinu čistih i jednostavnih oblika.

Stavljajući u prvi plan konstante i elemente od kojih se sastoji život, cilj nam je da ih podvrgnemo visokim estetskim merilima. Sve te komponente zajednički su svima i aktuelne su u svakom trenutku bez obzira na vreme društvene krize u koje živimo, bez obzira na uspone i padove. Postoje neke konstante koje ni jedna društvena kriza ne može da ugrozi jer one opstaju.

Besprekornim izvođenjem pokušali bismo da na kraju svi zajedno prođemo kroz katarzu, koje se, ako je prava, ostada do kraja ne može objasniti.

Konceptija je koju smo se opredelili isključuje upotrebu teksta, parole, govora i žestokih i eksplicitnih političkih poruka i simbolika, na ovom prilikom naše bitne pozicije na sceni. Sve se odvija da se izdvoje opšti simboli i da oni nisu ograničeni na jedan drugi nivo u predstavi.

E K S P L I K A C I J A

U osmišljavanju koncepta proslave Dana mladosti 1988. godine, odnosno koncipiranja predstave na Stadionu JNA autorska ekipa je pošla od činjenice da ove godine nema štafete mladosti koja je bitno obeležavala i uslovljavala svaku dosadašnju proslavu. Ta činjenica uslovljava novu koncepciju dramaturškog pristupa realizaciji ovogodišnje scensko-muzičke priredbe u povodu Dana mladosti.

Ne želeži da se bavi supstitutima autorska ekipa se zbog toga opredelila za koncept proslave na jednom drugom, drukčijem nivou. U sadržajnom i estetskom smislu polazeći od toga da forma dolazi pre sadržine i da je ona na neki način odredjuje, želimo da ostvarimo jednu umetničku celinu čistih i jednostavnih oblika.

Stavljajući u prvi plan konstante i elemente od kojih se sastoji život, cilj nam je da ih podvrgnemo visokim estetskim merilima. Sve te komponente zajednički su svima i aktuelne su u svakom trenutku bez obzira na vreme društvene krize u kome živimo, bez obzira na uspone i padove. Postoje dakle konstante koje ni jedna društvena kriza ne može da ugrozi jer one opstaju.

Besprekornim izvodjenjem pokušali bismo da na kraju svi zajedno prodjemo kroz katarzu, koja se, ako je prava, nikada do kraja ne može objasniti.

Koncepcija za koju smo se opredelili isključuje upotrebu datuma, parola, grbova i zastava kao i eksplicitnih političkih poruka i konotacija, pa ovom prilikom neće biti pozivanja na njih, što ne znači da se lišavamo opštih simbola i da oni nisu sadržani na nekom drugom nivou u predstavi.

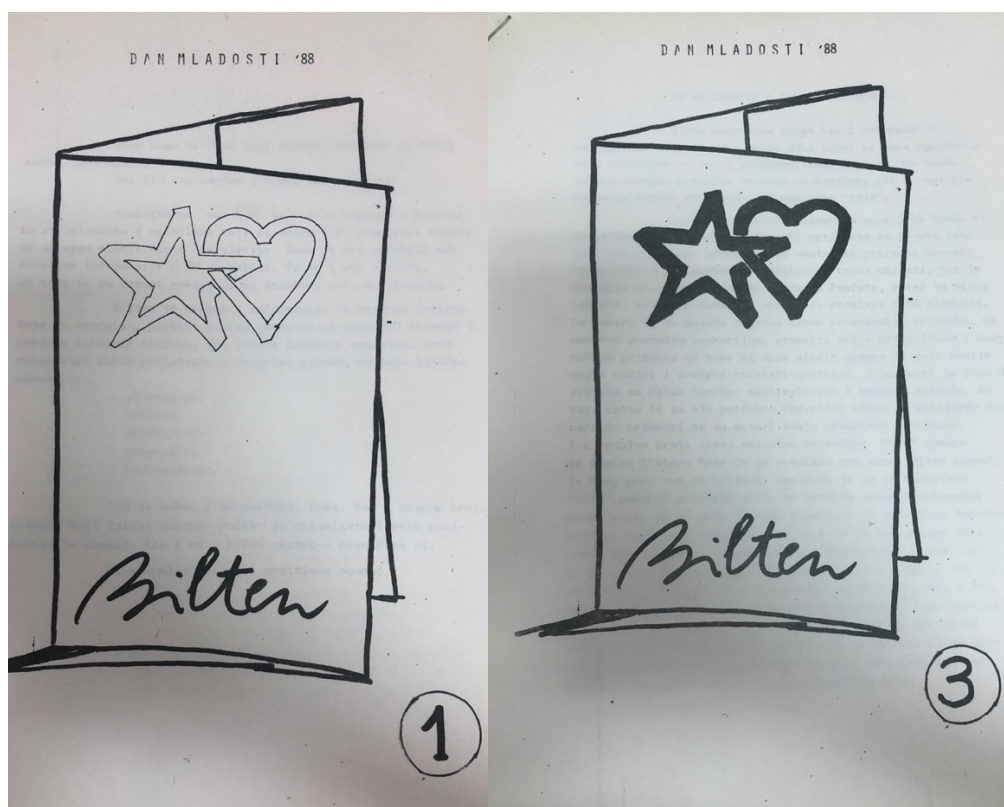
6.

Predstava se bazira na pozitivnim iskustvima predstava izvodjenih na ovakvim scenskim prostorima od antičke Grčke preko Rima do Mejerholda, dakle po koncepciji je pokušaj sinteze i iskustava prilagodjenih vremenu u kome živimo.

Ovom priredbom želimo da otvorimo polje drugačijeg estetskog izraza i pružimo mogućnost nezavisnim autorskim projektima koji će biti drugačiji od ovog ali čvrsto umetnički i estetski utemeljeni.

Prilog br. 15

Izvod iz Biltena br.1 i br. 3

UČESNICI SLETA

Iako se za televiziju kaže da je svemoćna, u programu TV PO MERI učesnike Sleta nećemo moći baš sve da vidimo. Onda je red da bar znamo odakle su. Ovogodišnji učesnici na Završnoj manifestaciji dolaze iz Zagreba, Skoplja, Sarajeva, Pančeva, a tu su i domaćini iz Beograda.

Ko voli statistiku evo mu sledeći podaci:

Najviše ženskog sveta dolazi iz Zagreba - 900

Ukupno ih je 1800, a isto toliko i muškaraca čiji će najbrojniji predstavnici biti iz Beograda.

Svi učesnici Sleta izvan Beograda smešteni su u Nastavnom centru BUBANJ POTOK.

Domaćini se svakodnevno voze od škole do vežbališta, a ručak je svima obezbeđen kao i svake godine u Nastavnom centru BUBANJ POTOK.

Probe uveliko teku, sa auto pijace u BUBANJ POTOKU i vežbališta u Vojnoj gimnaziji, učesnici Sleta su prešli na glavni teren Stadiona JNA.

Bilo da je kiša ili sunce, vežba se od 8 ujutro do 12.30, a popodne od 16.30 h do 19.30 h. U nedelju 22.maja

U nedelju 22.maja biće podeljeni kostimi. Generalna proba se očekuje u ponedeljak 23.maja u 21 h., a predstava glavna kao i svake godine biće 25.maja u sredu u 21 h.

527,336.100

Ova brojka, ako ste uspeli da je pročitate kako treba, označava sredstva koja će se utrošiti za organizaciju Završne priredbe na Stadionu JNA. Milijarde dinara su u pitanju, da ne bude zabune.

Zbog ove velike svote dosta se raspravljalo i na Predsedništvu SSOJ, a i medju članovima Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti, ali kada je cifra pred vama jasno je da je predračun prihvaćen.

Zakup Stadiona JNA stoji 20,000.000 dinara.

Oprema za učesnike sleta košta 113,260.000 dinara, a njihov smeštaj i ishrana 94,424.000 dinara.

Putni troškovi i dnevnice delegata Saveznog odbora i Sekretarijata za proslavu Dana mladosti, autora i nastavnika stoje 36,962.500 dinara, a transport i prevoz učesnika 41,960.000 dinara.

Autorski honorari iznose 47,900.000 dinara, a porezi i doprinosi na njih odneće još 10,625.000 dinara.

Ozvučenje na Stadionu stoji 13,500.000 dinara, scenografija 33,000.000 dinara, a osvetljenje i pirotehnički efekti koji su delom nabavljeni u inostranstvu odneće najviše sredstava - 103,907.800 dinara.

Naknade nastavnom osoblju iznose 3,600.000 dinara, a za ostale rashode je predvidjeno još 8,196.800 dinara.

Galopirajuća inflacija je i ovde uzela danak, a kako su proračunali organizatori Završne priredbe, od prošle godine, prema ovoj cifri, ona iznosi više od 300%.

MILAN LAZOVIĆ O ZAVRŠNOJ SVEČANOSTI

Opšte društvena kriza kao i privredna kriza ne postoji. Postoji samo kriza duha kojoj se mora suprodstaviti optimizam uz večne vrednosti koje opstaju. To tvrde autori Završne priredbe 25.maja na Stadionu JNA i pod tim motom su radili predstavu pod naslovom "1988".

Koliko su u svojim namerama uspeli to treba vi da kažete, kao i javnost. Najveći optimista da će ova kako kažu autori visoko estetizovana umetnička priredba preseći razmišljanja za završnu manifestaciju treba ukinuti, jer je izgubila svoj značaj, nakon ukidanja štafete, rekao je Milan Lazović, sekretar Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti. On smatra da je sasvim logično nakon programskih priredbi, sa unapred poznatim scenarijom, otvoriti polja artističkom i umetničkom pristupu na kome bi osim mladih autora iz cele zemlje mogli raditi i svetski priznati umetnici. U javnosti je bilo dosta kritika na račun Završne manifestacije i brojnih pitanja. Od toga zašto je za nju potrebno izdvojiti skoro 53 milijarde dinara do primedbi da su autori ideju predstave plagirali. I u zadnjem broju lista omladine Vojvodine "STAV" zamera se Damiru Zlataru Fray da je prepisao sam sebe. Milan Lazović je hteo prvo ovo da pojasni. Naglasio je da je predstava "1988" posebno autorsko delo. Ko pročita zakon o autorskom pravu znaće da ne može da bude plagijat. Za predstavu "Uroboros" koja se pominje u tom kontekstu, a koja je pre godinu dana jedan put izvedena u martu mesecu u Novom Sadu, treba reći da je u njoj učestvovalo 20 učesnika, a na Stadionu JNA na Završnoj priredbi za Dan mladosti će ih biti preko 4.000. Zajedničkih elemenata sa novosadskom predstavom ima, logično je da autor godinama razvija jednu svoju ideju, ali drugi prostor, novi efekti i više od 76% nove muzike (koju je specijalno za ovu priliku priredila Ksenija Zečević), nedvosmisleno potvrđuju da je to novo umetničko delo.

Na sednicama Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti, kao i u raspravama na Predsedništvu Konferencije SSOJ, bilo je dosta primedbi da predstojeća priredba, bar po onome sa čim su omladinci mogli da se upoznaju, nema idejnu poruku. To nije tačno, kaže Lapović, idejna poruka je izneta na vrlo esterični i umetnički način i to kroz večne elemente koji nas okružuju - zemlju, vodu i vazduh.

Uz ovakvu idejnu poruku u predstavi su zastupljene i sve bitne karakteristike koje odredjuju društveni trenutak u zemlji preko opštih simbola. U to će moći da se uvere svi oni koji su novu koncepciju obeležavanja praznika mladih u startu napadali.

Problem je zapravo u tome, mišljenje je sekretara Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti, što se priredba do sada uvek tretirala kao režimska, nekritička, slavljenička manifestacija sa svim elementima soc-realističke ikonografije. Krajem XX veka, potvrđuje Lazović razmišljanja autorske ekipe u kojoj su Paolo Madjeli, Damir Zlatar Fray, Vladimir Aleksić, itd. Mora se praviti predstava koja je okrenuta budućnosti. To naravno ne isključuje i tretiranje neveselih tema, ali prvenstveno na umetnički način. Predstava će biti okrenuta optimizmu, lepšem u životu, odnosno svemu onome što obeležava mladost.

To što mi imamo, potencijale i spremnost mladih ljudi retko se gde može naći. I pored svih selekcija koje su organizatori završne manifestacije morali da obave, jer se u Beogradu na vežbalištima pojavio daleko veći broj omladinaca od predviđenog (4.000), na terenu stadiona JNA će ipak biti 500 mladih više. Sve ovo se mora iskoristiti i ne sme se dozvoliti da se jeftino proda kroz realizaciju jedne primitivne soc-realističke predstave, kakve su ranijih godina zahtevane.

3.

U kratkom vremenskom periodu, suočeni sa nizom okolnosti koje Sekretarijatu Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti i samim autorima nisu išle na ruku ušlo se u ogroman rizik. Lazović smatra da svaka inovacija i svaki pokušaj prodora u novo i neistraženo neminovno i mora u sebi da ga nosi. No isto tako Lazović ističe da bez njega nema ni dobiti. Sve što želite još da čujete o Završnoj svečanosti možete pitati Milana Lazovića na Konferenciji za štampu koja je sazvana u ponedjeljak 23. maja u 11 h. u prostorijama PRESS centra (Stadion JNA , Humska 1).

* * *

DAMIR ZLATAR FRAY - Koreograf Završne svečanosti.

Na Konferenciji za štampu prisustvovalaće i koreograf Završne svečanosti Damir Zlatar Fray. Imaćete prilike da i njega "izrešetate" pitanjima, a specijalno za PRESS centar on je pokušao da odgovori na dosadašnje prozivke u javnosti. Kao prvo koreografu je zamereno na visini honorara koji će dobiti za svoj trud, a optužen je i za plagijat predstave "1988", odnosno za to da je prepisao sam sebe - predstavu "Uroboros", koja je prošle godine izvedena u Novom Sadu.

Cela autorska ekipa koja radi na Završnoj svečanosti pošteno je pre dva meseca prionula na posao, a već u startu su se svi na nju okcmili. No, razumnih pitanja i primedbi u javnosti do sada nije bilo, smatra Fray. Za autorsku ekipu od nas koji sada radimo završnu manifestaciju niko se nije nudio. Nakon propalog konkursa Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti svi smo pristali da saradjujemo jer jasno je da se jednom umetniku retko pruža prilika da dodje do ovakvog poduhvata. To je odgovornost i provera samoga sebe. Logično je da za to dobijemo i odgovarajući honorar (D.Z.Fray će dobiti 500.000 .- petstomiliona dinara), jer mi od toga živimo i u međuvremenu smo otkazali rad na brojnim drugim ugovorenim predstavama. Puno je onih koji su znali da o dosadašnji način obeležavanja Dana mladosti

ne može da ostane isti, ali je malo bilo onih koji su znali ili su se usudili da kažu kako to treba da izgleda. Naša autorska ekipa je do sada jedina koja je konkretno rekla šta treba učiniti da se zbilja dodje do nove koncepcije obeležavanja praznika mladih.

Ovo je bio odgovor Damira Zlatara Fray-a po pitanju honorara. Primedbe da je priredba plagijat za njega su smešne. Kao prvo naglasio je da je predstava "Uroboros", koja je pominjana u tom kontekstu, izvedena prošle godine samo jednom u Novom Sadu, te da je u njoj učestvovalo samo dvadesetak ljudi. Na Stadionu JNA će biti zajedničkih elemenata sa njom, ali nova muzika, razni efekti i preko četiri hiljade učesnika daju potpuno drugačiji doživljaj i potvrđuju da je to novo autorsko delo. Na koncu, autor ne može sam sebe plagirati, odnosno krasti od sebe ideju, već je samo razvijati. Koliko su smešne ovakve tvrdnje u javnosti Damir Zlatar Fray je pokušao da nam potvrdi jednim protestom. Rekao je da najoštrije protestuje protiv izvodjenja devete Beethovenove simfonije izvan Kolarčevog narodnog univerziteta u Beogradu i da moli da nikome ne padne na pamet da sa njom otvori bilo kakvu svečanost, jer bi, po izrečenim mišljenjima i to bio plagijat. Ako se ovako razmišlja izvodjenje ove simfonije u dvorani Lisinski u Zagrebu i Cankarjevom domu u Ljubljani - to već jeste!

D.Z.Fray je bio proizivčan i zbog toga što je za list "Mladina" pre nekoliko godina izjavio da ovoj zemlji Dan mladosti, odnosno završna manifestacija nisu uopšte potrebni. Fray to objašnjava drugim uslovima i zahtevima koji su tada bili postavljani. Predstava je ranijih godina radjena u čistoj formi plakata, kao slet. Novom koncepcijom, koju je usvojio Savezni odbor za proslavu dana mladosti, došlo je do progresije - umetnost više nije potisnuta, već joj je pružena mogućnost da pokaže vrednost koju ona sadrži. To je bila dovoljno velika provokacija i stvaralačka intriga da prihvati rad na realizovanju završne manifestacije, rekao je D.Z.Fray.

U okviru predstave "1988" na Stadionu JNA nastupio je solista baletskog ansambla Narodnog pozorišta iz Beograda SONJA VUKIĆEVIĆ. Oduševljena je idejom autorske ekipe i smatra da ovakav umetnički doživljaj treba preneti bar jedan put godišnje na sličan prostor, pa čak i na Stadion JNA sa svim pozorištima u Jugoslaviji. Smatra da su autori načinili veliki poduhvat, da je njeno učešće i učešće ansambla baletske škole "Luj Davidič" iz Beograda veliko priznanje baletu koje i u ovakvim manifestacijama konačno dobija mesto koje mu pripada. Drago mi je i zbog mladih koji će učestvovati u ovoj umetničkoj predstavi, ali i zbog više od dva miliona gledalaca koji će je gledati preko televizijskog ekrana. Već sam na probama osetila veliku ljubav i poštovanje samih učesnika prema onome što radim, kaže Sonja Vukićević, čak i kod onih koji nisu imali prilike nikada da se nadju u pozorištu. Učestvovanje na završnoj manifestaciji je za mene velika odgovornost jer nije lako biti veliki na tako velikom prostoru i medju tolikim brojem ljudi, koji za razliku od teatra, umetnike koji učestvuju prvi put mogu da posmatraju iz svih uglova.

I Sonju Vukićević smo upitali šta misli o zajedničkim elementima predstava "Uroboros" i ovogodišnje umetničke predstave za Dan mladosti "1988", s obzirom da i u jednoj i u drugoj učestvuje kao solista. Objasnila nam je da je predstava u Novom Sadu bila prikazana samo jedan put, marta meseca prošle godine, a kako do danas nije vraćena na scenu, njeni organizatori su po ugovoru koji važi godinu dana izgubili pravo na nju. Ne slaže se sa mišljenjima da je predstava plagijat, već ističe da koreograf ima pravo pogotovo ako je delo uspešno, da ga prezentuje i u drugim umetničkim kućama.

POSLEDNJE VESTI

- Pet stotina breza, koje su pripremljene kao dekor za završnu svečanost na Stadionu JNA 25.maja, nije posečeno kako se govorilo u javnosti. Breze su iz rasadnika do terena opremljene sa korenjem u busenovima zemlje. Od nadležnih smo saznali da su organizatore koštale 2000 dinara po komadu. Da se ekolozi ne bi uzbudjivali unapred je obavljen prethodno test izdržljivosti ovih nežnih biljaka. Nekoliko stabala breze je samo u busenu zemlje stajalo više od deset dana, dobro su se držale, a prema proračunima eventualno bi moglo da ugine 10-15% od ukupnog broja.
- Za učesnike završne manifestacije na Stadionu JNA ovih dana je pripreman bogat zabavni i kulturno-umetnički program.

16.maja u Bujanj Potoku kraj Beograda učesnicima priredbe svirao je ansambl "Zlatne strune", solisti Voja Brković i Biljana Petković sa programom grupa "Magazin", "Novih fosila" i Jasne Zlokić, itd.

Svetlost i štimung je organizovao Toma Marković.

19.maja u Bujanj Potoku svirao je Vojni ansambl

20.maja izveden je program Vojne gimnazije iz Beograda

21. maja nastupila je rok grupa "Slomljena stakla" i
Indeksovo radio pozorište i Orkestar Vojne akademije.

22. maja Zoran Argelovski - Čupko pripremio je pokretni video disko klub sa najpoznatijim svetskim hitovima. Sa svojom diskotekom obišao je Dubrovnik, Rovinj, Portorož i druga mesta.

25. maja nakon završetka umetničke predstave na stadionu JNA učesnicima će biti u Bujanj Potoku priredjena svečana oproštajna večera. Pošto se bez sledećih isto tako ne može, na večeri će biti prisutni i članovi Predsedništva Konferencije SSOJ, Saveznog odbora za proslavu Dana mladosti, autori završne manifestacije i brojni gosti. Umetnički i zabavni program predvidjen je cele noći.

16. Izjave

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитет уметности у Београду да у Дигитални репозиторијум Универзитета уметности унесе моју докторску дисертацију / докторски уметнички пројекат под називом:

СЛЕТ КАО КУЛТУРАЛНА ИЗВЕДБА ЈУГОСЛОВЕНСТВА: ЈАВНЕ ПОЛИТИКЕ И УПРАВЉАЊЕ

која / и је моје ауторско дело.

Докторску дисертацију / докторски уметнички пројекат предао / ла сам у електронском формату погодном за трајно депоновање.

У Београду 17.3.2020.

Потпис докторанда

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторске дисертације / докторског уметничког пројекта

Име и презиме аутора Јована Караулић

Број индекса 5/2014 д

Докторски студијски програм Менаџмент културе и медија

Наслов докторске дисертације / докторског уметничког пројекта

СЛЕТ КАО КУЛТУРАЛНА ИЗВЕДБА ЈУГОСЛОВЕНСТВА: ЈАВНЕ ПОЛИТИКЕ И УПРАВЉАЊЕ

Ментор др Милена Драгићевић Шешкић, ред. проф.

Потписани (име и презиме аутора) Јована Караулић

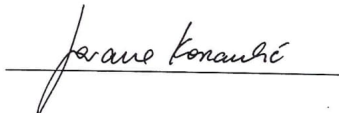
изјављујем да је штампана верзија моје докторске дисертације / докторског уметничког пројекта истоветна електронској верзији коју сам предао за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета уметности у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука / доктора уметности, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета уметности Београду.

Потпис докторанда

У Београду, 17.03. 2020.

_____

Изјава о ауторству

Потписани-а Јована Караулић

број индекса 5/2014 д

Изјављујем,

да је докторска дисертација / докторски уметнички пројекат под насловом

**СЛЕТ КАО КУЛТУРАЛНА ИЗВЕДБА ЈУГОСЛОВЕНСТВА: ЈАВНЕ
ПОЛИТИКЕ И УПРАВЉАЊЕ**

резултат сопственог истраживачког / уметничког истраживачког рада,

- да предложена докторска теза / докторски уметнички пројекат у целини ни у деловима није била / био предложена / предложен за добијање било које дипломе према студијским програмима других факултета,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, 17. 03. 2020.

_____